अथश्रीमद्भागवतेदशमपूर्वार्धंप्रारभ्यते.

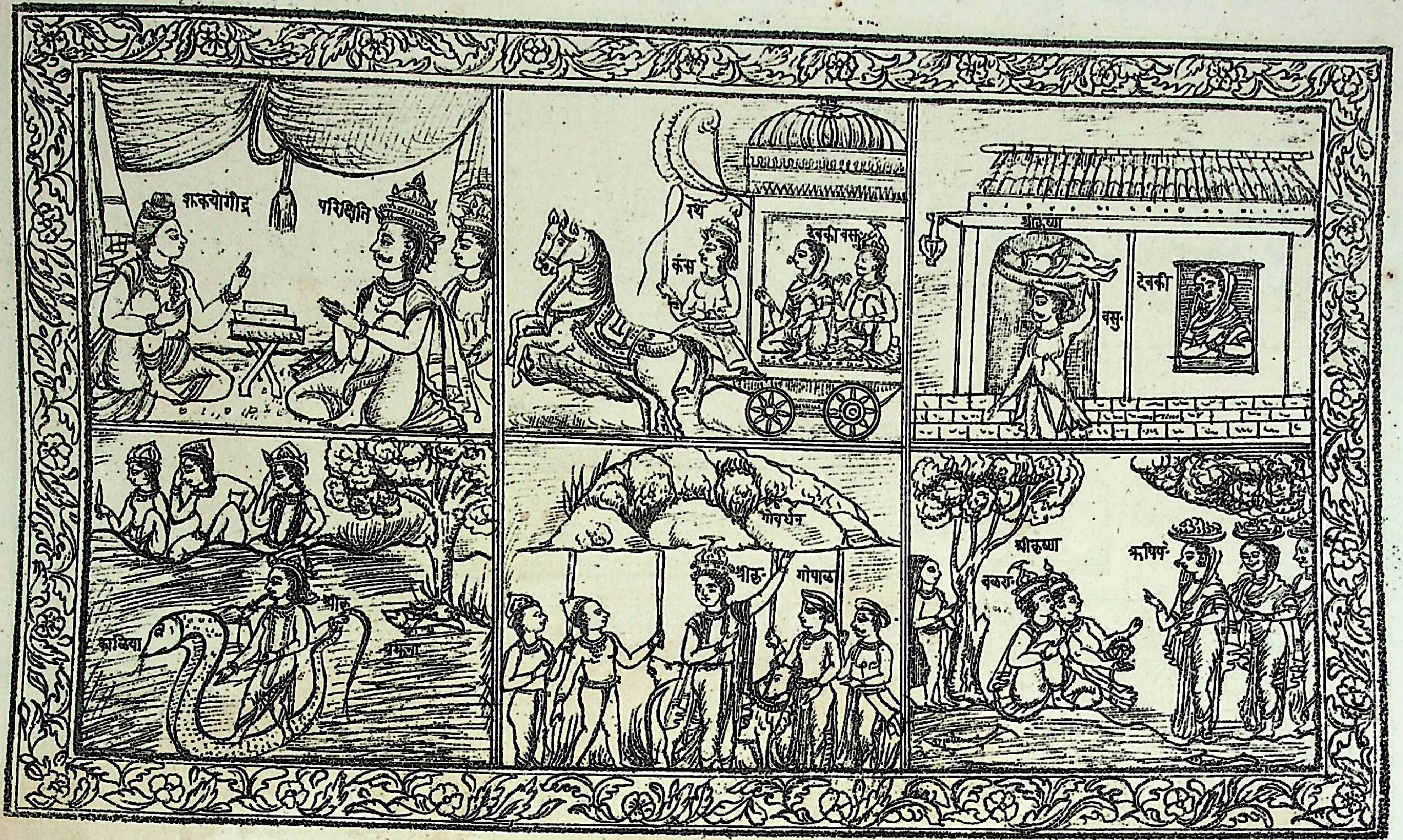
शुकयोगीन्द्र
परिक्षित
रथ
कंस
देवकी वसु
श्रीकृष्ण
वसु
देवकी
कालिया
श्रीकृ
यमुना
गोवर्धन
श्रीकृ
गोपाल
श्रीकृष्ण
बलरा
ऋषिप

श्रीगणेशायनमः विश्वसर्गविसर्गादिनवलक्षणलक्षितम् श्रीकृष्णाख्यंपरंधामजगद्धामनमामितत् १ दशमेदशमंलक्ष्य-
माश्रिताश्रयविग्रहम् क्रीडद्यदुकुलांभोधौपरानंदमुदीर्यते २ दशमेकृष्णसत्कीर्तिवितानायानुवर्ण्यते धर्मग्लानिनिमित्त
स्तुनिरोधोदुष्टभूभुजाम् ३ प्राकृतादिश्चतुर्थायोनिरोधःसन्नुवर्णितः तत्प्रसंगतःसृष्टिसंहारादिनिरूपणैः ४ कृतानवतिर
ध्यायादशमेकृष्णकीर्तये आदौचतुर्भिरध्यायैर्ब्रह्मप्रार्थनयाभुवः भारंहर्तुंहरेर्जन्मसप्रसंगंनिरूप्यते ५ गोकुलेमथुरायांच-
द्वारवत्यांततःक्रमात् कृष्णलीलात्रिधाप्रोक्तातत्तद्देशैस्त्वनेकधा ६ सपंचत्रिंशताध्यायैर्बृहद्वृंदावनादिषु गोकुलेवसतो
लीलावर्ण्यतेसुरदुष्करा ७ एकेनयमुनावारिण्यक्रूरेणकृतास्तुतिः एकादशभिराख्यातालीलामधुवनेकृता ८ शेषैर्द्वा

नमोभगवतेवासुदेवाय राजोवाच कथितोवंशविस्तारोभवतासोमसूर्ययोः राज्ञांचोभय
वंश्यानांचरितंपरमाद्भुतम् १ यदोश्चधर्मशीलस्यनितरांमुनिसत्तम तत्रांशेनावतीर्णस्यविष्णो
र्वीर्याणिशंसनः २ अवतीर्ययदोर्वंशेभगवान्भूतभावनः कृतवान्यानिविश्वात्मातानिनोवद
विस्तरात् ३ निवृत्ततर्षैरुपगीयमानाद्भवौषधाच्छ्रोत्रमनोभिरामात् कउत्तमश्लोकगुणानुवा
दात्पुमान्विरज्येतविनापशुघ्नात् ४

रवतीलीलातन्निर्माणादिवर्ण्यते एवंनवतिरध्यायादशमेविशदार्थ-
काः ९ तत्रतुप्रथमेकंसःस्वमृत्युंदेवकीसुतात् श्रुत्वाभीतोऽवधीत्तस्याःषड्गर्भानितिवर्ण्यते १० कृष्णावतारचरित
श्रवणामृतनिर्वृतः उक्तानुवादेनोत्सुक्याद्राजापृच्छतितत्पुनः ११ कथितोवंशविस्तारइति १ अंशेनेतिप्रतीत्य
भिप्रायेणउक्तम् २ ननूक्तानिजातोजगतःपितृगृहाद्व्रजमेधितार्थइत्यादिना सत्यंपुनर्विस्तरेणवदेत्याह अवतीर्येति
३ अत्रलोकेत्रिविधाजनाः मुक्तामुमुक्षवोविषयिणश्च तेषांमध्येअत्रनकस्याप्यलंप्रत्ययइत्याह निवृत्ततर्षैरिति ग
ततृष्णैर्मुक्तैरित्यर्थः मुमुक्षूणामयमेवोपायइत्याह भवौषधादिति विषयिणांपरमोविषयोऽयमेवेत्याह श्रोत्रम-
नोऽभिरामादिति अपगताशुक्यस्मात्तमात्मानंहंतीत्यपशुघ्नस्तस्मात् पशुघातिनइतिवा ४ छ छ

किंच अस्मत्कुलदेवतंकृष्णोऽतस्तत्कथैवनित्यंश्रोतव्येत्याशयेनाह पितामहाइति अमरान्जयंतीतियेतैः देवव्रतोभीष्मः तदाद्यैः अतिरथैस्तिमिंगिलतुल्यैर्दुरत्ययंवत्सपदमिवात्यल्पंकृत्वा तुच्छीकृत्यातरन्स्म यःश्रीकृष्णएवप्लवोयेषांते तस्यवीर्याणिवदस्वेतितृतीयश्लोकगतेनान्वयः ५ नकेवलंपांडवानेवारक्षत् किंतु इदंममशरीरमपियोरक्षितवानित्याह द्रौण्यस्त्रविप्लुष्टमिति द्रौणेरश्वत्थाम्नोब्रह्मास्त्रेणदग्धमिदंमच्छरीरंच कुरूणांपांडवानांचसंतानस्यनिदानम् मममातुः कुक्षौप्रविष्टोधृतचक्रोयोजुगोपेति ६ अखिलदेहभाजांसर्वप्राणिनामंतश्चबहिश्चपुरुषरूपेणकालरूपैश्च अंशाभिप्रायेणबहुवचनम् मृत्युंसंसारम् उतअपि अमृतमपिप्रयच्छतोवीर्याणिवदस्व ब्रूहि अयंभावः अंत-

पितामहामेसमरेऽमरंजयैर्देवव्रताद्यातिरथैस्तिमिंगिलैः दुरत्ययंकौरवसैन्यसागरंकृत्वाऽतरन्वत्सपदंस्मयत्प्लवाः ५ द्रौण्यस्त्रविप्लुष्टमिदंमदंगंसंतानबीजंकुरुपांडवानाम् जुगोपकुक्षिंगतआत्तचक्रोमातुश्चमेयःशरणंगतायाः ६ वीर्याणितस्याखिलदेहभाजामंतर्बहिःपूरुषकालरूपैः प्रयच्छतोमृत्युमुतामृतंचमायामनुष्यस्यवदस्वविद्वन् ७ रोहिण्यास्तनयःप्रोक्तोरामःसंकर्षणस्त्वया देवक्यागर्भसंबंधःकुतोदेहांतरंविना ८ कस्मान्मुकुंदोभगवान्पितुर्गेहाद्व्रजंगतः क्ववासंज्ञातिभिःसार्धंकृतवान्सात्वतांपतिः ९ व्रजेवसन्किमकरोन्मधुपुर्यांचकेशवः भ्रातरंचावधीत्कंसंमातुरद्धातदर्हणम् १०

र्यामिरूपेणांतर्दृष्टीनांमुक्तिंबहिर्दृष्टीनांचकालरूपेणमृत्युंददाति यतःअतोऽतर्हिस्या तद्वीर्याण्येवश्रोतव्यानीति ७ ननुबलंगदंसारणंचदुर्मदंविपुलंध्रुवम् वसुदेवस्तुरोहिण्यांकृतादीनुदपादयदिति रोहिण्यास्तनयोरामःप्रोक्तः वसुदेवस्तुदेवक्यामष्टपुत्रानजीजनत् कीर्तिमंतंसुषेणंचभद्रसेनमुदारधीः मृदुंसंमर्दनंभद्रंसंकर्षणमहीश्वरम् अष्टमस्तुतयोरासीत्स्वयमेवहरिःकिलेतिपुनर्देवक्यागर्भसंबंधस्तस्यैवोक्तः सकुतोघटतइत्यापेक्षः ८ कस्मादिति भगवतःकंसभयशंकायाअसंभवादित्यर्थः ९ मातुर्भ्रातरंकंसंतस्याहृद्यानर्हं अद्धासाक्षात्कस्मादवधीत् १०

११ १२ ननुक्षुत्तृड्भ्यांपीडितस्यतवकुतः श्रवणावकाशस्तत्राह नैषेति त्यक्तोदकस्यापिममजीवनंहरिकथामृतपाननिमित्तं तदुपरमे सद्यएवजीवितंनस्यादित्यर्थः १३ एवंसाधुवादंसमीचीनंप्रश्नम् भागवतप्रधानो भागवतेषुश्रेष्ठः १४ व्यवसिता-

देहंमानुषमाश्रित्यकतिवर्षाणिवृष्णिभिः यदुपुर्यांसहावात्सीत्पत्न्यःकत्यभवन्प्रभोः ११ एतदन्यच्चसर्वंमेमुनेकृष्णविचेष्टितम् वक्तुमर्हसिसर्वज्ञश्रद्दधानायविस्तृतम् १२ नैषाऽतिदुःसहाक्षुन्मांत्यक्तोदमपिबाधते पिबन्तंत्वन्मुखाम्भोजच्युतंहरिकथामृतम् १३ सूतउवाच एतन्निशम्यभृगुनंदनसाधुवादंवैयासकिःसभगवानथविष्णुरातम् प्रत्यर्च्यकृष्णचरितंकलिकल्मषघ्नंव्याहर्तुमारभतभागवतप्रधानः १४ श्रीशुकउवाच सम्यग्व्यवसिताबुद्धिस्तवराजर्षिसत्तम वासुदेवकथायांतेयज्जातानैष्ठिकीमतिः १५ वासुदेवकथाप्रश्नःपुरुषांस्त्रीन्पुनातिहि वक्तारंपृच्छकंश्रोतॄंस्तत्पादसलिलंयथा १६ भूमिर्दृप्तनृपव्याजदैत्यानीकशतायुतैः आक्रान्ताभूरिभारेणब्रह्माणंशरणंययौ १७ गौर्भूत्वाऽश्रुमुखीखिन्नाक्रंदतीकरुणंविभोः उपस्थितांऽतिकेतस्मैव्यसनंस्वमवोचत १८ ब्रह्मातदुपधार्याथसहदेवैस्तयासह जगामसत्रिनयनस्तीरंक्षीरपयोनिधेः १९ तत्रगत्वाजगन्नाथंदेवदेवंवृषाकपिम् पुरुषंपुरुषसूक्तेनोपतस्थेसमाहितः २० गिरंसमाधौगगनेसमीरितांनिशम्यवेधास्त्रिदशानुवाचह गांपौरुषींमेशृणुतामराःपुनर्विधीयतामाशुतथैवमाचिरम् २१

कृतनिश्चयायत् यतोबुद्धेः १५ १६ तत्रतावत्प्रथमंभगवदवतारकारणमाह भूमिरित्यादिनवभिः श्लोकैः दृप्तनृपव्याजायेदैत्यास्तेषामनीकशतानामयुतैर्योभूरिभारस्तेनाक्रान्ता १७ विभोरन्तिकेउपस्थितासती १८ १९ २० पौरुषींपुरुषस्यभगवतइयंपौरुषीतांगांवाचंमेमत्तःआशुशृणुत माचिरमविलंबितंतत्रथैवविधीयतांचेति २१

विज्ञापनात्पुरैवपुंसाईश्वरेणज्वरस्तापः अवधृतोऽवधारितः २२ २३ २४ देवकीगर्भसंकर्षणयशोदामोहनादिकार्यार्थेयशोदायां संभविष्यति २५ २६ भोजेंद्रबंधनागारेअवतारायप्रस्तावकथामाह शूरसेनइत्यादिना यावदध्यायसमाप्तिमथुरामावसन्म

पुरैवपुंसाऽवधृतोधराज्वरोभवद्भिरंशैर्यदुषूपजन्यताम् सयावदुर्व्याभरमीश्वरेश्वरः स्वकालशक्त्याक्षपयंश्चरेद्भुवि २२ वसुदेवगृहेसाक्षाद्भगवान्पुरुषः परः जनिष्यतेतत्प्रियार्थंसंभवंतुसुरस्त्रियः २३ वासुदेवकलाऽनंतः सहस्रवदनः स्वराट् अग्रतोभवितादेवोहरेःप्रियचिकीर्षया २४ विष्णोर्माया-भगवतीययासंमोहितंजगत् आदिष्टाप्रभुणांऽशेनकार्यार्थेसंभविष्यति २५ श्रीशुकउवाच इत्यादिश्यामरगणान्प्रजापतिपतिर्विभुः आश्वास्यचमहींगीर्भिःस्वधामपरमंययौ २६ शूरसेनोयदुपतिर्मथुरामावसन्पुरीम् माथुराञ्छूरसेनांश्चविषयान्बुभुजेपुरा २७ राजधानीततःसाभूत्सर्वयादवभूभुजाम् मथुराभगवान्यत्रनित्यंसन्निहितोहरिः २८ तस्यांतुकर्हिचिच्छौरिर्वसुदेवःकृतोद्वहः देवक्यासूर्ययासार्धंप्रयाणेरथमारुहत् २९ उग्रसेनसुतःकंसःस्वसुःप्रियचिकीर्षया रश्मीन्हयानांजग्राहरौक्मैरथशतैर्वृतः ३० चतुःशतंपारिबर्हंगजानांहेममालिनाम् अश्वानामयुतंसार्धंरथानांचत्रिषट्शतम् ३१ दासीनांसुकुमारीणांद्वेशतेसमलंकृते दुहित्रेदेवकःप्रादाद्यानेदुहितृवत्सलः ३२ शंखतूर्यमृदंगाश्चनेदुर्दुंदुभयःसमम् प्रयाणप्रक्रमेतावद्वरवध्वोःसुमंगलम् ३३ पथिप्रग्रहिणंकंसमाभाष्याहाशरीरवाक् अस्यास्त्वामष्टमोगर्भोहंतायांवहसेऽबुध ३४

थुरायांवसन् विषयान्देशान् २७ २८ सूर्ययानवोढ्या प्रयाणेप्रयाणार्थं २९ रश्मीन्प्रग्रहान् ३० पारिबर्हमुपस्करम् ३१ ३२ ३३ आभाष्येरे कंसेतिसंबोध्य हंताहनिष्यति ३४

कुलपांसनः कुलदूषणः आरब्धः उद्युक्तः कचे केशबंधे ३५ नृशंसंक्रूरम् महाभागइति अयंभावःस्वजन्मनिहर्षेणदेवैरानकदुंदुभिघोषणाज्ज्ञानीभगवदवतारेणशक्यप्रतीकारतासंभवतीतिसांत्वयन्नुक्तवान्नृपाविषयत्वेनोपपत्तिभिश्चसामप्रयोगैःसंबोधयन् ३६ ३७ मरणभयेनहन्मीतिचेत्तथाऽपिमरणस्यापरिहरणीयत्वाद्देहांतरस्यावश्यंभावित्वात्तत्रापिचभोगप्रेमास्पदत्वादौनामविशेषात्तद्भयेनपापाचरणमयुक्तमित्यभिप्रेत्याह मृत्युर्जन्मवतामित्यादि देहेनसहेति विधात्राललाटेलिखितत्वादिति तथाऽपिकालविलंबार्थंहन्मीतिचेत्तत्राह अद्यवेति अवश्यंभाविनिमरणेविलंबमात्रायनपापाचरणंयुक्तमितिभावः ३८

इत्युक्तःसखलःपापोभोजानांकुलपांसनः भगिनींहंतुमारब्धःखड्गपाणिःकचेऽग्रहीत् ३५ तंजुगु
प्सितकर्माणंनृशंसंनिरपत्रपम् वसुदेवोमहाभागउवाचपरिसांत्वयन् ३६ वसुदेवउवाच
श्लाघनीयगुणःशूरैर्भवान्भोजयशस्करः सकथंभगिनींहन्यात्स्त्रियमुद्वाहपर्वणि ३७ मृत्युर्ज
न्मवतांवीरदेहेनसहजायते अद्यवाब्दशतांतेवामृत्युर्वैप्राणिनांध्रुवः ३८ देहेपंचत्वमापन्नेदेही
कर्मानुगोऽवशः देहांतरमनुप्राप्यप्राक्तनंत्यजतेवपुः ३९ व्रजंस्तिष्ठन्पदैकेनयथैवैकेनगच्छति
यथातृणजलौकैवंदेहीकर्मगतिंगतः ४०

किंच अस्मिन्देहेगतेयदिदेहांतरंनस्यात्तदायुज्येत पापेनापितत्पालनम् नतुतदस्तीत्याह देहेपंचत्वमापन्नइति आपन्नेआपन्नप्राये कर्मवशादयत्नतएव प्रथमंदेहांतरंप्राप्यपश्चात्पूर्वंवपुस्त्यजति ३९ अत्रदृष्टांतः व्रजन्निति एकेनाग्रतोनिहितेनपदातिष्ठन् भुवमवष्टभ्यदेहंबिभ्रत् पश्चादन्येनपूर्वप्रदेशादुत्थाप्यपुरोनिहितेनगच्छतितद्वत् अत्रचस्वीकारपरित्यागौनात्यंतभिन्नविषयाविति स्पष्टदृष्टांतांतरमाह यथातृणजलौकेति साहियथातृणांतरमवष्टभ्यपूर्वंतृणंत्यजति एवंकर्मपथेवर्तमानोऽन्योजीवोऽपि ४०

देहविषयावेवस्वीकारपरित्यागौदर्शयितुंदृष्टांतांतरमाह स्वप्नइति दृष्टंराजादिदर्शनंश्रुतमिंद्रादिश्रवणं ताभ्यामाहितसंस्कारेणमनसातदेवानुचिंतयन्ईदृशंजाग्रदृष्टश्रुतसदृशंदेहंराजादिरूपंकिमपिअनिरुक्तंपश्यति क्षणांतरेचतदेवाहमितिप्रपद्यतेमन्यते ततश्चजाग्रद्देहादपगतस्मृतिर्भवति पुरुषोयथेति जाग्रत्येवदर्शयितुंदृष्टांतांतरमाह मनोरथेनेति अत्रापिदृष्टश्रुताभ्यामित्यादिसर्वंयोज्यम् तथाचवक्ष्यति जंतोर्वैकस्यचिद्धेतोर्मृत्युरत्यंतविस्मृतिः जन्मत्वात्मतयापुंसः सर्वभावेनभूरिद विषयस्वीकृतिंमाहुर्यथास्वप्नमनोरथः स्वप्नंमनोरथंचेत्थंप्राक्तनंनस्मरत्यसावित्यादि तद्वदत्रापिकर्मवशाद्देहांतरंप्राप्यप्राक्तनंत्यजतीति ४१ ननुविचित्रदेहहेतूनांकर्मणांकृतत्वाद्देहविशेषप्राप्तौकिंकारणमतआह यतोयतइति देहस्यपंचत्वसमयेपंचसुगुणेषुभूतेषुमायारचितेषुमाययानानादेहरूपेणरचितेषुदैवेनफलाभिमुखेनकर्मणाचोदितंनानाविकारात्मकंमनो

स्वप्नेयथापश्यतिदेहमीदृशंमनोरथेनाभिनिविष्टचेतनः दृष्टश्रुताभ्यांमनसाऽनुचिंतयन्प्रपद्यतेतत्कि
मपिह्यपस्मृतिः ४१ यतोयतोधावतिदैवचोदितंमनोविकारात्मकमापपंचसु गुणेषुमायारचिते
षुदेह्यसौप्रपद्यमानःसहतेनजायते ४२ ज्योतिर्यथैवोदकपार्थिवेष्वदः समीरवेगानुगतंविभाव्यते
एवंस्वमायारचितेष्वसौपुमान्गुणेषुरागानुगतोविमुह्यति ४३

यंयंदेहंदेवतिर्यगादिरूपंप्रतिधावति धावच्चसत् यंयमपि अभिनिवेशेनप्राप्तम् तत्रतत्रासौदेहीजायते ननुमनसःकर्तृत्वात्तदेवजायतांनत्वकर्तात्मेत्यतआह प्रपद्यमानइति तदेवाहमितिमन्यमानस्तेनसहजायतइति ४२ ननुसत्यंप्रविष्यत्येवकिमपिदेहमात्रम् तथाऽप्यस्यातिप्रियस्यराजदेहस्यरक्षणायाकृत्यमपिक्रियतइतिचेत्तत्राह ज्योतिरिति अदश्चंद्रादिज्योतिः उदकयुक्तेषु पार्थिवेषुघटादिषु यद्वा उदकेषुपार्थिवेषुतैलघृतादिषुचप्रतिबिंबनस्थितंसमीरस्यवायोर्वेगमनुगतंकंपादियुक्तंप्रतीयतेयथा एवंस्वाविद्यारचितेषुगुणेषुदेहेषुअसौरागेणानुगतःप्रविष्टोमुह्यति अभिनिवेशंप्राप्नोति अयंभावः आत्मनस्तावद्देहाध्यासाज्जन्मोक्तम् सहतेनजायतइति ततश्चान्योन्यधर्माध्यासाद्यथादेहादिधर्माः कार्श्यादयःआत्मनिप्रतीयंतेएवमात्मधर्माः प्रेमास्पदत्वादयोऽपिदेहादिष्विति राजसूकरदेहयोःविशेषाभावाद्व्यर्थोमृत्युप्रतीकारइति ४३

एवमुक्तंसामोपायमुपसंहरन्भेदमाह तस्मादिति परतइति अभिद्रुह्यमाणा त्तत्संबंधिनश्चयमादपि इहामुत्रचभयमिति भेदोदर्शितः ४४ पुनःसामैवाह एषेति पुत्तिकोपमादारुमयीवाचेतनप्राया ४५ बोध्यमानःउपदिश्यमानःस्वयंदारुणः पुनःपुरुषादान्दैत्याननुव्रतोऽनुसृतइति ४६ आनकदुंदुभिरितिपदंमहाभागइत्यत्रोक्ताभिप्रायं प्रतियोढुंप्रतिकर्तुंवंचयितुमित्यर्थः इदंवक्ष्यमाणमपत्यार्पणम् अन्वपद्यतज्ञातवान् ४७ ननुखलोऽयमेतन्नमन्येतइत्याशंक्यस्वयमेवविचारयति मृत्युरिति ४८ तस्मादुपेक्षादोषपरिहारायैवंकरिष्यामीत्याह प्रदायेति मृत्यवेकंसाय नन्विदमपिनैवन्याय्यं

तस्मान्नकस्यचिद्द्रोहमाचरेत्सतथाविधः आत्मनःक्षेममन्विच्छन्द्रोग्धुर्वैपरतोभयम् ४४ एषातवानुजा बालाकृपणापुत्तिकोपमा हंतुंनार्हसिकल्याणीमिमांत्वंदीनवत्सलः ४५ श्रीशुक उवाच एवंससामभिर्भेदैर्बोध्यमानोऽपिदारुणः नन्यवर्त्तत कौरव्यपुरुषादाननुव्रतः ४६ निर्बंधंतस्यतंज्ञात्वाविचिंत्यानकदुंदुभिः प्राप्तंकालंप्रतिव्योढुमिदंतत्रान्वपद्यत ४७ मृत्युर्बुद्धिमतापोह्योयावद्बुद्धिबलोदयम् यद्यसौननिवर्त्तेतनापराधोऽस्तिदेहिनः ४८ प्रदायमृत्यवेपुत्रान्मोचयेकृपणामिमाम् सुतामेयदिजायेरन्मृत्युर्वानम्रियेतचेत् ४९ विपर्ययोवाकिन्नस्याद्गतिर्धातुर्दुरत्यया उपस्थितोनिवर्त्तेतनिवृत्तःपुनरापतेत् ५०

इत्याशंक्याह सुताइति अस्यांयदिमेसुताःजायेरन् तदायद्यावित्तद्भवतुजीवितंतुतावद्भवेदेव तदंतरायद्ययमेवम्रियेततदानकिंचिदन्याय्यं ४९ यदिच सुताभविष्यंतिन चायंम्रियेत तदामत्पुत्रादेवास्यमरणमितिविपर्ययोवाकिंनस्यात् ननुमेदृस्यकंसस्यतवबालकात्कथंमृत्युःस्यात्तत्राह गतिरिति धातुःअस्यास्त्वामष्टमोगर्भोहंतेत्युक्तवतः अतइदानीमपत्यार्पणप्रतिज्ञैवमंत्रः तथासतिउपस्थितोमृत्युरयंतावन्निवर्तेत निवृत्तःपुनःकालांतरेआपतेच्चेत्तदानापराधोममेत्यर्थः अथवास्यमत्पुत्रादुपस्थितोमृत्युरस्यावधाद्योनिवर्तेतसपुनरनेनसन्मंत्रेणभवेदेवेति यद्वा गतिर्धातुर्दुरत्ययाइत्येतस्यप्रपंचः उपस्थितइति ५० ७

प्राणिनामदृष्टंचदुर्वितर्क्यमितिसदृष्टांतमाह अग्नेरिति वनेवृक्षान्प्रदहन्नग्निःसन्निहितान्परित्यज्यकदाचिद्दूरस्थानपिदहति
ग्रामेगृहान्वा नह्यस्यप्राण्यदृष्टव्यतिरेकेणकिंचिन्नियामकमस्ति यथाएवंजंतोर्जन्ममरणयोरपिहेतुर्दुर्विभाव्यः अचिंत्यः ५१
यावदात्मनिदर्शनंस्वप्रज्ञावधिविचार्य ५२ तस्यविश्वासायविकसितमुखांभोजोविहसन्नब्रवीत् ५३ यत्तुयथाअशरीरि
णीवागाहतत्तथाहिनिश्चितं अस्याःसकाशात्तेभयंनास्ति यतःयेभ्यपुत्रेभ्यस्तेभयमुत्थितं अष्टमोहंतेत्युक्तेअन्योन्यापेक्षयासर्वे
प्यष्टमाभवेयुरित्युद्भूततानस्याःपुत्रान्समर्पयिष्ये ५४ निववृतेनिवृत्तः तद्वाक्येसारउपपत्तिस्तद्वित् ५५ प्रसूतिकाले

अग्नेर्यथादारुवियोगयोगयोरदृष्टतोऽन्यन्ननिमित्तमस्ति एवंहिजंतोरपिदुर्विभाव्यःशरीरसंयोगवि
योगहेतुः ५१ एवंविमृश्यतंपापंयावदात्मनिदर्शनम् पूजयामासवैशौरिर्बहुमानपुरःसरम् ५२
प्रसार्यवदनांभोजंनृशंसंनिरपत्रपम् मनसादूयमानेनविहसन्निदमब्रवीत् ५३ वसुदेवउवा॰
नह्यस्यास्तेभयंसौम्ययद्वैसाहाशरीरवाक् पुत्रान्समर्पयिष्येऽस्यायतस्तेभयमुत्थितं ५४ श्री
शुकउवाच स्वसुर्वधान्निववृतेकंसस्तद्वाक्यसारवित् वसुदेवोऽपितंप्रीतःप्रशस्यप्राविशद्गृ
हम् ५५ अथकालउपावृत्तेदेवकीसर्वदेवता पुत्रान्प्रसुषुवेचाष्टौकन्यांचैवानुवत्सरम् ५६
कीर्तिमंतंप्रथमजंकंसायानकदुंदुभिः अर्पयामासकृच्छ्रेणसोऽनृतादतिविह्वलः ५७ किंदुः
सहंनुसाधूनांविदुषांकिमपेक्षितम् किमकार्यंकदर्याणांदुस्त्यजंकिंधृतात्मनाम् ५८ दृष्ट्वासे
मत्वंतच्छौरेःसत्येचैवव्यवस्थितिं कंसस्तुष्टमनाराजन्प्रहसन्निदमब्रवीत् ५९

प्राप्तेसर्वःसर्वात्माभगवानेवदेवतायस्याःसातथासर्वदेवतामयीतिवाभगवदाश्रयत्वात् ५६ ५७ मृत्यवेपुत्रंकथमर्पि
तवानित्यपेक्षायामाह किंदुःसहमिति साधूनांसत्यसंधानांपुत्रलालनस्मरणापेक्षाकथंत्यक्तेत्यतआह विदुषामिति भ
गवानेवतत्त्वंनान्यदितिजानतामित्यर्थः ननुस्वयंनीतेसतिकंसोबालंनहन्यादितिमत्वानीतवानितिकिंनस्यादितिनेत्याह ४
किमकार्यमिति ननुदेवकीकथंपुत्रंतत्याजेत्यतआह दुस्त्यजमिति चित्तेधृतआत्माहरिर्यैस्तेषाम् ५९

६० ६१ कंसस्यशांतिर्देवकार्यानुगुणानभवतीतिनारदस्यप्रत्यवस्थानंतदाह नंदाद्याइत्यादित्रयेण ६२उभयोर्वसुदेवनंद
कुलयोः ६३ वधोद्यमंदेवकृतमितिशेषः ६४ ६५ निडगैः शृंखलैः अजनोविष्णुस्तच्छंकया ६६ ६७ ६८ ६९ इतिदशमे

प्रतियातुकुमारोऽयंनत्वस्मादस्तिमेभयम् अष्टमाद्युवयोर्गर्भो मृत्युर्मेविहितःकिल ६० तथेतिसु
तमादायययावानदुंदुभिः नाभ्यनंदततद्वाक्यमसतोविजितात्मनः ६१ नंदाद्यायेव्रजेगोपाया
श्चामीषांचयोषितः वृष्णयोवसुदेवाद्यादेवक्याद्यायदुस्त्रियः ६२ सर्वेवैदेवताप्रायाउभयोरपि
भारत ज्ञातयोबंधुसुहृदोयेचकंसमनुव्रताः ६३ एतत्कंसायभगवान्शशंसाभ्येत्यनारदः भूमे
भारायमाणानांदैत्यानांचवधोद्यमम् ६४ ऋषेर्विनिर्गमेकंसोयदून्मत्वासुरानिति देवक्यागर्भ
संभूतंविष्णुंचस्ववधंप्रति ६५ देवकींवसुदेवंचनिगृह्यनिगडैर्गृहे जातंजातमहन्पुत्रंतयोरज-
नशंकया ६६ मातरंपितरंभ्रातृन्सर्वांश्चसुहृदस्तथा घ्नंतिह्यसुतृपोलुब्धाराजानःप्रायशोभु
वि ६७ आत्मानमिहसंजातंजानन्प्राग्विष्णुनाहतम् महासुरंकालनेमिंयदुभिःसव्यरुध्य
त ६८ उग्रसेनंचपितरंयदुभोजांधकाधिपम् स्वयंनिगृह्यबुभुजेशूरसेनान्महाबलः ६९
इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद० कृष्णावतारोपक्रमेप्रथमोऽध्यायः १ श्रीशुक०
प्रलंबबकचाणूरतृणावर्तमहाशनैः मुष्टिकारिष्टद्विविदपूतनाकेशिधेनुकैः १ अन्यै-
श्चासुरभूपालैर्बाणभौमादिभिर्युतः यदूनांकदनंचक्रेबलीमागधसंश्रयः २

टीकायांप्रथमोऽध्यायः १ द्वितीयेकंसघातायदेवक्यागर्भगोहरिः ब्रह्मादिभिस्स्तुतःसाचसांत्वितेतिनिरूप्यते
१ यदुभिःसव्यरुध्यतेत्युक्तंतमेवविरोधंप्रपंचयति त्वरयादेवकीगर्भस्यान्यत्रसंचारेणभगवतः प्रवेशंवक्तु
माह प्रलंबेत्यादिसार्द्धश्लोकत्रयेण महाशनोऽघासुरः २ ३ ४ ५

३ अनुरुंधाना अनुवर्त्तमानाः ४ धामकलानदेवससप्तमोगर्भोबभूव किंतद्धामेत्यतआह यमनंतमिति हर्षशोकविवर्द्धनःआ
नंदरूपस्यावतीर्णत्वाद्धर्षः पूर्वगर्भसाधारणदृष्ट्याशोकइति ५ ६ ननुसागोकुलेकिमित्यास्तेऽतआह अन्याश्चेति नकेवलं
सैवअन्याअपीति विवरेष्वलक्ष्यस्थानेषु ७ जठरेसंतम् ननुगर्भआकृष्यमाणः कथंजीवेदित्यतआह मामकंधामेति तत्र
तः ८ किमर्थमेवंकार्यमित्यतआह अथेति अनंतरमेवेत्यर्थः अंशभागेनेति अंशैःशक्तिभिर्भजते अधितिष्ठतिसर्वान्
ब्रह्मादिस्तंबपर्यंतानित्यंशभागः तेनपरिपूर्णेनरूपेणेत्यर्थः यद्वा अंशे ज्ञानैश्वर्यबलादिभिर्भजयतियोजयतिस्वीयानि

तेपीडितानिविविशुःकुरुपांचालकैकयान् शाल्वान्विदर्भान्निषधान्विदेहान्कोसलानपि ३ एकेतमनु
रुंधानाज्ञातयःपर्युपासत हतेषुषट्सुबालेषुदेवक्याऔग्रसेनिना ४ सप्तमोवैष्णवंधामयमनंतंप्र
चक्षते गर्भोबभूवदेवक्याहर्षशोकविवर्द्धनः ५ भगवानपिविश्वात्माविदित्वाकंसजंभयं यदूनां
निजनाथानांयोगमायांसमादिशत् ६ गच्छदेविव्रजंभद्रेगोपगोभिरलंकृतम् रोहिणीवसुदेव
स्यभार्यास्तेनंदगोकुले अन्याश्चकंससंविग्नाविवरेषुवसंतिहि ७ देवक्याजठरेगर्भंशेषाख्यंधा
ममामकम् तत्सन्निकृष्यरोहिण्याउदरेसन्निवेशय ८ अथाहमंशभागेनदेवक्याःपुत्रतांशुभे
प्राप्स्यामित्वंयशोदायांनंदपत्न्यांभविष्यसि ९ अर्चिष्यंतिमनुष्यास्त्वांसर्वकामवरेश्वरीम् धू
पोपहारबलिभिःसर्वकामवरप्रदां १० नामधेयानिकुर्वंतिस्थानानिचनराभुवि दुर्गेतिभद्रका
लीतिविजयावैष्णवीतिच ११

तितथा तेनेति यद्वा अंशेनपुरुषरूपेणमायायाभागोभजनंयस्यतेन य
द्वा अंशेनमायायागुणावतारादिरूपाभागाभेदायस्यतेन यद्वा अंशाएवमत्स्यकूर्मादिरूपाभजनीयाः ननुसाक्षात्स्व
रूपंयस्यतेन यद्वा अंशैर्ज्ञानबलादिभिर्भजनमनुवर्त्तनंभक्तेषुयस्यतेन सर्वथापरिपूर्णेनरूपेणेतिविवक्षितम् कृष्णा
स्तुभगवान्स्वयमित्युक्तत्वादिति तांप्रोत्साहयति त्वंयशोदायामितिसार्धचतुष्टयेन ९ सर्वान्पुत्रादीन्कामयंतेये-
तेषांवरामीश्वरींश्रेष्ठांनियंत्रीम् अर्चकानांसर्वान्कामवरान्प्रददातियातांम् १० ११

१२ बहुविक्रमेणच तस्यव्यपदेशाभविष्यंतीत्याह गर्भसंकर्षणादित्यादिना रामेतिचसंबोधनंकरिष्यंति त्वयासंकृष्टेनतेनलोकस्यरमणात् रक्षसादनात् १३ तथेति पुनरपिओमित्यादरेणप्रतिगृह्य गांपृथ्वीम् १४ विस्रंसितः विभ्रष्टः विस्रस्तइत्यर्थः इतिविचुक्रुशुः नतुतद्धितुरित्यर्थः १५ मनआविवेशमनस्याविर्बभूव जीवानामिवनधातुसंबंधइत्यर्थः १६ धाम श्रीमूर्तिम् १७ जगन्मंगलंजगतांमूर्तिमन्मंगलम् अच्युतांशमच्युताश्च्युतिरहिताअंशाऐश्वर्यादयोयस्यतम् यद्वा अच्युतस्यअंशइवांशः भक्तानामनुग्रहार्थंपरिच्छिन्नवपुरित्यर्थः सम्यग्भूतमेवाहितंवैधदीक्षयाअर्पितं देवीद्योतमानाशु

कुमुदाचंडिकाकृष्णामाधवीकन्यकेतिच मायानारायणीशानीशारदेत्यंबिकेतिच १२ गर्भसंकर्षणात्तंवैप्राहुःसंकर्षणंभुवि रामेतिलोकरमणाद्बलंबलवदुच्छ्रयात् १३ संदिष्टैवंभगवतातथेत्योमिति तद्वचः प्रतिगृह्यपरिक्रम्यगांगतातत्तथाऽकरोत् १४ गर्भेप्रणीतेदेवक्यारोहिणींयोगनिद्रया अहोविस्रंसितोगर्भइतिपौराविचुक्रुशुः १५ भगवानपिविश्वात्माभक्तानामभयंकरः आविवेशांशभागेनमनआनकदुंदुभेः १६ सबिभ्रत्पौरुषंधामभ्राजमानोयथारविः दुरासदोतिदुर्धर्षो भूतानांसंबभूवह १७ ततोजगन्मंगलमच्युतांशंसमाहितंशूरसुतेनदेवी दधारसर्वात्मकमात्मभूतंकाष्ठायथाऽनंदकरंमनस्तः १८ सादेवकीसर्वजगन्निवासनिवासभूतानितरांनरेजे भोजेंद्रगेहेऽग्निशिखेवरुद्धासरस्वतीज्ञानखलेयथासती १९

द्धसत्वेत्यर्थः सर्वात्मकंसर्वस्यात्मानंअतएवात्मभूतंस्वस्मिन्नादावेवसंतम् मनस्तःमनसैवदधार धारणयाधृतवती अत्रानुरूपंदृष्टांतमाह यथाकाष्ठाप्राचीदिक् आनंदकरंचंद्रमिति १८ सर्वजगन्निवासस्यश्रीहरेर्निवासभूतासत्यपिनितरांसर्वजनाह्लादकतयानरेजे किंतुस्वयमेवानंदमन्वभवत् यतःकंसस्यगृहेरुद्धाऽन्यैर्नदृश्यते घटादिषुरुद्धाऽग्निशिखादीप इव तथासतीशोभमानासरस्वतीज्ञानखलेज्ञानवंचकेरुद्धा यथाऽन्येषामनुपकारिणीनराजतेतद्वत् १९ ६

प्रभयाभवनंविरोचयंतीम् अजितःअंतराकुक्षिमध्येयस्यास्ताम् एषःविरोचमानः ध्रुवंहरिरेव यद्यस्मादीदृशीइयं पुरापूर्वं
नासीत् २० ननुसंतिसामादयउपायाः नेतिस्वयमेवाह अयमर्थतंत्रोदेवकार्यप्रधानःविक्रमंनविहंति मद्वधेपराक्रमंकरि
ष्यत्येवेत्यर्थः यद्वानहिइदानीमेवेयंहन्यतामितिविचिंत्याह अर्थतंत्रोपिपुमान्स्वंविक्रमंनविहंतिननाशयति स्त्रीवधेन
न्नाशःस्यादितिभावः तदेवाह स्त्रियाइति गुरुमत्यागुर्विण्याः २१ किंच सएवजीवन्नपिमृतःस्यात् नृशंसितेन क्रौर्येण
योवर्त्तेत तंजीवंतमेवमनुजाःशपंति दुर्वाक्यैर्धिक्कुर्वंति सचदेहेमृतेतनुमानिनःपापिनोनरकंगच्छति अथवाशापप्र

तांवीक्ष्यकंसःप्रभयाऽजितांतरांविरोचयंतींभवनंशुचिस्मिताम् आहैषमेप्राणहरोहरिर्गुहांध्रुवं
श्रितोयन्नपुरेयमीदृशी २० किमद्यतस्मिन्करणीयमाशुमेयदर्थतंत्रोनविहंतिविक्रमम् स्त्रियाः
स्वसुर्गुरुमत्यावधोऽयंयशःश्रियंहंत्यनुकालमायुः २१ सएषजीवन्खलुसंपरेतोवर्त्ततेयोत्यंतनृशंसिते
न देहेमृतेतंमनुजाःशपंतिगंतातमोऽधंतनुमानिनोध्रुवम् २२ इतिघोरतमाद्भावात्संनिवृत्तःस्व
यंप्रभुः आस्तेप्रतीक्षस्तज्जन्महरेर्वैरानुबंधकृत् २३ आसीनःसंविशंस्तिष्ठन्भुंजानःपर्यट
न्महीम् चिंतयानोहृषीकेशमपश्यत्तन्मयंजगत् २४ ब्रह्माभवश्चतत्रैत्यमुनिभिर्नारदादिभिः
देवैःसानुचरैःसाकंगीर्भिर्वृषणमैडयन् २५ सत्यव्रतंसत्यपरंत्रिसत्यंसत्यस्ययोनिंनिहितंचसत्ये ॥

कारमेवाह ननुमानिनोऽस्यदेहेमृतेऽयंध्रुवमंधंतमोगमिष्यतीति २२ २३ संविशन्शयानः २४ रम्याभिर्गीर्भिः वृषणंका
मवर्षिणमैडयन् तुष्टुवुः २५ प्रतिश्रुतंसत्यंकृतमितितुष्टाःसंतःसत्यत्वेनैवप्रथमंस्तुवंति सत्यव्रतमिति सत्यंव्रतंसंक
ल्पोयस्यतम् सत्यंपरंश्रेष्ठम् प्राप्तिसाधनम् यस्मिन्तंत्रिसत्यंत्रिष्वपिकालेषुसृष्टेःपूर्वंप्रलयानंतरंचस्थितिसमयेच
सत्यमव्यभिचारेणवर्तमानम् तदेवाहुःसत्यस्ययोनिमिति सच्छब्देनपृथिव्यप्तेजांसि त्यच्छब्देनवाय्वाकाशौ एवंस
च्चत्यच्चसत्यंभूतपंचकम् तत्सत्यमित्याचक्षतइतिश्रुतेः तस्ययोनिंकारणम् अनेनपूर्ववर्तमानतोक्ता तथासत्येन
स्मिन्नेवनिहितमंतर्यामितयास्थितम् अनेनस्थितिसमयेऽपिसत्यत्वमुक्तम् २५

तथासत्यस्यसत्यंतस्यैवसत्यस्यसत्यंपारमार्थिकंतन्नाशेप्यवशिष्यमाणरूपम् अनेनप्रलयेप्यवधित्वेनसत्यत्वंदर्शितम् ए
वंत्रिसत्यमुपपादितम् तथाऋतसत्यनेत्रम् ऋतंचसूनृतावाणीसत्यंचसमदर्शनम् तथाभगवताव्याख्यास्यमानत्वा
सत्यंचसमदर्शनम् ऋतंचसूनृतावाणीकविभिःपरिकीर्तितेति तयोर्नेत्रंनयनसाधनंनेतारंप्रवर्त्तकमितियावत् एवंसर्वप्र
कारेणसत्यात्मकंत्वांभगवन्वयंशरणंप्रपन्नाःप्राप्ताइति २६ ननुभवंतोपिलोकेश्वरामत्तुल्याएवकिमितिमांशरणंप्रप
द्यंते नैवंवाच्यं त्वमेवैकःसर्वेश्वरःसर्वसृष्ट्यादिकारणत्वात् वयंत्वदेकशरणाएव लोकादिरूपंद्वैतंचसर्वंत्वद्व्यतिरेकेणना
स्तीतिवक्तुंद्वैतप्रपंचंवृक्षरूपकेणनिरूपयंति एकायनइति असौप्रपंचआदिवृक्षःवृश्च्यतइतिवृक्षःसमष्टिव्यष्टिदेहरूपः
कथंभूतःएकायनःएकाप्रकृतिरयनमाश्रयोयस्यसः द्वेसुखदुःखेफलेयस्यसः त्रयोगुणामूलानियस्यसः धर्मार्थकाममो

सत्यस्यसत्यमृतसत्यनेत्रंसत्यात्मकंत्वांशरणंप्रपन्नाः २६ एकायनोऽसौद्विफलस्त्रिमूलश्चतूर
सःपंचविधःषडात्मा सप्तत्वगष्टविटपोनवाक्षोदशच्छदीद्विखगोह्यादिवृक्षः २७ त्वमेकएवास्यस
तःप्रसूतिस्त्वंसन्निधानंत्वमनुग्रहश्च त्वन्माययासंवृतचेतसस्त्वांपश्यंतिनानानविपश्चितोये २८

क्षाश्चत्वारोरसायस्यसः पंचइंद्रियाणिविधाज्ञानप्रकारायस्यसः षडूर्मयःकोशावाआत्मानःस्वभावायस्यसः सप्तधातवः
त्वचोयस्य पंचभूतानिमनोबुद्ध्यहंकाराश्चेत्यष्टौविटपाःशाखाविस्तारायस्यसः नवद्वाराणिअक्षाःछिद्राणियस्यसः दश
प्राणाःछदाःपत्राणिविद्यंतेयस्यसदशच्छदी द्वौजीवेश्वरौखगौयस्मिन्नसौद्विखगः २७ एवंरूपस्यसंसारवृक्षस्यसतः
कार्यस्यत्वमेकएवप्रसूतिःप्रकर्षेणसूतिर्जन्मयस्मात्सत्वंकारणमित्यर्थः त्वमेवसन्निधानंसम्यङ्निधीयतेऽस्मिन्निति
लयस्थानम् त्वमेवानुग्रहश्च अनुगृण्हातीतिपालकः ननुब्रह्मविष्णुरुद्राएवंभूताःप्रसिद्धाःकथमहमितिचेत्तत्राहुः
त्वन्माययेति संवृतंपिहितंचेतोज्ञानंयेषांतेत्वामेवनानापश्यंति येतुविपश्चितःविद्वांसःतेतथानपश्यंति २८ ७

ननुदेवकीपुत्रंमांकथमेवंवर्णयथेतिचेत्तत्राहुः बिभर्षीति अवबोधैकस्वरूपआत्मात्वमेवरूपाणिमूर्त्तीर्बिभर्षि धत्से नतुत्वं
कस्यापिपुत्रइत्यर्थः क्षेमायपालनाय सतांधर्मवर्तिनांसुखकराणि खलानांअभद्राणिनाशकानि २९ नकेवलमेतावद्-
कानांमोक्षार्थमपीत्याहुः त्वयीति त्वयिसमाधिनाआवेशितचेतसाभिभित्तेनत्वत्पादपोतेनाश्रितेन एकेमुख्याविवेकिनः म
हद्भिःकृतेनसेव्यतयासंपादितेन यद्वा इदमपिमायामयमित्यनादरंपरित्यज्येदमेव महत्सर्वोत्कृष्टमितिमनसिकृतेनबहुमते
नेत्यर्थःभवाब्धिंतुच्छीकुर्वंति अनायासेनैवभजनानुनिष्पादिनीतेषांमुक्तिरित्यर्थः ३० ननुतेनपोतेनपूर्वेचेत्पारंगताः त
हीदानींतनानांकागतिः तत्राहुः स्वयमिति अयमर्थः हेद्युमन्स्वप्रकाश त्वत्पादपोतसामीप्यमात्रेणभवांबुधौवत्सपदमात्रे

बिभर्षिरूपाण्यवबोधआत्माक्षेमायलोकस्यचराचरस्य सत्त्वोपपन्नानिसुखावहानिसतामभ
द्राणिमुहुःखलानाम् २९ त्वय्यंबुजाक्षाखिलसत्वधाम्निसमाधिनावेशितचेतसैके त्वत्पादपोतेन
महत्कृतेनकुर्वंतिगोवत्सपदंभवाब्धिं ३० स्वयंसमुत्तीर्यसुदुस्तरंद्युमन्भवार्णवंभीममदभ्रसौहृ
दाः भवत्पदांभोरुहनावमत्रतेनिधाययाताःसदनुग्रहोभवान् ३१ येऽन्येऽरविंदाक्षविमुक्तमानि
नस्त्वय्यस्तभावादविशुद्धबुद्धयः आरुह्यकृच्छ्रेणपरंपदंततःपतंत्यधोऽनादृतयुष्मदंघ्रयः ३२

जातेअतस्तन्निरपेक्षंस्वयमेवान्येषांभीमंदुस्तरमपिभवार्णवंसमुत्तीर्यभवत्पदांभोरुहरूपांनावमत्रैवनिधायभक्तिमार्गसंप्रदा
यंप्रवर्त्यैत्यर्थः पारंयाताः तत्किं यतोऽदभ्रसौहृदा सर्वभूतेष्वतिप्रीतियुक्ताः अतस्तेऽन्येषांतरणायनिधायेति कथंमत्पादपोतेन
तीर्णाअतउक्तम् भवान्सदनुग्रहः सतोभक्ताननुगृण्हातीति ३१ ननुविवेकिनांकिंमद्भजनेनमुक्ताएवहितेनत्राहुः ये
न्यइति विमुक्तमानिनः विमुक्तावयमितिमन्यमानाः त्वयिअस्तोनिरस्तोत्वएवासन्योभावः तस्मात् भक्तेरभावादि
त्यर्थः नविशुद्धाबुद्धिर्येषांतेतथा यद्वा त्वयिअस्तभाः इतिच्छेदः अस्तमतयः वादेष्वेवविशुद्धबुद्धयः कृच्छ्रेणबहुजन्म
तपसापरंपदंमोक्षसन्निहितंसत्कुलतपःश्रुतादिततःपतंति विघ्नैरभिभूयंते नआदृतौयुष्मदंघ्रीयैस्ते ३२ ७

त्वदीयास्तुनकदाचिदपिपतंतीत्याहुः तथानेति विनायकाविघ्नहेतवः तेषामनीकानिस्तोमास्तानिपांतियेतेषांमूर्धसुविचरंति विघ्नान्जयंतीत्यर्थः ३३ सतांसुखावहानिरूपाणिधारयसीत्युक्तम् विभर्षिरूपाणीतितत्केनप्रकारेणसुखावहत्वमित्यपेक्षायामाहुः सत्वंविशुद्धमिति सत्वंवपुःश्रयतइत्यन्वयः श्रेयउपायनंकर्मफलदातृ कथंयेनवपुषाजनस्तवार्हणंपूजांसमीहते करोति कैः वेदाश्चक्रियायोगाश्चतपश्चसमाधिश्चतैश्चतुराश्रमधर्मैरित्यर्थः वपुषोऽनाश्रयणेऽर्हणासंभवान्नकर्मफलसिद्धिःस्यादिति ३४ त्वय्यंबुजाक्षेत्यादिनाश्लोकत्रयेणभगवद्भक्तानामेवमोक्षोनान्येषामित्युक्तम् तत्रकर्मफलंभक्तिंविनामाभूत् मोक्षस्तुज्ञानैकसाध्यत्वात्किंभक्त्येति सानुशयान्प्रत्याहुः सत्वंनचेदिति हेधातः इदंसत्वंनिजंतववपुर्नभवेच्चेत्तर्हि विज्ञानंविशिष्टमपरोक्षंज्ञानं नभवेदित्यनुषंगः कथंभू

तथानतेमाधवतावकाःक्वचिद्भ्रश्यंतिमार्गात्त्वयिबद्धसौहृदाः त्वयाऽभिगुप्ताविचरंतिनिर्भयाविनायकानीकपमूर्धसुप्रभो ३३ सत्वंविशुद्धंश्रयतेभवान्स्थितौशरीरिणांश्रेयउपायनंवपुः वेदक्रियायोगतपःसमाधिभिस्तवार्हणंयेनजनःसमीहते ३४ सत्वंनचेद्धातरिदंनिजंभवेद्विज्ञानमज्ञानभिदापमार्जनम् गुणप्रकाशैरनुमीयतेभवान्प्रकाशतेयस्यचयेनवागुणः ३५

तम् अज्ञानभिदापमार्जनं अज्ञानंचतत्कृताभिदाचतयोरपमार्जनंनिवर्तकम् यद्वा अज्ञानंभिनत्तीत्यज्ञानभित् विज्ञानंमार्जनंनाशमापप्राप्तमेवेति ननुजडानांबुद्ध्यादीनांयतःप्रकाशः तद्ब्रह्मेतिज्ञानंभवेदेवेतिचेन्न गुणप्रकाशैःगुणावच्छिन्नैःप्रकाशैर्भवान्सर्वसाक्षीपूर्णः केवलमनुमीयतेकल्प्यते नतुसाक्षात्क्रियतइत्यर्थः अनुमानप्रकारमाहुः प्रकाशतेयस्यचयेनवागुणइति यस्यसंबंधोऽयंबुद्ध्यादिगुणःप्रकाशते योगुणसाक्षीत्येवंयेनवाबुद्ध्यारूढेनप्रमात्राबुद्ध्याधिष्ठात्राबाह्योगुणःप्रकाशतेइत्यनुमीयतइत्यर्थः शुद्धसत्ववपुषित्वयिसेव्यमानेतुतदाकारेऽतःकरणेतत्प्रसादेनसाक्षात्कारोभवेदितिभावः ३५

एवंतावद्भक्तानामभ्युदयापवर्गार्थंरूपाणिबिभर्षीत्युक्तं तान्यपिभजनीयानिकेवलंनतुज्ञातुंशक्यंते अनंतत्वादतर्क्यत्वाच्च मनोवचसोरगोचरत्वादित्याहुः ननामरूपेइति गुणाःजन्मानिकर्माणिचतैर्निरूपितव्योनिरूपणार्हेनभवतः कुतः अनुमेयंवर्त्ममार्गोयस्यतवेति तत्रापिहेतुः तस्यसाक्षिणइति नहिसाक्षिणस्तत्त्वंमनोवचोगोचरमित्यर्थः हेदेव बहुधाद्योतमानअथापिक्रियायामुपासनादिलक्षणायांत्वांप्रतियंत्युपासकाः साक्षात्पश्यंति हिप्रसिद्धम् ३६ तस्माद्भक्त्यैवमोक्षः इत्युपसंहरंति शृण्वन्निति अन्यानपिसंस्मारयन्क्रियासुदेवार्चनादिकर्मसु ३७ विशेषतः श्रीकृष्णावतारमभिनंदंति दिष्ट्येति दिष्ट्याभद्रम् तवपदः पादभूतायाः इश्वरस्यतवजन्मना

ननामरूपेगुणजन्मकर्मभिर्निरूपितव्येतवतस्यसाक्षिणः मनोवचोभ्यामनुमेयवर्त्मनोदेवक्रियायां प्रतियंत्यथापिहि ३६ शृण्वन्गृणन्संस्मरयंश्चचिंतयन्नामानिरूपाणिचमंगलानिते क्रियासुयस्त्वच्चरणारविंदयोराविष्टचेतानभवायकल्पते ३७ दिष्ट्याहरेऽस्याभवतःपदोभुवोभारोऽपनीतस्तवजन्मनेशितुः दिष्ट्यांऽकितांत्वत्पदकैःसुशोभनैर्द्रक्ष्यामगाद्यांचतवानुकंपिताम् ३८ नतेभवस्येशभवस्यकारणंविनाविनोदंबततर्कयामहे भवोनिरोधःस्थितिरप्यविद्ययाकृतायतस्त्वय्यभयाश्रयात्मनि ३९ मत्स्याश्वकच्छपनृसिंहवराहहंसराजन्यविप्रविबुधेषुकृतावतारः त्वंपासिनस्त्रिभुवनंचयथाऽधुनेशभारंभुवोहरयदूत्तमवंदनंते ४०

त्रेणापनीतएव किंच त्वत्पदकैः कोमलैः पदैः सुशोभनैः वज्रांकुशादिशुभलक्षणैः गांपृथ्वींद्यांस्वर्गंच तवत्वयाऽनुकंपिताम् ३८ तवजन्मनाभारोऽपनीतइत्युक्तस्याममापि किंजीववत्संसारउक्तः नहिनहीत्याहुः नेति बतहेईश असंसारिणस्तेजन्मनः कारणंक्रीडांविनानतर्कयामः किंच हेअभयाश्रय नभयमाश्रयतइतितथातत्संबोधनम् हेनित्यमुक्तेत्यर्थः तवजन्मकारणंनास्तीतिकिंवक्तव्यम् यतोजीवात्मन्यपिभवादयः त्वयि विषयेयाअविद्यातयाकृताःनपरमार्थतः संतीति ३९ प्रस्तुतंप्रार्थयंते मत्स्याश्वेति नोऽस्मांस्त्रिभुवनंच अन्यदायथापासि तथाऽधुनाऽपियाहीति वंदनंतेइतिवदंतः सर्वे शिरोभिः प्रणमंति ४०

दिष्ट्यांऽबतेकुक्षिगतःपरःपुमानंशेनसाक्षाद्भगवान्भवायनः माभूद्भयंभोजपतेर्मुमूर्षोर्गोप्तायदूनांभवितातवात्मजः ४१ श्रीशुकउवाच इत्यभिष्टूयपुरुषंयद्रूपमनिदंयथा ब्रह्मेशानौपुरोधायदेवाःप्रतिययुर्दिवम् ४२ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेगर्भगतविष्णोर्ब्रह्मादिकृतस्तुतिर्नामद्वितीयोऽध्यायः २ श्रीशुकउवाच अथसर्वगुणोपेतःकालःपरमशोभनः यर्ह्येवाजनजन्मर्क्षंशांतर्क्षग्रहतारकम् १ दिशःप्रसेदुर्गगनंनिर्मलोडुगणोदयम् महीमंगलभूयिष्ठपुरग्रामव्रजाकरा २ नद्यःप्रसन्नसलिलाह्रदाजलरुहश्रियः द्विजालिकुलसन्नादस्तबकावनराजयः ३ ववौवायुःसुखस्पर्शःपुण्यगंधवहःशुचिः अग्नयश्चद्विजातीनांशांतास्तत्रसमिंधत ४ मनांस्यासन्प्रसन्नानिसाधूनामसुरद्रुहाम् जायमानेऽजनेतस्मिन्नेदुर्दुंदुभयोदिवि ५ जगुःकिन्नरगंधर्वास्तुष्टुवुःसिद्धचारणाः विद्याधर्यश्चननृतुरप्सरोभिःसमंतदा ६

देवकीमप्याहुः दिष्ट्येति नोऽस्माकंभवायउद्भवायसाक्षात्परः पुमांस्तेकुक्षिंगतः अतोभयंमाभूदिति ४१ यस्यरूपमनिदंसर्वप्रत्यक्भूतम् यथायथावत् अस्मान्वंचयित्वा एताविहस्थास्यतेइतिमन्यमानाब्रह्मेशानौ पुरोधाय पुरतः कृत्वाययुरिति ४२ इतिदशमटीकायांद्वितीयोऽध्यायः २ तृतीयेनिजरूपेणसंभूतस्तुहरिः स्वयम् पितृभ्यांसंस्तुतोनीतः पित्राभीतेनगोकुलम् १ अथेतिमंगलार्थम् यर्हिसर्वगुणोपेतः कालोबभूव तदादेवक्यांविष्णुराविरासीदित्यष्टमश्लोकगतेनान्वयः परमशोभनत्वमेवाह यर्हीत्यादिना अजनान्नारायणाज्जन्मयस्यप्रजापतेस्तस्यऋक्षंरोहिणीनक्षत्रं कथंभूतम् शांतानिऋक्षाण्यश्विन्यादीनिग्रहाश्चतारकाश्चयस्मिन्तत् यर्हीतिसर्वत्रानुषज्जते १ निर्मलानामुडुगणानामुदयोयस्मिन्तत्तथा मंगलभूयिष्ठाःपुरादयोयस्यांसा २ जलरुहैःश्रीःशोभायेषांते द्विजालिकुलानांसन्नादायेषुतेस्तबकायासुताः ३ समिंधत आडागमोऽत्रद्रष्टव्यः समैंधतेति सम्यग्दीप्ताबभूवुरित्यर्थः ४ असुरद्रुहांकंसादिव्यतिरिक्तानांसर्वप्राणिनांदेवानांचेति स्वर्गेतुविशेषमाह जायमानइति अजनेजायमाने ५ तदा आसन्नःप्रसवोयस्मिन् तस्मिन्समये ६

७ तमसाउद्भूतेयनतमसि निशीथे यथायथावत् ऐश्वरेणैवरूपेण ८ तमद्भुतंबालकंवसुदेवऐक्षतेतिद्वितीयश्लोकेनान्वयः अद्भु
तत्वेहेतुभूतानिविशेषणानि अंबुजेक्षणमित्यादीनि श्रीवत्सलक्ष्म श्रीवत्सलक्ष्माणम् गलेनशोभतइतिगलशोभीसकौस्तुभो
यस्मिन् ९ परिष्वक्तसहस्रकुंतलंकिरीटकुंडलादीनांत्विषास्फुरद्भिरपरिमितकेशमित्यर्थः १० विस्मयेनोत्फुल्लेविशिष्टेलोचनेयस्य-
सः गवामयुतमस्पृशत् मनसादत्तवान् कंसनिगृहीतस्यदानासंभवात् स्पर्शेहेतुः कृष्णावतारेति मुदाआप्लुतोव्याप्तःस्नातइ

मुमुचुर्मुनयोदेवाःसुमनांसिमुदान्विताः मंदंमंदंजलधराजगर्जुरनुसागरम् ७ निशीथेतमउद्भूते-
जायमानेजनार्दने देवक्यांदेवरूपिण्यांविष्णुःसर्वगुहाशयः आविरासीद्यथाप्राच्यांदिशीन्दुरि
वपुष्कलः ८ तमद्भुतंबालकमंबुजेक्षणंचतुर्भुजंशंखगदाद्युदायुधम् श्रीवत्सलक्ष्मंगलशोभिकौ
स्तुभंपीतांबरंसांद्रपयोदसौभगम् ९ महार्हवैदूर्यकिरीटकुंडलत्विषापरिष्वक्तसहस्रकुंतलम् उद्दा
मकांच्यंगदकंकणादिभिर्विरोचमानंवसुदेवऐक्षत १० सविस्मयोत्फुल्लविलोचनोहरिंसुतंविलोक्यान
कदुंदुभिस्तदा कृष्णावतारोत्सवसंभ्रमोऽस्पृशन्मुदाद्विजेभ्योऽयुतमाप्लुतोगवाम् ११ अथैनम-
स्तौदवधार्यपूरुषंपरंनतांगःकृतधीःकृतांजलिः स्वरोचिषाभारतसूतिकागृहंविरोचयंतंगतभीःप्र
भाववित् १२ वसुदेवउवाच विदितोऽसिभवान्साक्षात्पुरुषःप्रकृतेःपरः केवलानुभवानंदस्व
रूपःसर्वबुद्धिदृक् १३

तिवा ११ कृतधीःशुद्धबुद्धिः १२ प्रथमंपुत्रबुद्ध्यापश्यन् तांपरित्यज्याह अहोविदितोऽसीति कथंविदितोऽसि भवान्प्रकृतेःपरःपुरुषइ
ति ननुकिमाश्चर्यंपुरुषस्यप्रकृतेरन्यत्वादेवेति अतआह साक्षादितिप्रत्यक्षतइत्यर्थः नन्वक्षिसन्निकृष्टंप्रत्यक्षतउपलभ्यते किंचित्रभि
त्यतआह केवलेति केवलश्चासावनुभवश्चआनंदश्चतदेवस्वरूपंयस्यसः किंच सर्वबुद्धिदृक् नहिएवंभूतोदृश्योभवतीत्यर्थः १३

ननुदेवकीजठरेप्रविष्टस्यकिमियमतिस्तुतिःक्रियतेअतआह सएवेति सएवउक्तस्वरूपएवत्वंनदेवकीजठरेप्रविष्टइत्यर्थः ननुविश्वंसृष्ट्वातदनुप्रविष्टस्यकिमेतदृद्धु अतआह स्वप्रकृत्येति स्वमाययासृष्ट्वातदनुत्वमप्रविष्टएवेति ननुतर्हिकथं श्रुत्योच्यते तत्सृष्ट्वातदेवानुप्राविशदिति अतआह प्रविष्टइवेतिभाव्यसे निरूप्यसे प्रत्यक्षतोवासद्रूपेणवाप्रविष्टइवलक्ष्यसे १४ अत्रदृष्टांतः यथेति इमेविकृताभावामहदादयोयथातथेति दृष्टांतंविवृणोति तैर्विकृतैरिति तैर्विकृतैः षोडशविकारैःसहसन्निपत्यविराजंजनयंति सन्निपतनेहेतुः यतःपृथग्भूताःसंतोनानावीर्या विशिष्टकार्यसमर्थानभवंति १५ अतःसन्निपत्येति एवंसमुत्पाद्यअनुगताःप्रविष्टाइवदृश्यंते नपुनःप्रविष्टाः कुतः उत्पत्तेःप्रागेवकारणतयाविद्यमानत्वान्न

सएवस्वप्रकृत्येदंसृष्ट्वाग्रेत्रिगुणात्मकम् तदनुत्वंह्यप्रविष्टःप्रविष्टइवभाव्यसे १४ यथेमेविकृताभावास्तथातेविकृतैःसह नानावीर्याःपृथग्भूताविराजंजनयंतिहि १५ सन्निपत्यसमुत्पाद्यदृश्यंतेनुगताइव प्रागेवविद्यमानत्वान्नतेषामिहसंभवः १६ एवंभवान्बुद्ध्यनुमेयलक्षणैर्ग्राह्यैर्गुणैःसन्नपितद्गुणाग्रहः १७

तेषामिहसृष्टेकार्येपश्चात्संभवःप्रवेशइति १६ दार्ष्टांतिकेअतिदिशति एवंभवानिति ननुयद्यहमप्रच्युतस्वरूपएवकारणतयाकार्येषुवर्ते तर्हितेष्विंद्रियैर्गृह्यमाणेषुममग्रहणंकिंनास्तितत्राह बुद्ध्यनुमेयलक्षणैरिति बुद्ध्यारूपादिज्ञानेनानुमेयंलक्षणंस्वरूपंयेषांतैर्गुणैःइंद्रियैर्ग्राह्यैर्गुणैः सहसन्नपिवर्त्तमानोऽपितद्गुणाग्रहः तैर्गुणैः सहनगृह्यसे अयंभावः नहिग्राह्यैःसहभावमात्रंग्रहणकारणंकिंतु इंद्रियाणांशक्तिःसाचकार्यैकसमधिगम्यायथाकार्यमेवकल्प्यते अतोयथाचक्षुषारूपग्रहणेरसादिग्रहणंनास्ति तथैवविषयग्रहणेत्वद्ग्रहणमपीति अविषयत्वेनचग्रहणानर्हत्वमुक्तमेवंसर्वबुद्धिदृगित्यत्र १७

एवंतावत्प्रागेवविद्यमानत्वात्प्रवेशोनास्तीत्युक्तम् किंच परिच्छिन्नस्यनीडेपक्ष्यादेरिवप्रवेशोभवेत् त्वत्त्वनावृतत्वादपरिच्छिन्नत्वेनबहिरंतर्भेदोनास्ति कुतःप्रवेशइत्याह अनावृतत्वादिति अनावृतत्वेहेतुमाह सर्वस्येति नहिसर्वरूपस्यान्यदावरकमस्ति सर्वात्मनः नह्येकेनावृतोऽन्यस्यात्माभवेत् आत्मवस्तुनइति आत्मनोवस्तुनश्चेतिहेतुद्वयम् अतसातत्यगमनइत्यस्मात् अततिव्याप्नोतीत्यात्मा नहिव्यापकस्यावरणंघटते तथावस्तुनःपरमार्थवस्तुनः आवरणंनघटतइत्यर्थः तस्मात्त्वांतर्यामितयाप्रवेशोनमुख्योऽस्ति कुतस्तरांगर्भेप्रवेशः अतःकेवलज्ञानुभवानंदरूपएवत्वंविदितोऽसीत्याश्चर्यंममभाग्यमित्यर्थः ७ नन्वेतद्धेतुचतुष्टयंप्रपंचस्यावस्तुत्वेघटेत तत्तुनसंभवतिसत्यत्वेनप्रतीतेरित्याशंक्याह यइति आत्मनोदृश्येषुगुणेषुदेहादिषुस्वव्यतिरेकतः आत्मव्यतिरेकेणपृथक्सन्मयंदेहादिरिन्द्रियव्यवस्यते निश्चिनो

अनावृतत्वाद्बहिरंतरंनतेसर्वस्यसर्वात्मनआत्मवस्तुनः १७ यआत्मनोदृश्यगुणेषुसन्नितिव्यवस्यतेस्वव्यतिरेकतोऽबुधः विनाऽनुवादंनचतन्मनीषितंसम्यग्यतस्त्यक्तमुपाददत्पुमान् १८
त्वत्तोऽस्यजन्मस्थितिसंयमान्विभोवदंत्यनीहादगुणादविक्रियात् त्वयीश्वरेब्रम्हणिनोविरुध्यतेत्वदाश्रयत्वादुपचर्यतेगुणैः १९

तियःपुमान्सोऽबुधःअविद्वान् व्यतिरेकदर्शनात् किंच मनीषितंविचारितंसत्त्देहादिसर्वंयतः विनानुवादंवाचारंभणमात्रंविनानसम्यक्भवति अतोऽवस्तुत्वेनत्यक्तंबाधितमेव वस्तुबुद्ध्याउपाददत् स्वीकुर्वन्नबुधइत्यर्थः १८ एवंपरमेश्वरदृश्यस्यतद्व्यतिरेकेणासत्वमुक्तम् परमेश्वरोपादानत्वादपितद्व्यतिरेकेणासत्वमित्याह त्वत्तोऽस्येति नन्वेवंसत्यपिविकारित्वमित्याहअनीहादिति अगुणत्वादनीहत्वंततोऽविकारित्वमित्यर्थः नन्वनीहत्वेकथंकर्तृत्वंकर्तृत्वेवाकुतोऽविकारित्वंतत्राह त्वयीश्वरइति ब्रह्मत्वादविकारित्वमीश्वरत्वात्कर्तृत्वमिति नन्वेतदपिविरुद्धमेवनेत्याह त्वदाश्रयत्वादिति गुणैःकुर्वद्भिः त्वयिसृष्ट्यादिकर्तृत्वमुपचर्यते गुणाश्रयत्वात् यथाभृत्यकृतंराजनीति १९ ५

सत्वंत्रिलोकस्थितयेस्वमायया बिभर्षिशुक्लंखलुवर्णमात्मनः सर्गायरक्तंरजसोपबृंहितंकृष्णंचव
र्णंतमसाजनात्यये २० त्वमस्यलोकस्यविभोरिरक्षिषुर्गृहेऽवतीर्णोऽसिममाखिलेश्वर राजन्यसं
ज्ञासुरकोटियूथपैर्निर्व्यूह्यमानानिहनिष्यसेचमूः २१ अयंत्वसभ्यस्तवजन्मनोगृहेश्रुत्वाऽग्रजां
स्तेन्यवधीत्सुरेश्वर सतेऽवतारंपुरुषैःसमर्पितंश्रुत्वाऽधुनैवाभिसरत्युदायुधः २२ श्रीशुकउवा
च अथैनमात्मजंवीक्ष्यमहापुरुषलक्षणम् देवकीतमुपाधावत्कंसाद्भीताशुचिस्मिता २३
देवक्युवाच रूपंयत्तत्प्राहुरव्यक्तमाद्यंब्रह्मज्योतिर्निर्गुणंनिर्विकारम् सत्तामात्रंनि
र्विशेषंनिरीहंसत्वंसाक्षाद्विष्णुरध्यात्मदीपः २४

एवंभूतस्यैवतवयथाविश्वस्थितिसर्गलयार्थंत्रिवर्णागुणावताराएवमयंभूभारापनयनार्थमितिज्ञातमित्याह सत्वमितिश्लोकद्वयेन २० रिरक्षिषुःरक्षितुमिच्छुरवतीर्णोऽसि कृष्णेनवर्णेन अतःसाधूनांरक्षणार्थंराजन्यसंज्ञायेऽसुरकोटियूथपास्तैर्निर्व्यूह्यमानाइतस्ततश्चाल्यमानाश्चमूः सेनानिहंनिष्यसे संहरिष्यसि २१ किंतु तथाऽप्यप्रमत्तेनत्वयाभाव्यमित्याह अयंत्विति असभ्यःखलःसमर्पितंकथितम् २२ उपाधावत् अस्तौत् २३ त्वयिभयशंकैवनावन्नास्तीतिश्लोकचतुष्टयेनाह देवकीकिंचिद्विज्ञापयितुं रूपमिति यत्तत् किमपिरूपंवस्तु प्राहुर्वेदाः किंतद्वस्तुतदाह अव्यक्तम् अत्रहेतुः आद्यंकारणम् किंपरमाणवः नब्रह्मबृहत् किंप्रधानम् नज्योतिश्चेतनम् किंवैशेषिकाणामिवज्ञानगुणम् ननिर्गुणम् किंमीमांसकानामिवज्ञानपरिणामि ननिर्विकारं किंपुष्कराक्षादीनामिवशक्तिविक्षेपपरिणामि नसत्तामात्रम् तर्हिकिंसामान्यम् ननिर्विशेषम् तर्हिकिंकारणत्वात्सक्रियम् ननिरीहंसन्निधिमात्रेणकारणम् एवंभूतंकिमपिकार्यकल्प्यंयद्वस्तुसएवसाक्षात्त्वंविष्णुरिति अपरोक्षश्चेत्याह अध्यात्मदीपइति बुद्ध्यादिकरणसंघातप्रकाशकइत्यर्थः अथवा अव्यक्तंनकेनापिप्रकारेणव्यज्यतइत्यव्यक्तं कथं उत्पत्त्याभावान्नव्यज्यतइत्याह आद्यंसर्वस्यकार्यस्याद्यम् अनादीत्यर्थः तथाब्रह्मज्योतिर्निर्गुणंनिर्विकारमितिचतुर्भिःपदैर्देशेनप्रकाशेनचगुणेनचविकारेणचव्याप्तिंनिराकरोति तथासत्तामात्रमितिनिर्विशेषेणनिर्विशेषमितिसामान्येननिरीहमिति क्रिययाचव्याप्तिंनिराकरोति अन्यत्समानम् एवंभूतस्यतवनभयशंकेतिभावः २४ छ छ

किंच महाप्रलयेऽप्यवशिष्यमाणस्य कुतो भयमित्याह नष्टे लोक इति चराचरे लोके महाभूतेषु लीनेतेषु च ख्यादिभूतं भूतसूक्ष्मं प्रविष्टेषु तस्मिन्नपि व्यक्ते अव्यक्तं प्रधानं प्राप्ते अशेषात्मके प्रधाने संज्ञा प्रज्ञा यस्य एवमधिलीनमिदमासीत् पश्चादेवमुद्बोधनीयमिति सोऽशेषसंज्ञः शेषसंज्ञ इति वा २५ किंच एवंप्रलय हेतुर्योऽयं कालः एनं हे अव्यक्तबंधो प्रकृतिप्रवर्तक तस्य प्रलयावधिभूतस्य ते तव चेष्टां लीलां चेष्टते विपरिवर्तते पुनः पुनर्वत्सरावृत्या महीयान् द्विपरार्द्धरूपः यस्य चेष्टा

नष्टे लोके द्विपरार्द्धावसाने महाभूतेष्वादिभूतं गतेषु व्यक्तेऽव्यक्तं कालवेगेन याते भवानेकः शिष्यते शेषसंज्ञः २५ योऽयं कालस्तस्य तेऽव्यक्तबंधो चेष्टामाहुश्चेष्टते येन विश्वम् निमेषादिर्वत्सरांतो महीयांस्तं त्वेशानं क्षेमधाम प्रपद्ये २६ मर्त्यो मृत्युव्यालभीतः पलायन्लोकान्सर्वान्निर्भयं नाध्यगच्छत् त्वत्पादाब्जं प्राप्य यदृच्छयाद्य स्वस्थः शेते मृत्युरस्मादपैति २७ स त्वं घोरादुग्रसेनात्मजान्नस्त्राहि त्रस्तान्भृत्यवित्रासहाऽसि रूपं चेदं पौरुषं ध्यानधिष्ण्यं मा प्रत्यक्षं मांसदृशां कृषीष्ठाः २८ जन्म ते मय्यसौ पापो मा विद्यान्मधुसूदन समुद्विजे भवद्धेतोः कंसादहमधीरधीः २९ उपसंहर विश्वात्मन्नदो रूपमलौकिकम् शंखचक्रगदापद्मश्रिया जुष्टं चतुर्भुजम् ३० विश्वं यदेतत्स्वतनौ निशांते यथावकाशं पुरुषः परो भवान् बिभर्ति सोऽयं मम गर्भगोऽभूदहो नृलोकस्य विडंबनं हि तत् ३१.

माहुः तं त्वां क्षेमधाम अभयस्थानं प्रपद्ये शरणं व्रजामि २६ क्षेमधामत्वमेवाह मर्त्य इति लोकान्प्रति यदृच्छया केनापि भाग्योदयेन हे आद्य २७ प्रस्तुतं विज्ञापयति स त्वमिति भृत्यानां वित्रासं हंतीति भृत्यवित्रासहा भृत्यावित्ति वा च्छेदः पौरुषमैश्वरं ध्यानधिष्ण्यं ध्यानास्पदं मांसदृशां मांसचक्षुषां प्रत्यक्षं मा कृथाः २८ भवत एव हेतोर्निमित्तात्कंसात्समुद्विजे बिभेमि यतोऽधीरचित्ता २९ ३० किमित्युपसंहर्तव्यमेवंभूतेन मया पुत्रेण तव महती श्लाघा स्यादिति तत्राह विश्वमिति निशांते प्रलयावसाने यथावकाशमसंकोचतः असंभावितत्वादुपहास्यतैव स्यादित्यर्थः ३१ छ छ

चतुर्भुजेनरूपेणाविर्भावकारणंतावदाह त्वमेवेत्यादिचतुर्दशभिः पूर्वसर्गेप्रथमजन्मनि अभूः आसीः पृश्निर्नामस्वायंभुवेमन्वंतरे-
तदाअयंवसुदेवः ३२ तेपाथे तपःकृतवंतौ ३३ ३४ ३५ तप्यतोराचरतोः ईयुर्गतानि मदात्मनोः मच्चित्तयोः ३६ अमुना वपुषा ३७ प्रा
दुरासं प्रादुर्भूतोऽस्मि वरदराट् वरदेषुश्रेष्ठइत्यर्थः तेनसकृद्वरेणन्च वारंवारमाविर्भावे कारणमुक्तम् कामस्यदित्सया दातुमि

श्रीभगवानुवाच त्वमेवपूर्वसर्गेऽभूः पृश्निःस्वायंभुवेसति तदाऽयंसुतपानामप्रजापतिरकल्म-
षः ३२ युवांवैब्रह्मणादिष्टौप्रजासर्गेयदाततः सन्नियम्येंद्रियग्रामंतेपाथेपरमंतपः ३३ वर्षवाता
तपहिमघर्मकालगुणाननु सहमानौश्वासरोधविनिर्धूतमनोमलौ ३४ शीर्णपर्णानिलाहारावुपशां
तेनचेतसा मत्तःकामानभीप्संतौमदाराधनमीहतुः ३५ एवंवांतप्यतोस्तीव्रंतपःपरमदुष्करम् दि
व्यवर्षसहस्राणिद्वादशेयुर्मदात्मनोः ३६ तदावांपरितुष्टोऽहममुनावपुषाऽनघे तपसाश्रद्धयानि
त्यंभक्त्याचहृदिभावितः ३७ प्रादुरासंवरदराड्युवयोःकामदित्सया व्रियतांवरइत्युक्तेमादृशो
वांवृतःसुतः ३८ अजुष्टग्राम्यविषयावनपत्यौचदंपती नवव्राथेऽपवर्गंमेमोहितौदेवमायया ३९
गतेमयियुवांलब्ध्वावरंमत्सदृशंसुतं ग्राम्यान्भोगानभुंजाथांयुवांप्राप्तमनोरथौ ४० अदृष्ट्वाऽन्य
तमंलोकेशीलौदार्यगुणैःसमम् अहंसुतोवामभवंपृश्निगर्भइतिश्रुतः ४१ तयोर्वांपुनरेवाहमदि
त्यामासकश्यपात् उपेंद्रइतिविख्यातोवामनत्वाच्चवामनः ४२ तृतीयेऽस्मिन्भवेऽहंवैतेनैववपुषाथवा
म् जातोभूयस्तयोरेवसत्यंमेव्याहृतंसति ४३ एतद्वांदर्शितंरूपंप्राग्जन्मस्मरणायमे नान्यथाम
द्भवंज्ञानंमर्त्यलिंगेनजन्यते ४४

त्वया मादृशःमयासदृशः ३८ मेमत्तोऽपियुवामपवर्गंनवव्राथे नवृतवंतौ ३९ वरं
दत्वामयिगते ४० ४१ अदित्यांकश्यपाद्वामनआसेतियत्तदपितद्रूपयोर्युवयोःअहमेवपुनरासमित्यर्थः ४२ ४३ प्राक्प्र
थमंतावदेतद्रूपंमेजन्मेतिस्मरणायज्ञानायदर्शितम् मद्भवंमद्विषयंअनंतरंत्वदिच्छयाबालोऽपिभविष्यामीतिभावः ४४

नन्तु त्वयिप्रसन्नेऽपिकथमावयोः पुनः पुनर्जन्मेत्यतः परंनभविष्यतीत्याह युवामिति ४५ ४६ यदिकंसाद्बिभेषितर्हिमांगोकुलंनय यशोदायाश्चतांकन्यांमन्मायामानयेतिप्रथममेव भगवताप्रचोदितोवसुदेवोयदागंतुमैच्छत्तदैवअजाऽपियायोगमायासानंदजाययानिमित्तमात्रभूतयाअजनिजाता ४७ हृताःप्रत्ययार्थाःसर्ववृत्तयोयेषां अथवा हृताःप्रत्ययाः अन्याश्चसर्ववृत्तयोयेषांजाग्रतामपि तथाभूतेषुद्वारपालेषुसत्सु बृहत्सुकपाटेषुलोहकीलकयुक्तशृंखलैः बृहद्भिः कपाटादिभिः दुर

युवांमांपुत्रभावेनब्रह्मभावेनचासकृत् चिंतयंतौकृतस्नेहौयास्येथेमद्गतिंपराम् ४५ श्रीशुकउवाच इत्युक्त्वाऽऽसीद्धरिस्तूष्णींभगवानात्ममायया पित्रोःसंपश्यतोःसद्योबभूवप्राकृतःशिशुः ४६ ततश्चशौरिर्भगवत्प्रचोदितःसुतंसमादायससूतिकागृहात् यदाबहिर्गंतुमियेषतर्ह्यजायायोगमायाऽजनिनंदजायया ४७ तयाहृतप्रत्ययसर्ववृत्तिषुद्वाःस्थेषुपौरेष्वपिशायितेष्वथ द्वारश्चसर्वाःपिहितादुरत्ययाबृहत्कपाटायसकीलशृंखलैः ४८ ताःकृष्णवाहेवसुदेवआगतेस्वयंव्यवर्यंतयथातमोरवेः ववर्षपर्जन्यउपांशुगर्जितःशेषोऽन्वगाद्वारिनिवारयन्फणैः ४९ मघोनिवर्षत्यसकृद्यमानुजागंभीरतोयौघजवोर्मिफेनिला भयानकावर्तशताकुलानदीमार्गंददौसिंधुरिवश्रियःपतेः ५० नंदव्रजंशौरिरुपेत्यतत्रतान्गोपान्प्रसुप्तानुपलभ्यनिद्रया सुतंयशोदाशयनेनिधायतत्सुतामुपादायपुनर्गृहानगात् ५१ देवक्याःशयनेन्यस्यवसुदेवोऽथदारिकाम् प्रतिमुच्यपदोर्लोहमास्तेपूर्ववदावृतः ५२ यशोदानंदपत्नीचजातंपरमबुध्यत नतल्लिंगंपरिश्रांतानिद्रयाऽपगतस्मृतिः ५३ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेकृष्णजन्मनितृतीयोऽध्यायः ३

त्ययाइतिवा ४८ स्वयमेवव्यवर्यंत विवृताइत्यर्थः व्यवियंतेतिवक्तव्येगुणश्छांदसः रवेर्निमित्तात् ४९ गंभीरोयस्तोयौघः तस्यजवेनयेऊर्मयस्तैःफेनिला फेनव्याप्ता भयानकैःआवर्तशतैर्व्याप्ताऽपिश्रियःपतेःसीतापतेः ५० निद्रयाअजया ५१ प्रतिमुच्यबध्वा पदोःपादयोः लोहंनिगडम् आस्तेस्म ५२ जातंकिंचिदितिकेवलंअबुध्यत नतुपुत्रःकन्यावेति योगनिद्रयाचमोहितेति ५३ इतिदशमेटीकायांतृतीयोऽध्यायः

चतुर्थेचंडिकावाक्यमाकर्ण्यातिभयाकुलः दुर्मंत्रिभिर्हितंमेनेकंसोबालादिहिंसनम् १ १ तदष्टमंजन्म २ कालोमृत्युः ३ ४ ५ अंगहेभ्रातः ६ दीनदीनवत् दीनादपिदीनवत् नतुतथापुत्रस्यान्यत्रनीतत्वात् साचयोगमायेतिज्ञातत्वात् याचितोऽपि आचिच्छिदे आकृष्य जग्राह ७ अ

श्रीशुकउवाच बहिरंतःपुरद्वारःसर्वाःपूर्ववदावृताः ततोबालध्वनिंश्रुत्वागृहपालाःसमुत्थिताः १ तेतुतूर्णमुपव्रज्यदेवक्यागर्भजन्मतत् आचख्युर्भोजराजाययदुद्विग्नःप्रतीक्षते २ सतल्पात्तूर्णमुत्थाय कालोऽयमितिविह्वलः सूतीगृहमगात्तूर्णंप्रस्खलन्मुक्तमूर्धजः ३ तमाह भ्रातरंदेवीकृपणाकरुणंसती स्नुषेयंतवकल्याणस्त्रियंमाहंतुमर्हसि ४ बहवोहिंसिताभ्रातः शिशवःपावकोपमाः त्वयादैवनिसृष्टेनपुत्रिकैकाप्रदीयताम् ५ नन्वहंतेह्यवरजादीनाहतसुताप्रभो दातुमर्हसिमंदायाअंगेमांचरमांप्रजाम् ६ श्रीशुकउवाच उपगुह्यात्मजामेवंरुदत्यादीनदीनवत् याचितस्तांविनिर्भर्त्स्यहस्तादाचिच्छिदेखलः ७ तांगृहीत्वाचरणयोर्जातमात्रांस्वसुःसुताम् अपोथयच्छिलापृष्ठेस्वार्थोन्मूलितसौहृदः ८ सातद्धस्तात्समुत्पत्यसद्योदेव्यंबरंगता अदृश्यतानुजाविष्णोःसायुधाष्टमहाभुजा ९ दिव्यस्रगंबरालेपरत्नाभरणभूषिता धनुःशूलेषुचर्मासिशंखचक्रगदाधरा १० सिद्धचारणगंधर्वैरप्सरःकिन्नरोरगैः उपाहृतोरुबलिभिःस्तूयमानेदमब्रवीत् ११ किंमयाहतयामंदजातःखलुतवांतकृत् यत्रक्ववापूर्वशत्रुर्माहिंसीःकृपणान्वृथा १२ इतिप्रभाष्यतंदेवीमायाभगवतीभुवि बहुनामनिकेतेषुबहुनामाबभूवह १३ तयाऽभिहितमाकर्ण्यकंसःपरमविस्मितः देवकींवसुदेवंचविमुच्यप्रश्रितोऽब्रवीत् १४ अहोभगिन्यहोभाममयावांबतपाप्मना पुरुषादइवापत्यंबहवोहिंसिताःसुताः १५

पोथयत् बलेनविक्षेप

८ सद्यएवदेवीभूत्वा ९ १० ११ कृपणानिति अन्यान्शिशून्हनिष्यतीतिज्ञात्वा वारयति पाठांतरेमामांकृपणांवृथाऽहिंसीः हिंसितवानसीति १२ बहुनामनिकेतेषुवाराणस्यादिस्थानेषु १३ परमविस्मितः कथंदेवीवागनृताजातेति १४ भाम हेभगिनीभर्तः पुरुषादोराक्षसः यथास्वापत्यमेवहिनस्तितद्वत् १५

१६।१७ हेमहाभागौ स्वकृतंभुजः स्वारब्धकर्मभोक्तॄन् किंच जंतवः प्राणिनः सदानासते किंतु अल्पकालमेव तदाऽपिएकत्र नासते किंतु वियुज्यंते यतोदैवाधीनाः १८ सदानासतइत्यनेनयदुक्तंजन्ममरणादितदपिदेहानामेवनात्मनइत्याह भुवीति भूतानि देहाएवभवंतिनभवंतिचेत्यर्थः यथाभुविभौमानिघटादीनितद्वत् एतेषुभूतेषुजन्मादिभिर्विक्रियमाणेषुअयमपरोक्षस्तयाप्रत्यभिज्ञायमानोनविपर्येति विपर्ययंनाप्नोति एकरूपएववर्ततइत्यर्थः भौमेषुविक्रियमाणेषुयथाभूस्तथेति एवंविचार्यमाणेसतिनशोकाद्यवकाशः १९ अज्ञानतस्तु ननिवर्ततइत्याह यथेति यथायथावत् अनेवंविदः एवमजानतः आत्मविपर्ययः देहात्मबुद्धिर्भवति यतोविपर्ययाद्भेदोभवति देहाहंकारेणहिआत्मनिपरिच्छिन्नेसति इदंकारास्पदंभिन्नंभवति यतोभेदात्पुत्रादिदेहैर्योगोवियोगश्च ततः संसृतिः सुखदुःखेइति यावदज्ञानंननिवर्ततइत्यर्थः एवंसूक्ष्मप्रकारेणनैतेतवतनयाः अहंतुतावन्नघातितवान् तथाऽपि अज्ञानदृष्ट्यास्वतनयान्मयाव्यापादितानपिमाऽनुशोचेतिसांत्वयति तस्मादिति अज्ञानाश्रयमेवकर्मवादमाह यतइति २१ कथंतर्हिब्राह्मणादिहंतुः तद्वधस्यचप्रायश्चित्तश्रवणम् अज्ञानमूलमेवेत्याह यावदिति अस्वदृक् देहाभिमानीतावत्तदभिमानी तस्यदेहस्यहननमात्मनिअभिमन्यमानइत्यर्थः २२ ७ ७ ७

सत्वहंत्यक्तकारुण्यस्त्यक्तज्ञातिसुहृत्खलः कांल्लोकान्वैगमिष्यामिब्रह्महेवमृतःश्वसन् १६ दैवमप्यनृ
तंवक्तिनमर्त्याएवकेवलम् यद्विश्रंभादहंपापःस्वसुर्निहतवान्शिशून् १७ माशोचतमहाभागावात्म
जान्स्वकृतंभुजः जंतवोनसदैकत्रदैवाधीनाःसहासते १८ भुविभौमानिभूतानियथायांत्यपयांतिच
नायमात्मातथैतेषुविपर्येतियथैवभूः १९ यथाऽनेवंविदोभेदोयतआत्मविपर्ययः देहयोगवियोगौच
संसृतिर्ननिवर्तते २० तस्माद्भद्रेस्वतनयान्मयाव्यापादितानपि मानुशोचयतःसर्वःस्वकृतंविंदतेऽवशः
२१ यावद्धतोऽस्मिहंताऽस्मीत्यात्मानंमन्यतेस्वदृक् तावत्तदभिमान्यज्ञोबाध्यबाधकतामियात् २२

श्यालः कंसः स्वस्रोरिति स्वसृशब्देनद्विवचनानुपपत्त्यामिथुनगणनद्वारामिथुनीलक्षणयास्वसृतत्पत्योरभिधानंलिंगसमवायेनप्राणभृ
तउपदधातीतिवत्देवकीवसुदेवयोःप्रत्येकंपादमग्रहीदित्यर्थः श्यालशब्देनवाकथंचिद्वसुदेवाभिधानम् २३ आत्मसौहृदंप्रियवादा
दिनादर्शयन् २४ २५ २६ स्वपरभेददर्शनेकिंभवतितदाह शोकहर्षेति भावैर्वैरनिमित्तभूतैर्मिथोभावान्घ्नंतंभावमीश्वरंपृथग्दृशःते

क्षमध्वंममदौरात्म्यंसाधवोदीनवत्सलाः इत्युक्त्वाऽश्रुमुखःपादौश्यालस्वस्रोरथाग्रहीत् २३ मोचयामा
सनिगडाद्विश्रब्धःकन्यकागिरा देवकींवसुदेवंचदर्शयन्नात्मसौहृदम् २४ भ्रातुःसमनुतप्तस्यक्षांत
रोषाचदेवकी व्यसृजद्वसुदेवश्चप्रहस्यतमुवाचह २५ एवमेतन्महाभागयथावदसिदेहिनाम् अज्ञा
नप्रभवाहंधीःस्वपरेतिभिदायतः २६ शोकहर्षभयद्वेषलोभमोहमदान्विताः मिथोघ्नंतंनपश्यंतिभा-
वैर्भावंपृथग्दृशः २७ श्रीशुकउवाच कंसएवंप्रसन्नाभ्यांविशुद्धंप्रतिभाषितः देवकी
वसुदेवाभ्यामनुज्ञातोऽविशद्गृहम् २८ तस्यांरात्र्यांव्यतीतायांकंसआहूयमंत्रिणः तेभ्यआचष्टतत्स
र्वंयदुक्तंयोगनिद्रया २९ आकर्ण्यभर्तुर्गदितंतमूचुर्देवशत्रवः देवान्प्रतिकृतामर्षादैतेयानातिकोविदाः
३० एवंचेत्तर्हिभोजेंद्रपुरग्रामव्रजादिषु अनिर्दशान्निर्दशांश्चहनिष्यामोऽद्यवैशिशून् ३१ किमुद्य-
मैःकरिष्यंतिदेवाःसमरभीरवः नित्यमुद्विग्नमनसोज्याघोषैर्धनुषस्तव ३२ अस्यतस्तेशरव्रातैर्हन्यमा
नाःसमंततः जिजीविषवउत्सृज्यपलायनपराययुः ३३ केचित्प्रांजलयोदीनान्यस्तशस्त्रादिवौक
सः मुक्तकच्छशिखाःकेचिद्भीताःस्मइतिवादिनः ३४ नत्वंविस्मृतशस्त्रास्त्रान्विरथान्भयसंवृ
तान् हंस्यन्यासक्तविमुखान्भग्नचापानयुध्यतः ३५

नपश्यंति किंत्वहमेवहंताहतश्चेतिमन्यंतइत्यर्थः २७
विशुद्धंयथाभवति २८ २९ नातिकोविदाः दृष्टमात्रमतयः ३० ननिर्गतानिदशादिनानियेषांतान् अन्यांश्च ३१ ३२ अस्यतःबा-
णान्क्षिपतः सतः उत्सृज्यरणंत्यक्त्वा ३३ ३४ अन्यासक्तान्विमुखांश्चेतिनहंसि नहिनस्सि ३५ छ छ

क्षेमेनिर्भयेदेशे शूरैःसंयुगादन्यत्रविकत्थनंप्रौढिवादोयेषांतैः ननुहरेर्बिभेमि शंभोश्चेतिचेत्तत्राहुः रहोजुषेति सर्वस्याप्यंतःप्रविष्टेन
क्वचिदपि बहिरदृष्टेनेत्यर्थः पुरुषप्रवृत्तिरहितमिलावृतवनमोकोयस्यतेनशंभुनावा ३६ यद्यप्युद्यमेदेवानकिंचिदपिकर्तुंसमर्थास्तथा
ऽपिनीतिरनुसर्तव्येत्याहुः तथाऽपीति ३७ रूढपदोबद्धमूलः ३८ देवानांमूलंविष्णुः सचयत्रधर्मस्तत्रास्ते धर्मस्यमूलंवेदादय

किंक्षेमशूरैर्विबुधैरसंयुगविकत्थनैः रहोजुषाकिंहरिणाशंभुनावावनौकसा ३६ किमिंद्रेणाल्पवीर्येणब्रह्मणा
वातपस्यता तथापिदेवाःसापत्न्यान्नोपेक्ष्याइतिमन्महे ततस्तन्मूलखननेनियुंक्ष्वास्माननुव्रतान् ३७ यथाऽमयो
गसमुपेक्षितोनृभिर्नशक्यतेरूढपदश्चिकित्सितुम् यथेंद्रियग्रामउपेक्षितस्तथारिपुर्महान्बद्धबलोनचाल्यते
३८ मूलंहिविष्णुर्देवानांयत्रधर्मःसनातनः तस्यचब्रह्मगोविप्रास्तपोयज्ञाःसदक्षिणाः ३९ तस्मात्सर्वात्मनाराज
न्ब्राह्मणान्ब्रह्मवादिनः तपस्विनोयज्ञशीलान्गाश्चहन्मोहविर्दुघाः ४० विप्रागावश्चवेदाश्चतपःसत्यंद
मःशमः श्रद्धादयातितिक्षाचक्रतवश्चहरेस्तनूः ४१ सहिसर्वसुराध्यक्षोह्यसुरद्विड्गुहाशयः तन्मू
लादेवताःसर्वाःसेश्वराःसचतुर्मुखाः अयंवैतद्वधोपायोयदृषीणांविहिंसनम् ४२ श्रीशुकउ
वाच एवंदुर्मंत्रिभिःकंसःसहसंमन्त्र्यदुर्मतिः ब्रह्महिंसांहितंमेनेकालपाशावृतोऽसुरः ४३ संदि
श्यसाधुलोकस्यकदनेकदनप्रियान् कामरूपधरान्दिक्षुदानवान्गृहमाविशत् ४४ तेवैरजःप्रकृतय
स्तमसामूढचेतसः सतांविद्वेषमाचेरुरारादागतमृत्यवः ४५ आयुःश्रियंयशोधर्मंलोकानाशिषएव
च हंतिश्रेयांसिसर्वाणिपुंसोमहदतिक्रमः ४६ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेचतु
र्थोऽध्यायः ४

इति ३९ ४० ४१ किंच विप्रादयोहरेरेवतनवोयस्मात्तस्मादयमेवोपाय इत्याहुः अयमिति ४२ ४३ ४४ आरात्समीपमागतोम
त्युर्येषांते ४५ सतांविद्वेषेणमृत्युमात्रहेतुः किंतु बह्वनर्थकारीत्याह आयुःश्रियमिति ४६ इतिदशमेटीकायांचतुर्थः ४

पंचमेजातकंनंदःसूनोरुत्सामहोत्सवम् गत्वाऽथमथुरांप्रापवसुदेवागमोत्सवम् १ महामनाउदारचित्तः १ २ नियुतेद्वेलक्षे सप्ततिलपर्वतांश्चप्रादात् कथंभूतान् रत्नौघैः रत्नसमूहैः शातकौंभांबरैः सुवर्णरसान्वैरंबरैश्चावृतान् ३ द्रव्याणांगोहिरण्यादीनांमध्येकेषांचिद्दानैरेवशुद्धिर्यथातथाऽन्नदानादियुक्तजातकर्मादिसंस्कारैरेवगर्भाणांशुद्धिरितिदर्शयितुंप्रतिनियतानिशोधकानिदृष्टांतत्वेनोदाहरति कालेनेति कालेनभूम्यादि स्नानेनदेहादि शौचेनामेध्यलिप्तादि संस्कारैर्गर्भादि तपसाइंद्रियादि इज्यया ब्राह्मणादि दानैर्द्रव्याणि संतुष्ट्यामनः आत्मा आत्मविद्ययाइति ४ सौमंगल्यगिरः स्वस्तिवाचकाविप्रादयोब

श्रीशुकउवाच नंदस्त्वात्मजउत्पन्नेजाताह्लादोमहामनाः आहूयविप्रान्वेदज्ञान्स्नातःशुचिरलंकृतः
१ वाचयित्वास्वस्त्ययनंजातकर्मात्मजस्यवै कारयामासविधिवत्पितृदेवार्चनंतथा २ धेनूनां
नियुतेप्रादाद्विप्रेभ्यःसमलंकृते तिलाद्रीन्सप्तरत्नौघशातकौंभांबरावृतान् ३ कालेनस्नानशौचाभ्यां
संस्कारैस्तपसेज्यया शुद्ध्यंतिदानैःसंतुष्ट्याद्रव्याण्यात्मात्मविद्यया ४ सौमंगल्यगिरोविप्राः
सूतमागधबंदिनः गायकाश्चजगुर्नेदुर्भेर्योदुंदुभयोमुहुः ५ व्रजःसंमृष्टसंसिक्तद्वाराजिरगृहांतरः
चित्रध्वजपताकास्रक्चैलपल्लवतोरणैः ६ गावोवृषावत्सतराहरिद्रातैलरूषिताः विचित्रधातुबर्हस्रग्वस्त्रकांचनमालिनः
७ महार्हवस्त्राभरणकंचुकोष्णीषभूषिताः गोपाःसमाययूराजन्नानोपायनपाणयः
८ गोप्यश्चाकर्ण्यमुदितायशोदायाःसुतोद्भवम् आत्मानंभूषयांचक्रुर्वस्त्राकल्पांजनादिभिः ९

भूवुः तत्रसूताःपौराणिकाः प्रोक्तामागधावंशशंसकाः बंदिनस्त्वमलप्रज्ञाःप्रस्तावसदृशोक्तयः ५ संमृष्टानि संसिक्तानिच द्वाराणिअजिराणि अंगणानिगृहांतराणिगृहमध्यानिचयस्मिन्सतथाचित्रध्वजेषुपताकानांस्रजश्चैलपल्लवतोरणानिचतैर्भूषितः ६ हरिद्रातैलरूषिताः लिप्ताविचित्रधातवश्चबर्हस्रजश्चवस्त्राणिचकांचनमालाश्च अलंकारतयाविद्यंतेयेषांते तथाभूताःगवादयोबभूवुरित्यर्थः ७ ८ आकल्पाःअलंकाराः ९ ७ ७

नवकुंकुमकिंजल्कैर्मुखपंकजेषुभूतिःश्रीर्यासांताः १० सुमृष्टानिउज्ज्वलितानिमणिमयानिकुंडलानियासां निष्काःपदकानिकंठेषुयासांताश्च शिखाभ्यःच्युतानिमाल्यवर्षाणियासांताः नंदालयंव्रजतीः व्रजंत्यः पथिविरेजुः सवलयाः कंकणभूषिताः व्यालोलैःकुंडलादिभिः शोभायासांताः ११ जनंसिंचंत्यः अजनमुज्जगुरितिवा १२ १३ १४ तेभ्यः प्रादात् १५ यथोचितमन्यानपि अपूजयत् १६ १७ हरेर्निवासेनयेआत्मनिगुणाःसर्वप्रियत्वादयस्तैःरमायाः आक्रीडंविहारस्थानम् १८ वार्षिक्यंप्रतिवर्षंदेयम् १९ भ्रातरंसखायंतदवमोचनंतस्यवसतिस्थानंशकटोत्तारभूमिम् २० २१ २२

नवकुंकुमकिंजल्कमुखपंकजभूतयः बलिभिस्त्वरितंजग्मुःपृथुश्रोण्यश्चलत्कुचाः १० गोप्यःसुमृष्टमणिकुंडलनिष्ककंठ्यश्चित्रांबराःपथिशिखाच्युतमाल्यवर्षाः नंदालयंसवलयाव्रजतीर्विरेजुर्व्यालोलकुंडलपयोधरहारशोभाः ११ ताआशिषःप्रयुंजानाश्चिरंपाहीतिबालके हरिद्राचूर्णतैलाद्भिः सिंचंत्योऽजनमुज्जगुः १२ अवाद्यंतविचित्राणिवादित्राणिमहोत्सवे कृष्णेविश्वेश्वरेऽनंतेनंदस्यव्रजमागते १३ गोपाःपरस्परंहृष्टादधिक्षीरघृतांबुभिः आसिंचंतोविलिंपंतोनवनीतैश्चचिक्षिपुः १४ नंदोमहामनास्तेभ्योवासोऽलंकारगोधनम् सूतमागधवंदिभ्योयेऽन्येविद्योपजीविनः १५ तैस्तैःकामैरदीनात्मायथोचितमपूजयत् विष्णोराराधनार्थायस्वपुत्रस्योदयायच १६ रोहिणीचमहाभागानंदगोपाभिनंदिता व्यचरद्दिव्यवासस्रक्कंठाभरणभूषिता १७ ततआरभ्यनंदस्यव्रजःसर्वसमृद्धिमान् हरेर्निवासात्मगुणैरमाक्रीडमभून्नृप १८ गोपान्गोकुलरक्षायांनिरूप्यमथुरांगतः नंदःकंसस्यवार्षिक्यंकरंदातुंकुरूद्वह १९ वसुदेवउपश्रुत्यभ्रातरंनंदमागतम् ज्ञात्वादत्तकरंराज्ञेययौतदवमोचनम् २० तंदृष्ट्वासहसोत्थायदेहःप्राणमिवागतम् प्रीतःप्रियतमंदोर्भ्यांसस्वजेप्रेमविह्वलः २१ पूजितःसुखमासीनःपृष्ट्वाऽनामयमादृतः प्रसक्तधीःस्वात्मजयोरिदमाहविशांपते २२

२३ नपुनर्भवःपुनर्जातइव तत्रहेतुगर्भविशेषणंसंसारचक्रेवर्त्तमानइति २४ दुर्लभत्वमेवाह नैकत्रेति प्रियश्चासौसंवासश्चप्रियसंवासः हेप्रियेतिवा स्रोतसओघेननीयमानानांप्लवंतीतिप्लवाः तृणकाष्ठादयस्तेषांयथाएकत्रस्थितिर्नास्तिनद्वत् २५ कच्चिदिति पशव्यादिरूपेतस्मिन्वनेनिर्दोषगोपयोदृष्ट्यादिप्रभूतगोपिकास्तन्यादिनापुत्रक्षेमविवक्षयापृच्छति प्रसक्तधीःस्वात्मजयोरित्युक्तत्वात् २६ भवद्भ्यापलालितःसन्कच्चिद्वर्त्ततइतिशेषः २७ पुत्रादर्शनक्लेशानाह पुंसइति सुहृदो बधून्प्रत्यनुभावितः संपादितोयस्त्रिवर्गःसहिपुंसोविहितः युक्तः शास्त्रेणवाप्रोक्तः नस्वमात्रपर्यवसितः अतस्तेषुक्लि-

दिष्ट्याभ्रातःप्रवयसइदानीमप्रजस्यते प्रजाशायानिवृत्तस्यप्रजायत्समपद्यत् २३ दिष्ट्या
संसारचक्रेस्मिन्वर्त्तमानःपुनर्भवः उपलब्धोभवानद्यदुर्लभंप्रियदर्शनम् २४ नैकत्रप्रियसं
वासःसुहृदांचित्रकर्मणाम् ओघेनव्यूह्यमानानांप्लवानांस्रोतसोयथा २५ कच्चित्पशव्यंनिरु
जंभूर्यंबुतृणवीरुधम् बृहद्वनंतदधुनायत्रास्सेत्वंसुहृद्वृतः २६ भ्रातर्ममसुतःकच्चिन्मात्रासह
भवद्व्रजे तातंभवंतंमन्वानोभवद्भ्यामुपलालितः २७ पुंसस्त्रिवर्गोविहितःसुहृदोह्यनुभावि
तः नतेषुक्लिश्यमानेषुत्रिवर्गोऽर्थायकल्पते २८ नंदउवाच अहोतेदेवकीपुत्राःकंसेन
बहवोहताः एकाऽवशिष्टाऽवरजाकन्यासाऽपिदिवंगता २९ नूनंह्यदृष्टनिष्ठोऽयमदृष्टपरमोज
नः अदृष्टमात्मनस्तत्त्वंयोवेदनसमुह्यति ३०

श्यमानेषुसुखायनभवतीत्यर्थः२८नंदोवसुदेवंसांत्वयन्नाह अहोइति २९ अदृष्टएवनिष्ठासमाप्तिर्यस्यसः यदैवपुत्रादिसुखप्रदमदृष्टंहीयते तदैवतेपुत्रादयोनभवंतीत्यर्थः अदृष्टपरमः तथाअदृष्टमेवपरमंयस्यसः यद्यपिपुत्रादयोवियुक्तास्तथाऽपितानिदृष्टमेवपुनःसंगमयतीत्यर्थः एवमदृष्टमात्मनस्तत्त्वमव्यभिचारिकारणंसुखदुःखयोर्योवेदसनमुह्यति तस्मादिदानींत्वयानदुःखंभावनीयम् मृतानामपिवियुक्तानामपिचकालांतरेदर्शनयोगयोःसंभवात् अस्मदादिभिरपिकालांतरेतद्वियोगेसत्यपीतिनंदस्यदेवीवागेषाभाविसूचिका ३० ७ ७ ७ ७

वांबुध्वावसुदेवोदुःखंत्यक्त्वानंदमाह करोवैइति यःयुष्माभिः ३१ ३२ इतिदशमेटीकायांपंचमोऽध्यायः ५ षष्ठेशौरेर्गि
रानंदोव्रजंगच्छन्मृतांपथि दृष्ट्वातुराक्षसींतस्यामृत्युंश्रुत्वाऽथविस्मितः १ १ २ कृष्णविषयेशंकमानंराजानंप्रति अविषयेप्रहन्ता
सैवमरिष्यतीतिसूचयन्नाह नयत्रेति यत्रश्रीकृष्णस्यश्रवणादीनिनसंतितत्रैवतासांशक्तिः साक्षात्तस्मिन्नेवसतिकाशंके
तिभावः ३ योषित्वावेषतोवरांनारीमिवआत्मानंविधाय ननुनिर्लज्जानिर्विशंकासचसतीकथंपरसद्मनिप्रविष्टाऽतआह

वसुदेवउवाच करोवैवार्षिकोदत्तोराज्ञेदृष्टावयंवचः नेहस्थेयंबहुतिथंसंत्युत्पाताश्चगोकुले
३१ श्रीशुकउवाच इतिनंदादयोगोपाःप्रोक्तास्तेशौरिणाययुः अनोभिरनडुद्युक्तै
स्तमनुज्ञाप्यगोकुलम् ३२ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेवसुदेवसंगमोनामपंच
मोऽध्यायः ५ श्रीशुकउवाच नंदःपथिवचःशौरेर्नमृषेतिविचिंतयन् हरिंजगामश
रणमुत्पातभयशंकितः १ कंसेनप्रहिताघोरापूतनाबालघातिनी शिशूंश्चचारनिघ्नंतिपु
रग्रामव्रजादिषु २ नयत्रश्रवणादीनिरक्षोघ्नानिस्वकर्मसु कुर्वंतिसात्वतांभर्तुर्यातुधान्यश्चत
त्रहि ३ साखेचर्येकदोपेत्यपूतनानंदगोकुलम् योषित्वामाययाऽत्मानंप्राविशत्कामचारिणी
४ तांकेशबंधव्यतिषक्तमल्लिकांबृहन्नितंबस्तनकृच्छ्रमध्यमाम् सुवाससंकंपितकर्णभूषण
त्विषोल्लसत्कुंतलभूषिताननाम् ५

कामचारिणीति नहिकामचारिणीष्विदंचित्रमित्यर्थः ४ तांवनितांपतिंद्रष्टुमागतामतिरूपवतींश्रियमिवगोप्योऽमंसतेत्युत्तर
श्लोकेनान्वयः श्रीसाम्यार्थानिविशेषणानि केशबंधव्यतिषक्तमल्लिकांधम्मिल्लसंसक्तमल्लिकाकुसुमां बृहतानितंबेनस्तना
भ्यांचउभयतआक्रांतमिवकृच्छ्रंकृशंमध्यमुदरंयस्याः ताम् सुवाससंशोभनेरमणीयेवाससीयस्यास्ताम् कंपितयोःकं
र्णभूषणयोःत्विषाउल्लसद्भिःकुंतलैर्मंडितमाननंयस्यास्ताम् ५ छ छ छ

वल्गुस्मितापांगविसर्गवीक्षितैः वल्गुरम्यंस्मितंयेषुतेतथाभूताअपांगविसर्गायेषुतैः वीक्षितैर्व्रजौकसांमनोहरंतीम् अतो-
गोपाहृदमनस्त्वेनतांननिवारितवंतइत्युक्तम् गोप्यश्चश्रियमिवमत्वातूष्णीमासन् अतःकेनाप्यनिवारितासतीप्रविवेशेति
भावः ६ बालग्रहःपूतनाअसदंतकंबलंददर्श असतामंतकंदृष्ट्वाकथंनबिभेतितत्राह प्रतिच्छन्ननिजोरुतेजसंबालनाट्येन
प्रतिच्छन्नंतिरोहितंनिजमुरुतेजोयेनतम् कमिव भसिभस्मन्याहितमग्निमेवेति ७ चराचरात्मत्वादेवतांविबुध्यनिमीलि
तेक्षणआस स्वयमनंतंदुष्टानामंतकंबालंमत्वासाअंकमारोपयत् यथारगंसुप्तमबुद्धिश्चासौरज्जुधीश्चसः अज्ञानतोरज्जु

वल्गुस्मितापांगविसर्गवीक्षितैर्मनोहरंतींवनितांव्रजौकसाम् अमंसतांभोजकरेणरूपिणीं
गोप्यःश्रियंद्रष्टुमिवागतांपतिम् ६ बालग्रहस्तत्रविचिन्वतीशिशून्यदृच्छयानंदगृहेऽसदंतक
म् बालंप्रतिच्छन्ननिजोरुतेजसंददर्शतल्पेऽग्निमिवाहितंभसि ७ विबुध्यतांबालकमारिकाग्र
हंचराचरात्मासनिमीलितेक्षणः अनंतमारोपयदंकमंतकंयथोरगंसुप्तमबुद्धिरज्जुधीः ८ तां
तीक्ष्णचित्तामतिवामचेष्टितांवीक्ष्यांतराकोशपरिच्छदासिवत् वरस्त्रियंतत्प्रभयाचधर्षितेनि
रीक्षमाणेजननीह्यतिष्ठताम् ९ तस्मिंस्तनंदुर्जरवीर्यमुल्बणंघोरांकमादायशिशोर्ददावथ गा
ढंकराभ्यांभगवान्प्रपीड्यतत्प्राणैःसमंरोषसमन्वितोऽपिबत् १०

बुद्ध्या गृह्णातितद्वदिति ८ ननुयशोदारोहिण्योतांकथंनन्यवारयेतांतत्राह तामिति वामंवल्गुजनन्याइवचेष्टितंयस्यास्तां
वरस्त्रियंचसहसैवअंतरागृहमध्येवीक्ष्य अंतस्तैक्ष्ण्ययेबहिर्मार्दवेचदृष्टांतः कोशापरिच्छदासिवत् मृदुचित्रचर्ममयः कोश
परिच्छदः आवरणंयस्यअसेःखड्गस्यतद्वत् तत्प्रभयाचधर्षितेअभिभूते अहमस्यजननीयंवेतिमोहितेचसत्योजननीज
नन्योनिरीक्षमाणेएवकेवलंअतिष्ठताम् नतुनिवारितवत्यौ ९ तस्मिन्स्थानेदुर्जरंवीर्यंविषंयस्मिन्तंस्तनंश्रीकृष्णामंकमा-
दायतस्मैशिशवेददौ अथअनंतरमेवप्रपीड्यकेवलंविषमपथ्यमितिमत्वैवतस्याःप्राणैःसहापिबत् १० ६ ६

चरणौभुजौचमुहुर्मुहुःक्षिपती प्रस्विन्नानिस्वेदयुक्तानिगात्राणियस्याःसा ११ रसाःरसातलानिच १२ व्यादायमुखंविवृत्य निजरूपमास्थितामरणसमयेकपटमयुक्तमितिव वृत्रोवज्राहतः १३ पतन्नपितस्यादेहःषट्क्रोशांमध्यवर्त्तिनोद्रुमान् चूर्णीचकार १४ ईषामात्रोग्रदंष्ट्रास्यंईषालांगलदंडः तत्प्रमाणाउग्रादंष्ट्रायस्मिन्तत्तथाभूतमास्यंयस्मिन्तत्तस्याःकलेवरं वीक्ष्यगोप्यश्चसंतत्रसुः संत्रासहेतुत्वेनपुनरष्टभिःपदैर्विशिनष्टि गिरिकंदरवन्नासिकेयस्मिंस्तत् गिरेश्च्युतोस्थूलोपलो

सामुंचमुंचालमितिप्रभाषिणीनिष्पीड्यमानाऽखिलजीवमर्मणि विवृत्यनेत्रेचरणौभुजौमुहुःप्रस्विन्नगात्राक्षिपतीरुरोदह ११ तस्याःस्वनेनातिगभीररंहसासाद्रिर्महीद्यौश्चचचालसग्रहा रसादिशश्चप्रतिनेदिरेजनाःपेतुःक्षितौवज्रनिपातशंकया १२ निशाचरीत्थंव्यथितस्तनाव्यसुर्व्यादायकेशांश्चरणौभुजावपि प्रसार्यगोष्ठेनिजरूपमास्थितावज्राहतोवृत्रइवापतन्नृप १३ पतमानोऽपितद्देहस्त्रिगव्यूत्यंतरद्रुमान् चूर्णयामासराजेंद्रमहदासीत्तदद्भुतम् १४ ईषामात्रोग्रदंष्ट्रास्यंगिरिकंदरनासिकम् गंडशैलस्तनंरौद्रंप्रकीर्णारुणमूर्द्धजम् १५ अंधकूपगभीराक्षंपुलिनारोहभीषणम् बद्धसेतुभुजोर्वंघ्रिशून्यतोयह्रदोदरम् १६ संतत्रसुःस्मतद्वीक्ष्यगोपागोप्यःकलेवरम् पूर्वंतुतन्निःस्वनितभिन्नहृत्कर्णमस्तकाः १७ बालंचतस्याउरसिक्रीडंतमकुतोभयम् गोप्यस्तूर्णंसमभ्येत्यजगृहुर्जातसंभ्रमाः १८

नाविवस्तनौयस्मिन्तत् रौद्रंघोरम् प्रकीर्णाअरुणामूर्द्धजायस्मिन्तत् १५ अंधकूपाविवगभीरेअक्षिणीयस्मिन्तत् पुलिनवदारोहौजघनेताभ्यांविभीषणम् बद्धाःसेतवइवभुजौउरूअंघ्रीचयस्मिन्तत् शून्यतोयह्रदइवउदरंयस्मिन्तदिति १६ पूर्वमेवतस्याःशब्देनभीताःपुनर्दर्शनेनातित्रेसुरित्याह पूर्वंत्विति तस्याःनिःस्वनितंशब्दःतेननिर्भिन्नानिहृत्कर्णमस्तकानियेषांते १७ १८ छ छ छ छ छ

यशोदारोहिणीभ्यांताः समंबालस्यसर्वतः रक्षांविदधिरेसम्यग्गोपुच्छभ्रमणादिभिः १९ गोमूत्रेणस्नापयित्वापुनर्गोरजसाऽर्भकम् रक्षांचक्रुश्चशकृताद्वादशांगेषुनामभिः २० गोप्यःसंस्पृष्टसलिलाः अंगेषुकरयोःपृथक् न्यस्यात्मन्यथबालस्यबीजन्यासमकुर्वत २१ अव्यादजोऽङ्घ्रिमणिमांस्तवजान्वथोरूयज्ञोऽच्युतःकटितटंजठरंहयास्यः हृत्केशवस्त्वदुरईशइनस्तुकंठंविष्णुर्भुजंमुखमुरुक्रमईश्वरःकम् २२ चक्र्यग्रतःसहगदोहरिरस्तुपश्चात्त्वत्पार्श्वयोर्धनुरसीमधुहाऽजनश्च कोणेषुशंखउरुगायउपर्युपेंद्रस्तार्क्ष्यःक्षितौहलधरःपुरुषःसमंतात् २३ इंद्रियाणिहृषीकेशःप्राणान्नारायणोऽवतु श्वेतद्वीपपतिश्चित्तंमनोयोगेश्वरोऽवतु २४ पृश्निगर्भश्चतेबुद्धिमात्मानंभगवान्परः क्रीडंतंपातुगोविंदःशयानंपातुमाधवः २५ व्रजंतमव्याद्वैकुंठआसीनंत्वांश्रियःपतिः भुंजानंयज्ञभुक्पातुसर्वग्रहभयंकरः २६ डाकिन्योयातुधान्यश्चकूष्मांडायेऽर्भकग्रहाः भूतप्रेतपिशाचाश्चयक्षरक्षोविनायकाः २७ कोटरारेवतीज्येष्ठापूतनामातृकादयः उन्मादायेह्यपस्मारादेहप्राणेंद्रियद्रुहः २८

१९ द्वादशांगेषुललाटादिषुकेशवादिषुद्वादशनामभिः २० अनाचांताएवप्रथममतिसंभ्रमेणैवंरक्षांकृत्वाकिंचिल्लुब्धश्वासाःपुनस्तात्पर्येणबीजन्यासमकुर्वतेत्याह गोप्यइति संस्पृष्टसलिलाः आचांताः आत्मनिप्रथममंगेषु करयोश्चपृथक्-अजाद्येकादशबीजानांमध्येकरशब्दो त्रीणिकरयोः संधिषुचत्वारिचत्वारितथाऽघ्र्यादावेकैकस्मिन्नंगेअजाद्यैकैकंबीजंन्यस्यबालस्याप्यंगेषुतथैवाकुर्वत २१ अंघ्रिमंघ्री जानुजानुनी भुजंभुजौ कंशिरः २२ तथादिक्षु रक्षामकुर्वन्नित्याह चक्र्यग्रतइति चक्रसहितोहरिस्तवाग्रतोऽस्तु सहगदोगदासहितोहरिस्तवपश्चादस्तु त्वत्पार्श्वयोधनुर्धरोमधुहाअसिधरोऽजनश्चैतावास्ताम् शंखधरउरुगायश्चतुष्कोणेषुक्षितौअधस्तात् २३ एवंबहीरक्षांकृत्वाऽतरंगामकुर्वन्नित्याह इंद्रियाणीति २४ आत्मानम् अहंकारम् २५ २६ २७ २८ ५ ५ ५

२९ सन्न्यवेशयत् शाययामास ३० ३१ विस्मयमेवाह नूनमिति बतविस्मयेसांप्रतंसऋषिस्तपःप्रभाववान्योगेशोज्ञानी
वासस्यगास यतःसएवदृष्टइति ३२ ३३ विस्मयांतरमाह दह्यमानस्येति कृष्णेननिर्भुक्तःअतएवसपद्याहतःपा

स्वप्नदृष्टामहोत्पातावृद्धबालग्रहाश्चये सर्वेनश्यंतुतेविष्णोर्नामग्रहणभीरवः २९ इतिप्रण-
यबद्धाभिर्गोपीभिःकृतरक्षणम् पाययित्वास्तनंमातासन्न्यवेशयदात्मजम् ३० तावन्नंदा
द्योगोपामथुरायाव्रजंगताः विलोक्यपूतनादेहंबभूवुरतिविस्मिताः ३१ नूनंबतर्षिःसंजातो
योगेशोवासमाससः सएवदृष्टोह्युत्पातोयदाहानकदुंदुभिः ३२ कलेवरंपरशुभिश्छित्वातत्तेव्र
जौकसः दूरेक्षिप्त्वाऽवयवशोन्यदहन्काष्ठवेष्टितम् ३३ दह्यमानस्यदेहस्यधूमश्चागरुसौरभः
उत्थितःकृष्णनिर्भुक्तसपद्याहतपाप्मनः ३४ पूतनालोकबालघ्नीराक्षसीरुधिराशना जिघांऽ
सयाऽपिहरयेस्तनंदत्वाऽपसद्गतिम् ३५ किंपुनःश्रद्धयाभक्त्याकृष्णायपरमात्मने यच्छन्प्रियत
मंकिन्नुरक्तास्तन्मातरोयथा ३६ पद्भ्यांभक्तहृदिस्थाभ्यांवंद्याभ्यांलोकवंदितैः अंगंयस्याःस-
माक्रम्यभगवानपिबत्स्तनम् ३७ यातुधान्यपिसास्वर्गमवापजननीगतिम् कृष्णभुक्तस्तनक्षी
राःकिमुगावोनुमातरः ३८ पयांसियासामपिबत्पुत्रस्नेहस्नुतान्यलम् भगवान्देवकीपुत्रःकैव
ल्याद्यखिलप्रदः ३९ तासामविरतंकृष्णेकुर्वतीनांसुतेक्षणम् नपुनःकल्पतेराजन्संसारोऽज्ञा
नसंभवः ४० कटधूमस्यसौरभ्यमवघ्रायव्रजौकसः किमिदंकुतएवेतिवदंतोव्रजमाययुः ४१ ते-
तत्रवर्णितंगोपैः पूतनागमनादिकम् श्रुत्वातन्निधनंस्वस्तिशिशोश्चासन्सुविस्मिताः ४२ नंदः
स्वपुत्रमादायप्रेत्यागतमुदारधीः मूर्ध्न्युपाघ्रायपरमांमुदंलेभेकुरूद्वह ४३

प्मायस्य ३४ प्रसंगात्कैमुत्यन्यायेनभक्तिवैभवमाह पूतनेति ३५ श्रद्धयाआस्तिक्येनभक्त्याप्रेम्णा रक्ताःस्निग्धाःत
न्मातरइतिवत्साहरणलीलाभिप्रायेणबहुवचनम् गोगोपिकास्तदामातरोऽभवन्निति ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२

एतदार्भकमर्भकचरितम् किंतत् पूतनामोक्षमिति ४४ अचुर्दैत्यकुल्यानीशः पूतनायाःशिशुच्छलात् स्तन्यापोशानतः
प्राणैःप्राणाहुतिमकल्पयत् १ इतिदशमेटीकायांषष्ठोऽध्यायः ६ उत्क्षिपन्शकटंव्योम्नितृणावर्तमधःक्षिपन् दर्शयन्
विश्वमास्येचक्टष्णःक्रीडतिसप्तमे १ कृष्णार्भकसुधासिंधुसंप्लवानंदनिर्भरः भूयस्तदेवसंप्रष्टुंराजाऽन्यदभिनंदति २
येनयेनेति येनयेनमत्स्याद्यवतारेणापियानिकर्माणिकरोति तानिनः कर्णसुखावहानिमनःप्रीतिकराणिचभवंत्येव १
तथाऽपियच्छृण्वतःपुंसःपुरुषमात्रस्यारतिर्मनोग्लानिः तन्मूलभूताविविधात्टष्णाचअपगच्छति तथासत्त्वशुद्धिहरिभ

यएतत्पूतनामोक्षंकृष्णस्यार्भकमद्भुतम् शृणुयाच्छ्रद्धयामर्त्योगोविंदेलभतेरतिम् ४४ इति-
श्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेषष्ठोऽध्यायः ६ राजोवाच येनयेनावतारेणभगवान्हरिरी
श्वरः करोतिकर्णरम्याणिमनोज्ञानिचनःप्रभो १ यच्छृण्वतोऽपैत्यरतिर्वितृष्णासत्त्वंचशुद्ध्य-
त्यचिरेणपुंसः भक्तिर्हरौतत्पुरुषेचसख्यंतदेवहारंवदमन्यसेचेत् २ अथान्यदपिकृष्णस्यतोका
चरितमद्भुतम् मानुषंलोकमासाद्यतज्जातिमनुरुंधतः ३ श्रीशुकउवाच कदाचिदौत्था
निककौतुकाप्लवेजन्मर्क्षयोगेसमवेतयोषिताम् वादित्रगीतद्विजमंत्रवाचकैश्चकारसूनोरभि-
षेचनंसती ४ नंदस्यपत्नीकृतमज्जनादिकंविप्रैःकृतस्वस्त्ययनंसुपूजितैः अन्नाद्यवासःस्र
गभीष्टधेनुभिः संजातनिद्राक्षमशीशयच्छनैः ५ औत्थानिकौत्सुक्यमनामनस्विनीसमागता
न्पूजयतीव्रजौकसः नैवाशृणोद्वैरुदितंसुतस्यसारुदंस्तनार्थीचरणावुदक्षिपत् ६

क्तिहरिदाससख्यानिचभवंति तदेवहारंहरेश्चरितंमनोहरंवावद अनुग्रहंयदिकरोषीति २ अत्यौत्सुक्येनपुनर्विशिन-
ष्टि अथेति अनुरुंधतः अनुकुर्वतः ३ उत्थानंशिशोरंगपरिवर्त्तनंतत्रकरणीयेकौतुकाप्लवेउत्सवाभिषेकेतथातस्मि
न्नेवदिनेजन्मर्क्षस्यापियोगेअतिमहोत्सवेसमवेतयोषितांमिलितपुरंध्रीणांमध्येवादित्रादिभिः शोभितमभिषेचनंस
तीयशोदाचकार ४ अन्नादिभिःसुपूजितैर्विप्रैः कृतमंगलम् संजातनिद्रेअक्षणीयस्यतम् अशीशयत् शायितव
ती शकटस्याधस्तात्सेवे ५ उदाक्षिपत् ऊर्ध्वंचालितवान् ६ ७ ७ ७ ७ ७

तदधःशयानस्यशिशोरल्पकश्वासोप्रवालवन्मृदुश्चयोंऽघ्रिस्तेनहतमनःशकटंव्यवर्त्ततविपरीतमपतत् कथंविध्वस्तानिना-
नारसवंतिकुप्यभाजनानिस्वर्णरजतातिरिक्तकांस्यादिमयानियथाभवंतितथा चक्रेचअक्षश्चचक्राक्षाः व्यत्यस्ताःचक्राक्षाः
यस्मिन् विभिन्नःकूबरोयुगंधरोयस्यतच्चतच्चयथाभवतितथाव्यवर्त्ततइति ७ अद्भुतदर्शनेनआकुलाबभूवुः तदेवाह
कथमिति विपर्यगात् विपरीतमपतदिति ८ ९ नश्रद्दधिरे विश्वासंनजग्मुःउतअपिबालस्यैतन्नसंभवंति एतेच

अधःशयानस्यशिशोरनोऽल्पकप्रवालमृद्वंघ्रिहतंव्यवर्त्तत विध्वस्तनानारसकुप्यभाजनंव्यत्यस्त
चक्राक्षविभिन्नकूबरम् ७ दृष्ट्वायशोदाप्रमुखाव्रजस्त्रियऔत्थानिकेकर्मणियाःसमागताः नंदा
दयश्चाद्भुतदर्शनाकुलाःकथंस्वयंवैशकटंविपर्यगात् ८ ऊचुरव्यवसितमतीन्गोपान्गोपीश्चबाल
काः रुदताऽनेनपादेनक्षिप्तमेतन्नसंशयः ९ नतेश्रद्दधिरेगोपाबालभाषितमित्युत अप्रमेयंब
लंतस्यबालकस्यनतेविदुः १० रुदंतंसुतमादाययशोदाग्रहशंकिता कृतस्वस्त्ययनंविप्रैःसूक्तैःस्त
नमपाययत् ११ पूर्ववत्स्थापितंगोपैर्बलिभिःसपरिच्छदम् विप्राहुत्वाऽर्चयांचक्रुर्दध्यक्षतकुशांबु
भिः १२ येऽसूयाऽनृतदंभेर्ष्याहिंसामानविवर्जिताः नतेषांसत्यशीलानामाशिषोविफलाःकृताः
१३

बालाःकिंजानंतीति १० रक्षोघ्नैःसूक्तैःकृत्वा ११ भगवत्प्रभावानभिज्ञाविप्रचेष्टितंविडंबयन्नाह पूर्ववदित्यादिना बलिभिः
शक्तैः यद्वा अष्टदिक्कबलिभिःसहितंसपरिकरंयथापूर्वंस्थापितंविप्राः दध्यादिभिःअर्चयामासुःहुत्वाग्रहादिहोमंविधाय
१२ असूयागुणेषुदोषाविष्करणम् ईर्ष्याअक्षांतिस्तैरसूयादिभिर्विवर्जितास्तेषामाशिषःकृतास्तैः प्रयुक्ताः १३ ६ ६

इतिएवमभिप्रेत्यसामर्ग्यजुर्भिः उपाकृतैः संस्कृतैः पवित्राओषधयोयेषुजलेषुतैःकृत्वाद्विजोत्तमैः कर्तृभिरभिषिच्याभिषेकंका
रयित्वा १४ हुत्वाहावयित्वा १५ गावःगाश्चप्रादात् अन्वयुंजत आशिषोयुयुजुः १६ नास्तथैवबभूवुरित्यर्थः १७ उत्क्षि-
प्य मृदुपादेनशकटंव्योम्निलीलया तृणावर्त्तंपदापीड्यप्रभुर्व्यपातयदर्भकः १७ आरोहमुत्संगम् तृणावर्त्तात्स्वमृत्युपरिहारा

इतिबालकमादायसामर्ग्यजुरुपाकृतैः जलैःपवित्रौषधिभिरभिषिच्यद्विजोत्तमाः १४ वाच
यित्वास्वस्त्ययनंनंदगोपःसमाहितः हुत्वाचाग्निंद्विजातिभ्यःप्रादादन्नंमहागुणम् १५गावः
सर्वगुणोपेतावासस्रग्रुक्ममालिनीः आत्मजाभ्युदयार्थायप्रादात्तेचान्वयुंजत १६ विप्रामंत्रवि
दोयुक्तास्तैर्याःप्रोक्तास्तथाशिषः तानिष्फलाभविष्यंतिनकदाचिदपिस्फुटम् १७ एकदारोह-
मारूढंलालयंतीसुतंसती गरिमाणंशिशोर्वोढुंनसेहेगिरिकूटवत् १८ भूमौनिधायतंगोपीवि-
स्मिताभारपीडिता महापुरुषमादध्यौजगतामासकर्मसु १९ दैत्योनाम्नातृणावर्त्तःकंसभृ-
त्यःप्रणोदितः चक्रवातस्वरूपेणजहारासीनमर्भकम् २० गोकुलंसर्वमावृण्वन्मुष्णंश्चक्षूंषि
रेणुभिः ईरयन्सुमहाघोरशब्देनप्रदिशोदिशः २१ मुहूर्तमभवद्गोष्ठंरजसातमसावृतम् सुतं
यशोदानापश्यत्तस्मिन्न्यस्तवतीयतः २२ नापश्यत्कश्चनात्मानंपरंचापिविमोहितः तृणावर्त्त
निसृष्टाभिःशर्कराभिरुपद्रुतः २३ इतिखरपवनचक्रपांसुवर्षेसुतपदवीमबलाऽविलक्ष्यमा
ता अतिकरुणमनुस्मरंत्यशोचद्भुविपतितामृतवत्सकायथागौः २४

यकृष्णेनैवात्मनउत्संगात्तारायकृतंभारमजानती १८ उत्पातशंकयामहापुरुषमादध्यौ श्रीकृष्णोदरवर्त्तिनांजगतांभा
रेणपीडिताविस्मितासती यद्वा जगतांमध्येकर्मसुआस बभूव नतुजगदुदरंतंवेदेत्यर्थः १९ २० ईरयन्निनादयन्नित्य
र्थः २१ यतः यत्रन्यस्तवतीतस्मिन्स्थानेनापश्यत् २२ २३ खरपवनचक्रपांसुवर्षेसति २४ छ छ छ छ

उपारतःपांसुवर्षस्यवेगोयस्मिन्तथाभूतेपवनेसतितत्रतस्याःरुदितमनुनिशम्यगोप्योरुरुदुः २५ वात्याचक्रवातःतद्रूपधरः
कृष्णंहरन्शांतरयःकथंचिन्नभोगतःततःपरंगंतुंनाशक्नोदित्यर्थः २६ गुरुमत्तयाऽतिगौरवेणतंतथाअश्मानमश्मवंतंपर्वत
प्रायंमन्यमानस्तेनैवात्मनोगलेगृहीतत्वात्तंत्यक्तुमिच्छन्नपिनाशक्नोदित्यर्थः २७ २८ २९ तस्योरसिलंबमानंकृष्णमादायमात्रे

रुदितमनुनिशम्यतत्रगोप्योभृशमनुतप्तधियोऽश्रुपूर्णमुख्यः रुरुदुरनुपलभ्यनंदसूनुंपवनउ
पारतपांसुवर्षवेगे २५ तृणावर्त्तःशांतरयोवात्यारूपधरोहरन् कृष्णंनभोगतोगंतुंनाशक्नोद्भू
रिभारभृत् २६ तमश्मानंमन्यमानआत्मनोगुरुमत्तया गलेगृहीतउत्स्रष्टुंनाशक्नोदद्भुतार्भकं-
म् २७ गलग्रहणनिश्चेष्टोदैत्योनिर्गतलोचनः अव्यक्तरावोन्यपतत्सहबालोव्यसुर्व्रजे २८ तमं-
तरिक्षात्पतितंशिलायांविशीर्णसर्वावयवंकरालम् पुरंयथारुद्रशरेणविद्धंस्त्रियोरुदत्योददृशुः
समेताः २९ प्रादायमात्रेप्रतिहृत्यविस्मिताःकृष्णंचतस्योरसिलंबमानम् तंस्वस्तिमंतंपुरुषाद-
नीतंविहायसामृत्युमुखात्प्रमुक्तम् ३० गोप्यश्चगोपाःकिलनंदमुख्यालब्ध्वाशिषःप्रापुरतीव-
मोदम् ३१ अहोबतात्यद्भुतमेषरक्षसाबालोनिवृत्तिंगमितोऽभ्यगात्पुनः हिंस्रःस्वपापेनविहिंसि
तःखलःसाधुःसमत्वेनभयाद्विमुच्यते ३२ किंनस्तपश्चीर्णमधोक्षजार्चनंपूर्तेष्टदत्तमुतभूतसौ-
हृदम् यत्संपरेतःपुनरेवबालकोदिष्ट्यास्वबंधून्प्रणयन्नुपस्थितः ३३ दृष्ट्वाऽद्भुतानिबहुशोनं
दगोपोबृहद्वने वसुदेववचोभूयोमानयामासविस्मितः ३४

प्रतिहृत्यसमर्प्यविस्मिताश्चबभूवुरितिविहाय
सागगनमार्गेणपुरुषादेननीतंतथाऽपिमृत्युमुखात्प्रमुक्तम् ३० पुनःलब्ध्वाशिषःमोदंप्रापुरिति ३१ परस्परंहर्षकथामाहुःअ
होबतेति निवृत्तिंगमितोमृत्युंप्रापितः कोऽत्रविस्मयोयुज्यतएवैतदितितेष्वेवकेचिदाहुःहिंस्रइति ३२ नःअस्माभिःचीर्णंकृ
तंपूर्त्तंवापीकूपादिनिर्माणम् इष्टंपंचयज्ञाग्निहोत्रादिदत्तंदानम् यत्यस्मात्तपआदेः प्रणयन्हर्षयन् ३३ ३४ ७

३५ तृणावर्त्तागमेदृष्टगौरवाशंकिनींप्रसूम् बोधयन्दर्शयामासजृंभमाणोमुखेजगत् पीतप्रायस्यपीतप्रायस्तनोयेनतस्य ३६ नगान्गिरीन्तदुहितॄर्नदीः ३७ ३८ इतिदशमेटीकायांसप्तमोऽध्यायः ७ अष्टमेनामकर्मास्यबालक्रीडाकुतूहले मृद्भक्षणादियोगेचविश्वरूपंनिरूप्यते १ विश्वरूपादिबालस्यनिशम्याशंकिनःपितुः नामकृद्गर्गवाक्येननिजंतत्वमसूसूचत् २ १ २ ३ पूर्णश्चेत्कथंधनिनांगृहमागतस्तत्राह महद्विचलनमिति महतांस्वाश्रमादन्यत्रविचलनंनस्वार्थेकिंतुगृहिणांमं

एकदाऽर्भकमादायस्वांकमारोप्यभामिनी प्रस्नुतंपाययामासस्तनंस्नेहपरिप्लुता ३५ पीतप्रायस्यजननीसातस्यरुचिरस्मितम् मुखंलालयतीराजन्जृंभतोददृशेइदम् ३६ खंरोदसीज्योतिरनीकमाशाःसूर्येंदुवह्निश्वसनांबुधींश्च द्वीपान्नगांस्तद्दुहितॄर्वनानि भूतानियानिस्थिरजंगमानि ३७ सावीक्ष्यविश्वंसहसाराजन्संजातवेपथुः संमील्यमृगशावाक्षीनेत्रेआसीत्सुविस्मिता ३८ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेतृणावर्त्तमोक्षोनामसप्तमोऽध्यायः ७ श्रीशुकउवाच गर्गःपुरोहितोराजन्यदूनांसुमहातपाः व्रजंजगामनंदस्यवसुदेवप्रचोदितः १ तंदृष्ट्वापरमप्रीतःप्रत्युत्थायकृतांजलिः आनर्चाधोक्षजधियाप्रणिपातपुरःसरम् २ सूपविष्टंकृतातिथ्यंगिरासूनृतयामुनिम् नंदयित्वाऽब्रवीद्ब्रह्मन्पूर्णस्यकरवामकिम् ३ महद्विचलनंनृणांगृहीणांदीनचेतसाम् निःश्रेयसायभगवन्कल्पतेनान्यथाक्वचित् ४ ज्योतिषामयनंसाक्षाद्यत्तज्ज्ञानमतींद्रियम् प्रणीतंभवतायेनपुमान्वेदपरावरम् ५

गलाय ननुतर्हितएवमहद्दर्शनार्थेकिमितिनागच्छंतिनत्राह दीनचेतसांकृपणानांक्षणमपिगृहंत्यक्तुमशक्नुवतामित्यर्थः ४ त्वयाबालयोर्नामकरणादिकरणीयमितिवक्तुंतस्यज्ञानातिशयमाह ज्योतिषामयनमिति यदतींद्रियज्ञानसाधनंज्योतिषामयनंतत्प्रतिपादकंज्योतिःशास्त्रमित्यर्थः तत्साक्षात् भवताप्रणीतंयेनान्योपिपुमान्परावरंपरंकारणंपूर्वजन्मकृतंकर्म अवरंकार्यंतस्मिन्जन्मनिभाविफलंतद्वेद उक्तंच जातके यदुपचितमन्यजन्मनिशुभाशुभंतस्यकर्मणःप्राप्तिम् व्यंजयतिशास्त्रमेतत्तमसिद्रव्याणिदीपइवेति ५

विंवक्षितमाह त्वंहीति देवज्ञोमन्त्रविच्चत्वमतोनामकरणादिसंस्कारान्कर्त्तुमर्हसीत्यर्थः नन्वेनद्गुरुणाकरणीयमितिचेत्तत्राह
नृणामिति ६ अत्युत्साहिनंनंदंप्रतिगुप्तमेतत्कार्यमित्यभिप्रायेणप्रत्याचक्षाणइवाह यदूनामिति भवतुतथापित्वमनाग
तइतिकोविद्यादितिचेदतआह ख्यातश्चेति ततःकिमतआह सुतमितिकंसोमन्यते मन्येतकल्पयेदित्यर्थः ७ ननुयदु
कुमारइतिकथंचिज्जानातु तत्रवसुदेवस्यसुतस्तत्रापिदेवक्यांजातइतिकुतोजानीयात्तत्राह कंसःपापमतिरित्यादि ८
किंमयाहतयामंदेत्यादिदेवकीकन्यावचःश्रुत्वादेवक्याअष्टमोगर्भोनस्त्रीभवितुमर्हतीतिनित्यंसंचिंतयन्सामान्येनक्वचि

त्वंहिब्रह्मविदांश्रेष्ठःसंस्कारान्कर्तुमर्हसि बालयोरनयोर्नृणांजन्मनाब्राह्मणोगुरुः ६ गर्ग
उवाच यदूनामहमाचार्यःख्यातश्चभुविसर्वदा सुतंमयासंस्कृतंतेमन्यतेदेवकीसुत
म् ७ कंसःपापमतिःसख्यंतवचानकदुंदुभेः देवक्याअष्टमोगर्भोनस्त्रीभवितुमर्हति ८ इ
तिसंचिंतयन्श्रुत्वादेवक्यादारिकावचः अपिहंतागताशंकस्तर्हितन्नोनयोभवेत् ९ नंदउ
वाच अलक्षितोऽस्मिन्रहसिमामकैरपिगोव्रजे कुरुद्विजातिसंस्कारंस्वस्तिवाचनपूर्वकम्
१० श्रीशुकउवाच एवंसंप्रार्थितोविप्रःस्वचिकीर्षितमेवतत् चकारनामकरणंगूढोर
हसिबालयोः ११ गर्गउवाच अयंहिरोहिणीपुत्रोरमयन्सुहृदोगुणैः आख्यास्यते
रामइतिबलाधिक्याद्बलंविदुः यदूनामपृथग्भावात्संकर्षणमुशंत्युत १२ आसन्वर्णास्त्रयो
ह्यस्यगृह्णतोऽनुयुगंतनूः शुक्लोरक्तस्तथापीतइदानींकृष्णतांगतः १३

दस्तीतिज्ञात्वाप्युभयोश्चसख्यं
संचिंतयन्त्वइहैभवेदितिसंभाव्यमत्संस्कारलिंगेनचआगताशंकः आगताशंकायस्यसः अपियदिहंतानिष्यन्तितर्हितत्तदा
नोमहाननयःस्यादिति ९ द्विजातिसंस्कारंद्विजातीनामवश्यंकर्तव्यंसंस्कारमात्रंकेवलंस्वस्तिवाचनपूर्वकंकुर्वीति १० ११
यदूनामपृथग्भावात्कुतश्चिद्धेतोर्विप्रतिपद्यमानानांयदूनामपृथग्भावात् भावोभावनंतस्मादन्योऽशिक्षयासर्वैकमत्य-
करणादित्यर्थः सम्यक्कर्षतिएकीकरोतिइतिसंकर्षणमप्युशंति मन्येते वक्ष्यंतीत्यर्थःगर्भसंकर्षणंतुनप्रकाशयंति १२ अ
स्यतवपुत्रस्य अतःकृष्णइतिएकंनामभविष्यति १३ ६

प्रागयमितिसामान्योक्त्याऋषिरयंजन्मांतरगतंनामकथयतीति नंदोमन्यतेस्म अतएनंवासुदेवइतिसंप्रचक्षतइति १४ गुणानुरूपाणिईश्वरःसर्वज्ञइत्यादीनिकर्मानुरूपाणिगोपतिर्गोवर्द्धनोद्धरणइत्यादीनि तानिसर्वाण्यहमपिनोवेद जनाअपिनविदुरिति १५ जातकफलमाह एषइति आधास्यत् आधास्यति अनेनरक्षमाणाःसमेधिताश्चदस्यून्विजिग्युरिति १६ १७ १८ १९ इतिचात्मानंप्रतिसमादिश्य आत्मानंकृष्णंवा आशिषामाशीर्भिः २० बालक्रीडाचमत्कारैःकृष्णोरा

प्रागयंवसुदेवस्यक्वचिज्जातस्तवात्मजः वासुदेवइतिश्रीमानभिज्ञाःसंप्रचक्षते १४ बहूनिसंतिनामानिरूपाणिचसुतस्यते गुणकर्मानुरूपाणितान्यहंवेदनोजनाः १५ एषवःश्रेयआधास्यद्गोपगोकुलनंदनः अनेनसर्वदुर्गाणियूयमंजस्तरिष्यथ १६ पुराऽनेनव्रजपतेसाधवोदस्युपीडिताः अराजकेरक्ष्यमाणाजिग्युर्दस्यून्समेधिताः १७ यएतस्मिन्महाभागाःप्रीतिंकुर्वंतिमानवाः नारयोऽभिभवंत्येतान्विष्णुपक्षानिवासुराः १८ तस्मान्नंदात्मजोऽयंतेनारायणसमोगुणैः श्रियाकीर्त्यानुभावेनगोपायस्वसमाहितः १९ इत्यात्मानंसमादिश्यगर्गेचस्वगृहंगते नंदःप्रमुदितोमेनेआत्मानंपूर्णमाशिषम् २० कालेनव्रजताल्पेनगोकुलेरामकेशवौ जानुभ्यांसहपाणिभ्यांरिंगमाणौविजह्रतुः २१ तावंघ्रियुग्ममनुकृष्यसरीसृपंतौघोषप्रघोषरुचिरंव्रजकर्दमेषु तन्नादहृष्टमनसावनुसृत्यलोकंमुग्धप्रभीतवदुपेयतुरंतिमात्रोः २२

मेणसंयुतःपरमानंदमाधत्त व्रजेनंदयशोदयोःपूर्णत्वमेवदर्शयन्नाह कालेनेति अनुकृष्यपुनःपुनराकृष्यसरीसृपंतौअतिशयेनचलंतौ कथंघोषाःकटिपादभूषणकिंकिण्यस्तेषांप्रघोषेणरुचिरंयथातथातेषांनादेनहृष्टंमनोययोस्तौ लोकमितस्ततोगच्छंतंजनमनुसृत्यत्रिचतुराणिपदानिअनुगम्यमुग्धवत् प्रभीतवन्मात्रोरंतिसमीपेउपेयतुःउपजग्मतुः २२

तदाचतन्मातरौदोर्भ्यांसुपगुह्यप्रमोदंययतुः कथंभूतेघृणयाकृपयास्नुवंत्यौपयःपूरपयोधरैःसत्यौपंकेनांगरागेणचरुचिरौ क
थंभूतंमुखंनिरीक्ष्य मुग्धंमंदस्मितंयस्मिन् अल्पादशनाश्चयस्मिन् तच्चतच्च २३ यर्हिअंगनानांदर्शनीयाकुमारलीलाययोः
तथाभूतौजातौतदांतर्व्रजेव्रजस्यमध्येतदबलाव्रजांगनास्तौप्रेक्षंत्यःप्रेक्षमाणाःविस्मृतगृहकृत्याः हसंत्योजहृषुःहृष्टाबभूवुः
कथंभूतौ ताभ्यांप्रगृहीतानिपुच्छानियेषांतैर्वत्सैरितस्ततोनुकृष्यमाणौ २४ अतिचपलौतौशृंग्यादिभ्योनिषेद्धुंगृहोचितानि-
कर्माणिचकर्तुंयत्रयदातज्जनन्यौनशेकाते तदालंमनसोऽनवस्थामापतुरितिगृहसौख्यस्यपराकाष्ठादर्शिता २५ २६ २७ २८

तन्मातरौनिजसुतौघृणयास्नुवंत्यौपंकांगरागरुचिरावुपगुह्यदोर्भ्याम् दत्वास्तनंप्रपिबतोःस्ममुखं
निरीक्ष्यमुग्धस्मिताल्पदशनंययतुःप्रमोदम् २३ यर्ह्यंगनादर्शनीयकुमारलीलावंतर्व्रजेतदबलाः
प्रगृहीतपुच्छैः वत्सैरितस्ततउभावनुकृष्यमाणौप्रेक्षंत्यउज्झितगृहाजहृषुर्हसंत्यः २४ शृंग्यग्नि
दंष्ट्र्यसिजलद्विजकंटकेभ्यःक्रीडापरावतिचलौस्वसुतौनिषेद्धुम् गृह्याणिकर्तुमपियत्रनतज्जन-
न्यौशेकातआपतुरलंमनसोनवस्थाम् २५ कालेनाल्पेनराजर्षेरामःकृष्णश्चगोकुले अघृष्टजानु
भिःपद्भिर्विचक्रमतुरंजसा २६ ततस्तुभगवान्कृष्णोवयस्यैर्व्रजबालकैः सहरामोव्रजस्त्रीणांचिक्री
डेजनयन्मुदम् २७ कृष्णस्यगोप्योरुचिरंवीक्ष्यकौमारचापलम् शृण्वंत्याःकिलतन्मातुरितिहोचुः
समागताः २८ वत्सान्मुंचन्क्वचिदसमयेक्रोशसंजातहासःस्तेयंस्वाद्वत्त्यथदधिपयःकल्पितैःस्ते-
ययोगैः मर्कान्भोक्ष्यन्विभजतिसचेन्नात्तिभांडंभिनत्तिद्रव्यालाभेसगृहकुपितोयात्युपक्रोश्यतो
कान् २९

कृष्णचापलचौर्याणिसहैवाखिलसद्मतः प्रजल्पंत्यःसमागत्यगोप्योगोप्यैसुदंददुः असमयेऽदोहकाले-
क्रोशेसंजातहासःस्तेयंचौर्यार्जितंनतुदत्तम् तत्रापिस्वादुनेतरत् दधिचपयश्च अत्ति किंच भोक्ष्यन्मर्कान्मर्कटान्प्रतिविभ
ज्यददाति तेषांमध्येतृप्तत्वेनकोपिनात्तिचेत्तर्हिभांडंभिनत्ति क्वचिद्द्रव्यस्यालाभेसतिसःगृहायधक्ष्यामीतिकुपितोयाति य
द्वा सगृहागृहिणस्तेभ्यःकुपितस्तेषांतोकान्पर्यंकादिषुसुप्तानुपक्रोश्यरोदयित्वायातीति २९ ❀ ❀ ❀

कल्पितैस्तेययोगैरित्युक्तंतत्प्रपंचयति हस्ताग्राह्यइति तुंगशिक्यस्थभांडेषु अंतर्निहितेदध्यादौवयुनंज्ञानंयस्यसः छिद्रंचयति तद्वित् छिद्ररचनादिवित् ध्वांतयुक्तेगृहेस्वांगमेवार्थप्रदीपंरचयति विशेषतोधृतमणिगणम् यर्हियस्मिन्काले ३० एवंचोरइत्याक्रुष्टः सन्उशतिजल्पतित्वमेवचोरः अहंगृहस्वामीत्यादीनिधार्ष्ट्यानिआगःकृत्यानिअथवाउशतिहेकमनीयेयशोदे यद्वाउशतिवास्तौस्वर्चितेगृहेमेहनादीनिपुरीषोत्सर्गादीनिकुरुते एवंस्तेयोपायैःविरचिताकृतिःकर्मयेनसः त्वत्समीपेसुप्रतीकः साधुरिवास्तेसभयेनयनेयस्मिन् तच्चतच्छ्रीयुक्तंमुखंचतदालोकिनीभिः व्याख्यातार्थाप्रख्यापितकर्मफलाउपालब्धुमाक्षे

हस्ताग्राह्येरचयतिविधिंपीठकोलूखलाद्यैश्छिद्रंह्यंतर्निहितवयुनःशिक्यभांडेषुतद्वित् ध्वांतागारेधृ-
तमणिगणंस्वांगमर्थप्रदीपंकालेगोप्योयर्हिगृहकृत्येषुसुव्यग्रचित्ताः ३० एवंधार्ष्ट्यान्युशतिकुरुतेमेह-
नादीनिवास्तौस्तेयोपायैर्विरचितकृतिःसुप्रतीकोयथास्ते इत्थंस्त्रीभिःसभयनयनश्रीमुखालोकिनी-
भिर्व्याख्यातार्थाप्रहसितमुखीनह्युपालब्धुमैच्छत् ३१ एकदाक्रीडमानास्तेरामाद्यागोपदारकाः कृष्णो
मृदंभक्षितवानितिमात्रेन्यवेदयन् ३२ सागृहीत्वाकरेकृष्णमुपालभ्यहितैषिणी यशोदाभयसंभ्रांतप्रे-
क्षणाक्षमभाषत ३३ कस्मान्मृदमदांतात्मन्भवान्भक्षितवान्रहः वदंतितावकाह्येतेकुमारास्तेऽग्रजो-
ऽप्ययम् ३४ नाहंभक्षितवानंबसर्वेमिथ्याभिशंसिनः यदिसत्यगिरस्तर्हिसमक्षंपश्यमेमुखम् ३५
यद्येवंतर्हिव्यादेहीत्युक्तःसभगवान्हरिः व्यादत्ताव्याहतैश्वर्यःक्रीडामनुजबालकः ३६ सातत्रद-
दृशेविश्वंजगत्स्थास्नुचखंदिशः साद्रिद्वीपाब्धिभूगोलंसवाय्वग्नींदुतारकम् ३७

धुंनैच्छत् ३१ कदाचिदपराधांतरेउपालभततदातुमहदाश्चर्यमभूदिति कथयन्नाह एकदेति ३२ उपालभ्यनिर्भर्त्स्यभयेनसंभ्रांतप्रेक्षणेचपलनिरीक्षणेअक्षिणीयस्यतम् ३३ अदांतात्मन्चपलगात्ररहःएकांते ३४ नाहंभक्षितवानिति नहिबाल्ये किंचिन्मयाभक्ष्यतेमत्कुक्षावेवसर्वमस्तीतिभावः समक्षंप्रत्यक्षम् ३५ व्यादेहिमुखंप्रसारयेति व्यादत्तप्रसारितवान् ३६ तत्रतस्मिन्मुखेविश्वंददृशेददर्शतत्प्रपंचयति जगत्जंगमंस्थास्नुस्थावरम् खमंतरिक्षलोकम् साद्रिद्वीपाब्धिभूगोलंपर्वतद्वीपसमुद्रसहितंभूगोलंभूर्लोकम् वायुःप्रवहः अग्निर्वैद्युतः इंदुश्चतारकाश्चतत्सहितम् ३७ ❀ ❀ ❀

ज्योतिश्चक्रंस्वर्लोकम् वैकारिकाणिदेवाःमनइतिवैकारिकशब्देनगृहीतमपिदेववैलक्षण्यात्पुनरुक्तम् इंद्रियाणिचतैजसानिमा
त्राःतामसाःशब्दादयः ३८ एवमेतद्धिचित्रंविश्वंसहएकदैववीक्ष्य विचित्रतामाह जीवश्चगुणक्षोभकःकालश्चपरिणामहेतुः
स्वभावश्चजन्महेतुःकर्मचतत्संस्कारःआशयश्चएतैर्लिंगानांचराचरशरीराणांभेदोयस्मिन्तत् तत्रव्रजंचसहात्मानंस्वसहि
तंक्वचिद्वीक्ष्यसूनोस्तनोअल्पेविदारितेआस्येशंकामवाप ३९ तामेवाह किंस्वप्नइति परितोविलोक्याह नायंस्वप्नः तर्हिकिं
देवस्यहरेर्माया तथाचेदन्येकिंनपश्यंति तर्हिकिंवामदीयएवकश्चिद्बुद्धिमोहःविपर्यासःदर्पणेमुखवत् एवंतर्हिअयंकृष्णोऽपि
कथमंतःप्रतीयते अंतर्बहिश्चैकरूपेणाच कथंजगत्प्रतीयते तथासतिबिंबप्रतिबिंबयोरिवपरस्परंवैपरीत्येनप्रतीतिःस्यादि-

ज्योतिश्चक्रंजलंतेजोनभस्वान्वियदेवच वैकारिकाणींद्रियाणिमनोमात्रागुणास्त्रयः ३८ एतद्विचित्रंसहजी
वकालस्वभावकर्माशयलिंगभेदं सूनोस्तनौवीक्ष्यविदारितास्ये व्रजंसहात्मानमवापशंकाम् ३९ किंस्वप्न
एतदुतदेवमायाकिंवामदीयोबतबुद्धिमोहः अथोअमुष्यैवममार्भकस्ययःकश्चनौत्पत्तिकआत्मयोगः ४०
अथोयथावन्नवितर्कगोचरंचेतोमनःकर्मवचोभिरंजसा यदाश्रयंयेनयतःप्रतीयतेसुदुर्विभाव्यंप्रण-
तास्मितत्पदम् ४१ अहंममासौपतिरेषमेसुतोव्रजेश्वरस्याखिलवित्तपासती गोप्यश्चगोपाःसहगोधना
श्चमेयन्माययेत्थंकुमतिःसमेगतिः ४२ इत्थंविदिततत्त्वायांगोपिकायांसईश्वरः वैष्णवींव्यतनोन्मायांपुत्र
स्नेहमयींविभुः ४३ सद्योनष्टस्मृतिर्गोपीसारोप्यारोहमात्मजम् प्रवृद्धस्नेहकलिलहृदयाऽसयथापुरा ४४

साशंक्यान्यथावितर्कयति अथोइति अथवाममामुष्यार्भकस्यापिसतोयः कश्चनाचिंत्यआत्मयोगःस्वीयमैश्वर्यंऔत्पत्तिकःस्वाभा
विकः ४० चरमंपक्षमाश्रित्यायमीश्वरइतिनिश्चित्याह अथोइति चेतश्चित्तंचित्तादिभिर्नवितर्कगोचरंजगद्यदाश्रयंयदधिष्ठानंयेन
करणाधिष्ठात्रायतोबुद्धिवृत्त्यभिव्यक्तात् नन्विदमवितर्क्यंभवतुतत्पदंकीदृक् अतआह सुदुर्विभाव्यमिति इदमसंतमचिं-
त्यमित्यर्थः ४१ एवंप्रपंचप्रतीत्योन्नीतंतत्त्वंपुनर्जीवसंसृतिहेतुमायाप्रयत्नेनोन्नयंत्याह अहमिति यशोदानामाहमसौमम
पतिः अमुष्यव्रजेश्वरस्याखिलवित्तपाधिष्ठात्रीअहंसती जायाएषकृष्णोमेसुतः गोप्यादयश्चमदीयाइतीत्थंकुमतिर्यन्माय
यासएषमेशरणमिति ४२ वैष्णवींस्वीयाम् ४३ प्रवृद्धेनस्नेहेनकलिलंव्याप्तंहृदयंयस्याःसापुरेवास ४४ ध छ

मायाबलोद्भकमाह त्रय्येति त्रय्याकर्मकांडरूपयाइंद्रादिरूपेणोपनिषद्भिर्ब्रह्मेतिसांख्यैःपुरुषइति योगैःपरमात्मेतिसात्वतैर्भगवानितिउपगीयमानंमाहात्म्यंयस्यतत् ४५अतिविस्मयेनपृच्छति नंदइति महोदयंमहानुदयउद्भवोयस्यतत् ४६ ययोःप्रसन्नोऽवतीर्णस्तौपितरावपियन्नान्वविंदेतांनप्राप्नुताम् कृष्णस्योदारंमहत् अर्भकेहितंबाललीलांयच्चकवयोगायंतिनद्योविंदत् सकिंश्रेयोऽकरोदिति ४७ ब्रह्मणआदेशान्गोपालादिलक्षणान् ४८ ४९सएवेहद्रोणोजज्ञेसचनंद

त्रय्याचोपनिषद्भिश्चसांख्ययोगैश्चसात्वतैः उपगीयमानमाहात्म्यंहरिंसामन्यतात्मजम् ४५ राजोवाच नंदःकिमकरोद्ब्रह्मन्श्रेयएवंमहोदयम् यशोदाचमहाभागापपौयस्याःस्तनंहरिः ४६ पितरौनान्वविंदेतांकृष्णोदारार्भकेहितम् गायंत्यद्यापिकवयोयल्लोकशमलापहम् ४७ श्रीशुकउवाच द्रोणोवसूनांप्रवरोधरयासहभार्यया करिष्यमाणआदेशान्ब्रह्मणस्तमुवाचह ४८ जातयोर्नौमहादेवेभुविविश्वेश्वरेहरौ भक्तिःस्यात्परमालोकेययांऽजोदुर्गतिंतरेत् ४९ अस्त्वित्युक्तःसभगवान्व्रजेद्रोणोमहायशाः जज्ञेनंदइतिख्यातोयशोदासाधराऽभवत् ५० ततोभक्तिर्भगवतिपुत्रीभूतेजनार्दने दंपत्योर्नितरामासीद्गोपगोपीषुभारत ५१ कृष्णोब्रह्मणआदेशंसत्यंकर्तुंव्रजेविभुः सहरामोवसंश्चक्रेतेषांप्रीतिंस्वलीलया ५२ इतिश्रीभागतेमहापुराणेदशमस्कंधेविश्वरूपदर्शनेअष्टमोऽध्यायः ८ श्रीशुकउवाच एकदागृहदासीषुयशोदानंदगेहिनी कर्मांतरनियुक्तासुनिर्ममंथस्वयंदधि १

इतिख्यातःसाचधरायशोदाभवत् ५० गोपगोपीनामपिवस्तुस्वभावादस्त्येवभक्तिः तयोःपुनर्नितरामिति ५१ स्वलीलयापुत्रभावानुकारिण्या ५२ इतिदशमेटीकायामष्टमोऽध्यायः ८ नवमेपयउत्सिक्तेमत्वागोप्यथतत्कृतम् विलोक्यभांडभंगादिकृष्णंदाम्नाबबंधतम् १ तन्नूदराश्रितंविश्वंदृष्ट्वाविस्मितचेतसः बंधनद्व्यंगुलापूर्त्यापूर्णतामन्वदर्शयत् २ स्वयंदधिनिर्ममंथ १ छ छ छ छ छ

तदाचागायतेतिचकारान्वयः २ सूत्रनद्धंकांचीबद्धम् रज्जोराकर्षणश्रमोययोस्तयोर्भुजयोः चलंतौकंकणौच कबराद्विगलंत्यौमालत्यौयस्याःसा ३ ४ अधिश्रितेचुल्लीमारोपितेउत्सिच्यमानेअतितापेनोद्रिच्यमाने ५ दृषदश्मनाशिलापुत्रेणअंतरंगृहमध्यंगतः रहः एकांतेनवनीतमभक्षयत् ६ कृष्णंतंसुतमंदधिमंथनस्थानंप्रविश्यभिन्नंसंदृश्यदृष्ट्वा ७ उलूखलांघ्रेःपरिवर्त्तितस्योलूखलस्योपरिशिचिशिक्ये चौर्येणविशंकितंचंचलमीक्षणंयस्यतंकृतम् ८ तपसाऐकाग्र्येणईरितंत-

यानियानीहगीतानितद्बालचरितानिच दधिनिर्मंथनेकालेस्मरंतीतान्यगायत २ क्षौमंवासःपृथुकटितटेबिभ्रतीसूत्रनद्धंपुत्रस्नेहस्नुतकुचयुगंजातकंपंचसुभ्रूः रज्ज्वाकर्षश्रमभुजचलत्कंकणौकुंडलेचस्विन्नंवक्त्रंकबरविगलन्मालतीनिर्ममंथ ३ तांस्तन्यकामआसाद्यमथ्नंतींजननींहरिःगृहीत्वादधिमंथानंन्यषेधत्प्रीतिमावहन् ४ तमंकमारूढमपाययत्स्तनंस्नेहःस्नुतंसस्मितमीक्षतीमुखम् अतृप्तमुत्सृज्यजवेनसाययावुत्सिच्यमानेपयसित्वधिश्रिते ५ संजातकोपःस्फुरितारुणाधरंसंदश्यदद्भिर्दधिमंथभाजनम् भित्वामृषाश्रुर्दृषदश्मनारहोजघासहय्यंगवमंतरंगतः ६ उत्तार्यगोपीसुशृतंपयःपुनःप्रविश्यसंदृश्यचदध्यमत्रकम् भग्नंविलोक्यस्वसुतस्यकर्मतज्जहासतंचापिनतत्रपश्यती ७ उलूखलांघ्रेरुपरिव्यवस्थितंमर्कायकामंददतंशिचिस्थितम् हय्यंगवंचौर्यविशंकितेक्षणंनिरीक्ष्यपश्चात्सुतमागमच्छनैः ८ तामात्तयष्टिंप्रसमीक्ष्यसत्वरस्ततोऽवरुह्यापससारभीतवत् गोप्यन्वधावन्नयमापयोगिनांक्षमंप्रवेष्टुंतपसेरितंमनः ९ अन्वंचमानाजननीबृहच्चलच्छ्रोणीभराक्रांतगतिःसुमध्यमा जवेनविस्रंसितकेशबंधनच्युतप्रसूनानुगतिःपरामृशत् १०

दाकारंतांनीतमतएवक्षमंयोग्यंप्रवेष्टुंयोगिनांमनोऽपियंनापतम् अथवा अन्वधावत् केवलंनत्वाप यतोयोगिनांमनोऽपियंप्रवेष्टुंनक्षममिति ९ अन्वंचमानाएवंकृष्णमनुगच्छंती बृहत्योःश्चलंत्योःश्रोण्योर्भरेणाक्रांतास्तब्धागतिर्यस्याःसा विस्रंसितात्केशबंधाच्च्युतैःप्रसूनैरनुगतिरनुगमनंयस्याःसा यद्वा जवेनकंपितात्केशबंधात्पुरःपतितानिप्रसूनानिअनुपश्चाद्गतिर्यस्याःसापरामृशत् धृतवती १०

अंजन्मषिणी अंजंतीसर्वतःप्रसरंतीमषीययोस्तेअक्षिणीस्वपाणिनाकर्षंतंसंमर्दयंतम् भिषयंती ह्रस्वः छांदसः भीषयंतीभयमुत्पादयंती अवागुरत् अभर्त्सयत् ११ इयेषऐच्छत् अतद्वीर्यकोविदातत्प्रभावानभिज्ञा १२ अकोविदत्वमाह नचांतरितिपंचभिः बंधनंहिबहिः परिवृतेनदाम्ना अंतरावृतस्यभवति तथापूर्वापरविभागवतोवस्तुनः पूर्वतोदामधृत्वापरितः परिवेष्टनेनभवतिनत्वेतदस्तीत्याह नचांतरिति किंच व्यापकेनव्याप्यस्यबंधोभवतितच्चविपरीतमित्याह पूर्वापरमिति

कृतागसंतंप्ररुदंतमक्षिणीकर्षंतमंजन्मषिणीस्वपाणिना उद्वीक्षमाणंभयविह्वलेक्षणंहस्तेगृहीत्वाभिषयंत्यवागुरत् ११ त्यक्त्वायष्टिंसुतंभीतंविज्ञायार्भकवत्सला इयेषकिलतंबद्धुंदाम्नाऽतद्वीर्यकोविदा १२ नचांतर्नबहिर्यस्यनपूर्वंनापिचापरम् पूर्वापरंबहिश्चांतर्जगतोयोजगच्चयः १३ तंमत्वाऽत्मजमव्यक्तंमर्त्यलिंगमधोऽक्षजम् गोपिकोलूखलेदाम्नाबबंधप्राकृतंयथा १४ तद्दामबध्यमानस्यस्वार्भकस्यकृतागसः द्व्यंगुलोनमभूत्तेनसंदधेऽन्यच्चगोपिका १५ यदासीत्तदपिन्यूनंतेनान्यदपिसंदधे तदपिद्व्यंगुलंन्यूनंयद्यदादत्तबंधनम् १६ एवंस्वगेहदामानियशोदासंदधत्यपि गोपीनांसुस्मयंतीनांस्मयंतीविस्मिताऽभवत् १७ स्वमातुःस्विन्नगात्रायाविस्रस्तकबरस्रजः दृष्ट्वापरिश्रमंकृष्णःकृपयासीत्स्वबंधने १८ एवंसंदर्शिताह्यंगहरिणाभक्तवश्यता स्ववशेनापिकृष्णेनयस्येदंसेश्वरंवशे १९ नेमंविरिंच्योनभवोनश्रीरप्यंगसंश्रया प्रसादंलेभिरेगोपीयत्तत्प्रापविमुक्तिदात् २० नायंसुखापोभगवान्देहिनांगोपिकासुतः ज्ञानिनांचात्मभूतानांयथाभक्तिमतामिह २१

किंच तद्व्यतिरिक्तस्यचाभावात् नबंधइत्याह जगच्चयइति १३ तंमर्त्यलिंगमधोक्षजमात्मजंमत्वाबबंधेति १४ द्व्यंगुलोनंद्वाभ्यांअंगुलाभ्यामूनंअपूर्णम् १५ १६ स्मितंकुर्वतीनांमध्येस्वयमपिहसंतीविस्मयमाप १७ १८ नचैवंस्वातंत्र्यभंगइत्याह एवंसंदर्शितेति सेश्वरमिदंविश्वंयस्यवशे यदधीनमित्यर्थः १९ भगवत्प्रसादमन्येऽपिभक्तालभंते इदंत्वतिचित्रमितिसरोमांचितमाह नेममिति विरिंच्यःपुत्रोऽपि भवःस्वात्माऽपि श्रीर्जायापि २० फलितमाह नायमिति देहिनांदेहाभिमानिनांतापसादीनांज्ञानिनांनिवृत्ताभिमानानामपीति २१ छ छ

भक्तैर्बद्धस्याप्यन्यमोचकत्वमाह कृष्णस्त्विति २२ २३ इतिदशमेटीकायांनवमोऽध्यायः ९ दशमेपातयद्रिंगन्नंतरा
यमलार्जुनौ तत्रत्याभ्यांचदेवाभ्यांकृष्णस्तुतइतीर्यते १ यद्विगर्हितंकर्मयेनवादेवर्षेर्भागवतोत्तमस्यापितमः क्रोधः तदे
तत् कथ्यतामिति १ २ ३ गंगायामंतर्मध्ये कथंभूते अंभोजानांवनानितेषांराजयः ताः विद्यंतेयस्मिन् तस्मिन् ४ अ
पश्यत् दृष्ट्वाचक्षीबाणोमत्तोसमबुध्यत ५ कुतइत्यतआह तंदृष्ट्वेति ६ अनुग्रहार्थाय अनुग्रहश्चमदनाशः अर्थश्चश्री

कृष्णस्तुगृहकृत्येषुव्यग्रायांमातरिप्रभुः अद्राक्षीदर्जुनौपूर्वंगुह्यकौधनदात्मजौ २२ पुरानारद
शापेनवृक्षतांप्रापितौमदात् नलकूबरमणिग्रीवावितिख्यातौश्रियान्वितौ २३ इतिश्रीभागव
तेमहापुराणेदशमस्कंधेगोपीप्रसादोनामनवमोऽध्यायः ९ राजोवाच कथ्यतांभग
वन्नेतत्तयोःशापस्यकारणम् यत्तद्विगर्हितंकर्मयेनवादेवर्षेस्तमः १ श्रीशुकउवाच
रुद्रस्यानुचरौभूत्वासुदृप्तौधनदात्मजौ कैलासोपवनेरम्येमंदाकिन्यांमदात्कटौ २ वारुणींम-
दिरांपीत्वामदाघूर्णितलोचनौ स्त्रीजनैरनुगायद्भिश्चेरतुःपुष्पितेवने ३ अंतःप्रविश्यगंगाया
मंभोजवनराजिनि चिक्रीडतुर्युवतिभिर्गजाविवकरेणुभिः ४ यदृच्छयाचदेवर्षिर्भगवांस्त
त्रकौरव अपश्यन्नारदोदेवौक्षीबाणौसमबुध्यत ५ तंदृष्ट्वाव्रीडितादेव्योविवस्त्राःशापशं
किताः वासांसिपर्यधुःशीघ्रंविवस्त्रौनैवगुह्यकौ ६ तौदृष्ट्वामदिरामत्तौश्रीमदांधौसुरात्मजौ
तयोरनुग्रहार्थायशापंदास्यन्निदंजगौ ७ नारदउवाच नह्यन्योजुषतोजोष्यान्बुद्धिभ्रं
शोरजोगुणः श्रीमदादाभिजात्यादिर्यत्रस्त्रीद्यूतमासवः ८ हन्यंतेपशवोयत्रनिर्दयैरजितात्म
भिः मन्यमानैरिमंदेहमजरामृत्युनश्वरम् ९

कृष्णादर्शनंतदर्थमिदंवक्ष्यमाणंनह्यन्यइत्यादि ७ जोष्यान्
प्रियान्विषयान्जुषतःसेवमानस्यपुंसःश्रीमदादन्यआभिजात्यादिः सत्कुलविद्याजनितोमदः अन्योवारजोगुणःरजःका
र्यः हास्यहर्षादिरूपोनहितथाबुद्धिभ्रंशः बुद्धिंभ्रंशयतीतितथा किंतुश्रीमदएवेतितदाह यत्रेत्यादिचतुर्भिः यत्रश्रीमदे ८
इमंनश्वरंदेहम् अजरामृत्युअजरश्चअमृत्युश्चयथातथामन्यमानैः ९

नरदेव भूदेवसंज्ञितमपिश्वादिभिर्भक्षितंविट्संज्ञितंदग्धंभस्मसंज्ञितमन्यद्वाकृमिसंज्ञितंतत्कृतेतदर्थंयोभूतध्रुक्द्रोग्धा
यतोभूतद्रोहान्निरयोभवति सकिंस्वार्थंवेदनैव वेदेत्यर्थः १० इदानींदेहेऽहंभावोऽपिनघटतइत्याह देहइति निषेक्तुःपि
तुर्मातुःपितुर्वामातामहस्य पुत्रिकाकरणे ११ अव्यक्तप्रभवाप्ययमव्यक्तात्प्रभवस्तस्मिन्नेवाप्ययोयस्यतमात्मसात्कृत्वाऽ
लैनिमत्वा असतोमूढाहंते १२ एवंश्रीमदविचेष्टितमुक्त्वातत्प्रतीकारंनिश्चिनोति असतइति परंश्रेष्ठंदारिद्र्यमेवकेवलमि

देवसंज्ञितमप्यंतेकृमिविट्भस्मसंज्ञितम् भूतध्रुक्तत्कृतेस्वार्थंकिंवेदनिरयोयतः १० देहःकिम
न्नदातुःस्वंनिषेक्तुर्मातुरेवचे मातुःपितुर्वाबलिनःक्रेतुरग्नेःशुनोऽपिवा ११ एवंसाधारणंदेहम-
व्यक्तप्रभवाप्ययम् कोविद्वानात्मसात्कृत्वाहंतिजंतूनृतेऽसतः १२ असतःश्रीमदांधस्यदारिद्र्यंप
रमांजनम् आत्मौपम्येनभूतानिदरिद्रःपरमीक्षते १३ यथाकंटकविद्धांगोजंतोर्नेच्छतितांव्यथाम्
जीवसाम्यंगतोलिंगैर्नतथाऽविद्धकंटकः १४ दरिद्रोनिरहंस्तंभोमुक्तःसर्वमदैरिह कृच्छ्रंयदृच्छ-
याप्नोतितद्धितस्यपरंतपः १५ नित्यंक्षुत्क्षामदेहस्यदरिद्रस्यान्नकांक्षिणः इंद्रियाण्यनुशुष्यंति
हिंसाऽपिविनिवर्त्तते १६ दरिद्रस्यैवयुज्यंतेसाधवःसमदर्शिनः सद्भिःक्षिणोतितंतर्षंततआरा-
द्विशुद्ध्यति १७ साधूनांसमचित्तानांमुकुंदचरणैषिणाम् उपेक्ष्यैःकिंधनस्तंभैरसद्भिरसदाश्रयैः
१८ तदहंमत्तयोर्माध्व्यावारुण्याश्रीमदांधयोः तमोमदंहरिष्यामिस्त्रैणयोरजितात्मनोः १९ यदि
मौलोकपालस्यपुत्रौभूत्वातमःप्लुतौ नविवाससमात्मानंविजानीतःसुदुर्मदौ २०

निकृतइत्यतआह आत्मौपम्येनेति नतौनद्रुह्यतीतिभावः १३ सदृष्टांतमाह यथेति सुखंम्लान्यादिलिंगैःसर्वेषांजीवानांसुख
दुःखेसमेइतिज्ञातवानित्यर्थः १४ किंच दारिद्र्यंमोक्षमपिसाधयतीत्याह दरिद्रइतिश्लोकचतुष्टयेन निरहंस्तंभोनिर्गतःअ
हंकाररूपस्तंभोयस्मात्सः १५ १६ युज्यंतेस्वतएवसंगच्छंते तर्षंतृष्णाम् १७ ननुसाधूनामपिधनिकःप्रियःस्यान्नदरिद्र
इतितत्राह साधूनामिति धनेनस्तंभोगर्वोयेषांतैः १८ तमोमदंअज्ञानकृतंमदम् १९ तमःप्लुतौतमोव्याप्तौ २०

शपति अतोऽर्हतइति अनुगृह्णाति स्यातांनैवमित्यादिना मत्प्रसादेनस्मृतिःस्यात् २१ स्वर्लोकतांदेवत्वंपुनर्लब्ध्वामदनुग्र
हाल्लब्धभक्तीभविष्यतइति २२ २३ प्रस्तुतमाह ऋषेरिति २४ किमितिसत्यंकर्त्तव्यंतदाह देवर्षिरिति यद्यतःतत्ततः
२५ यमयोर्यमलयोःसहजातयोःआत्मनःकृष्णस्यतन्मध्यप्रवेशमात्रेण २६ अनुअंचतीत्यन्वक् तत्रहेतुः दामो
दरेणेति उत्कलितःउत्पाटितःअंघ्रिबंधोमूलबंधोययोस्तौ परमस्यश्रीकृष्णस्यविक्रमितंविक्रमस्तेनातिवेपः कंपो

अतोऽर्हतःस्थावरतांस्यातांनैवंयथापुनः स्मृतिःस्यान्मत्प्रसादेनतत्रापिमदनुग्रहः २१ वासुदे
वस्यसान्निध्यंलब्ध्वादिव्यशरच्छते वृत्तेस्वर्लोकतांभूयोलब्धभक्तीभविष्यतः २२ श्रीशुक
उवाच एवमुक्त्वासदेवर्षिर्गतोनारायणाश्रमम् नलकूबरमणिग्रीवावासतुर्यमलार्जुनौ २३
ऋषेर्भागवतमुख्यस्यसत्यंकर्तुंवचोहरिः जगामशनकैस्तत्रयत्रास्तांयमलार्जुनौ २४ देवर्षि-
र्मेप्रियतमोयदिमौधनदात्मजौ तत्तथासाधयिष्यामियद्गीतंतन्महात्मना २५ इत्यंतरेणार्जुन
योःकृष्णस्तुयमयोर्ययौ आत्मनिर्वेशमात्रेणतिर्यग्गतमुलूखलम् २६ बालेननिष्कर्षयताऽ
न्वगुलूखलंतद्दामोदरेणतरसोत्कलितांघ्रिबंधौ निष्पेततुःपरमविक्रमितातिवेपस्कंधप्रवाल
विटपौकृतचंडशब्दौ २७ तत्रश्रियापरमयाककुभःस्फुरंतौसिद्धावुपेत्यकुजयोरिवजातवेदाः
कृष्णंप्रणम्यशिरसाऽखिललोकनाथंबद्धांजलीविरजसाविदमूचतुःस्म २८ कृष्णकृष्णमहा
योगिंस्त्वमाद्यःपुरुषःपरः व्यक्ताव्यक्तमिदंविश्वंरूपंतेब्राह्मणाविदुः २९

येषुतेस्कंधप्रवालविटपाययोस्तौ २७ ककुभःप्रतिसर्वतःस्फुरंतावित्यर्थः यद्वा दिशःप्रकाशयंताविति कुजयोर्वृक्षयो
स्थितोऽग्निर्यथामूर्तिमानुपैतितथोपेत्यविरजसौनिर्मलौ २८ गोपालंमांयुवांदेवौकिमितिप्रणताविति चेत्तत्राहतुः हे
कृष्णकृष्णमहायोगिन् अचिंत्यप्रभावस्त्वंनबालःकिंतुपरःपुरुषः यतःआद्यःकारणभूतः तत्रापिननिमित्तमात्रंकिंतुउ
पादानमपित्वमेवेत्याशयेनतुष्टुवतुः व्यक्ताव्यक्तमिति स्थूलसूक्ष्ममिदंरूपंतेतवब्राह्मणाःब्रह्मविदःविदुरिति २९

नियंताऽपित्वमेवेत्यूचतुः त्वमेकइति देहःअसवःप्राणाः आत्माऽहंकारः इंद्रियाणिचतेषामीश्वरः नन्वस्यकालोनिमित्तं प्रकृतिरुपादानंप्रकृतेर्जातोमहान्विश्वात्मतयापरिणमते पुरुषःकर्त्तानियंतान्वाकिमत्राहमतआहतुः त्वमेवकालइत्यादिनासार्द्धेन यतोभगवानीश्वरोविष्णुस्त्वमतःकालोनामतवलीला ३० प्रकृतिःशक्तिःपुरुषोंऽशःमहान्कार्यमतस्त्वमेवसर्वमित्यर्थः ३१ नन्वहमेवचेत्सर्वंतर्हिघटादिज्ञानेमज्ज्ञानंकिंनभवति भवतीतिचेत्सर्वोऽपिब्रह्मवित्स्यादतआहतुः गृह्यमाणैरिति दृश्यत्वेनवर्तमानैर्बुद्ध्यहंकारेंद्रियादिभिः द्रष्टात्वंनगृह्यसइतिभावः नन्तुतर्हिजीवोजानातुनैवेत्या

त्वमेकःसर्वभूतानांदेहास्वात्मेंद्रियेश्वरः त्वमेवकालोभगवान्विष्णुरव्ययईश्वरः ३० त्वंमहा
न्प्रकृतिःसाक्षाद्रजःसत्त्वतमोमयी त्वमेवपुरुषोऽध्यक्षःसर्वक्षेत्रविकारवत् ३१ गृह्यमाणै
स्त्वमग्राह्योविकारैःप्राकृतैर्गुणैः कोन्विहार्हतिविज्ञातुंप्राक्सिद्धंगुणसंवृतः ३२ तस्मैतुभ्यं
भगवतेवासुदेवायवेधसे आत्मद्योतगुणैश्छन्नमहिम्नेब्रह्मणेनमः ३३ यस्यावताराज्ञायंतेश
रीरेष्वशरीरिणः तैस्तैरतुल्यातिशयैर्वीर्यैर्देहिष्वसंगतैः ३४ संभवान्सर्वलोकस्यभवायविभ
वायच अवतीर्णोऽशभागेनसांप्रतंपतिराशिषाम् ३५ नमःपरमकल्याणनमःपरममंगल वा
सुदेवायशांताययदूनांपतयेनमः ३६ अनुजानीहिनौभूमंस्तवानुचरकिंकरौ दर्शनंनौभगव
तऋषेरासीदनुग्रहात् ३७

हतुः कोन्विहेति जीवाद्युत्पत्तेःप्रागेवस्वप्रकाशतयासिद्धंत्वांकोवाजानाति गुणसंवृतःदेहाद्यावृतः ३२ अतोदुर्ज्ञेयत्वात्केवलंप्रणमतः तस्मैतुभ्यमिति आत्मनः स्वस्मात्द्योतःप्रकाशोयेषांतैर्गुणैश्छन्नोमहिमायस्य अभ्रैरिवरवेः तस्मै ३३ अहोऽहमीश्वरइतिकुतोज्ञातंतत्राहतुः यस्येति ३४ भवायोद्भवाय विभवायविगतोभवोयस्मिन् तस्मै कैवल्यायेत्यर्थः ३५ ३६ नौआवामनुचरःकुबेरोनारदोवा तस्यकिंकरौ भगवतस्तवदर्शनम् ३७ श्रीकृष्णगोपीरमणगोपालकदामोदरतेनमोऽस्तु

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Nariya, Varanasi

तत्रगतयोरावयोः पूर्वस्वभावोमाभूत् किंतु वाणीगुणानुकथनइत्यादिनः अस्मदोर्द्वयोश्चेति द्विवचनस्थानेबहुवचनम् अस्मत्संगिनांसर्वेषामपीतिबहुवचनंवा तवनिवासभूतंयज्जगत् तस्यप्रणामे त्वन्निवासभूतमितिबहुमानेनजगतः प्रणामे शिरोऽस्त्वित्यर्थः भवत्तनूनांभवतोमूर्तीनाम् ३८ संकीर्तितः संस्तुतः ३९ वाग्भिर्नह्यन्योजुषतोजोष्यानित्यादिभिः श्रीविभ्रंशरूपोऽनुग्रहः कृतइति ४० युक्तमेवैतदित्याह साधूनांस्वधर्मवर्तिनांसमचित्तानामात्मविदांसुतरांमत्कृतात्मनांमय्यर्पित

वाणीगुणानुकथनेश्रवणौकथायांहस्तौचकर्मसुमनस्तवपादयोर्नः स्मृत्यांशिरस्तवनिवासजगत्प्रणामेदृष्टिःसतांदर्शनेऽस्तुभवत्तनूनाम् ३८ श्रीशुकउवाच इत्थंसंकीर्तितस्ताभ्यांभगवान्गोकुलेश्वरः दाम्नाचोलूखलेबद्धः प्रहसन्नाहगुह्यकौ ३९ श्रीभगवानुवाच ज्ञातंममपुरैवैतदृषिणाकरुणात्मना यच्छ्रीमदांधयोर्वाग्भिर्विभ्रंशोऽनुग्रहःकृतः ४० साधूनांसमचित्तानांसुतरांमत्कृतात्मनाम् दर्शनान्नोभवेद्बंधःपुंसोऽक्ष्णोःसवितुर्यथा ४१ तद्गच्छतंमत्परमौनलकूबरसादनम् संजातोमयिभावोवामीप्सितःपरमोभवः ४२ श्रीशुकउवाच इत्युक्तौतौपरिक्रम्यप्रणम्यचपुनःपुनः बद्धोलूखलमामंत्र्यजग्मतुर्दिशमुत्तराम् ४३ इति श्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेनारदशापोनामदशमोऽध्यायः १० श्रीशुकउवाच गोपानंदादयःश्रुत्वाद्रुमयोःपततोरवम् तत्राजग्मुःकुरुश्रेष्ठनिर्घातभयशंकिताः १

चित्तानांतेषांकृपातिरेकात्सुतरामित्युक्तम् सवितुर्दर्शनादक्ष्णोर्यथाबंधोनभवेत्तद्वत् ४१ प्राधान्यादेकस्यसंबोधनम् हेनलकूबर युवांतत्तस्मात्सादनंस्वनिकेतंमत्परमौसंतौगच्छतम् युवयोरपेक्षितोमयिप्रेमाजातएव अभवः नभवोयस्मिन्सः ४२ बद्धोलूखलंबद्धमुलूखलंयस्मिन् ४३ इतिदशमेटीकायांदशमोऽध्यायः १० एकादशेसमागत्यवृंदावनमथार्भकैः वत्सान्पालयताऽनेनहतौवत्सबकासुरौ १ निर्घातोवज्रपातइतिभयेनशंकिताः १ ७ ७ ७

तल्लक्ष्यंप्रत्यक्षतः पुरतोदृश्यमपिपतनकारणमविज्ञायबभ्रमुः २ लक्ष्यंकारणंदर्शयति उलूखलमिति भ्रमकारणमाह कस्येदंराक्षसादेः कर्मकुतोवाकारणात् अहोआश्चर्यमुत्पातइतिकातराः भीताःसंतोबभ्रमुरित्यर्थः ३ मध्यगेनवृक्षयोर्मध्यगतेन नकेवलमेतावत् वृक्षाभ्यांनिर्गतोदिव्योपुरुषावप्यचक्ष्महि दृष्टवयंतोवयमिति ४ केवलंतार्किकानजगृहुरेव अन्येतु संदेहयुक्तचित्ताबभूवुरिति ५ भगवन्मायाविमोहितस्यनंदस्याचरितमाह उलूखलमिति ६ ज्ञास्यंतेमामितिशंक

भूम्यांनिपतितौतत्रददृशुर्यमलार्जुनौ बभ्रमुस्तदविज्ञायलक्ष्यंपतनकारणम् २ उलूखलं विकर्षंतंदाम्नाबद्धंचबालकम् कस्येदंकुतआश्चर्यमुत्पातइतिकातराः ३ बालाऊचुरनेनेतितिर्यग्गतमुलूखलम् विकर्षतामध्यगेनपुरुषावप्यचक्ष्महि ४ नतेतदुक्तंजगृहुर्नघटेतेतितस्यतत् बालस्योत्पाटनंतयोः केचित्संदिग्धचेतसः ५ उलूखलंविकर्षंतंदाम्नाबद्धंस्वमात्मजम् विलोक्यनंदःप्रहसद्वदनोविमुमोचह ६ गोपीभिःस्तोभितोनृत्यद्भगवान्बालवत्क्वचित् उद्गायति क्वचिन्मुग्धस्तद्वशोदारुयंत्रवत् ७ बिभर्तिक्वचिदाज्ञप्तःपीठकोन्मानपादुकम् बाहुक्षेपंचकुरुते स्वानांचप्रीतिमावहन् ८ दर्शयंस्तद्विदांलोकआत्मनोभृत्यवश्यताम् व्रजस्योवाहवैहर्षंभगवान्बालचेष्टितैः ९ गोपवृद्धामहोत्पातानुभूयबृहद्वने नंदादयःसमागम्यव्रजकार्यममंत्रयन् १० तत्रोपनंदनामाहगोपोज्ञानवयोधिकः देशकालार्थतत्त्वज्ञःप्रियकृद्रामकृष्णयोः ११ उत्थातव्यमितोस्माभिर्गोकुलस्यहितैषिभिः आयांत्यत्रमहोत्पाताबालानांनाशहेतवः १२

मानोऽतीवबाल्यमनुकरोतिस्म तदाह गोपीभिरिति स्तोभितः करतालादिनाप्रोत्साहितः ७ इदमानयेत्याज्ञप्तःआनेतुमसमर्थइवबिभर्त्तिकेवलंपीठादि बाहुक्षेपंकरचालनंच तद्विदांचेतिचकारान्वयः ८ नंदैश्वर्यविदंतियेतेषां एवंव्रजस्यहर्षमुवाहेति ९ रंतुंवृंदावनंगंतुमंतःकृष्णेनयंत्रिताः स्वतंत्राइवनंदाद्यामंत्रमेतममंत्रयन् व्रजकार्यंगोकुलस्यहितकृत्यम् १० ११ १२ ५

विपदंवीनांपक्षिणांस्थानम् वियत्नभः विगतप्रतिष्ठंवा १४ अन्यतमोवाकश्चिद्बालः अच्युतेनैवरक्षणमासीत् १५ अरिष्टःअ
नर्थः इतःस्थानात् १६ पशव्यंपशुभ्योहितम् नवानिका ननान्यवांतराणिविद्यंतेयस्मिन्नत् १७ १८ एकधियःविप्रतिप
त्तिरहिताः व्रजानुशाकटव्यूहान् रूढाः शकटादिष्वारोपिताः परिच्छदायैस्ते १९ यत्ताः कृतप्रयत्नाः २० २१ नूत्नैःकुचगतैःकुं

मुक्तः कथंचिद्राक्षस्याबालघ्न्याबालकोह्यसौ हरेरनुग्रहान्नूनमनश्चोपरिनापतत् १३ चक्रवा
तेननीतोयदैत्येनविपदंवियत् शिलायांपतितस्तत्रपरित्रातःसुरेश्वरैः १४ यन्नम्रियेतद्रुमयोरंत
रंप्राप्यबालकः असावन्यतमोवापितदप्यच्युतरक्षणम् १५ यावदौत्पातिकोऽरिष्टोव्रजंनाभिभवे-
दितः तावद्बालानुपादाययास्यामोऽन्यत्रसानुगाः १६ वनंवृंदावनंनामपशव्यंनवकाननम् गोप
गोपीगवांसेव्यंपुण्याद्रितृणवीरुधम् १७ तत्तत्राद्यैवयास्यामःशकटान्युंक्तमाचिरम् गोधना-
न्यग्रतोयांतुभवतांयदिरोचते १८ तच्छ्रुत्वैकधियोगोपाःसाधुसाध्वितिवादिनः व्रजान्स्वान्स्वान्
समायुज्य ययूरूढपरिच्छदाः १९ वृद्धान्बालान्स्त्रियोराजन्सर्वोपकरणानिच अनस्स्वारोप्य
गोपालायत्ताआत्तशरासनाः २० गोधनानिपुरस्कृत्यशृंगाण्यापूर्यसर्वतः तूर्यघोषेणमहताययुः
सहपुरोहिताः २१ गोप्योरूढरथानूत्नकुचकुंकुमकांतयः कृष्णलीलाजगुःप्रीतानिष्ककंठ्यःसुवा
ससः २२ तथायशोदारोहिण्यावेकंशकटमास्थिते रेजतुःकृष्णरामाभ्यांतत्कथाश्रवणोन्मुखे २३
वृंदावनंसंप्रविश्यसर्वकालसुखावहम् तत्रचक्रुर्व्रजावासंशकटैरर्धचंद्रवत् २४ वृंदावनंगोव
र्धनं यमुनापुलिनानिच वीक्ष्यासीदुत्तमाप्रीतीराममाधवयोर्नृप २५ एवंव्रजौकसांप्रीतिंयच्छं
तौबालचेष्टितैः कलवाक्यैःस्वकालेनवत्सपालौबभूवतुः २६ अविदूरेव्रजभुवःसहगोपालदार
कैः चारयामासतुर्वत्सान्नानाक्रीडापरिच्छदौ २७

कुमैः कांतिर्यासांताः नूत्नेषुकुचेषुयत्कुंकुमंतेनकांतिर्यासामि
तिवा २२ २३ व्रजावासंगोकुलवसतिस्थानम् २४ २५ स्वकालेनतद्योग्यकालेन २६ कौमारलीलांनिरूपयति अविदूरइत्यादिना
॥२७॥

क्षेपणैः बिल्वामलकादिभिः किंकिणीयुक्तैः पादैः क्षिपतः ताडयतः वत्सपाला एव छिन्नाः कंबलादिपिहिताः वृषरूपमनुकुर्वंति
तैः सह २८ स्वयमपि तथैव वृषायमाणौ नर्दंतौ नदनुकारिशब्दान्कुर्वंतौ युयुधाते इत्यर्थः रुतैः शब्दैः जंतून्हंसमयूरादीन् २९।३०

क्वचिद्वादयतो वेणुं क्षेपणैः क्षिपतः क्वचित् क्वचित्पादैः किंकिणीभिः क्वचित्कृत्रिमगोवृषैः २८ वृ
षायमाणौ नर्दंतौ युयुधाते परस्परम् अनुकृत्य रुतैर्जंतूंश्चेरतुः प्राकृतौ यथा २९ कदाचिद्यमुना
तीरे वत्सांश्चारयतोः स्वकैः वयस्यैः कृष्णबलयोर्जिघांसुर्दैत्य आगमत् ३० तं वत्सरूपिणं वीक्ष्य व
त्सयूथगतं हरिः दर्शयन्बलदेवाय शनैर्मुग्ध इवासदत् ३१ गृहीत्वाऽपरपादाभ्यां सहलांगूलमच्यु-
तः भ्रामयित्वा कपित्थाग्रे प्राहिणोद्गतजीवितम् ३२ स कपित्थैर्महाकायः पात्यमानैः पपात ह ३२
तं वीक्ष्य विस्मिता बालाः शशंसुः साधु साध्विति देवाश्च परिसंतुष्टा बभूवुः पुष्पवर्षिणः ३३ तौ व
त्सपालकौ भूत्वा सर्वलोकैकपालकौ सप्रातराशौ गोवत्सांश्चारयंतौ विचेरतुः ३४ स्वं स्वं वत्स
कुलं सर्वे पाययिष्यंत एकदा गत्वा जलाशयाभ्याशं पाययित्वा पपुर्जलम् ३५ ते तत्र ददृशुर्बा
ला महासत्त्वमवस्थितम् तत्रसुर्वज्रनिर्भिन्नं गिरेः शृंगमिव च्युतम् ३६ स वै बको नाम महान
सुरो बकरूपधृक् आगत्य सहसा कृष्णं तीक्ष्णतुंडोऽग्रसद्बली ३७ कृष्णं महाबकग्रस्तं दृष्ट्वा रा
मादयोऽर्भकाः बभूवुरिंद्रियाणीव विना प्राणं विचेतसः ३८ तं तालुमूलं प्रदहंतमग्निवद्गोपाल
सूनुं पितरं जगद्गुरोः चच्छर्द सद्योऽतिरुषाक्षतं बकस्तुंडेन हंतुं पुनरभ्यपद्यत ३९ तमापतंतं स नि
गृह्य तुंडयोर्दोर्भ्यां बकं कंससखं सतां पतिः पश्यत्सु बालेषु ददार लीलया मुदावहो वीरणवद्दिवौक
साम् ४०

मुग्ध इव अजानन्निव आसदत् समीपमागमत् ३१ अपरपादाभ्यां सलांगूलं यथा भवति तथा गृहीत्वा ३२
३३ सर्वेषां लोकानामेकौ मुख्यौ पालकौ ३४ अभ्याशं समीपम् ३५ ३६ ३७ रामआदिर्येषां ते नतु रामः ३८ ३९
तुंडयोः चंच्वोः वीरणवद् ग्रंथितृणविशेषवत् ४० ७ ७ ७ ७

समीडिरे तुष्टुवुः आनकैः शंखैश्चसंस्तवैःसह ४१ स्वस्थानमागतंप्राणमिवकृष्णंप्राणीय एकीकृत्य ४२ अतिप्रियेणप्रीत्या
आदृताः सादराः प्रेत्यागतमिवलोकांतरादागतमिव तृषितान्यतृप्तानिअमृतंपिबंतीवेक्षणानियेषांते ४३ अहोबतेत्यादि
श्लोकत्रयस्यइति नंदादयइत्यनेनान्वयः अपिएवमपितेषामेवानिष्टमासीत् यतस्तैःपूर्वमन्येषांभयंकृतम् ४४ अथघोरद
र्शनाअपिनाभिभवंतिनधर्षयंति ४५ गर्गोयदाह तस्मान्नंदात्मजोऽयंनेनारायणसमोगुणैरित्यादि वत्सयूथगतंहत्वावत्स

तदाबकारिंसुरलोकवासिनःसमाकिरन्नंदनमल्लिकादिभिः समीडिरेचानकशंखसंस्तवैस्त
द्वीक्ष्यगोपालसुताविसिस्मिरे ४१ मुक्तंबकास्यादुपलभ्यबालकारामादयःप्राणमिवेंद्रियोगणः
स्थानागतंतंपरिरभ्यनिर्वृताःप्रणीयवत्सान्व्रजमेत्यतज्जगुः ४२ श्रुत्वातद्विस्मितागोपागोप्य
श्चातिप्रियादृताः प्रेत्यागतमिवोत्सुक्यादैक्षंततृषितेक्षणाः ४३ अहोबतास्यबालस्यबहवो-
मृत्यवोऽभवन् अप्यासीद्विप्रियंतेषांकृतंपूर्वंयतोभयम् ४४ अथाप्यभिभवंत्येनंनैवतेघोर
दर्शनाः जिघांसयैनमासाद्यनश्यंत्यग्नौपतंगवत् ४५ अहोब्रह्मविदांवाचोनासत्याःसंति
कर्हिचित् गर्गोयदाहभगवानन्वभावितथैवतत् ४६ इतिनंदादयोगोपाःकृष्णरामकथां-
मुदा कुर्वंतोरममाणाश्चनाविंदन्भववेदनाम् ४७ एवंविहारैःकौमारैःकौमारंजहतुर्व्रजे नि
लायनैःसेतुबंधैर्मर्कटोत्प्लवनादिभिः ४८ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेवत्स-
बकवधोनामैकादशोऽध्यायः ११ श्रीशुकउवाच क्वचिद्वनाशायमनोदधद्व्रजात्प्रा
तःसमुत्थायवयस्यवत्सपान् प्रबोधयन्शृंगरवेणचारुणाविनिर्गतोवत्सपुरःसरोहरिः १

दंभात्करंहरिः मुनियूथगतंचाहन्ध्यानपरंदंभिनांबकम् ४६ ४७ ४८ इतिदशमेटीकायांएकादशोऽध्यायः ११ द्वा
दशेतुमहासर्पवपुर्धरमघासुरम् वत्सपालगिलंकृष्णोगलेऽहन्नितिवर्ण्यते १ महाबकगलक्रीडाकेवलस्यनकौतुकम्
इतीवाघासुरमुखेससखःप्राविशद्धरिः २ क्वचित्कदाचित् वनाशायवनेएवप्रथमंभोजनंकर्तुम् १ तेनैवशृंगरवेणश्री
कृष्णेनचसह ६९

पृथुकाः बालाः स्निग्धाः स्नेहयुक्ताः शिक् शिक्यं रम्याः शिग्वेत्रादयो येषां ते सहस्राधिकसंख्यायुक्तान् वत्सान् २३ काचादिभिः
पूर्वं मातृभिर्भूषिता अपि फलादिभिरात्मानमभूषयन्नित्यर्थः ४ मुष्णंतश्चोरयंतः ५ यदि दूरं गतः कृष्णो भवति तर्हीति
६ ध्मांतः वादयंतः भृंगैः सह ७ विच्छायाभिः पक्षिच्छायाभिः कलापिभिर्मयूरैः ८ कीशबालान् वृक्षशाखास्वलंबमा
नानि वानरलांगूलानि आकर्षंतः लांगूलमसुंचंतः तैः सह द्रुमानारुहंतः विकुर्वंतः दंतदर्शनभ्रूविजृंभादिभिस्तैः सहवि

तेनैवसाकंपृथुकाःसहस्रशःस्निग्धाःसुशिग्वेत्रविषाणवेणवः स्वान्स्वान्सहस्रोपरिसंख्यया
न्वितान्वत्सान्पुरस्कृत्यविनिर्ययुर्मुदा २ कृष्णवत्सैरसंख्यातैर्यूथीकृत्यस्ववत्सकान् चारयंतो
र्भलीलाभिर्विजह्रुस्तत्रतत्रह ३ फलप्रवालस्तबकसुमनःपिच्छधातुभिः काचगुंजामणिस्व
र्णभूषिताअप्यभूषयन् ४ मुष्णंतोऽन्योन्यशिक्यादीन्ज्ञातानाराच्चचिक्षिपुः तत्रत्याश्चपुनर्दूराद्ध
संतश्चपुनर्ददुः ५ यदिदूरंगतःकृष्णोवनशोभेक्षणायतम् अहंपूर्वमहंपूर्वमितिसंस्पृश्यरेमि
रे ६ केचिद्वेणून्वादयंतोध्मांतःशृंगाणिकेचन केचिद्भृंगैःप्रगायंतःकूजंतःकोकिलैःपरे ७ विच्छा
याभिःप्रधावंतोगच्छंतःसाधुहंसकैः बकैरुपविशंतश्चनृत्यंतश्चकलापिभिः ८ विकर्षंतः
कीशबालानारोहंतश्चतैर्द्रुमान् विकुर्वंतश्चतैःसाकंप्लवंतश्चपलाशिषु ९ साकंभेकैर्विलंघं
तःसरित्प्रस्रवसंप्लुताः विहसंतःप्रतिच्छायाःशपंतश्चप्रतिस्वनान् १० इत्थंसतांब्रह्मसुखा
नुभूत्यादास्यंगतानांपरदैवतेन मायाश्रितानांनरदारकेणसाकंविजह्रुःकृतपुण्यपुंजाः ११

कारान्कुर्वंतःपलाशिषुवृक्षेषुप्लवंतःशाखायाःशाखांतरमुद्गच्छंतः ९ प्रतिच्छायाःप्रतिबिंबानि १० तानति विस्मितःश्लो
कद्वयेनाभिनंदति इत्थमिति सतांविदुषांब्रह्मचतत्सुखंचानुभूतिश्चतयास्वप्रकाशपरमसुखत्वेनेत्यर्थः भक्तानां
परदैवतेनात्मप्रदेननाथेनमायाश्रितानांतुनरदारकतयाप्रतीयमानेनसहविजह्रुःकृतानांपुण्यानांपुंजा राशयोयेषां
ते ब्रह्मविदांतदनुभवएवभक्तानामतिगौरवेणैवभजनं एतत्तुतेनसहसख्येन विजह्रुः अहोभाग्यमितिभावः ११

बहुजन्मभिःकृच्छ्रेणधृतआत्मामनोयैस्तैरपि १२ सुखक्रीडनवीक्षणेनाक्षमायस्यसः कथंभूतः यस्यअंतरंच्छिद्रंपीतामृतैरपितैर्नो मृत्युभीतैःअमरैरपिप्रतीक्ष्यते कथंमरिष्यतिकदावेति यद्वा कथंभूतंसुखक्रीडनंयत् अंतर्हृदयेअमरैःप्रतीक्ष्यतेविचिंत्यते पीतामृतैरपिपुनर्निजजीवितेप्सुभिःअयंभावः नामृतपानमात्रेणजीवनंसफलंभवति किंतु भगवल्लीलानुस्मरणेनेति तद्वनित्यमंतश्चिंत्यतइति १३ कृष्णप्रमुखानर्भकान्दृष्ट्वासइतिव्यवस्यनिश्वस्याजगरंवपुर्धृत्वातेषांग्रसनाशयापथिव्यशेतेति तृतीयेनान्वयः कंसेनानुशिष्टःप्रहितःबकीपूतनाकथंव्यवस्यत्तदाह अयंत्विति सार्द्धेन ममतयोःद्वयोःसोदरयोःस्थानेए

यत्पादपांसुर्बहुजन्मकृच्छ्रतोधृतात्मभिर्योगिभिरप्यगम्यः सएवयद्दृग्विषयःस्वयंस्थितःकिंवर्ण्यते दिष्टमतोव्रजौकसाम् १२ अथाघनामाऽभ्यपतन्महासुरस्तेषांसुखक्रीडनवीक्षणाक्षमः नित्यंयदंतर्निजजीवितेप्सुभिःपीतामृतैरप्यमरैःप्रतीक्ष्यते १३ दृष्ट्वार्भकान्कृष्णमुखानघासुरःकंसानुशिष्टःसबकीबकानुजः अयंतुमेसोदरनाशकृत्तयोर्द्वयोर्ममैनंसबलंहनिष्ये १४ एतेयदामत्सुहृदोस्तिलापःकृतास्तदानष्टसमाव्रजौकसः प्राणेगतेवर्ष्मसुकानुचिंताप्रजासवःप्राणभृतोहियेते १५ इतिव्यवस्याजगरंबृहद्वपुःसयोजनायाममहाद्रिपीवरम् धृत्वाऽद्भुतंव्यात्तगुहाननंतदापथिव्यशेतग्रसनाशयाखलः १६ धराधरोष्ठोजलदोत्तरोष्ठोदर्याननांतोगिरिशृंगदंष्ट्रः ध्वांतांतरास्योवितताध्वजिह्वःपरुषानिलश्वासदवेक्षणोष्णः १७

नंकृष्णंसबलंससैन्यंवत्सपालसहितंहनिष्यामि १४ ननुतथाऽपिव्रजस्थास्त्ववशिष्येरन्नित्याह एतदिति तिलापःकृताःतिलोदकतयाकल्पिताःवर्ष्मसुदेहेषु प्रजाएवासवोयेषांतेतथा १५ सयोजनायामंयोजनप्रमाणदैर्घ्येणयुक्तंच महाद्रिपीवरंचव्यात्तंप्रसारितंगुहातुल्यमाननंयस्मिन्तत् १६ अद्भुतमितियदुक्तंतद्दर्शयितुंविशिनष्टि धरायामधरोष्ठोयस्यसः जलदेषूत्तरोष्ठोयस्यसः दर्याविवाननस्यांतौसृक्किणीयस्यसः गिरेःशृंगाणीवदंष्ट्रायस्यसः ध्वांतवदंतरास्यंयस्यसः वितताध्ववज्जिह्वायस्यसः परुषानिलवच्छ्वासोयस्यसः दववदीक्षणयोरुष्णाःदाववद्दृष्टिरित्यर्थः परुषानिलश्वासश्वासौदवेक्षणोष्णश्चतथा १७

वस्तुतोऽजगरमेवव्यात्ततुंडंदृष्ट्वावृंदावनस्यश्रीःसंपदेषेतिभ्रांत्यामत्वाविपरीतंव्यात्ताजगरतुंड सादृश्येनोत्प्रेक्षितवंतः
१८ उत्प्रेक्षामेवप्रश्नोत्तराभ्यामाह अहोइति सत्वकूटंसत्वाभासमिदंनवा तत्राप्यस्मत्संग्रसनायव्यात्तंयद्व्यालतुंडंतद्वदा
चरतिवानवा १९ निश्चितंतथैवेत्याह सत्यमिति अर्केकरैरारक्तं घनमुत्तरोष्ठवत्पश्यत तस्यघनस्यप्रतिच्छायया अरु
णंरोधःस्थलंअधरोष्ठवत्पश्यतेतिसर्वत्रान्वेति २० सृक्किभ्यामोष्ठप्रांताभ्यांप्रतिस्पर्द्धैतेतुल्यतयावर्त्तेते नगोदरेगिरिद्
र्यौ एतास्तुंगशृंगालयःतस्यदंष्ट्राभिःस्पर्द्धमानाः २१ आस्तृतायाममार्गःविस्तृतोदैर्घ्यवान्मार्गःप्रतिगर्जतिप्रतिस्पर्धते

दृष्ट्वातंतादृशंसर्वेमत्वावृंदवनश्रियम् व्यात्ताजगरतुंडेनह्युत्प्रेक्षंतेस्मलीलया १८ अहोमित्रा
णिगदतसत्त्वकूटंपुरःस्थितम् अस्मत्संग्रसनव्यात्तव्यालतुंडायतेनवा १९ सत्यमर्ककरारक्त
मुत्तराहनुवद्घनम् अधराहनुवद्रोधस्तत्प्रतिच्छाययाऽरुणम् २० प्रतिस्पर्द्धेतेसृक्किभ्यांसव्यासव्येनगोह्वरे तुंगशृंगालयोऽप्येतास्तद्दंष्ट्राभिश्चपश्यत २१ आस्तृतायाममार्गोयंरसनांप्रतिगर्जति एषामंतर्गतंध्वांतमेतदप्यंतराननम् २२ दावोष्णखरवातोऽयंश्वासवद्भातिपश्यत तद्दग्धसत्त्वदुर्गंधोऽप्यंतरामिषगंधवत् २३ अस्मान्किमत्रग्रसितान्निविष्टानयंतथाचेद्बकवद्विनंक्ष्यति क्षणादनेनेतिबकार्युशन्मुखंवीक्ष्योद्धसंतःकरताडनैर्ययुः २४ इत्थंमिथोऽतथ्यम
तज्ज्ञभाषितंश्रुत्वाविचिंत्येत्यमृषामृषायते रक्षोविदित्वाऽखिलभूतहृत्स्थितःस्वानांनिरोद्धुंभ
गवान्मनोदधे २५

एषांशृंगाणामंतर्गतंमध्यगतं ध्वांतमेतत् अंतराननम् आननस्यमध्यंप्रतिगर्ज्जति २२ दावे
नोष्णःखरोवातोऽयम् तेनदावाग्निनादग्धानांसत्त्वानांयोदुर्गंधःसएवसर्पांतर्गतामिषगंधवद्भाति २३ एवंसंतमेवाजगं
रमन्यथोत्प्रेक्ष्यनिर्भयायायुः किंग्रसिताग्रसिष्यति अनेनश्रीकृष्णोनहंत्रेतिबकारेरुशत्कमनीयंमुखम् २४ अमृषाव
स्तुतःसर्पवपुरसुरएवमृषायते स्वानांसर्पसादृश्यगोचरत्वेनप्रतीयतइति तान्निरोद्धुंवारयितुंयावन्मनोदधे ता
वत्सविविष्टाइत्युत्तरेणान्वयः २५ ❀ ❀ ❀ ❀ ❀ ❀

तावत्प्रविष्टाएवकेवलंनतुतेनगीर्णागिलिताःजीर्णाइतिपाठेऽपिसएवार्थः कथंभूतेन हतयोः स्वकयोरंतंस्मरतिअनुध्यायतीतितथातेन अंतएवबकारेःश्रीकृष्णस्यप्रवेशंप्रतीक्षमाणेन २६ स्वकरादवच्युतान्विनिःसृतान्विस्मितःसन्कृत्यं किमत्रेत्यादिविचिंत्य तत्रोपायंज्ञात्वास्वयमप्यविशदित्यन्वयः २७ कथंविचिंत्य अस्यजीवनंअमीषांचविहिंसनामितिद्वयंवै निश्चितंकथंनस्यादिति २८ घनच्छदामेघांतरिताःकौणपाःकुणपाशिनोराक्षसाःकौणपोनिर्ऋतिस्तदीया

तावत्प्रविष्टास्त्वसुरोदरांतरं परंनगीर्णाःशिशवःसवत्साः प्रतीक्षमाणेनबकारिवेशनंहतस्वकांतस्मरणेनरक्षसा २६ तान्वीक्ष्यकृष्णःसकलाभयप्रदोह्यनन्यनाथान्स्वकरादवच्युतान् दीनांश्चमृत्योर्जठराग्निघासान्घृणार्दितोदिष्टकृतेनविस्मितः २७ कृत्यंकिमत्रास्यखलस्यजीवनंनवाअमीषांचसतांविहिंसनम् द्वयंकथंस्यादितिसंविचिंत्यतज्ज्ञात्वाविशत्तुंडमशेषदृग्घरिः २८ तदाघनच्छदादेवाभयाद्धाहेतिचुक्रुशुः जहृषुर्येचकंसाद्याःकौणपास्त्वघबांधवाः २९ तच्छ्रुत्वाभगवान्कृष्णास्त्वव्ययःसाभ्रवत्सकम् चूर्णीचिकीर्षोरात्मानंतरसाववृधेगले ३० ततोऽतिकायस्यनिरुद्धमार्गिणोह्युद्गीर्णदृष्टेर्भ्रमतस्त्वितस्ततः पूर्णोंतरंगेपवनोनिरुद्धोमूर्धन्विनिष्पाट्यविनिर्गतोबहिः ३१ तेनैवसर्वेषुबहिर्गतेषुप्राणेषुवत्सान्सुहृदःपरेतान् दृष्ट्यास्वयोत्थाप्यतदन्वितःपुनर्वक्त्रान्मुकुंदोभगवान्विनिर्ययौ ३२ पीनाहिभोगोत्थितमद्भुतंमहज्ज्योतिःस्वधाम्नाज्वलयद्दिशोदश प्रतीक्ष्यखेऽवस्थितमीशनिर्गमं विवेशतस्मिन्मिषतांदिवौकसाम् ३३

इतिवा २९ चूर्णीकर्तुमिच्छोःतस्यगलेआदावेवतरसाववृधेअवर्धत ३० निरुद्धोमुखवादीनांमार्गभूतःकंठोयस्यास्तितस्यउद्गीर्णदृष्टेःबहिर्निर्गतलोचनस्यांतरंगेदेहमध्येपूर्णः परिभृतः मूर्द्धन् मूर्धानम् ब्रह्मरंध्रं निर्भिद्यबहिर्विनिर्गतइति ३१ प्राणेषुइंद्रियेषु स्वयाऽमृतवर्षिण्यादृष्ट्यैव ३२ अहिदेहस्थितंशब्दसत्त्वमयंज्योतिर्निर्गत्यखेऽवस्थितं तस्मिन्ईशोविवेश ३३ ६९

स्वकृतः स्वकार्यकृतः श्रीकृष्णस्यार्हणमकृत पूजामकुर्वन् सुगाः सुष्ठुगायंतीतिगंधर्वादयः ३४ तेषांयान्यद्भुतस्तोत्रादीनि तेषांनैकोत्सवायमंगलस्वनास्तान् स्वधाम्नःअंतिसमीपेश्रुत्वाअजोब्रह्माआचिरादागतः ईशस्यश्रीकृष्णस्यमहिमानं दृष्ट्वाविस्मयंप्रापेति ३५ बहुतिथंबहुकालमाक्रीडगह्वरंक्रीडार्थंमहाबिलम् ३६ अन्यच्चातिचित्रंवृत्तमित्याह एतदिति कौमारंपंचमाब्दांतंपौगंडंदशमावधि कैशोरमापंचदशाद्यौवनंतुततःपरम् हरेःकौमारजंपंचमाब्दकृतंकर्मतदेवदृष्ट्वा-पौगंडकेषष्ठेब्देबालाअद्यैतद्वृत्तमित्यूचुः किंतत्कर्म मृत्योःसकाशादात्मनामहेश्च मोक्षणम् आत्मनांप्रसिद्धान्मृत्योः

ततोऽतिहृष्टाःस्वकृतोऽकृतार्हणंपुष्पैःसुराअप्सरसश्चनर्तनैः गीतैःसुगावाद्यधराश्चवाद्यकैःस्तवैश्चविप्राजयनिःस्वनैर्गणाः ३४ तदद्भुतस्तोत्रसुवाद्यगीतिकाजयादिनैकोत्सवमंगलस्वनान् श्रुत्वास्वधाम्नोऽन्त्यजआगतोऽचिराद्दृष्ट्वामहीशस्यजगामविस्मयं ३५ राजन्नाजगरंचर्म शुष्कंवृंदावनेऽद्भुतम् व्रजौकसांबहुतिथंबभूवाक्रीडगह्वरम् ३६ एतत्कौमारजंकर्महरेरात्माहिमोक्षणम् मृत्योःपौगंडकेबालादृष्ट्वोचुर्विस्मिताव्रजे ३७ नैतद्विचित्रंमनुजार्भमायिनः परावराणांपरमस्यवेधसः अघोऽपियत्स्पर्शनधौतपातकःप्रापात्मसाम्यंत्वसतांसुदुर्लभम् ३८ सकृद्यदंगप्रतिमांतराहितामनोमयींभागवतींददौगतिम् सएवनित्यात्मसुखानुभूत्यभिव्युदस्तमायोऽन्तर्गतोहिकिंपुनः ३९ सूतउवाच इत्थंद्विजायादवदेवदत्तःश्रुत्वास्वरातुश्चरितंविचित्रम् पप्रच्छभूयोऽपितदेवपुण्यंवैयासकिंयन्निगृहीतचेताः ४०

अहेः कृतसंसारलक्षणात् अघासुरस्यज्योतिषःश्रीकृष्णेप्रवेशमपितदादृष्टंकथितवंतइत्यर्थः ३७ नैतद्विचित्रमिति किंतदित्यपेक्षायामाह अघोऽपीति आत्मसाम्यंस्वसमानरूपताम् ३८ यस्यांगमूर्तिस्तस्यप्रतिमाप्रतिकृतिः तत्रापिकेवलंमनोमयी साऽपिबलादंतराहितासतीभागवतींगतिंददौप्रह्लादादिभ्यःसएवसाक्षात्स्वयमंतर्गतः किंपुनः नित्यात्मसुखानुभूतिश्चतयाऽभितोव्युदस्तामायायेनसः ३९ येनश्रवणेननिगृहीतवशीकृतंचेतोयस्यसः ४०

कालांतरे कौमारे कृतं पौगंडके कथं ज्ञातो नु इत्यर्थः ४१ ४२ ४३ तेनयः स्मारितो भक्तः तेन हृतान्यखिलेंद्रियाणि यस्य सः तथाभूतो
ऽपि कथं चिल्लब्धबहिर्दृष्टिः हे भागवतोत्तमोत्तम हे शौनक ४४ इतिदशमेटीकायांद्वादशोऽध्यायः १२ अथ त्रयोदशे ऽहरद्ब्रह्मा
वत्सान्पालांश्च स्वमायया तदा तत्सर्वरूपोऽभूत्कृष्णः पूर्ववदाचरत् १ नूतनयसि नव्यवत्करोषि १ तथाहि सारभूतं सारग्राहिणाम
यं निसर्गः स्वभावः कोसौ अच्युतस्य वार्ता प्रतिक्षणं साधु नव्यवद्भवतीति यस्सः विटानां स्त्रैणानां स्त्रियाः कामिन्या वार्तेव

राजोवाच ब्रह्मन्कालांतरकृतं तत्कालीनं कथं भवेत् यत्कौमारे हरिकृतं जगुः पौगंडकेऽर्भकाः ४१
तद्ब्रूहि मे महायोगिन्परं कौतूहलं गुरो नूनमेतद्धरेरेव माया भवति नान्यथा ४२ वयं धन्यतमा लोकेगु
रोऽपि क्षत्रबंधवः यत्पिबामो मुहुस्त्वत्तः पुण्यं कृष्णकथामृतम् ४३ सूत उवाच इत्थं स्म पृ
ष्टः स तु बादरायणिस्तत्स्मारितानंतहृताखिलेंद्रियः कृच्छ्रात्पुनर्लब्धबहिर्दृशिः शनैः प्रत्याह तं भाग
वतोत्तमोत्तम ४४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेद्वादशोऽध्यायः १२ श्रीशुकउवाच
साधुपृष्टं महाभाग त्वया भागवतोत्तम यन्नूतनयसीशस्य शृण्वन्नपि कथां मुहुः १ सतामयं सारभृ
तां निसर्गो यदर्थवाणीश्रुतिचेतसामपि प्रतिक्षणं नव्यवदच्युतस्य यत्स्त्रिया विटानामिव साधु
वार्ता २ शृणुष्वावहितो राजन्नपि गुह्यं वदामि ते ब्रूयुः स्निग्धस्य शिष्यस्य गुरवो गुह्यमप्युत ३
तथाऽघवदनान्मृत्यो रक्षित्वा वत्सपालकान् सरित्पुलिनमानीय भगवानिदमब्रवीत् ४ अ
होऽतिरम्यं पुलिनं वयस्याः स्वकेलिसंपन्मृदुलाच्छबालुकम् स्फुटत्सरोगंधहृतालिपत्रिकध्वनि
प्रतिध्वानलसद्द्रुमाकुलं ५

कथंभूतानामपि सताम् या अच्युतवार्तैव अर्थो येषां तानि वाणी श्रुति चेतांसि येषां
तथाभूतानामपि २ ३ ४ भोजनविधानाय पुलिनं स्तौति अहो इति स्वीयानां केलीनां संपत् शोभा विद्यंते यस्मिन् तत् किंच
स्फुटद्विकसत्सरः सरोजबाहुल्येनोपचारतः सर एव विकसदित्युक्तम् तस्य गंधः तेन हृताः आकृष्टाः अलयः पत्रिणश्च ये
तेषां के उदके ध्वनयः तेषां प्रतिध्वानाः तैर्लसंतो द्रुमास्तैराकुलं व्याप्तम् ५

दिवारूढंवेलातीतेत्यर्थः ६ आरुध्यसंरुध्यशाद्वलेहरिततृणदेशे ७ तदातेविरेजुः कृष्णस्यविष्वक्परितःपुरुराजिमंडलैर्बहुभिः
पंक्तिमंडलैःसहनैरंतर्येणोपविष्टाःश्रीकृष्णाभिमुखान्याननानियेषांतेफुल्लदृशःविकसितनयनाःकमलकर्णिकायाःपरितः
पत्राणियथेति ८ पुष्पैस्तद्दलैःअन्यैश्चपत्रैःकृतानिभाजनानियैस्ते ९ रुचिंस्वादविशेषम् अभ्यवजह्रुर्बुभुजिरे सहेश्व
राःश्रीकृष्णसहिताः १० यज्ञभुगपितेषुबुभुजे बालानामिवकेलिर्यस्यसः तदाह उदरवस्त्रयोर्मध्येवेणुंबिभ्रद्धरितिस

अत्रभोक्तव्यमस्माभिर्दिवारूढंक्षुधार्दिताः वत्साःसमीपेऽपःपीत्वाचरंतुशनकैस्तृणम् ६ तथेतिपाययि
त्वार्भावत्सानारुध्यशाद्वले मुक्त्वाशिक्यानिबुभुजुःसमंभगवतामुदा ७ कृष्णस्यविष्वक्पुरुराजिमं
डलैरभ्याननाःफुल्लदृशोव्रजार्भकाः सहोपविष्टाविपिनेविरेजुश्छदायथांभोरुहकर्णिकायाः ८
केचित्पुष्पैर्दलैःकेचित्पल्लवैरंकुरैःफलैः शिग्भिस्त्वग्भिर्दृषद्भिश्चबुभुजुःकृतभाजनाः ९ सर्वेमि-
थोदर्शयंतःस्वस्वभोज्यरुचिंपृथक् हसंतोहासयंतश्चाभ्यवजह्रुःसहेश्वराः १० बिभ्रद्वेणुंजठरप
टयोःशृंगवेत्रेचकक्षेवामेपाणौमसृणकवलंतत्फलान्यंगुलीषु तिष्ठन्मध्येस्वपरिसुहृदोहास
यन्नर्मभिःस्वैःस्वर्गेलोकेमिषतिबुभुजेयज्ञभुग्बालकेलिः ११ भारतैवंवत्सपेषुभुंजानेष्वच्यु
तात्मसु वत्सास्त्वंतर्वनेदूरंविविशुस्तृणलोभिताः १२ तान्दृष्ट्वाभयसंत्रस्तानूचेकृष्णोस्यभी-
भयम् मित्राण्याशान्माविरमतेहानेष्येवत्सकानहम् १३ इत्युक्त्वाद्रिदरीकुंजगह्वरेष्वात्मव
त्सकान् विचिन्वन्भगवान्कृष्णःसपाणिकवलोययौ १४

वेत्रसंबध्यते वामइति कक्षपाण्योर्विशेषणम् मसृणं-
स्निग्धंदध्योदनकवलम् तदुचितानिबिल्वादीनिफलानि अंगुलीसंधिषु कर्णिकेवसर्वाभिमुखोमध्येतिष्ठन्स्वस्यपरितउपविष्टान्
सुहृदःस्वैर्नर्मभिः परिहासवाक्यैःस्वर्गेलोकेस्वर्गवासिनिजनेमिषति आश्चर्येणपश्यतिसतिलोकेजनानांमध्येबुभुजे ११
१२ भीभयंभयहेतुभ्योभयमस्य अपास्य यद्वा अस्यविश्वस्यभियोपिभयंयः श्रीकृष्णः आशाद्भोजनात् अस्मिन्पादे अक्षरा
धिक्यमार्षम् १३ अद्रिषुनदरीषुकुंजेषुलतादिपिहितोदरविवरेषुगह्वरेषुसंकटस्थानेषु १४

अंभोजन्मनःपद्माज्जनिर्यस्यसः ब्रह्मातदंतरेतस्मिन्नवसरेगतःआगतःतच्छिद्रंप्राप्तोवा अन्यदपिमंजुलंमहिमानंद्रष्टुंतस्यवत्सानितःस्थानात् वत्सपांश्चान्यत्रनीत्वास्वयंतिरोबभूव प्रभवतःश्रीकृष्णस्य १५ उभावपिवत्सान्वत्सपांश्चविचिकाय अन्वीक्षितवान् १६ विधिकृतंब्रह्मणाकृतम् १७ उभयायितंवत्सतत्पालरूपेणवर्तमानमित्यर्थः अयंभावः यदितूष्णीमासेतर्हितन्मातॄणांविषादःस्यात् यदिचतानेवानयिष्यामि नर्हिब्रह्मणोमोहोनस्यादितितदुभयप्रीतयेतथाचक्रइति १८ तदेवदर्शयति यावदिति वत्सपानांवत्सकानांचाल्पकंवपुः प्रमाणमनतिक्रम्य एवमुपर्यपियोज्यम् यद्वा यावद्वत्सपादिवपुस्ता

अंभोजन्मजनिस्तदंतरगतोमायार्भकस्येशितुर्द्रष्टुंमंजुमहित्वमन्यदपितद्वत्सानितोवत्सपान् नीत्वाऽन्यत्रकुरूद्वहांतरदधात्खेवस्थितोयःपुरादृष्ट्वाघासुर मोक्षणंप्रभवतःप्राप्तःपरंविस्मयम् १५
ततोवत्सानदृष्ट्वैत्यपुलिनेऽपिचवत्सपान् उभावपिवनेकृष्णोविचिकायसमंततः १६ क्वाप्यदृष्ट्वांतर्विपिनेवत्सान्पालांश्चविश्ववित् सर्वंविधिकृतंकृष्णःसहसावजगामह १७ ततःकृष्णोमुदंकर्तुंतन्मातॄणांचकस्यच उभयायितमात्मानंचक्रेविश्वकृदीश्वरः १८ यावद्वत्सपवत्सकाल्पकवपुर्यावत्कराङ्घ्र्यादिकंयावद्यष्टिविषाणवेणुदलशिग्यावद्विभूषांबरं यावच्छीलगुणाभिधाकृतिवयोयावद्विहारादिकंसर्वंविष्णुमयंगिरोऽगवदजःसर्वस्वरूपोबभौ १९ स्वयमात्मात्मगोवत्सान्प्रतिवार्यात्मवत्सपैः क्रीडन्नात्मविहारैश्चसर्वात्माप्राविशद्व्रजम् २० तत्तद्वत्सान्पृथग्नीत्वातत्तद्गोष्ठेनिवेश्यसः तत्तदात्माऽभवद्राजंस्तत्तत्सद्मप्रविष्टवान् २१

वत्सर्वस्वरूपोऽजःकृष्णोबभावित्यर्थः उत्तरत्राप्येवंसर्वंविष्णुमयंजगदितिप्रसिद्धायागीः तस्याअंगवत् सागीरेवार्थस्वरूपेणप्रत्यक्षायथातथाबभूवेत्यर्थः १९ एवंसर्वात्मासन्व्रजंप्राविशत् कथंस्वयमात्मैवप्रयोजकआत्मरूपान्गोवत्सानिति कर्मापिस्वयमेवेत्युक्तं आत्मरूपैर्वत्सपैःप्रतिवार्यप्रयोज्यकर्ताऽपिस्वयमेवात्मविहारैःक्रीडन्नितिक्रियाऽपिकारकाण्यपिस्वयमेवेत्यर्थः २० तत्तदात्मातत्तद्गोपबालरूपोऽभवत् ततस्तत्तत्सद्मप्रविष्टः २१ छ छ

गोपिकामोहमाह तन्मातरइति तन्मातरोवेणुरवेणत्वरयाउत्थिताःसत्यःसुता[illegible]परंब्रह्मैवदोर्भिरुदुह्यउत्थाप्यस्नेहेनस्नुतं स्तन्यंपयःसुधासवंपयएवसुधावत्स्वादुआसववन्मादकंपाययामासुरित्यर्थः २२ एवंयामयमेनचतत्त[illegible]लक्रीडानियमेनसायंगतःप्राप्तःस्वाचरितैःस्वस्याचरितैःशोभनैराचरितैर्वा मातॄःप्रहर्षयन् ततस्ताभिरुन्मर्दनादि[illegible]रुपलालि[illegible]इति २३ गवांमोहनमाह गावइति परिहूताआहूताश्चतेसंगताश्चतान् २४ एतावत्तुवैषम्यंकृष्णस्यापिदुर्निवारमासीदि[illegible]ह गोगोपीनामिति गवांगोपीनांचास्मिन्कृष्णेमातृताउपलालनादिरूपापुरोवदेवासीत् किंतुस्नेहर्धिकांविना स्नेहाधिक्यंत्विदानींवि

तन्मातरोवेणुरवत्वरोत्थिताउदुह्यदोर्भिःपरिरभ्यनिर्भरम् स्नेहस्नुतस्तन्यपयःसुधासवंमत्वापरंब्रह्म सुतानपाययन् २२ ततोनृपोन्मर्दनमज्जलेपनालंकाररक्षातिलकाशनादिभिः संलालितःस्वाचरितैःप्रहर्षयन्सायंगतोयामयमेनमाधवः २३ गावस्ततोगोष्ठमुपेत्यसत्वरंहुंकारघोषैःपरिहूतसंगतान् स्वकान्स्वकान्वत्सतरानपाययन्मुहुर्लिहंत्यःस्रवदौधसंपयः २४ गोगोपीनांमातृताऽस्मिन्सर्वास्नेहर्द्धिकांविना पुरोवदास्वपिहरेस्तोकतामाययाविना २५ व्रजौकसांस्वतोकेषुस्नेहवल्ल्याब्दमन्वहम् शनैर्निःसीमववृधेयथाकृष्णेत्वपूर्ववत् २६ इत्थमात्मात्मनात्मानंवत्सपालमिषेणसः पालयन्वत्सपोवर्षंचिक्रीडेवनगोष्ठयोः २७ एकदाचारयन्वत्सान्सरामोवनमाविशत् पंचषासुत्रियामासुहायनापूरणीष्वजः २८

शेषइत्यर्थः आसुगोगोपीषुहरेस्तोकताचबालभावमापिपूर्ववदेवासीत् किंतुमाययाविनाममेयंमाताऽहमस्याःपुत्रइतिमोहंविनेत्यर्थः २५ स्नेहर्धिमेवदर्शयति व्रजौकसामिति यथाकृष्णेयशोदानंदनेस्वपुत्रेभ्योऽपिस्नेहाधिक्यंपूर्वमासीत् इदानींस्वतोकेष्वपितथैवावर्द्धतेत्यर्थः आब्दंयावत्संवत्सरंनिःसीमयथाभवति २६ एवमात्माश्रीकृष्णःवत्सपोभूत्वातत्रापिवत्सानांपालानांचमिषेणात्मानं आत्मनापालयन् क्रीडितवानित्यर्थः २७ एतावत्पर्यंतंरामस्यापिमोहएवासीत् संवत्सरांतेतुकथंचिज्ज्ञातवानितिदर्शयन्नाह एकदेति पंचषासुपंचसुवाषट्सुवारात्रिषुहायनस्यापूरणीषुपूरकतयाऽवशिष्टास्वित्यर्थः २८ छ छ छ

ततोदूरतएवगोवर्धनशिखरेचरन्त्योगावोव्रजसमीपेचरतोवत्सान्ददृशुः २९ तदैवसगोव्रजःगवांकलापःयतस्तत्स्नेहवशस्तेषां वत्सानांस्नेहेनाकृष्टः अतएवनस्मृतआत्माऽयेनसः जवेनउपव्रजमगात् कथंभूतः अत्यात्मपदुर्गमार्गः अतिक्रांतआत्मपान्गोपालान्यःसोऽत्यात्मपः तथादुर्गोदुर्गमोमार्गोयस्यसः सचसच तथायुक्ताभ्यांपद्भ्यांधावन्द्विपादिवप्रतीयमानः ककुदिआकुंचिताग्रीवायस्यसः उदास्यपुच्छः उन्नमितान्यास्यानिपुच्छानिचयेनसः आस्रुपयाःसर्वतःस्रवंतिपयांसियस्य सः आस्रुपयाइत्यपिपाठेसएवार्थः गोव्रजइत्यनेनवृषभादयोऽप्यगुरित्युक्तम् ३० तत्रविशेषतोधेनूनांचेष्टितमाह समे

ततोविदूराच्चरतोगावोवत्सानुपव्रजम् गोवर्द्धनाद्रिशिरसिचरंत्योददृशुस्तृणं २९ दृष्ट्वाऽथतत्स्ने
हवशोऽस्मृतात्मासगोव्रजोऽत्यात्मपदुर्गमार्गः द्विपात्ककुद्ग्रीवउदास्यपुच्छोऽगाद्धुंकृतैरास्रुपयाज
वेन ३० समेत्यगावोऽधोवत्सान्वत्सवत्योऽप्यपाययन् गिलंत्यइवचांगानिलिहंत्यःस्वौधसंपयः ३१
गोपास्तद्रोधनायासमौघ्यलज्जोरुमन्युना दुर्गाध्वकृच्छ्रतोऽभ्येत्यगोवत्सैर्ददृशुःसुतान् ३२ त
दीक्षणप्रेमरसाप्लुताशयाजातानुरागागतमन्यवोऽर्भकान् उदुह्यदोर्भिःपरिरभ्यमूर्द्धनिघ्राणैरवा
पुःपरमांमुदंते ३३ ततःप्रवयसोगोपास्तोकाश्लेषसुनिर्वृताः कृच्छ्राच्छनैरपगतास्तदनुस्मृत्युदश्र
वः ३४ व्रजस्यरामःप्रेमर्द्धेर्वीक्ष्यौत्कंठ्यमनुक्षणम् मुक्तस्तनेष्वपत्येष्वप्यहेतुविदचिंतयत् ३५

त्येति गोवर्द्धनस्याधः वत्सवत्यः पुनःप्रसूताअपि ३१ रामेणदृष्टंवत्सेषुगवांस्नेहातिशयमुक्त्वागोपानामपिदर्शयितुमाह गोपाइति तासांगवांरोधनेयआयासः तस्यमौघ्येनमोघत्वेनलज्जयासहोरुमन्युना दुर्गमार्गजनितक्लेशेनचाभ्येत्यगोवत्सैःसहसुतानददृशुः ३२ ततश्चतेषामीक्षणेनोद्गतोयःप्रेमरसस्तस्मिन्नाप्लुताःनिमग्नाःआशयायेषांते लज्जामन्युकृच्छ्रैस्तानपिताडयितुमागताःसंतोऽपगतमन्यवः प्रत्युतजातोऽनुरागोयेषांते मूर्धनिघ्राणै रवघ्राणैःपरमांमुदमवापुः ३३ कृच्छ्रात्ततोऽपगताःनिवृत्ताः तेषांसुतानामनुस्मृत्याउद्गच्छंति अश्रूणियेषांते ३४ प्रेमर्द्धे रौत्कंठ्यमतिशयम् मुक्तस्तनेष्वपत्येषुवीक्ष्यहेतुमजानन् अचिंतयत् ३५ छ छ छ

चिंतामेवाह किमेतदितिद्वाभ्याम् वासुदेवेयथापुराप्रेमतथास्वतोकेष्वपिव्रजस्यप्रेमवर्द्धतेकिमेतदद्भुतमिति किंच सात्मनः मत्सहितस्यव्रजस्यममतेषुप्रेमकारणंकिमितिभावः ३६ केयंमायादेवानांवानराणांवाअसुराणांवाकुतोवाकस्मात्प्रयुक्ता तत्रान्यमायानसंभवति यतोममापिमोहोवर्तते अतःप्रायशोमत्स्वामिनःश्रीकृष्णस्यैवमायेयमस्त्वितिसंभावयति ३७ सवयसान्सर्वानपिवयुनेनज्ञानमयेनचक्षुषावैकुंठंश्रीकृष्णमेवापश्यत् ३८ एवंकृष्णरूपान्सामान्यतोज्ञात्वाकृष्णंदृष्ट्वा कृष्णापदेशेनविशेषतोज्ञातवानित्याह नैतेइति अयमर्थः पाल्यमानास्तावद्वत्साऋषीणामंशाःपालाश्चदेवानामंशाइ

किमेतदद्भुतमिववासुदेवेऽखिलात्मनि व्रजस्यसात्मनस्तोकेष्वपूर्वंप्रेमवर्द्धते ३६ केयंवाकुतआयातादैवीवानार्युतासुरी प्रायोमायास्तुमेभर्त्तुर्नान्यामेऽपिविमोहिनी ३७ इतिसंचिंत्यदाशार्होवत्सान्सवयसानपि सर्वानाचष्टवैकुंठंचक्षुषावयुनेनसः ३८ नैतेसुरेशाऋषयोनचैतेत्वमेवभासीशभिदाश्रयेऽपि सर्वंपृथक्त्वंनिगमात्कथंवदेत्युक्तेनवृत्तंप्रभुणाबलोऽवैत् ३९ तावदेत्यात्मभूरात्ममानेनत्रुट्यनेहसा पुरोवदब्दंक्रीडंतंददृशेसकलंहरिम् ४० यावंतोगोकुलेबालाःसवत्साः सर्वएवहि मायाशयेशयानामेनाद्यापिपुनरुत्थिताः ४१ इतएतेत्रकुत्रत्यामन्मायामोहितेतरे तावंतएवतत्राब्दंक्रीडंतोविष्णुनासमम् ४२ एवमेतेषुभेदेषुचिरंध्यात्वासआत्मनि सत्याः केकतरेनेतिज्ञातुंनेष्टेकथंचन ४३

तितावदहंवेद्मि इदानींतुनतथा किंतु अस्मिन्भिदाश्रयेऽपित्वमेवभासि अतस्त्वंसर्वंपृथग्विविच्यकथंवृत्तमितिवदेत्युक्तेनप्रभुणावक्त्रानिगमात् संक्षेपतएवोक्तंवृत्तंबलोऽवैत् विदितवानित्यर्थः ३९ ततःकिंवृत्तमित्यपेक्षायामाह तावदिति वर्षेजातेआत्मनोमानेनत्रुट्यनेहसात्रुटिमात्रेणकालेन सकलंसानुचरंहरिंददर्श ४० दृष्ट्वाचव्यतर्कयदित्याह यावंतइतिद्वाभ्याम् मेमायाशयेमायातल्पे ४१ मन्मायामोहितेभ्यइतरेकुत्रत्याः ४१ इतिवितर्कयन्नमुह्यदित्याह एवमितिद्वाभ्याम् एवमेतेषुभेदेषुचिरंध्यात्वा सआत्मभूरितिपाठः ४२

४४ ननुमायाश्रयस्यतस्यकुतोमोहइत्यतआह तम्यामिति महामायिनिभगवतिअन्य मायायाआवरणविक्षेपकत्वाभावेदृष्टांतद्वयमाह तम्यांतमिस्रायांरात्र्यांनैहारंहिमकणप्रभवंतमइव तद्धितार्थोपसर्जनस्यापितमसोनैहारमितिविशेषणंछांदसम् तत्तमोयथापृथगावरणंनकरोति किंतु तत्रैवलीयते यथा चखद्योतार्चिरह्नि पृथक्प्रकाशंनकरोति एवंमहति पुरुषेयुंजतःपुंसः इतरानीचामायातथातत्रनकिंचित्करोति किंतु आत्मनिस्वस्मिन्नेवए श्वर्यंसामर्थ्यंनिहंतीति ४५ अन्यदप्याश्चर्यमाह तावदिति वत्सपालाःवत्साःपालाश्चसर्वेयष्टिविषाणादयश्च ४६ ४७ श्रीवत्सप्रभायुक्तान्यंगदानिदोष्षुयेषाम् रत्नम

एवंसंमोहयन्विष्णुंविमोहंविश्वमोहनम् स्वयैवमाययाऽजोऽपिस्वयमेवविमोहितः ४४ तम्यांतमो
वन्नैहारंखद्योतार्चिरिवाहनि महतीतरमायैश्यंनिहंत्यात्मनियुंजतः ४५ तावत्सर्वेवत्सपालाःप
श्यतोजस्यतत्क्षणात् व्यदृश्यंतघनश्यामाःपीतकौशेयवाससः ४६ चतुर्भुजाःशंखचक्रगदाराजी
वपाणयः किरीटिनःकुंडलिनोहारिणोवनमालिनः ४७ श्रीवत्सांगददोरत्नकंबुकंकणपाणयः
नूपुरैःकटकैर्भाताःकटिसूत्रांगुलीयकैः ४८ अंघ्रिमस्तकमापूर्णास्तुलसीनवदामभिः कोमलैःस
र्वगात्रेषुभूरिपुण्यवदर्पितैः ४९ चंद्रिकाविशदस्मेरैःसारुणापांगवीक्षितैः स्वकार्थानामिवरजः
सत्वाभ्यांस्रष्टृपालकाः ५० आत्मादिस्तंबपर्यंतैर्मूर्तिमद्भिश्चराचरैः नृत्यगीताद्यनेकार्हैःपृथक्पृ
थगुपासिताः ५१ अणिमाद्यैर्महिमभिरजाद्याभिर्विभूतिभिः चतुर्विंशतिभिस्तत्वैःपरीतामहदादि
भिः ५२

यानिकंबुवत्त्रिधाराणिकंकणानिपाणिषुयेषांतेचतेच ४८ तथाभूरिबहुजन्मार्जितंपुण्यंतद्युक्तैर्जनैरर्पितैः ४९ चंद्रिकाविशदस्मितयुक्तैःसहारुणगुणेनचवर्तमानायेऽपांगास्तैःवीक्षितैःस्वकार्थानांस्वभक्तमनोरथानांरजःसत्वाभ्यांस्रष्टृपालकाइवव्यदृश्यंत सत्ववद्विशदस्मितेनपालकाइव रजोवदरुणगुणेनचस्रष्टारइव तत्तादृक्कटाक्षैर्द्योतमानाइत्यर्थः ५० आत्माब्रह्मातदादिस्तंबपर्यंतैरनेकार्हैरनेकार्हणैः ५१ अजाद्याभिर्मायाविद्यादिभिर्विभूतिभिःशक्तिभिः महदादिभिरितिमहत्सूत्रयोरपृथक्त्वविवक्षयाचतुर्विंशतितत्वैर्जगत्कारणैः ५३ छ छ

कालादिभिश्च तत्सहकारिभिः तत्र स्वभावः परिणामहेतुः संस्कारस्तदुद्बोधकः स्वमहिध्वस्तमहिभिः भगवन्महिम्ना तिरस्कृतस्वातंत्र्यैः उक्तैः सर्वैरणिमाद्यैः ५३ सर्वेषां मूर्तिमत्त्वेऽपि विशेषमाह सत्यज्ञानरूपाश्च अनंताश्च आनंदरूपाश्च तत्रापि तदेकमात्रा विजातीयसंभेदरहिताः तत्रापि चैकरसाः सदैकरूपा मूर्तयो येषां ते यद्वा सत्यज्ञानादिमात्रैकरसं यद्ब्रह्म तदेव मूर्तयो येषामिति अत एवौपनिषद् आत्मज्ञानं सैव दृक् चक्षुर्येषां तेषामपि हि निश्चितम् अस्पृष्टभूरिमाहात्म्याः न स्पृष्टं स्पर्शयोग्यं भूरिमाहात्म्यं येषां ते तथाभूताः संतो व्यदृश्यंतेति ५४ एवं सकृत् एकदैव ददर्श परब्रह्मणो विशेषणं यस्येति ५५ अतिकुतुकेनाश्चर्येण उद्वृत्तदृष्टिः परावृत्य हंसपृष्ठे निपत्येति वा कुतुकशब्देन तृतीयायाश्छांदसो लुक् यद्वा उद्वृत्य इति च्छेदः अतिकुतुकेन उद्वृत्य विलोड्य विपर्यस्तः सन्निति यावत् पाठांतरे तु अतिकुतुकेनोद्वृत्तः क्षुभितः तेषां धाम्ना तेजसा स्तब्धसर्वेंद्रियो ब्रह्मा तूष्णीं निश्चलोऽभूत् अत्र दृष्टांतः पूर्देवी व्रजाधिष्ठात्री काचिद्देवता तस्या अंति समीपे पुत्तिका चतुर्मुखीकृतकप्रतिमेव ५६ एवं मोहमग्नमजमुज्जहारेत्याह इतीति इरेशे इरा सरस्वती तस्या ईशे ब्रह्मणि किमिदमिति मुह्यति सति पश्चात् द्रष्टुमप्यनीशे सति परमोऽजः श्रीकृष्णः सपदि अजाजवनिकां मायारूपां तिरस्करिणीं यया अद्भुतं दर्शितं तां चच्छाद निरोधत्त अपसारितवानित्यर्थः अथवा अयं लोकाभिमानी ममैश्वर्यं द्रष्टुमयोग्य इति तस्योपरि मायां प्रसारितवानिति कः मुह्यति सति अतर्क्ये तर्कागोचरे निजः असाधारणो महिमा यस्य तस्मिन्निति मोहहेतुरुक्तः दर्शनायोग्यत्वाय त्रीणि विशेषणानि स्वप्रमितिके स्वप्रमितिः स्वप्रकाशं च तत्कं सुखं यस्मिन् अत एवाजातः प्रकृतेः परत्र परस्मिन् अतन्निरसनमुखेन ब्रह्मकैः श्रुतिशिरोभिर्मितिर्ज्ञानं यस्मिन् तस्मिन् स्वरूपे ५७ ❀ ❀ ❀

कालस्वभावसंस्कारकामकर्मगुणादिभिः स्वमहिध्वस्तमहिभिर्मूर्तिमद्भिरुपासिताः ५३ सत्यज्ञानानंतानंदमात्रैकरसमूर्तयः अस्पृष्टभूरिमाहात्म्या अपि ह्युपनिषद्दृशाम् ५४ एवं सकृद्ददर्शाजः परब्रह्मात्मनोऽखिलान् यस्य भासा सर्वमिदं विभाति सचराचरम् ५५ ततोऽतिकुतुकोद्वृत्य स्तिमितैकादशेंद्रियः तद्धाम्नाऽभूदजस्तूष्णीं पूर्देव्यंतीव पुत्तिका ५६ इतीरेशेऽतर्क्ये निजमहिमनि स्वप्रमितिके परत्राजातोऽतन्निरसनमुखब्रह्मकमितौ अनीशेऽपि द्रष्टुं किमिदमिति वा मुह्यति सति चच्छादाजो ज्ञात्वा सपदि परमोऽजाजवनिकाम् ५७

अर्वाग्बहिःप्रतिलब्धान्यक्षीणियेनसः परेतवन्मृतोयदिकथंचित्पुनरुत्तिष्ठतितथा दृष्टीःनेत्राणि ५८ जनानामाजीव्यैर्द्रुमैराकीर्णसमाप्रियं संततानि आसमंतात् प्रियाणियस्मिन्तत् ५९ तदाह यत्रेति नैसर्गेर्दुर्वैराः स्वाभाविकाप्रतिकार्यवैरे वंतोऽपिनराः सिंहादयश्चमित्राणीवयत्रसहैवासन् अजितस्यावासेनद्रुताः पलायिताः रुट्तर्षादयः क्रोधलोभादयोयस्मात्तथाभूतंवृंदावनमपश्यदिति ६० तत्रचपरमेष्ठीब्रह्माएवपुरापूर्ववदेवब्रह्म अचष्ट अपश्यत् कथंभूतं पशुपवंशशिशुत्वनाट्यमुद्वहत्

ततोऽर्वाक्प्रतिलब्धाक्षः कः परेतवदुत्थितः कृच्छ्रादुन्मील्यवैदृष्टीराचष्टेदंसहात्मना ५८ सपद्येवाभितः
पश्यन्दिशोऽपश्यत्पुरस्थितम् वृंदावनंजनाजीव्यद्रुमाकीर्णसमाप्रियम् ५९ यत्रनैसर्गदुर्वैराःसहास
न्नृमृगादयः मित्राणीवाजितावासद्रुतरुट्तर्षकादिकम् ६० तत्रोद्वहत्पशुपवंशशिशुत्वनाट्यं
ब्रह्माद्वयंपरमनंतमगाधबोधम् वत्सान्सखीनिवपुरापरितोविचिन्वदेकंसपाणिकवलंपर-
मेष्ठ्यचष्ट ६१ दृष्ट्वात्वरेणनिजधोरणतोऽवतीर्यपृथ्व्यांवपुःकनकदंडमिवातिपात्य स्पृष्ट्वाच
तुर्मुकुटकोटिभिरंघ्रियुग्मंनत्वामुदश्रुसुजलैरकृताभिषेकं ६२ उत्थायोत्थायकृष्णस्यचिरस्य
पदयोःपतन् आस्तेमहित्वंप्राग्दृष्टंस्मृत्वास्मृत्वापुनःपुनः ६३ शनैरथोत्थायविमृज्यलोचनेमु
कुंदमुद्वीक्ष्यविनम्रकंधरः कृतांजलिःप्रश्रयवान्समाहितःसवेपथुर्गद्गदयैलतेलया ६४
इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेत्रयोदशोऽध्यायः १३

नाट्यमित्यत्रहेतुः अद्वयमित्यादि अद्वयंचवत्सान्विचिन्वत् एकंचसखीन् अगाधबोधंच विचिन्वत् अनंतंचपरितो विचिन्वत् परंचशिशुत्वमुद्वहत् ब्रह्मचसपाणिकवलमितिनाट्यमेवोद्वहदित्यर्थः ६१ निजधोरणतः स्ववाहनात्त्वरेणवेगेनावतीर्यदंडवन्नत्वा चतुर्णांमुकुटानामग्रैरंघ्रियुग्मंस्पृष्ट्वामुदश्रुसुजलैरानंदाश्रुरूपैःसुजलैः अभिषेकमकरोदिति ६२ चिरस्यचिरंपादयोःपतन्नास्ते ६३ सवेपथुःसकंपः अतएवगद्गदया अनुकरणमेतत् इलयावाचाऐलतअस्तौत् ६३ इतिद॰टी
त्रयोदशः १३ छ

चतुर्दशेऽद्भुतंदृष्ट्वापूर्वागंतुकनिश्चयं अनीशः कर्तुमस्तौषीत्कृष्णांब्रह्माविमोहितः १ स्वकृतापराधेनभियासकंपतयाभगवन्महिमानमनवगाहमानोयथादृष्टस्वरूपमेवकीर्तयन्नाह नौमीति हेईड्यस्तूयतेतुभ्यंनौमिद्वितीयार्थेचतुर्थी अथवानौमिस्तुत्याप्रसक्तस्यभगवतः कर्मत्वेज्ञातेप्रयोजनापेक्षायामेवंभूतोभगवानेवप्रयोजनमितितादर्थ्येचतुर्थी यद्वातुभ्यंत्वामेवप्रसादयितुंत्वामेवस्तौमीत्यर्थः अभ्रवद्वपुर्यस्यतस्मैतुभ्यं तडिद्वदंबरंयस्यतस्मै गुंजानामवतंसोकर्णभूषणेपरिपरितः पिच्छंचबर्हापीडंतैर्लसन्मुखंयस्यतस्मै वन्याःस्रजोयस्यतस्मै कवलादिभिर्लक्ष्माभिःश्रीःशोभायस्यतस्मै मृदूपादौयस्यतस्मैपशुपस्यांगजाय १ ननुनौमीतिप्रतिज्ञायकिंस्वरूपानुवादमात्रंक्रियतेअतआह अस्यापीति भोदेव अस्यापिसुलभत्वेनप्रकाशितस्यापितववपुषोऽवतारस्यमहिममहिमानमवसितुंज्ञातुंकोपिकः ब्रह्माहमपिनेशोन शक्नोमियद्वा कश्चि

ब्रह्मोवाच **नौमीड्यतेऽभ्रवपुषेतडिदंबराय गुंजावतंसपरिपिच्छलसन्मुखाय वन्यस्रजेकवलवेत्रविषाणवेणुलक्ष्मश्रियेमृदुपदेपशुपांगजाय १ अस्यापिदेववपुषोमदनुग्रहस्यस्वेच्छामयस्यनतुभूतमयस्यकोऽपि नेशेमहित्ववसितुंमनसांतरेणसाक्षात्तवैवकिमुतात्मसुखानुभूतेः २**

दपिनेशेनसमर्थआसीत् सुलभत्वायविशेषणद्वयम् मदनुग्रहस्य ममानुग्रहोयस्मात्तन्मदनुग्रहंतस्यकिंच स्वेच्छामयस्यस्वीयानांभक्तानांयथायथेच्छातथातथाभवतः नहिकिमितिज्ञातुंनशक्यते अतआह नतुभूतमयस्य अचिंत्यशुद्धसत्वात्मकस्य यदास्यैवंतदाकथंपुनःसाक्षात्तवकेवलस्यात्मसुखानुभूतेरेवस्वसुखानुभवमात्रस्यावतारिणोगुणातीतस्य महिमानम् अंतरेणनिरुद्धेनापिमनसाकोवाज्ञातुंसमर्थोभवेत् अथवाभूतमयस्यउक्तलक्षणस्यापिविराडूपस्यतवत्वन्नियम्यस्यवपुषःमहिमानमेवावसितुंकोपिनेशेतदासाक्षात्तवैवासाधारणस्यानियम्यनियंतृभेदरहितस्यउक्तलक्षणस्यास्यमहिमानमवसितुंकोऽपिनेशइति किमुवक्तव्यमित्यर्थः २ ७ ५ ७

तर्ह्यज्ञाः कथंसंसारंतरेयुरत आह ज्ञानइति हेअजित तवउदपास्य ईषदप्यकृत्वा सद्भिर्मुखरितांस्वतएवनित्यंप्रकटितांभवदीयवार्त्ताम् स्वस्वस्थानएवस्थिताः तत्संनिधिमात्रेणस्वतएवश्रुतिगतांश्रवणंप्राप्तांतनुवाङ्मनोभिर्नमंतः सत्कुर्वंतोयेजीवंतिकेवलंयद्यपिनान्यत्कुर्वंतितैःप्रायशस्त्रिलोक्यामन्यैरजितोऽपित्वंजितःप्राप्तोऽसीतिकिंज्ञानश्रमेणेत्यर्थः ३ भक्तिंविनाज्ञानंतुनैवसिध्येदित्याह श्रेयःस्रुतिमिति श्रेयसामभ्युदयापवर्गलक्षणानांस्रुतिःस्रवणंयस्याःसरसइवनिर्झराणांतांतेतवभक्तिमुदस्यत्यक्त्वाश्रेयःसृतिमितिपाठे श्रेयसांमार्गभूतामिति तेषांक्लेशलःक्लेशएवावशिष्यते अयंभावः यथाअल्पप्रमाणं

ज्ञानेप्रयासमुदपास्यनमंतएवजीवंतिसन्मुखरितांभवदीयवार्त्ताम् स्थानेस्थिताःश्रुतिगतांतनुवाङ्म
नोभिर्येप्रायशोऽजितजितोऽप्यसितैस्त्रिलोक्याम् ३ श्रेयःस्रुतिंभक्तिमुदस्यतेविभोक्लिश्यंतिये
केवलबोधलब्धये तेषामसौक्लेशलएवशिष्यतेनान्यद्यथास्थूलतुषावघातिनाम् ४ पुरेहभू
मन्बहवोऽपियोगिनस्त्वदर्पितेहानिजकर्मलब्धया विबुध्यभक्त्यैवकथोपनीतयाप्रपेदिरेंजो
ऽच्युततेगतिंपराम् ५

धान्यंपरित्यज्य अंतःकणहीनान् स्थूलधान्याभासान् तुषानेवावघ्नंतितेषाम् नकिंचित्फलम् एवंभक्तिंतुच्छीकृत्ययेकेवलबोधायप्रयतंतेतेषामपीति ४ भक्त्यैवज्ञानंनान्यथेत्यत्रसदाचारंप्रमाणयति पुरेतिहेभूमन् इहलोकेपूर्वम् योगिनोऽपिसंतः योगैर्ज्ञानमप्राप्यपश्चात्त्वदर्पितेहाः त्वय्यर्पितालौकिक्यपीहाचेष्टायैस्तेनिजकर्मलब्धयात्वदर्पितैर्निजैःकर्मभिर्लब्धया त्वय्यर्पिताईहानिजानिकर्माणिवातैर्लब्धयाइत्येकंपदंवा कथोपनीतयाकथयास्वसमीपंप्रापितयाभक्त्यैवविबुध्य आत्मज्ञानंज्ञात्वा अंजःसुखेनैवतेपरांगतिंप्राप्ताः ५

एवंतावत्सगुणनिर्गुणयोरुभयोरपिज्ञानंदुर्घटमितित्वत्कथाश्रवणादिनैवतत्वप्राप्तिर्नान्यथेत्युक्तम् इदानींयद्यप्युभयोरविशेषेणदुर्ज्ञेयत्वमुक्तम् तथापिगुणातीतस्यज्ञानंकथंचिद्भवेत् नतुसगुणस्यतवअनंतस्यानंतगुणत्वादितिश्लोकद्वयेनस्तौति तथापीति हेभूमन् अपरिच्छिन्नअगुणस्यतेमहिमा अमलैरंतरात्मभिः प्रसादात् तैर्दृष्टैः विबोद्धुंबोधगोचरीभवितुमर्हति योग्योभवति अथवा विबोद्धुंज्ञातुमर्हति अर्थात्तेनशक्यतइत्यर्थः यद्वा महिमेतिमहिमानंकश्चिद्बोद्धुमर्हतीत्यर्थः कथंस्वानुभवात् आत्माकारांतःकरणसाक्षात्कारात् नन्वंतःकरणमपिसविकारमेवविषयीकरोतीति कथमात्माकारतातस्येत्यतआह अविक्रियादिति विक्रियाविशेषाकारःतद्रहितात् विशेषपरित्यागएवात्माकारतेत्यर्थः नन्वंतःकरणसाक्षात्कारविषयत्वेऽनात्मत्वप्रसंगःस्यादतआह अरूपतइति रूपंविषयःअविषयात् वृत्तिविषयत्वमेवात्मनोनफलविषयत्वमतोनायंदोषइतिभावः कथंतर्हिस्फूर्तिः अनन्यबोध्यात्मतयास्वप्रकाशत्वेनैवनत्वन्यथाइदंतादिविषयत्वेनेत्यर्थः बुद्धितत्स्थचिदाभासौद्वावेतौव्याप्नुतोघटम्

तथाऽपिभूमन्महिमाऽगुणस्यतेविबोद्धुमर्हत्यमलांतरात्मभिः अविक्रियात्स्वानुभवादरूपतोह्यनन्य-
बोध्यात्मतयानचान्यथा ६ गुणात्मनस्तेऽपिगुणान्विमातुंहितावतीर्णस्यकईशिरेऽस्य कालेनयै
र्वाविमिताःसुकल्पैर्भूपांसवःखेमिहिकाद्युभासः ७

तत्राज्ञानंधियानश्येदाभासेनघटःस्फुरेत्इतिअनात्मस्फ आत्मनितु ब्रह्मण्यज्ञाननाशायवृत्तिव्याप्तिरिहेष्यतेस्वयंस्फुरणरूपत्वान्नाभासस्तत्रयुज्यते अथवामासर्वतोऽतरंगालक्ष्मीरपिअगुणस्यतेमहिमामहिमानममलैरंतर्वृत्तिभिरिंद्रियैरपियथायादृक्वस्तुतस्तेनरूपेणविबोद्धुंकमर्हति नाहत्येवेत्यर्थः कथंतर्ह्यर्हतितदाह स्वानुभवादित्यादिनाउक्तार्थमेवैतत् गुणात्मनःगुणानामात्मनः गुणाधिष्ठातुस्तेतवपुनर्गुणान्विमातुमेतावंतइतिगणयितुमपिकेईशिरेसमर्थाबभूवुः दूरतद्विशेषवार्ताकथंभूतस्यतव अस्यविश्वस्यहितायपालनायबहुगुणाविष्कारेणावतीर्णस्य ननुकालेननिपुणैःकिमशक्यमतआह कालेनेति वाशब्दोवितर्के सुकल्पैरितिनिपुणैर्बहुजन्मनाकालेनभूपरमाणवोविमिताविशेषेणगणिताभवेयुः तथाखेमिहिकाहिमकणाअपितथाद्युभासः दिविनक्षत्रादिकिरणपरमाणवोऽपि

तस्माद्भक्तिरेव संगच्छत इत्याह तत्तेऽनुकंपामिति सुसमीक्षमाणः तव कृपा कदा भविष्यतीति बहु मन्यमानः स्वार्जितं च कर्मफलमनासक्तः सन् भुंजान एव नातीव तपआदिना क्लिश्यन्नेवं यो जीवेत स मुक्तौ दायभाग्भवति भक्तस्य जीवनव्यतिरेकेण दायप्राप्ताविंव मुक्तौ नान्यदुपयुज्यत इति भावः ८ तदेवं स्तुत्वा भगवंतं क्षमापयितुं स्वापराधं निवेदयति पश्येति हे ईश मेऽनार्यदौर्जन्यं पश्य यदहं मायिनामपि मायिनि विमोहके त्वय्यपि स्वमायां प्रसार्य आत्मैश्वर्यं समीक्षितुमैच्छम् अभिलषितवान् अहो एवं कर्तुं त्वय्यहं कियान् न किंचित् यथाग्नेरुद्भूता ज्वाला अग्नौ न किंचित्तद्वदिति ९ रजोभुवः रजसो जातस्य अतः अजानतः अत एवाजावलेपांधतमोऽन्धचक्षुषः अजो जगत्कर्त्ताऽहमिति मदेन गाढतमोरूपेणांधीभूते नेत्रे यस्यास्त्वत्तः पृथगीशमानि

तत्तेऽनुकंपां सुसमीक्षमाणो भुंजान एवात्मकृतं विपाकम् हृद्वाग्वपुर्भिर्विदधन्नमस्ते जीवेत यो मुक्तिपदे स दायभाक् ८ पश्येश मेऽनार्यमनंत आद्ये परात्मनि त्वय्यपि मायिमायिनि मायां वितत्येक्षितुमात्मवैभवं ह्यहं कियानैच्छमिवार्चिरग्नौ ९ अतः क्षमस्वाच्युत मे रजोभुवो ह्यजानतस्त्वत्पृथगीशमानिनः अजावलेपांधतमोंधचक्षुष एषोऽनुकंप्यो मयि नाथवानिति १० क्वाहं तमोमहदहंखचराग्निवार्भूसंवेष्टितांडघटसप्तवितस्तिकायः क्वेदृग्विधाविगणितांडपराणुचर्यावाताध्वरोमविवरस्य च ते महित्वम् ११

नः अन्यत्र प्रभुत्वेन वर्तमानोऽपि मयि नाथे सति नाथवान् मद्भृत्य एव अत एषोऽनुकंप्य इति मत्वा क्षमस्वेत्यर्थः १० ननु ब्रह्मांडविग्रहस्त्वमपि ईश्वर एवेति चेत्तत्राह क्वाहमिति तमः प्रकृतिः महान् महत्तत्वम् अहमहंकारः खमाकाशः चरो वायुः अग्निः वार्जलं भूश्च प्रकृत्यादिपृथिव्यंतैरेतैः संवेष्टितो योऽण्डघटः स एव तस्मिन्वा स्वमानेन सप्तवितस्तिः कायो यस्य सोऽहं क्व क्व च ते महित्वम् कथंभूतस्य ईदृग्विधानि यान्यविगणितानि अंडानि त एव परमाणवः तेषां चर्या परिभ्रमणं तदर्थं वाताध्वानो गवाक्षा इव रोमविवराणि यस्य तस्य तव अतोऽतितुच्छत्वान्त्वयाऽनुकंप्योऽहमिति ११ छ छ

उत्क्षेपणंगर्भगतस्यपादयोःकिंकल्पतेमातुरधोक्षजागसे किमस्तिनास्तिव्यपदेशभूषितंतवास्तिकुक्षेः
कियदप्यनंतः १२ जगत्त्रयांतोदधिसंप्लुवोदेनारायणस्योदरनाभिनालात् विनिर्गतोऽजस्त्विति वाङ्
नवैमृषाकिंत्वीश्वरत्वन्नविनिर्गतोऽस्मि १३ नारायणस्त्वंनहिसर्वदेहिनामात्माऽस्यधीशोऽखिल
लोकसाक्षी नारायणोऽगंनरभूजलायनात्तच्चापिसत्यंनतवैवमाया १४

अपिचगर्भगतस्यशिशोःपादयोरुत्क्षेपणंमातुःकिमपराधायभवति लोकेअस्तिनास्तिव्यपदेशाभ्यांभावाभावशब्दाभ्यांस्थूलसूक्ष्मकार्यकारणशब्दैर्वाभूषितमभिहितम् एतेषांशब्दानांभुविविषयेउषितंस्थितमितिवासर्ववस्त्वित्यर्थः हेअधोक्षजतवकुक्षेः अनंतःबहिःकियदपिकिंचिन्मात्रमपिकिमस्ति नकिंचिदस्तीत्यर्थः अतःसर्वस्यतवकुक्षिगतत्वेनममापितथात्वान्मातृवदपराधःसोढव्यइतिभावः किंच विशेषतोऽपित्वत्तोममजन्मप्रसिद्धमित्याह जगत्त्रयेत्यादि जगत्त्रयस्यांतेप्रलयेउदधीनां संप्लुवःसंश्लेषःतस्मिन्नुदेउदकेनारायणस्योदरे नाभिःतस्यनालादजोविनिर्गतइतियावाक्सातावन्मृषानभवति वैनिश्चितं तथापितु हेईश्वरत्वत्तःअहंकिंनविनिर्गतः नोत्पन्नोऽस्मि अपितुत्वत्तएवोत्पन्नइत्यर्थः १३ तर्हिनारायणस्यपुत्रस्त्वं ममकिंमायातंतत्राह नारायणस्त्वमिति नहीति काकालमेवनारायणइत्यापादयति कुतोऽहंनारायणइतिचेदतआह सर्वदेहिनामात्माऽसीति एवमपिकिंनारायणोनभवसि नारंजीवसमूहः अयनमाश्रयोयस्यसतथेति त्वमेवसर्वदेहिनामात्मत्वान्नारायणइतिभावः हेअधीश त्वं नारायणोनहीतिपुनःकाकुःअधीशःप्रवर्त्तकस्ततश्चनारस्यायनंप्रवृत्तिर्यस्मात्सतथेतिपुनस्त्वमेवासाविति किंचत्वमखिललोकसाक्षी अखिलंलोकंसाक्षात्पश्यसि अतोनारमयसेजानासीतित्वमेवनारायणइत्यर्थः नन्वेवंनारायणपदव्युत्पत्तोभवेदेवंतत्वन्यथाप्रसिद्धमित्याशंक्याह नारायणोऽगमिति नरादुद्भूतायेऽर्थास्तथानराज्जातंयज्जलंतदयनाद्योनारायणः प्रसिद्धःसोऽपितवैवांगमूर्तिः तथाच स्मर्यते नराज्जातानितत्वानिनाराणीतिविदुर्बुधाः तस्यतान्ययनंपूर्वंतेननारायणःस्मृतइति तथाच आपोनाराइति प्रोक्ताआपोवैनरसूनवःअयनंतस्यताःपूर्वंतेननारायणःस्मृतइतिच ननुमन्मूर्तेरपरिच्छिन्नायाःकथंजलाश्रयत्वमतआह तत्रापिसत्यंनेति १४

अपरिच्छेदमेवोपपादयति तच्चेदिति जगदाश्रयभूतंतववपुः जलस्थमित्येवंयदिसत् सत्यंस्यात्तर्हितदैवकमलनालमार्गेणांतःप्रविश्यसंवत्सरशतंविचिन्वताऽपिमयाहेभगवन्नचिंत्यैश्वर्यतत्रकिमितिनदृष्टं हृद्यपिकिमितिनोव्यदर्शिनदृष्टम् तदैवतपःकरणानंतरंसपद्येवसकृदृष्टम् अतोमायैव अतस्त्वन्मूर्तेर्देशविशेषपरिच्छेदःसत्योनभवतीत्यर्थः १५ अपिच यदिजलादिप्रपंचःसत्यःस्यात्तर्हितेननतवपरिच्छेदोभवेत् सतुमायाविलसितइतित्वयैवदर्शितमित्याह श्लोकत्रयेणहेमायाधमनमायोपशमन अत्रैवावतारेबहिःस्फुटस्यापिजठरमध्येजनन्याःप्रदर्शनेन १६ ननुबहिःसतएव अंतर्जठरेप्रतिबिंबोऽस्तुकुतः

तच्चेज्जलस्थंतवसज्जगद्वपुःकिंमेनदृष्टंभगवंस्तदैव किंवासुदृष्टंहृदिमेतदैवकिंनोसपद्येवपुनर्व्यदर्शि १५ अत्रैवमायाधमनावतारेह्यस्यप्रपंचस्यबहिःस्फुटस्य कृत्स्नस्यचांतर्जठरेजनन्यामायात्वमेवप्रकटीकृतंते १६ यस्यकुक्षाविदंसर्वंसात्मंभातियथातथा तत्त्वय्यपीहतत्सर्वंकिमिदंमायया विना १७ अद्यैवत्वदृतेस्यकिंममनतेमायात्वमादर्शितमेकोऽसिप्रथमंततोव्रजसुहृद्वत्साःसमस्ता अपि तावंतोसिचतुर्भुजास्तदखिलैःसाकंमयोपासितास्तावंत्येवजगंत्यभूस्तदमितंब्रह्माद्वयं शिष्यते १८

सर्वथामायात्वंतत्राह यस्येति यस्यतवकुक्षौसर्वमिदंयथाभातितत्सर्वमिहापिबहिरपितथैवभाति किंच सात्मंत्वत्सहितं तदिदंसर्वंमायया विनाकिंघटेत अयंभावः त्वयिप्रतिबिंबत्वे ह्यस्याद्विलोमयाप्रतीयेत नतुतदस्ति तवचादर्शस्थानीयस्यत्वयिप्रतीतिर्नस्यात् अतःसर्वथामिथ्यात्वमेवेति १७ अपिच नकेवलंजनन्याः ममापितथैवदर्शितमित्याह अद्यैवेति त्वदृते त्वांविना अस्यविश्वस्यमायात्वंत्वयाममैवचतदप्यद्यैवाकिंनदर्शितं किंतुदर्शितमेव तथाहि एकोसीत्यादि ततस्ततोमयासहाखिलैस्त्वादिभिरुपासिताःतावंतश्चतुर्भुजाअसि जगंतिब्रह्मांडानिइतिप्रागनुक्तमपिदृष्टमितिज्ञातव्यम् १८

ननुब्रह्मन्नवमयादर्शितंशुद्धमेवचैतन्यंकथंप्रपंचवन्मायेत्युच्यते सत्यम् किंतुअद्वितीयेत्वयिनानात्वंगुणावतारम
स्याद्यवतारेष्विव कार्यवशेनस्वतंत्रमायानिबंधनमित्याहश्लोकद्वयेन अजानतामिति त्वत्पदवींतवस्वरूपमजानताम्
अनात्मनिप्रकृतौस्थितः आत्मैवत्वंआत्मनैवस्वातंत्र्येणमायांवितत्यभासि कथंजगतःस्रष्टावहमिवब्रह्मेवविधानेपालनेच
एषत्वमिवअंतेत्रिनेत्रइवेति १९ २० ननुचस्वातंत्र्येकथंकुत्सितेषुमत्स्यादिषुजन्मकथंवावामनाद्यवतारेयाञ्चादिकार्पण्यंकथंवाऽस्मिन्नेवकदाचिद्भयपलायनादितआह कोवेत्तीति अन्वर्थैःसंबोधनैर्दुर्ज्ञेयत्वमेवाह भूमन्नित्यादिभिः

अजानतांत्वत्पदवीमनात्मन्यात्मात्मनाभासिवितत्यमायाम् सृष्टाविवाहंजगतोविधानइ
वत्वमेषोऽन्तइवत्रिनेत्रः १९ सुरेष्वृषिष्वीशतथैवनृष्वपितिर्यक्षुयादस्स्वपितेऽजनस्य जन्मा
सतांदुर्मदनिग्रहायप्रभोविधातःसदनुग्रहाय २० कोवेत्तिभूमन्भगवन्परात्मन्योगेश्वरो
तीर्भवतस्त्रिलोक्याम् क्ववाकथंवाकतिवाकदेतिविस्तारयन्क्रीडसियोगमायाम् २१ तस्मा
दिदंजगदशेषमसत्स्वरूपंस्वप्नाभमस्तधिषणंपुरुदुःखदुःखम् त्वय्येवनित्यसुखबोधतना
वनंतेमायातउद्यदपियत्सदिवावभाति २२

भवतऊतीर्लीलाः त्रिलोक्यांकोवेत्ति क्ववाकथंवाकदावाकतिवेति अचिंत्यंतवयोगमायावैभवमितिभावः २१ ननुभ
वत्त्ववताराणामचिंत्योमहिमाप्रपंचस्यह्यसत्वकथंसत्वप्रतीतिरितीमामाशंकांसपरिकरमुपसंहरन्परिहरति तस्मादि
ति अस्तधिषणंनिरस्तप्रतिभासंत्वय्येवउद्यत् उद्भवत् अपियन्नश्यत् सदिवेत्युपलक्षणमेतत् नित्यमिवसुखमिव
चेतनमिवच अधिष्ठानभूतस्यतवगुणैः तथातथाभातीत्यर्थः २२ ७ ७ ७ ७

त्वमेवतुसत्यइत्याह एकस्त्वंसत्यः कुतः आत्मादृश्यमसत्यंदृष्टंनत्वात्मादृश्यः अतःसत्यः किंच यद्विकारवत् तदसत्यम् नचत्वयि
जन्मादयोविकाराः संतीत्याह आद्यःकारणम् अतोनजन्म आद्यत्वेहेतुः पुराणःपुरापि नवः कार्यात्पूर्वमपिवर्त्तमानइत्यर्थः
अत्रहेतुः पुरुषइति तथाचश्रुतिः पूर्वमेवाहमिहासमितितत्पुरुषस्यपुरुषत्वमिति जन्मानंतरास्तित्वलक्षणंविकारंवारयति
नित्यइति सनातनइत्यर्थः पूर्णःअजस्रसुखः अक्षरः अमृतइतिचतुर्भिःपादैःक्रमेणवृद्धिविपरिणामापक्षयविनाशान्वा
रयति पूर्णत्वेहेतुः अनंतः अद्वयइतिचदेशकालपरिच्छेदरहितः वस्तुपरिच्छेदरहितोपिअमृतत्वोपपादनायचतुर्विधक्रिया
फलत्वंवारयति स्वयंज्योतिर्निरंजनःउपाधितोमुक्तइतिपदत्रयेण अयंभावः तत्रोत्पत्तिराद्यइत्यनेनैवनिराकृता प्राप्तिर

एकस्त्वमात्मापुरुषःपुराणःसत्यःस्वयंज्योतिरनंतआद्यः नित्योऽक्षरोऽजस्रसुखोनिरंजनः
पूर्णोऽद्वयोमुक्तउपाधितोऽमृतः २३ एवंविधंत्वांसकलात्मनामपिस्वात्मानमात्मात्मतयाविच
क्षते गुर्वर्कलब्धोपनिषत्सुचक्षुषा येतेतरंतीवभवानृतांबुधिम् २४

पिक्रियया ज्ञानेनवाभवेत् क्रियया प्राप्तिरात्मपदेनैवनिराकृता ज्ञानतःप्राप्तिंवारयति स्वयंज्योतिरिति विकृतिरपि
तुषापाकरणेनावघातेनव्रीहीणामिवउपाध्यपाकरणेनभवेत् नतु असंगत्वान्नसंभवतीत्याह मुक्तउपाधितइति सं
स्कारोऽपिकिमप्यतिशयाधानेनमलापकरणेनवा तत्रातिशयाधानंपूर्णत्वेनैवनिराकृतम् मलापाकरणंनिवारयति
निरंजनइति निर्मलइत्यर्थः २३ तस्मादेवंभूतज्ञानान्मुच्यंतइत्याह एवंविधमिति त्वांयेविचक्षते सम्यक्पश्यंति कथं
आत्मात्मतया आत्माप्रत्यक्तस्यस्वरूपेणनचैतत्पुत्रादिष्विवगौणमित्याह सकलात्मनामपिस्वात्मानम्केनगुरुरेवार्क
स्तस्माल्लब्धाउपनिषत् ज्ञानंतदेवसुचक्षुः तेनभवएवानृतांबुद्धिः तंतरंतीव २४ ❀ ❀ ❀ ४०

आत्मानमेवात्मतयाऽविजानतांतेनैवजातंनिखिलंप्रपंचितम् ज्ञानेनभूयोऽपिचतत्प्रलीय
तेरज्ज्वामहेर्भोगभवाभवौयथा २५ अज्ञानसंज्ञौभवबंधमोक्षौद्वौनामनान्यौस्तऋतज्ञभावा
त् अजस्रचिंत्यात्मनिकेवलेपरेविचार्यमाणेतरणाविवाहनी २६ त्वामात्मानंपरंमत्वापरमात्मा
नमेवच आत्मापुनर्बहिर्मृग्यअहोऽज्ञजनताऽज्ञता २७ अंतर्भवेऽनंतभवंतमेवह्यतत्यजं-
तोमृगयंतिसंतः असंतमप्यंत्यहिमंतरेणसंतंगुणंतंकिमुयंतिसंतः २८

नचज्ञानेनतरंतीनितच्चतरंतीवेतितच्चात्मात्मतयाज्ञानेनेत्यर्थेत्रयंप्रतिज्ञानंक्रमेणोपपाद्यते तत्रात्मानमेवात्मतयैवेत्यनेनश्लोकेनज्ञानेनतरंतीत्युपपाद्यते अज्ञानसंज्ञावित्यनेनतरंतीवेत्येतत् त्वामित्यादिश्लोकद्वयेनतु आत्मात्मतयेत्येतदुपपाद्यते ननुज्ञानेनकथंभवंतरंतीनितस्याज्ञानमूलत्वादित्याह आत्मानमेवेति तेनैवअ ज्ञानेनैवप्रपंचितंप्रपंचः रज्ज्वामहेर्भोगभवाभवाविति सर्पशरीरस्याध्यासापवादौयथेति २५ ननुज्ञानेनतरंत्येवकिमिदमुच्यतेतरंतीवेतितत्राह अज्ञानसंज्ञाविति अज्ञानेनसंज्ञाययोः तौभवबंधमोक्षौ भवेनबंधस्तन्मोक्षश्च तौद्वौनामप्रसिद्धौ ऋतज्ञभावात् ऋतश्चासौज्ञश्चतस्यभावः तस्मादन्यौनस्तः ननुकथंमहानपलापः क्रियते परमार्थविचारादित्याह अजस्रेति अखंडानुभवरूपेपरेशुद्धेआत्मनिअज्ञानंननचबंधः अतएव नज्ञानंनचमोक्षः तरणौसूर्येरात्र्यहनीइवेति २६ ननुपरमार्थज्ञानादज्ञानकृतोबंधो निवर्त्तताम् आत्मात्मतयैवज्ञानादिति कोऽयमाग्रह इत्याशंक्याह यदध्यासादात्मनः पररूपास्फूर्त्तिस्तदपवादेनतत्रैवज्ञानंयुक्तमित्यसुमर्थविस्मयेनाक्रोशन्निवाह त्वामिति त्वामात्मानंपरंदेहादिंमत्वाआत्मनिदेहादिमध्यस्यतथापरंदेहादिमात्मानंमत्वादेहादावात्मानमध्यस्यअत्रनष्टआत्माबहिर्मृग्य इतिचित्रंनहि गृहेनष्टंवनेमृग्यतइत्यर्थः २७ विवेकिनस्तुप्रत्यक्स्वरूपेएवपरमात्मानंविचिन्वंतीत्याहअंतर्भवइतिभवतीतिभावः चिज्जडात्मकंशरीरंतन्मध्यएवत्वांमृगयंति अतज्जडंत्यजंतः अपवदंतः ननुसतोज्ञानेनालंकिमसतोऽपवादेनेत्याशंक्याध्यस्तापवादंविनाऽधिष्ठानतत्त्वंनज्ञायतइतिसतांव्यवहारेणाह असंतमिति अंतिसमीपेअसंतमपिअहिमंतरेणतन्निषेधंविनेत्यर्थः सतंगुणंरज्जुंसंतः किमुयंतिजानंति अंतिसंतमपिगुणमितिवानजानंतीत्यर्थः तस्मादात्मतयैवज्ञानान्मुक्तिरितिभावः २८ ७

नन्वेवं ज्ञानैकसाध्ये मोक्षे किमिति भक्तिरुद्बोधिता अत आह अथापीति यद्यपि हस्तप्राप्यमिव ज्ञानमुक्तं तथापि हे देव तव पादांबुजद्वयमध्ये एकदेशस्यापि यः प्रसादलेशोऽपि तेनानुगृहीत एव भगवतस्तव महिम्नस्तत्त्वं जानाति हे भगवन् ते महिम्नस्तत्त्वमिति वा एकोऽपि कश्चिदपि चिरमपि विचिन्वन्नपि अतदंशापवादेन विचारयन्नपीत्यर्थः २९ तत्तस्माद्भूरिभागः महद्भाग्यम् अत्र भवे ब्रह्मजन्मनि तिरश्चामपि मध्ये यज्जन्म तस्मिन्वा येन भाग्येन भवदीयानां जनानामेकोपि यः कश्चिदपि भूत्वा निषेवे अर्थसेवे इति ३० देवादिजन्मनोऽपि यत्र कुत्रचित्त्वद्भक्तिमज्जन्मैव श्रेष्ठमित्योत्कर्ष्येन सप्तभिः श्लोकैरभिनंदति अहोऽति धन्या इत्यादिभिः व्रजगोरमण्यः व्रजस्था गावो रमण्यो गोप्यश्च तेत यावत्सतरात्मजात्मना वत्सानामात्मजानां च रूपेण

अथापि ते देव पदांबुजद्वयप्रसादलेशानुगृहीत एव हि जानाति तत्त्वं भगवन्महिम्नो न चान्य एकोऽपि चिरं विचिन्वन् २९ तदस्तु मे नाथ स भूरिभागो भवेऽत्र वान्यत्र तु वा तिरश्चाम् येनाहमेकोऽपि भवज्जनानां भूत्वा निषेवे तव पादपल्लवम् ३० अहोऽति धन्या व्रजगोरमण्यः स्तन्यामृतं पीतमतीव ते मुदा यासां विभो वत्सतरात्मजात्मना यत्तृप्तयेऽद्यापि न चालमध्वराः ३१ अहो भाग्यमहो भाग्यं नंदगोपव्रजौकसाम् यन्मित्रं परमानंदं पूर्णं ब्रह्म सनातनम् ३२ एषां तु भाग्यमहिमाऽच्युत तावदास्तामेकादशैव हि वयं बत भूरिभागाः एतद्धृषीकचषकैरसकृत्पिबामः शर्वादयोऽङ्घ्र्युदजमध्वमृतासवं ते ३२

यस्य तव तृप्तये सर्वेऽपि यज्ञा अद्यापि न शक्ताः तेन त्वया प्रतिक्षणं त्वन्नायासां स्तन्यममृतरूपं पीतमसि ३१ ३२ किंच एतेषां भाग्यस्य तावन्महिमा आस्ताम् कस्तं वक्तुं शक्नोति शर्वादयः शर्वोऽहंकाराधिष्ठाता आदिर्येषां चंद्रादीनामेकादशानां ते तथा वयं च वयमित्यात्मानमेव बहुमन्यमान आह एवं बुद्ध्यहंकारमनश्चक्षुराद्यधिष्ठातारस्त्रयोदश देवा एव तावन्न बत अहो भूरिभागाः यस्मादेतेषां हृषीकाणींद्रियाण्येव चषकाणि पानपात्राणि तैस्ते चतुर्दशस्य चित्ताधिष्ठातुः अंघ्री एव उदजे वारिजे तयोर्मधु मकरंदः तदेवामृतं स्वादु आसवं मादकं पिबामः एतदुक्तं भवति यदा प्रत्येकमिंद्रियाभिमानिनो वयं कीर्त्तिसौंदर्यसौगंध्याद्येकदेशसेविनोऽपि कृतार्थाः तदा सर्वैरिंद्रियैः सर्वसेविनामेतेषां किं वर्ण्यते भाग्यमिति ३२

अतोमयाप्रार्थितंतदस्तुमेनाथसभूरिभागइतियत् तदेतदेवेत्याह तद्भूरिभाग्यमिति किंतत् इहमनुष्यलोकेयत्किमपिजन्मतत्रापिअटव्यांयत् तत्रापिगोकुलेयत् अहोसत्यलोकंविहायात्रजन्मनिजातेकोलाभःअतआह अपिकतमांघ्रिरजोभिषेकमिति गोकुलवासिनांमध्येअपिकतमस्ययस्यकस्याप्यंघ्रिरजसाऽभिषेकोयस्मिन्तत् ननुकुतोगोकुलवासिनएवधन्यास्तत्राह यदिति येषांजीवितंनिखिलंभगवान्मुकुंदः मुकुंदपरमेवजीवनमित्यर्थः दुर्लभतामाह अद्यापीति श्रुतिमृग्यंवेदैरपिमृग्यतएव ननुदृश्यतइत्यर्थः ३४ अपिच किंवर्ण्यतेकृतार्थत्वमेतेषांयेषांभक्त्याभवानपिऋणीवास्ते ननुकिंदातुमसमर्थोऽहंयेनऋणीस्यामतआह उतअपिभवानपिएषांपुत्रापिकिंविश्वफलात्सर्वफलात्मकत्वात्त्वत्तःपरंफलंरातादास्यतीतिनश्चेतः अयत् सर्वत्रग-

तद्भूरिभाग्यमिहजन्मकिमप्यटव्यांयद्गोकुलेऽपिकतमांघ्रिरजोभिषेकम् यज्जीवितंतुनिखिलंभ
गवान्मुकुंदस्त्वद्यापियत्पदरजःश्रुतिमृग्यमेव ३४ एषांघोषनिवासिनामुतभवान्किंदेवरातेति
नश्चेतोविश्वफलात्फलंत्वदपरंकुत्राप्ययन्मुह्यति सद्वेषादिवपूतनाऽपिसकुलात्वामेवदेवापिता
यद्धामार्थसुहृत्प्रियात्मतनयप्राणाशयास्त्वत्कृते ३५ तावद्रागादयस्तेनास्तावत्काराऽगृहंगृह
म् तावन्मोहोऽघ्रिनिगडो यावत्कृष्णनतेजनाः ३६

च्छत् विचारयन्मुह्यति ननुमामेवदत्वाअनृणःस्यामितिचेत् नहिनहि सद्वेषादिवसतांभक्तानांयोवेषस्तदनुकरणमात्रेणपापिष्ठापूतनाऽपित्वामेवापिता प्रापिता तर्हितत्संबंधिनामपिदास्यामीतिचेत्तत्राह सकुलेति बकाघासुरसहिता एषामपितावदेवचेत् अपर्याप्तमित्याह यदिति येषांधामादयःत्वत्कृतेत्वदर्थमेवेत्यर्थः ३५ ननुवीतरागादिदोषाणांसन्यासिनामपिनमत्तःपरंकिंचिदस्ति कथमेषामपर्याप्तमित्यतआह तावदिति हेकृष्ण रागादयस्तावदेवस्तेनाश्चोराभवंति तथातावद्गृहमपिकारागृहंबंधनागारम् मोहोपितावदेवांघ्रिनिगडः पादशृंखला यावत्तेत्वदीयाजनानभवंति त्वदीयानांतुरागादयोऽपित्वन्निष्ठामोचकाएवेतिनयतिभ्योविशेषः भजनंत्वधिकमितिभावः ३६ छ छ छ छ

नन्वतएवअहमेषांपुत्रादिरूपेणवर्त्तेइतिचेत्तत्राह प्रपंचमिति प्रपन्नायाजनताजनसमूहस्तस्याआनंदानांसंदेहंसमूहंप्रथयितुमिति नहिकपटपुत्रत्वादिनात्वद्भक्तेरानृण्यंसंपद्यतइत्यर्थः ३७ तदेवमादितआरभ्याचिंत्यानंतगुणत्वेनस्वयंदुर्ज्ञेयत्वमुक्तम् केचित्तुजानीमइतिस्थितास्तानुपहसन्निवाह जानंतइति ननुमेमनआदीनांनववैभवंविषयइति ३८ जगदीशत्वाद्यभिमानंपरित्यज्याह अनुजानीहीति हेकृष्णमामनुजानीहिसत्यलोकंगंतुमनुज्ञांदेहि त्वमहिमानमस्मदादीनांचज्ञानबलादिसर्वंत्वमेववेत्सि यतःसर्वदृक्जगतांनाथस्त्वंत्वमेवेत्येतावद्ज्ञानम् अतोममतास्पदंजगत्एतत्शरीरंचतवार्पितम् ३९ तदेवंकिंकरंप्रस्थापयेतिअत्यादरेणनमस्करोति श्रीकृष्णेति वृष्णिकुलपद्मस्यप्रीतिदातृत्वेनहेसूर्योपम क्ष्माचअवनिःनिर्जरादेवाश्च

प्रपंचंनिष्प्रपंचोऽपिविडंबयसिभूतले प्रपन्नजनतानंदसंदोहंप्रथितुंप्रभो ३७ जानंतएवजानंतुकिंबहूक्त्यानमेप्रभो मनसोवपुषोवाचोवैभवंतवगोचरः ३८ अनुजानीहिमांकृष्णसर्वंत्वंवेत्सिसर्वदृक् त्वमेवजगतांनाथोजगदेतत्तवार्पितम् ३९ श्रीकृष्णवृष्णिकुलपुष्करजोषदायिन् क्ष्मानिर्जरद्विजपशूदधिवृद्धिकारिन् उद्धर्मशार्वरहर क्षितिराक्षसध्रुगाकल्पमार्कमर्हन् भगवन्नमस्ते ४० श्रीशुकउवाच इत्यभिष्टूयभूमानंत्रिःपरिक्रम्यपादयोः नत्वाभीष्टंजगद्धातास्वधामप्रत्यपद्यत ४१ ततोऽनुज्ञाप्यभगवान्स्वभुवंप्रागवस्थितान् वत्सान्पुलिनमानिन्येयथापूर्वसखिस्वकम् ४२

द्विजाश्चपशवश्चतएवउदधयःतेषांवृद्धिकारित्वेनहेचंद्रोपम उद्धर्मःपाखंडधर्मस्तदेवशार्वरंतमः तद्धरतीतितथाअनेनहूयोपम हेक्षितिराक्षसध्रुक् क्षितौराक्षसाःकंसादयःउद्यन्नेवतेभ्योद्रुह्यतीतिपुनःसूर्योपम सूर्याद्युपमाऽपिन्यूनेतिमत्वाह आऽर्कंअर्कमभिव्याप्यसर्वेषामर्हन्पूज्यभगवन् आकल्पंकल्पपर्यंतंतेतुभ्यंनमइति ४० ससखिवत्सकमोक्षणकौतुक द्रुतविलंबितपुत्रमुदेद्भुतम् निखिलरूपमतोदधदच्युतोऽवतु सवःकलयन्व्रजमंगलम् १ पादयोर्नत्वाअभीष्टंसर्वतःपूजितमभिप्रेतंवा ४१ अनुज्ञाप्यअनुज्ञांप्रदाप्यपृष्ट्वेत्यर्थः स्वयंभुवंब्रह्माणम् यथापूर्वंसखायोयस्मिन्तत्स्वकंपुलिनम् ४२ छ छ छ छ

नन्वेतावंतंकालंकथंतत्रैवोपविष्टाः कथंचक्षुत्पिपासादिविस्मरणमतआह एकस्मिन्निति श्लोकद्वयेन अब्दे ऽपियातेप्राणेशंकृष्णमंतराचविनाऽपिप्रियविरहेक्षणोऽपिवर्षाधिकोभवतितथाऽपिमायाहताःक्षणार्द्धंमेनिरे ४३ यत्तद्ययामायया मोहितंजगदभीक्ष्णंपुनःपुनःविस्मृतात्मकम् विस्मृतःआत्मेवयेनतत्तथा ४४ अतएवमूचुश्चतेत्वयाऽतिवेगेनस्वागतं सम्यगागतम् एकोऽपिग्रासस्त्वांविनाऽस्माभिर्नाभोजि नभुक्तः इतएहि साधुअविक्षेपेणभुज्यतामिति ४५ अभ्यवहृ

एकस्मिन्नपियातेऽब्दे प्राणेशंचांतरात्मनः कृष्णमायाहताराजन्क्षणार्द्धंमेनिरेऽर्भकाः ४३ किंकिंनविस्मरंतीहमायामोहितचेतसः यन्मोहितंजगत्सर्वमभीक्ष्णंविस्मृतात्मकम् ४४ ऊचुश्चसुहृदःकृष्णंस्वागतंतेतिरंहसा नैकोऽप्यभोजिकवलएहीतःसाधुभुज्यताम् ४५ ततोहसन्हृषीकेशोऽभ्यवहृत्यसहार्भकैः दर्शयंश्चर्माजगरंन्यवर्त्ततवनाद्व्रजम् ४६ बर्हप्रसूनवनधातुविचित्रितांगःप्रोद्दामवेणुदलशृंगरवोत्सवाढ्यः वत्सान्गृणन्ननुगगीतपवित्रकीर्त्तिर्गोपीदृगुत्सवदृशिःप्रविवेशगोष्ठम् ४७ अद्यानेनमहाव्यालोयशोदानंदसूनुना हतोऽवितावयंचास्मादितिबालाव्रजेजगुः ४८ राजोवाच ब्रह्मन्परोद्भवेकृष्णेइयान्प्रेमान्कथंभवेत् योऽभूतपूर्वस्तोकेषुस्वोद्भवेष्वपिकथ्यताम् ४९

त्यभुक्त्वा ४६ प्रोद्दामोवेण्वादिस्तस्यरवैरुत्सवस्तेनाढ्यः संपन्नः गृणन्त्सुपलालनैराह्वयन् गोपीदृशामुत्सवरूपादृशिर्दर्शनंयस्यसः ४७ यशोदानंदसूनुनेतिबहूनामुक्तिः सहैववदर्शिता यद्वा केचिदाहुः यशोदासूनुनाअपरेनंदसूनुनेति यद्वा यशोदांनंदयतीतियशोदानंदः सचासौसूनुश्चेतितथातेनास्मात्महाव्यालात् वयंचाविताःरक्षिताः ४८ व्रजौकसांस्वतोकेषुस्नेहवल्ल्याऽब्दमन्वहम् शनैर्निःसीमवृद्धेयथा कृष्णेत्वपूर्ववदित्यादिनास्वतोकेभ्योऽपिपरपुत्रेकृष्णेप्रेमाधिक्यमुक्तम् तत्रपृच्छति ब्रह्मन्निति ४९ छ छ

श्रीकृष्णस्यसाक्षादात्मत्वात्तस्मिन्नात्मीयेभ्यःप्रेमाधिक्यंयुज्यतइतिवक्तुंप्रथमंतावदात्मनःस्वतःप्रेष्ठत्वमन्येषांतुतदुपाधिकमितिदर्शयतिपंचभिः सर्वेषामपीति ५० कुतः तथादर्शनादित्याह तदिति तस्मादेवकारणात्स्वस्वकात्मनि अहंकारास्पदेऽपिदेहे आत्माध्यासतारतम्येनप्रेमतारतम्यंदृश्यमानंतन्निबंधनमेवेतिदर्शयितुंमूढामूढभेदेनविशेषमाह देहात्मवादिनामितिद्वाभ्याम् तंदेहमनुभवंति येपुत्रादयस्तेतुनतथाप्रियतमाइत्यर्थः ५१ ५२ यद्यस्माज्जीर्यत्यपिआसन्नमरणेऽपिजीविताशा

श्रीसुकउवाच सर्वेषामपिभूतानांनृपःस्वात्मैकवल्लभः इतरेऽपत्यवित्ताद्यास्तद्वल्लभतयैव
हि ५० तद्राजेंद्रयथास्नेहःस्वस्वकात्मनिदेहिनाम् नतथाममतालंबिपुत्रवित्तगृहादिषु ५१
देहात्मवादिनांपुंसामपिराजन्यसत्तम यथादेहःप्रियतमस्तथानह्यनुयेचतम् ५२ देहोऽपिमम
ताभाक्चेत्तर्ह्यसौनात्मवत्प्रियः यज्जीर्यत्यपिदेहेऽस्मिन्जिविताशाबलीयसी ५३ तस्मात्प्रिय
तमःस्वात्मासर्वेषामपिदेहिनाम् तदर्थमेवसकलंजगच्चैतच्चराचरम् ५४ कृष्णमेनमवेहित्वमा
त्मानमखिलात्मनाम् जगद्धितायसोऽप्यत्रदेहीवाभातिमायया ५५ वस्तुतोजानतामत्रकृष्णं-
स्थाणुचरिष्णुच भगवद्रूपमखिलंनान्यद्वस्त्विहकिंचन ५६

भवति अयंभावः नजीविष्यतीतिनिश्चितेऽपिदेहेयत्प्रेमास्पदत्वंतदात्मगतमेवसंगच्छतइति अथवा यद्यस्मिन्देहेजीर्यत्यपिजीविताशाअविवेकदशायामासीत् साऽपिविवेकिनोयदाममताभाक्भवतितदानत्रनातीवास्थेति तदर्थमेवसकलंप्रियमित्यर्थः ५३ ५४ प्रस्तुतमाह कृष्णमेनमिति ५५ नकेवलमात्मनामात्माअपितुजडानामपीत्याह वस्तुतइति सर्वजगत्कारणमिति कृष्णंजानतांपुंसांस्थावरंजंगमंचसर्वंभगवद्रूपंभगवानेवस्वरूपंयस्यतत् नान्यत् ५६ ७ ७ ७

कुतइतितदाह सर्वेषामिति भावार्थः परमार्थः भवतिभवत्सरिणामंप्राभुवत् कारणंतस्मिन् तस्यापिभवतःकारणस्यापिभगवान्कृष्णएवकारणम् अतःकिमतत् श्रीकृष्णाव्यतिरिक्तंवस्तुरूप्यताम् तस्माच्छ्रीकृष्णस्यैवपरमार्थत्वात् तदेकशरणानामयत्नसिद्धोमोक्षइति ५७ प्रकरणार्थमुपसंहरति समाश्रिताइति पुण्यंयशोयस्यसपुण्ययशाः सचासौमुरारिश्चतस्यपदपल्लवएवप्लवः तंयेसम्यगाश्रितामहत्पदंमहतांपदमाश्रयम् यद्वा महच्चतत्पदंचेतितथा तेषांभवांबुद्धिर्वत्सपदमात्रंभवति किंच परंपदंश्रीवैकुंठाख्यंपदंस्थानंभवति विपदांयत्पदंविषयः तत्पुनःकदाचिदपितेषांनभवति नततःपुनरावर्त्ततइ

सर्वेषामपिवस्तूनांभावार्थोभवतिस्थितः तस्यापिभगवान्कृष्णः किमतद्वस्तुरूप्यताम् ५७
समाश्रितायेपदपल्लवप्लवंमहत्पदंपुण्ययशोमुरारेः भवांबुधिर्वत्सपदंपरंपदंपदंपदंयद्विपदांनतेषाम् ५८ एतत्तेसर्वमाख्यातंयत्पृष्टोऽहमिहत्वया यत्कौमारेहरिकृतंपौगंडेपरिकीर्तितम् ५९ एतत्सुहृद्भिश्चरितंमुरारेरघार्दनंशाद्वलजेमनंच व्यक्तेतरद्रूपमजोर्वभिष्टवंशृण्वन्गृणन्नेतिनरोऽखिलार्थान् ६० एवंविहारैःकौमारैःकौमारंजहतुर्व्रजे निलायनैःसेतुबंधैर्मर्कटोत्प्लवनादिभिः ६१ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेब्रह्मस्तुतिर्नामचतुर्दशोऽध्यायः १४

त्यर्थः ५८ ५९ सुहृद्भिश्चरितंमुष्णंतोऽन्योऽन्यशिक्यादीनित्यादिनाउक्तम् अघार्दनंचशाद्वलजेमनंभोजनंच व्यक्तेतरत् व्यक्ताज्जडप्रपंचादितरत् शुद्धसत्वात्मकंवत्सवत्सपालरूपम् यद्वा व्यक्तेतरः चिद्विलासस्तंरूपयतइतिरूपं अजस्यउरुर्महानभिष्टवस्तवस्तंब्रह्मकृतांस्तुतिम् एतच्छृण्वन्गृणन्गायन्नरःसर्वपुरुषार्थान्प्राप्नोति ६० ६१ . इतिश्रीपरमानंदनृसिंहपदषट्पदः व्याकरोच्छ्रीधरस्वामीयथामतिविधिस्तुतिम् १ इतिदशमेटीकायांचतुर्दशोऽध्यायः १४ ७ ७ ७

ततःपंचदशेधेनुपालनंधेनुकार्दनम् कालियक्ष्वेडतोगोपरक्षणंचनिरूप्यते १ अहिवक्त्रप्रवेशेनवृथाखिन्नान्सखीनतः रूष्माःप्रावेशयत्पक्वफलंतालालिकाननम् २ पशुपालसंमतोपशुपालनेसंमतौ पशुपालानांवासंमतौ ईषद्वयांबलातिरेकमनुकृतवंतौइत्यर्थः अतीचक्रतुःसर्वतःप्रसर्पणेन १ स्वयशोगृणद्भिर्गोपैर्वृतः तद्वनंप्राविशत् २ तद्वनंनिरीक्ष्यरंतुंमनोदधे कथंभूतम् मंजुघोषायेऽलिमृगद्विजाः भ्रमरमृगपक्षिणः तैराकुलंव्याप्तम् महन्मनःस्वच्छपयःसरस्वतामहतां

श्रीशुकउवाच ततश्चपौगंडवयःश्रितौव्रजेबभूवतुस्तौपशुपालसंमतौ गाश्चारयंतौसखिभिःसमंपदैर्वृंदावनंपुण्यमतीवचक्रतुः १ तन्माधवोवेणुमुदीरयन्वृतोगोपैर्गृणद्भिःस्वयशोबलान्वितः पशून्पुरस्कृत्यपशव्यमाविशद्विहर्तुकामःकुसुमाकरंवनम् २ तन्मंजुघोषालिमृगद्विजाकुलंमहन्मनःस्वच्छपयःसरस्वता वातेनजुष्टंशतपत्रगंधिनानिरीक्ष्यरंतुंभगवन्मनोदधे ३ सतत्रतत्रारुणपल्लवश्रियाफलप्रसूनोरुभरेणपादयोः स्पृशच्छिखान्वीक्ष्यवनस्पतीन्मुदास्मयन्निवाहाग्रजमादिपूरुषः ४ श्रीभगवानुवाच अहोअमीदेववरामरार्चितंपादांबुजंतेसुमनःफलार्हणम् नमंत्युपादायशिखाभिरात्मनस्तमोपहत्यैतरुजन्मयत्कृतम् ५ एतेऽलिनस्तवयशोखिललोकतीर्थंगायंतआदिपुरुषानुपदंभजंते प्रायोअमीमुनिगणाभवदीयमुख्यागूढंवनेऽपिनजहत्यनघात्मदैवतम् ६

मनसातुल्यंस्वच्छंपयोयस्मिन् तत्सरआश्रयत्वेनअस्तियस्य तेनवातेनेतिशैत्यमुक्तम् शतपत्रगंधिनेतिपरिमलवत्त्वम् जुष्टंवनमितिमांद्यंसूचितम् अरुणपल्लवश्रियासहस्पृशंत्यः शिखाःशाखाग्राणियेषांतान् ४ तरुजन्मयेनकृतंतस्यतमसःपापस्यअपहत्यैनाशाय अथवा येनत्वयाईश्वरेणसर्वोपकारकंतरुजन्मकृतंतंत्वांनमंति एवंश्लाघ्येऽपिजन्मनियदज्ञानरूपंतमोस्तितस्यापहत्यै ५ हेअनघ वनेगूढमपित्वांनत्यजंति त्वयिमनुष्यवेषेणनिगूढेसतिमुनयोऽप्यलिवेषेणनिगूढास्त्वांभजंतीत्यर्थः ६ ७ ७

इयान्हिसतांनिसर्गइतियदस्तिस्वस्मिन्तद्गृहमागतायमहतेमहत्पुरुषायसमर्पयंतीति ७ तृणवीरुधश्चतवपादौस्पृशंतीतित था करजाभिर्मृष्टाः नखैःस्पृष्टाः सदयैरवलोकनैः श्रीरपियस्मैस्पृहयतिकेवलंतेनभुजयोरंतरेणवक्षसागोप्योधन्याइति ८ एवंश्रीमद्वृंदावनंप्रतिप्रीतःसन् अद्रेःसमीपवर्त्तिसरित्तटेषुपशून्संचारयन्सानुगःगोपैःसहवर्त्तमानःप्रीतमनारेमे ९ तामेवरति

नृत्यंत्यमीशिखिनईड्यमुदाहरिण्यःकुर्वंत्यगोप्यइवतेप्रियमीक्षणेन सूक्तैश्चकोकिलगणागृह-मागतायधन्यावनौकसइयान्हिसतांनिसर्गः ७ धन्येयमद्यधरणीतृणवीरुधस्त्वत्पादस्पृशोद्रुमलताःकरजाभिमृष्टाः नद्योऽद्रयःखगमृगाःसदयावलोकैर्गोप्योंतरेणभुजयोरपियत्स्पृहाश्रीः ८ श्रीशुकउवाच एवंवृंदावनंश्रीमत्कृष्णःप्रीतमनाःपशून् रेमेसंचारयन्नद्रेःसरिद्रोधस्सुसानुगः ९ क्वचिद्गायतिगायत्सुमदांधालिष्वनुव्रतैः उपगीयमानचरितःस्रग्वीसंकर्षणान्वितः १० क्वचिच्चकलहंसानामनुकूजतिकूजितम् अभिनृत्यतिनृत्यंतंबर्हिणंहासयन्क्वचित् ११ मेघगंभीरयावाचानामभिर्दूरगान्पशून् क्वचिदाह्वयतिप्रीत्यागोगोपालमनोज्ञया १२ चकोरक्रौंचचक्राह्वभारद्वाजांश्चबर्हिणः अनुरौतिस्मसत्त्वानांभीतवद्व्याघ्रसिंहयोः १३ क्वचित्क्रीडापरिश्रांतंगोपोत्संगोपबर्हणम् स्वयंविश्रमयत्यार्यंपादसंवाहनादिभिः १४ नृत्यतांगायतःक्वापिवल्गतांयुध्यतोमिथः गृहीतहस्तौगोपालान्हसंतौप्रशशंसतुः १५ क्वचित्पल्लवतल्पेषुनियुद्धश्रमकर्शितः वृक्षमूलाश्रयःशेतेगोपोत्संगोपबर्हणः १६ पादसंवाहनंचक्रुःकेचित्तस्यमहात्मनः अपरेहतपाप्मानोव्यजनैःसमजीजयन् १७

माह क्वचिदित्यादिदशभिः बर्हिणंनृत्यंतमनुमभिनृत्यति बर्हिणमभिमुखोनृत्यतीतिवा सखीन्हासयन् ११ १२ चकोरादीननुकृत्यरौतिकदाचिच्चसत्त्वानांमध्येव्याघ्रसिंहयोः ताभ्यांभीतवद्भवति सत्त्वेषुपलायमानेषुपलायतइत्यर्थः तयोःसत्त्वानांबलोद्रेकाणांभीतवद्भवतीतिवा १३ आर्यमग्रजंविश्रमयति विगतश्रमंकरोति १४ मिथोनृत्यादीन्कुर्वतोगोपान्प्रशशंसतुः १५ १६ व्यजनैः पल्लवादिनिर्मितैः १७

१८ ईशचेष्टितइति निगूढस्वभावत्वेऽपिअंतरांतराईशस्यैवचेष्टितानिदृश्यंतेयस्मिन्सः १९ २० ईशचेष्टितत्वमेवदर्शयितुमाह श्रीदामेति स्तोककृष्णःकश्चित् तालालिसंकुलंतालपंक्तिभिर्व्याप्तम् २१ २२ २३ २४ विषूचीनःसर्वतःप्रसृतः २५ २६ २७

अन्येतदनुरूपाणिमनोज्ञानिमहात्मनः गायंतिस्ममहाराजस्नेहक्लिन्नधियःशनैः१८ एवंनिगूढात्मगतिःस्वमाययागोपात्मजत्वंचरितैर्विडंबयन् रेमेरमालालितपादपल्लवोग्राम्यैःसमंग्राम्य
वदीशचेष्टितः १९ श्रीदामानामगोपालोरामकेशवयोःसखा सुबलस्तोककृष्णाद्यागोपाःप्रेम्णेदम
ब्रुवन् २० रामराममहाबाहोकृष्णदुष्टनिबर्हण इतोविदूरेसुमहद्वनंतालालिसंकुलम् २१ फलानि
तत्रभूरीणिपतितानिपतंतिच संतिकिंत्ववरुद्धानिधेनुकेनदुरात्मना २२ सोतिवीर्योऽसुरोरामहे
कृष्णखररूपधृक् आत्मतुल्यबलैरन्यैर्ज्ञातिभिर्बहुभिर्वृतः २३ तस्मात्कृतनराहाराद्भीतैर्नृभिरमि
त्रहन् नसेव्यतेपशुगणैःपक्षिसंघैर्विवर्जितम् २४ विद्यंतेऽभुक्तपूर्वाणिफलानिसुरभीणिच एषवैसुरभिर्गंधोविषूचीनोऽवगृह्यते २५ प्रयच्छतानिनःकृष्णगंधलोभितचेतसाम् वांछाऽस्तिम
हतीरामगम्यतांयदिरोचते २६ एवंसुहृद्वचःश्रुत्वासुहृत्प्रियचिकीर्षया प्रहस्यजग्मतुर्गोपैर्वृ
तौतालवनंप्रभू २७ बलःप्रविश्यबाहुभ्यांतालान्संपरिकंपयन् फलानिपातयामासमतंगजइ
वौजसा २८ फलानांपततांशब्दंनिशम्यासुररासभः अभ्यधावत्क्षितितलंसनगंपरिकंपयन् २९ समेत्यतरसाप्रत्यग्द्वाभ्यांपद्भ्यांबलंबली निहत्योरसिकाशब्दंमुंचन्पर्यसरत्खलः ३०
पुनरासाद्यसंरब्धउपक्रोष्टापराक्स्थितः चरणावपरौराजन्बलायप्राक्षिपद्रुषा ३१ सतंगृही
त्वाप्रपदोर्भ्रामयित्वैकपाणिना चिक्षेपतृणराजाग्रेभ्रामणत्यक्तजीवितम् ३२ तेनाहतोमहा
तालोवेपमानोमहाशिराः पार्श्वस्थंकंपयन्भग्नःसचान्यंसोऽपिचापरम् ३३

२८ सनगंसवृक्षम् २९ प्रत्यग्भ्यांपश्चिमाभ्यांद्वाभ्याम् काशब्दमितिगर्दभजातिशब्दानुकरणम् पर्यसरत्परितोऽधावदित्यर्थः ३० उपक्रोष्टागर्दभः पराक्प्रतिमुखः अपरौपश्चिमौ बलायबलंहंतुम् ३१ तृणराजःतालः ३२ छ छ

उत्सृष्टेनखरदेहेनहतैराहताश्च कंपिरे अकंपंत ३४ यस्मिन्निदंविश्वमोतमूर्ध्वतंतुषुपटइवग्रथितम् प्रोतंतिर्यक्तंतुषुपटवद्वसंग्रथितम् सर्वतोऽनुस्यूतंवर्त्ततइत्यर्थः ३५ ३६ ३७ घनैर्नभस्तलमिवभूःरराज तत्रफलप्रकरसंकीर्णेति दैत्यदेहैःफलतालाग्रैश्चसंकीर्णाइत्यरुणश्वेतनीलघनसादृश्यसंपादनम् ३८ ३९ आदन् अभक्षयन् ४० ४१ गोरजोभिःछुरितेषु

बलस्यलीलयोत्सृष्टखरदेहहताहताः तालाश्चकंपिरेसर्वेमहावातेरिताइव ३४ नैतच्चित्रंभगवतिह्यनंतेजगदीश्वरे ओतप्रोतमिदंयस्मिंस्तंतुष्वंगयथापटः ३५ ततःकृष्णंचरामंचज्ञातयोधेनुकस्यये क्रोष्टारोऽभ्यद्रवन्सर्वेसंरब्धाहतबांधवाः ३६ तांस्तानापततःकृष्णोरामश्चनृपलीलया गृहीतपश्चाच्चरणान्प्राहिणोत्तृणराजसु ३७ फलप्रकरसंकीर्णंदैत्यदेहैर्गतासुभिः रराजभूःसतालाग्रैर्घनैरिवनभस्तलम् ३८ तयोस्तत्सुमहत्कर्मनिशम्यविबुधादयः मुमुचुःपुष्पवर्षाणिचक्रुर्वाद्यानितुष्टुवुः ३९ अथतालफलान्यादन्मनुष्यागतसाध्वसाः तृणंचपशवश्चेरुर्हतधेनुककानने ४० कृष्णःकमलपत्राक्षःपुण्यश्रवणकीर्तनः स्तूयमानोऽनुगैर्गोपैःसाग्रजोव्रजमाव्रजत् ४१ तंगोरजश्छुरितकुंतलबद्धबर्हवन्यप्रसूनरुचिरेक्षणचारुहासम् वेणुंक्वणंतमनुगैरनुगीतकीर्तिंगोप्योदिदृक्षितदृशोऽभ्यगमन्समेताः ४२ पीत्वामुकुंदमुखसारघमक्षिभृंगैस्तापंजहुर्विरहजंव्रजयोषितोऽह्नि तत्सत्कृतिंसमधिगम्यविवेशगोष्ठंसव्रीडहासविनयंयदपांगमोक्षम् ४३ तयोर्यशोदारोहिण्यौपुत्रयोःपुत्रवत्सले यथाकामंयथाकालंव्यधत्तांपरमाशिषः ४४ गताध्वानश्रमौतत्रमज्जनोन्मर्दनादिभिः नीवींवसित्वारुचिरांदिव्यस्रग्गंधमंडितौ ४५

कुंतलेषुबद्धंबर्हंवन्यानिप्रसूनानिचयस्य रुचिरमीक्षणंचारुहासश्चयस्यतंचतंच दिदृक्षितदृशः दिदृक्षितादर्शनोत्कंठायुक्तादृशोयासांताः ४२ मुकुंदस्यमुखपद्मगतंसारघंमधु अह्नियोविरहस्तस्माज्जातंतापम् सचतासांसत्कृतिंपूजाम् कांसत्कृतिंकथंवाकृतांतामाह सव्रीडेति सव्रीडेनसलज्जेनहासेनविनयोयथाभवतितथायदेतत् किंतत् अपांगमोक्षंकटाक्षदर्शनम् तथातासत्कृतिंप्राप्येति ॥४३ ४४ ४५॥

४६ ४७ ४८ ४९ ५० संप्रतिसद्यएवइताप्राप्तास्मृतिर्यैस्तेसंप्रतीतिस्मृतयः यद्वा सम्यक्प्रतीताप्रतिप्राप्तास्मृतिर्यैस्तेतथा
इति ५१ ५२ इतिदशमेटीकायांपंचदशोऽध्यायः १५ षोडशेकालियस्योक्तेनिग्रहोयमुनाह्रदे तत्पत्नीभिःस्तुतेनेनाथकृ
षोनानुग्रहःकृतः १ हत्वारासभदैतेयान्जग्ध्वातालफलान्यलम् प्रीतोऽनृत्यफणारंगेकालियस्यकलानिधिः २ उदवा

जनन्युपहृतंप्राश्यस्वाद्वन्नमुपलालितौ संविश्यवरशय्यायांसुखंसुषुपतुर्व्रजे ४६ एवंसभगवा
न्कृष्णोवृंदावनचरःक्वचित् ययौराममृतेराजन्कालिंदींसखिभिर्वृतः ४७ अथगावश्चगोपाश्चनि
दाघातपपीडिताः दुष्टंजलंपपुस्तस्यास्तृषार्त्ताविषदूषितम् ४८ विषांभस्तदुपस्पृश्यदैवोपहतचे
तसः निपेतुर्व्यसवःसर्वे सलिलांतेकुरूद्वह ४९ वीक्ष्यतान्वैतथाभूतान्कृष्णोयोगेश्वरेश्वरः
ईक्षयामृतवर्षिण्यास्वनाथान्समजीवयत् ५० तेसंप्रतीतस्मृतयःसमुत्थायजलांतिकात् आ
सन्सुविस्मिताःसर्वेवीक्षमाणाःपरस्परम् ५१ अन्वमंसततद्राजन्गोविंदानुग्रहेक्षितम् पीत्वा-
विषंपरेतस्यपुनरुत्थानमात्मनः ५२ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेधेनुकवधोना
मपंचदशोऽध्यायः १५ श्रीशुकउवाच विलोक्यदूषितांकृष्णांकृष्णःकृष्णाहिनाविभुः
तस्याविशुद्धिमन्विच्छन्सर्पंतमुदवासयत् १ राजोवाच कथमंतर्जलेऽगाधेन्यगृह्णाद्भ
गवानहिम् सवैबहुयुगावासंयथासीद्विप्रकथ्यताम् २ ब्रह्मन्भगवतस्तस्यभूम्नःस्वच्छं
दवर्त्तिनः गोपालोदारचरितंकस्तृप्येतामृतंजुषन् ३ श्रीशुकउवाच कालिंद्यांका
लियस्यासीत्ह्रदःकश्चिद्विषाग्निना श्रप्यमाणपयायस्मिन्पतंत्युपरिगाःखगाः ४

सयत्निःसारितवान् १ बहूनियुगान्यावासोयस्यतमहिम् सवैअहिः अजलचरोऽपितस्मिन्नंतर्जलेयथायेनप्रकारे
णासीत् अथवा बहूनियुगानिआवासोयथाभवतितथातेनप्रकारेणसवैतत्रासीदितिकथ्यतामिति २ गोपालेनयदु
दारमाचरितंतंदेवामृतमतः कथ्यतामिति ३ श्रप्यमाणंपच्यमानंपयोयस्यसः अतउपरिगच्छंतःखगायस्मिन्पतंति ४

किंच विप्रुष्मता अंबुकणयुक्तेन विषोदतरंगस्पर्शिमारुतेन स्पृष्टा यस्य तीरगा म्रियंते स ह्रदः आसीदिति ५ तं कालियं चंडो वेगो यस्य तत् विषमेव वीर्यं यस्य तम् कदंबमिति भाविना श्रीकृष्णस्य चरणस्पर्शभाग्येन स एकस्तत्तीरे न शुष्कः अथवाऽमृतमाहरता गरुत्मताक्रांतत्वादिति च पुराणांतरम् आस्फोट्य बाहुं करतलेनाहत्य गाढा दृढा बद्धा रशना कटिबंधनवस्त्रं येन सः ६ तदा सर्पस्य ह्रदः पुरुषश्रेष्ठस्य पतनभारेण संक्षोभितानामुरगाणां विषैरुन्मतोंऽबुराशिर्यस्य सः विषेण कषायीकृता भयंकरा ऊ

विप्रुष्मता विषोदोर्मिमारुतेनाभिदर्शिताः म्रियंते तीरगा यस्य प्राणिनः स्थिरजंगमाः ५ तं चंडवेग
विषवीर्यमवेक्ष्य तेन दुष्टां नदीं च खलसंयमनावतारः कृष्णः कदंबमधिरुह्य ततोऽतितुंगमास्फोट्य
गाढरशनो न्यपतद्विषोदे ६ सर्पह्रदः पुरुषसारनिपातवेगसंक्षोभितोरगविषोच्छ्वसितांबुराशिः प
र्यक्प्लुतो विषकषायविभीषणोर्मिर्धावन् धनुःशतमनंतबलस्य किं तत् ७ तस्य ह्रदे विहरतो भुज
दंडघूर्णवार्घोषमंग वरवारणविक्रमस्य आश्रुत्य तत्स्वसदनाभिभवं निरीक्ष्य चक्षुःश्रवाः समसर
त्तदमृष्यमाणः ८ तं प्रेक्षणीयसुकुमारघनावदातं श्रीवत्सपीतवसनं स्मितसुंदरास्यम् क्रीडंतम
प्रतिभयं कमलोदरांघ्रिं संदश्य मर्मसु रुषा भुजया चछाद ९ तं नागभोगपरिवीतमदृष्टचेष्टमालो
क्य तत्प्रियसखाः पशुपा भृशार्ताः कृष्णेऽर्पितात्मसुहृदर्थकलत्रकामा दुःखानुशोकभयमूढधि-
यो निपेतुः १० गावो वृषा वत्सतर्यः क्रंदमानाः सुदुःखिताः कृष्णे न्यस्तेक्षणा भीता रुदंत्य इव तस्थि
रे ११ अथ व्रजे महोत्पातास्त्रिविधा ह्यतिदारुणाः उत्पेतुर्भुवि दिव्यात्मन्यासन्नभयशंसिनः १२

र्मयो यस्य सः पर्यक् परितः धनुःशतं प्लुतः प्रसृतः नैतच्चित्रमित्याह अनंतबलस्येति ७ ह्रदे विहरतः भुजदंडाहतोदकघोषं श्रुत्वा ततः स्वसदनाभिभवं निरीक्ष्य तदसहमानः सर्पः समसरत् समजगाम ८ प्रेक्षणीयश्च सुकुमारश्च घनवदुज्ज्वलश्च तं श्रीवत्सपीतवसनं श्रीवत्सेन संयुक्तमुज्ज्वलत्पीतं वस्त्रं यस्य तम् भुजया भोगेन च छाद ९ स प्रियो येषां ते तत् प्रियाः ते च ते सखायइति १०।११ भुवि भूकंपादयः दिवि उल्कापातादयः आत्मनि वामनेत्रस्फुरणादयः आसन्नं भयं शंसितुं शीलं येषां ते १२

तानालक्ष्यं गोकुलान्निर्जग्मुरितितृतीयेनान्वयः भयोद्विग्नाः भयहेतुभ्यो भीताः भयेन कंपमाना इति १३ नतं वदंतीति अनद्विदः १४ पशुवृत्तयः अतिवत्सलाः १५ कातरान्भीतान् १६ भगवंतं लक्षयंति यानि पदानि तैः पदैः सूचितया पदव्या मार्गेण १७ पदैर्मार्गज्ञानप्रकारमाह तइति विश्पतेः श्रीकृष्णस्यान्येषां पदानामंतरांतरे मध्ये मध्ये तत्तदपोहेन गवां श्रुतीनां मार्गे सत्वरा

तानालक्ष्य भयोद्विग्ना गोपा नंदपुरोगमाः विना रामेण गाः कृष्णं ज्ञात्वा चारयितुं गतम् १३ तैर्दुर्निमित्तैर्निधनं मत्वा प्राप्तमतद्विदः तत्प्राणास्तन्मनस्कास्ते दुःखशोकभयातुराः १४ आबालवृद्धवनिताः सर्वेंगपशुवृत्तयः निर्जग्मुर्गोकुलाद्दीनाः कृष्णदर्शनलालसाः १५ तांस्तथाकातरान्वीक्ष्य भगवान्माधवो बलः प्रहस्य किंचिन्नोवाच प्रभावज्ञोऽनुजस्य सः १६ तेऽन्वेषमाणा दयितं कृष्णं सूचितया पदैः भगवल्लक्षणैर्जग्मुः पदव्या यमुनातटम् १७ ते तत्र तत्राब्जयवांकुशाशनिध्वजोपपन्नानि पदानि विश्पतेः मार्गे गवामन्यपदांतरांतरे निरीक्ष्यमाणा ययुरंग सत्वराः १८ अंतर्ह्रदे भुजगभोगपरीतमारात्कृष्णं निरीहमुपलभ्य जलाशयांते गोपांश्च मूढधिषणान्परितः पशूंश्च संक्रंदतः परमकश्मलमापुरार्ताः १९ गोप्योऽनुरक्तमनसो भगवत्यनंते तत्सौहृदस्मितविलोकगिरः स्मरंत्यः ग्रस्तेऽहिना प्रियतमे भृशदुःखतप्ताः शून्यं प्रियव्यतिहृतं ददृशुस्त्रिलोकं २० ताः कृष्णमातरमपत्यमनुप्रविष्टां तुल्यव्यथाः समनुगृह्य शुचः स्रवंत्यः तास्ताः प्रियव्रजकथाः कथयंत्य आसन् कृष्णाननेऽर्पितदृशो मृतकप्रतीकाः २१ कृष्णप्राणान्निर्विशतो नंदादीन्वीक्ष्य तं ह्रदम् प्रत्यषेधत्स भगवान्रामः कृष्णानुभाववित् २२ इत्थं स्वगोकुलमनन्यगतिं निरीक्ष्य सस्त्रीकुमारमतिदुःखितमात्महेतोः ॥ आज्ञाय मर्त्यपदवीमनुवर्त्तमानः स्थित्वा मुहूर्त्तमुदतिष्ठदुरंगबंधात् २३

अप्रमत्ताः योगिनस्तत्तदुपाध्यपवादेन यथापरं तत्त्वं मृगयंते तद्वदिति भावः १८ ततश्च सर्पशरीरवेष्टितं कृष्णं दूरान्निरीक्ष्य गोपांश्च पशूंश्च तथा निरीक्ष्यार्त्ताः परमकश्मलं परं मोहं प्रापुः १९ प्रियेण श्रीकृष्णेन व्यतिहृतं विरहितं त्रैलोक्यं शून्यं ददृशुः २० २१ २२ अनन्यगतिमात्मानमित्थं निरीक्ष्यात एवात्महेतोः स्वगोकुलमतिदुःखितमाज्ञाय उरगबंधादुदतिष्ठदित्यन्वयः २३

तस्यमथ्यमानेनवपुषाव्यथितात्मशरीरोभुजंगः कुंडलीमुत्सृज्यतंत्यक्त्वाकुपितःफणानुन्नमय्यश्वसन्केवलमीक्षमाणस्तस्थौक थंभूतःश्वसनरंध्रेषुनासाविवरेषुविषंयस्यसतथाअंबरीषोमंडकपाकभाजनंतद्वत्संतप्तानिस्तब्धानि ईक्षणानियस्यसतथा उल्मुकानि मुखेषुयस्यसश्वसन्श्वसन् २४ हरिश्चक्रीडंस्तममुंसर्पंपरिससार परितोबभ्राम अतिकरालाविषाग्नियुक्तादृष्टिर्य स्यतम् जिह्वयाद्विशिखयेति प्रतिमुखम् २५ एवंपरिभ्रमेणैवहतमोजोयस्यतम् तस्यमूर्द्धस्थयेरत्नानिकरास्तेषांस्पर्शे ना त्यरुणंपादांबुजंयस्यसः ननुकथंचंचलेषुशिरःसुननर्ततत्राह अखिलकलानामादिगुरुः २६ २७ शतैकशीर्ष्णःशतमे

तत्प्रथ्यमानवपुषाव्यथितात्मभोगस्त्यक्त्वोन्नमय्यकुपितःस्वफणान्भुजंगः तस्थौश्वसन्श्वसनरंध्रवि
षांबरीषस्तब्धेक्षणोल्मुकमुखोहरिमीक्षमाणः २४ तंजिह्वयाद्विशिखयापरिलेलिहानंद्वेसृक्किणीह्य
तिकरालविषाग्निदृष्टिम् क्रीडन्नमुंपरिससारयथाखगेंद्रोबभ्रामसोऽप्यवसरंप्रसमीक्षमाणः २५
एवंपरिभ्रमहतौजसमुन्नतांसमानम्यतत्पृथुशिरस्स्वधिरूढआद्यः तन्मूर्द्धरत्ननिकरस्पर्शातिता
म्रपादांबुजोऽखिलकलादिगुरुर्ननर्त २६ तंनर्त्तुमुद्यतमवेक्ष्यतदातदीयगंधर्वसिद्धसुरचारण-
देववध्वः प्रीत्यामृदंगपणवानकवाद्यगीतपुष्पोपहारनुतिभिःसहसोपसेदुः २७ यद्यच्छिरोन
नमतेंगशतैकशीर्ष्णस्तत्तन्ममर्दखलदंडधरोऽघ्रिपातैः क्षीणायुषोभ्रमतउल्बणमास्यतोऽसृ
ङ्नस्तोवमन्परमकश्मलमापनागः २८ तस्याक्षिभिर्गरलमुद्वमतःशिरस्सुयद्यत्समुन्नमतिनिः
श्वसतोरुषोच्चैः नृत्यन्पदाऽनुनमयन्दमयांबभूवपुष्पैःप्रपूजितइवेहपुमान्पुराणः २९

कानिमुख्यानिशीर्षाणियस्यतस्य क्षीणायुषोऽपिपुनर्भ्रमतः यद्यच्छिरोननमतेस्तब्धतांनजहाति नृत्यच्छलेनांघ्रिपातैस्तत्तन्ममर्द तदाचास्यतोमुखेभ्योनस्तोनासाविवरेभ्यश्चासृक्वमन् २८ पुनरपिरुषाउच्चैर्निःश्वसतोयद्यत्समुन्नमति तत्तत्पदाघातेनानुनमयन् इहअस्मिन्नवसरेहृष्टैर्गंधर्वादिभिःशेषासनःपुराणपुरुष इवयशोदानंदनःपुष्पैःप्रपूजितः यद्वा तदागंधर्वादिभिःपुष्पैःप्रपूजितोगोपैःपुराणःपुमानिवदृष्टइति यद्वा पुष्पैःप्रपूजितइवप्रसन्नःसन् दमयांबभूवहितंकृतवानित्यर्थः २९

अरणंशरणं ३० गर्भेजगंतियस्य तस्यातिभरेणावसन्नमाक्रांतम् पार्ष्णिःपादपृष्ठम् आद्यंश्रीकृष्णम् श्लथंतोविस्रंसमानावसनादयोयासांताः ३१ ताःशरणंप्रपन्नाःसत्यःतंप्रणेमुःसंविग्नमनसःआतिविह्वलचित्ताःभुवीति तस्मिन्स्थानेजलाधस्ताद्वातीरे वा शमलस्यपापात्मनोऽपिभर्तुर्मोक्षेप्सवःभर्तुःयत्शमलंतस्यवा भूतपतिंप्राणिमात्रस्यपतिम् शरणदमाश्रयप्रदम् ३२ प्रथमंतावत्कुपितंभगवंतंदंडानुमोदनेनोपशमयंत्यःस्तुवंति न्याय्योहीति तत्रदंडानुमोदनंषड्भिर्दशभिश्चहरेःस्तुतिःप्रार्थनं

तच्चित्रतांडवविरुग्णफणातपत्रोरक्तंमुखैरुरुवमन्नृपभग्नगात्रः स्मृत्वाचराचरगुरुंपुरुषंपुराणंनारायणंतमरणंमनसाजगाम ३० कृष्णस्यगर्भजगतोऽतिभरावसन्नंपार्ष्णिप्रहारपरिरुग्णफणातपत्रम् दृष्ट्वाहिमाद्यमुपसेदुरमुष्यपत्न्यआर्त्ताःश्लथद्वसनभूषणकेशबंधाः ३१ तास्तंसुविग्नमनसोऽथपुरस्कृतार्भाःकायंनिधायभुविभूतपतिंप्रणेमुः साध्व्यःकृतांजलिपुटाःशमलस्यभर्तुर्मोक्षेप्सवःशरणदंशरणंप्रपन्नाः ३२ नागपत्न्यऊचुः न्याय्योहिदंडःकृतकिल्बिषेऽस्मिंस्तवावतारःखलनिग्रहाय रिपोःसुतानामपितुल्यदृष्टेर्धत्सेदमंफलमेवानुशंसन् ३३ अनुग्रहोऽयंभवताकृतोहिनोदंडोऽसतांतेखलुकल्मषापहः यद्दंदशूकत्वममुष्यदेहिनःक्रोधोऽपितेऽनुग्रहएवसंमतः ३४ तपःसुतप्तंकिमनेनपूर्वंनिरस्तमानेनचमानदेन धर्मोऽथवासर्वजनानुकंपयायतोभवांस्तुष्यतिसर्वजीवः ३५ छ छ छ

पंचभिःश्लोकैस्तुतःपन्नगयोषितनाम् ननुनिग्रहानुग्रहलक्षणंवैषम्यंतवास्तीत्याहुः धत्सेदममिति अनुशंसन् आलोचयन् ३३ निग्रहोऽप्यनुग्रहायेत्युक्तम् इदानीमनुग्रहएवायंननिग्रहइत्याहुःअनुग्रहइति नःअस्माकम् यस्मादमुष्यसर्पत्वंदृश्यते अतस्तन्मूलपापनिवर्तकोदंडोऽनुग्रहएवक्रोधत्वेनप्रतीयमानोऽपीत्यर्थः ३४ महांश्चायमनुग्रहइति तस्यपूर्वपुण्यमाभिनंदंति तपइति स्वयंमानरहितेनअन्येभ्योमानदेनचसर्वजीवयतीतिसर्वजीवः ३५ छ छ

नतपआदिनिमित्तएषभाग्योदयः किंत्वचिंत्यंतवरूपावैभवमित्याहुःश्लोकत्रयेण कस्यानुभावइति तपआदिनाब्रह्मादयोऽपियस्याः
श्रियःप्रसादमिच्छंति साश्रीर्ललनाउत्तमश्लोकस्यतवांघ्रिस्पर्शाधिकारस्यवांछयातपआचरत् अस्यसर्पस्यसाकिंकृतवानितिकोवे
त्तीत्यर्थः ३६ यत्तवपादरजःप्रपन्नाःप्राप्ताःपारमेष्ठ्याद्यपितुच्छंमन्यंते ३७ अहोयदेषअयत्नतएवप्रापअन्यैर्ऋष्यादिभिरपि कथं
भूतंपादरजःयदिच्छतःसेव्यंमेभवत्वितिप्रार्थ्यमानस्यैवसमक्षःप्रत्यक्षएवविभवःअपेक्षितासंपद्भवति ३८ नमस्तुभ्यंभगवतेअ
चिंत्यैश्वर्यादिगुणायतदुपपादनायदशभिःश्लोकैर्विशेषणानि पुरुषायपूर्षुअंतर्यामिरूपेणवर्त्तमानायमहात्मनेएवमपिनाति
परिच्छिन्नाय कुतःभूतावासायआकाशाद्याश्रयाय एतदपिकुतः भूतायपूर्वमपिसतेकुतःपरायकारणाय किंच परमात्म

कस्यानुभावोऽस्यनदेवविद्महेतवांघ्रिरेणुस्पर्शाधिकारः यद्वांछयाश्रीर्ललनाचरत्तपोविहायकामा
सुचिरंधृतव्रता ३६ ननाकपृष्ठंनचसार्वभौमंनपारमेष्ठ्यंनरसाधिपत्यम् नयोगसिद्धीरपुनर्भवंवा
वांछंतियत्पादरजःप्रपन्नाः ३७ तदेषनाथापदुरापमन्यैस्तमोजनिःक्रोधवशोऽप्यहीशः संसार
चक्रेभ्रमतःशरीरिणोयदिच्छतःस्याद्विभवःसमक्षः ३८ नमस्तुभ्यंभगवतेपुरुषायमहात्मने
भूतावासायभूतायपरायपरमात्मने ३९ ज्ञानविज्ञाननिधयेब्रह्मणेऽनंतशक्तये अगुणायावि
कारायनमस्तेप्राकृतायच ४०

नेकारणातीताय ३९ कारणत्वंकारणातीतत्वंचसमर्थयितुमाहुः ज्ञानविज्ञाननिधयेज्ञानंज्ञप्तिःविज्ञानंचिच्छक्तिःउभयोर्निधयेताभ्यां
पूर्णायकथंतथात्वमतउक्तंब्रह्मणेनंतशक्तयेकथंभूतायब्रह्मणेअगुणायअविकारायकथंभूतायअनंतशक्तयेप्राकृतायप्रकृतिप्रवर्तकाय
अप्राकृतायइतिवा अप्राकृतायानंतशक्तियुक्ताय अयमर्थः अगुणत्वादविकारंब्रह्मज्ञप्तिमात्रत्वात् कारणातीतम् प्रकृतिप्र
वर्तकोऽनंतशक्तिर्विज्ञाननिधित्वादीश्वरःकारणम् तदुभयात्मनेनमइति ४० छ छ छ

अनंतशक्तित्वात् कालशक्त्याविश्वस्य सृष्ट्यादिरूपेणनमस्यंति कालायकालस्वरूपाय कालनाभायकालशक्त्याश्रयाय कालावयवानांसृष्ट्यादिसमयानांसाक्षिणे ननश्चविश्वायविश्वरूपाय तर्हिकिंजडोऽहंनहि तदुपद्रष्ट्रे नचद्रष्टृमात्रायकिंतुतत्कर्त्रे नच कर्तृमात्राय विश्वहेतवेसर्वकारकरूपाय ४१ तदेवाहुः भूतमात्रेंद्रियप्राणमनोबुद्ध्याशयात्मने आशयश्चित्तम् भूतादिरूपाय अतःसर्वकारकरूपायेति अहंकारात्मतयानमस्यंति त्रिगुणेनेति एवंसृष्टिकार्येयस्त्रिगुणोऽभिमानस्तेनगूढास्वांशभूतानामात्मनामनुभूतिर्येनतस्मै ४२ त्वंत्वहंकारानावृतइतिस्तुवंति नमोऽनंतायाहंकारापरिच्छेदात् अतःसूक्ष्मायादृश्यत्वात् अतएवकूटस्थाय उपाधिकृतविकाराभावात् अतएवविपश्चितेसर्वज्ञाय एवंवस्तुतःस्तुत्वाऽचिंत्यमायात्वेनस्तुवंति

कालायकालनाभायकालावयवसाक्षिणे विश्वायतदुपद्रष्ट्रेतत्कर्त्रेविश्वहेतवे ४१ भूतमात्रेंद्रियप्राणमनोबुद्ध्याशयात्मने त्रिगुणेनाभिमानेनगूढस्वात्मानुभूतये ४२ नमोऽनंतायसूक्ष्मायकूटस्थायविपश्चिते नानावादानुरोधायवाच्यवाचकशक्तये ४३ नमःप्रमाणमूलायकवयेशास्त्रयोनये प्रवृत्तायनिवृत्तायनिगमायनमोनमः ४४ नमःकृष्णायरामायवसुदेवसुतायच प्रद्युम्नायानिरुद्धायसात्वतांपतयेनमः ४५

नानावादानुरोधायअस्तिनास्तिसर्वज्ञः किंचिज्ज्ञः बद्धःमुक्तःएकःअनेकइत्यादिनानावादाननुरूपान्स्वमायया अनुवर्त्ततेयस्तस्मै किंच वाच्यवाचकशक्तये अभिधानाभिधेयशक्तिभेदादपिनानात्वेनप्रतीयमानायेत्यर्थः ४३ अनावृतत्वमेवहेत्वंतरेणापिसूचयंत्यःस्तुवंति नमःप्रमाणमूलायचक्षुरादीनांचक्षुरादिरूपाय अतएवकवयेस्वयंतन्निरपेक्षज्ञानाय कुतःशास्त्रयोनये वेदात्मकनिःश्वासायकिंच प्रवृत्तायनिवृत्तायनिगमायनमोनमः ४४ किंच अनावृतैश्वर्यत्वादेवचतुर्मूर्तिरूपेण सर्वोपास्यत्वेननमंतिनमः कृष्णायेतिश्लोकेन रामायसंकर्षणाय वसुदेवसुतायच वसुदेवशब्दितंशुद्धंसत्वंतत्रप्रकाशमानायवासुदेवायेत्यर्थः सात्वतामुपासकानांपतयेसालोक्यादिनापालकाय एवंचतुर्मूर्तयेकृष्णायतुभ्यंनमइति ४५

* * *

कथं चतुर्मूर्त्तिनेति तदाहुः नमो गुणप्रदीपायेति गुणाः अंतःकरणानि तानि प्रदीपयति प्रकाशयतीति तथा तस्मै चित्ताद्यधिष्ठातृत्वेन चतुर्मूर्त्तिता इत्यर्थः ननु तथाऽपि एकस्यैव कथं चतुष्ट्वमत आहुः गुणात्मच्छादनाय तैरेव गुणैरुपासकानां फलवैचित्र्यायात्मानमाच्छाद्य नानात्वेन प्रकाशमानायेत्यर्थः ननु तर्हि कथं प्रतीतिरत उक्तम् गुणवृत्त्युपलक्ष्याय चित्तादीनां चेतनाध्यवसायादिवृत्तिभिरुपलक्ष्याय उपलक्षणमेवाहुः गुणद्रष्ट्रे तत्साक्षिणे कथंचिदुपलक्ष्य एव न ज्ञेय इत्याहुः स्वसंविदे अगोचरायेत्यर्थः ४६ अगोचरत्वमुपलक्ष्यत्वं च दर्शयंत्यो नमंति अव्याकृतविहाराय अतर्क्यमहिम्न इत्यर्थः सर्वव्याकृतसिद्धये सर्वकार्योत्पत्तिप्रकाशहेतुत्वेनोपलक्षणयोग्यायेत्यर्थः उपलक्षणांतरमाहुः हे हृषीकेश करणप्रवर्तक किं विषयलिप्सया नमुनये आत्मारामाय किं

नमो गुणप्रदीपाय गुणात्मच्छादनाय च गुणवृत्त्युपलक्ष्याय गुणद्रष्ट्रे स्वसंविदे ४६ अव्याकृतविहारा
य सर्वव्याकृतसिद्धये हृषीकेश नमस्तेऽस्तु मुनये मौनशीलिने ४७ परावरगतिज्ञाय सर्वाध्यक्षाय ते
नमः अविश्वाय च विश्वाय तद्द्रष्ट्रेऽस्य च हेतवे ४८

साधनवशेन वा नहि मौनशीलिने मौनमात्मारामता तत्स्वभावाय ४७ कुतः परावरगतिज्ञाय स्थूलसूक्ष्माणां गतिज्ञत्वेन तत्काप्यसज्जमानायेत्यर्थः अपि च सर्वाध्यक्षाय सर्वस्याधिष्ठात्रे कुत एतत् अविश्वाय न विश्वं यस्मिन् तन्निषेधावधये विश्वाय च तद्विवर्त्ताधिष्ठानायेत्यर्थः किं च तद्द्रष्ट्रे अध्यासापवादसाक्षिणे अपि च अस्य विश्वाध्यासस्य तदपवादस्य च विद्याविद्याभ्यां हेतवे यद्वा

अविश्वाय विश्वतैजसाद्यवस्थारहिताय विश्वाय च मायया स्वांशैस्तत्तदवस्थाय तद्द्रष्ट्रे तासामवस्थानां भावाभावसाक्षिणे अन्यसमानं तस्मात्सर्वगतिज्ञत्वसर्वाधिष्ठातृत्वात्मारामत्वादिभिर्निरतिशयैश्वर्याय तुभ्यं नम इति विशेषणैरसंकीर्णैः पंचपंचाशता स्तुतः अहिस्त्रीभिः प्रसन्नो वस्तासामिव भवेद्धरिः ४८ छ छ

एवंनावद्दंडानुमोदनेननमस्कारैश्च भगवंतंप्रसाद्येदानींत्वदधीनानांप्राणिनां कोपराधइत्याशयवंत्यः प्रार्थयंते त्वंहीति अस्यलोकस्यजन्मादित्वमेवअकृत अकरोः ततश्चतांस्तान्संस्काररूपेणसतःस्वभावान्घोरसत्वादीन्प्रतिबोधयन्नीहसेक्रीडसि यद्वा अस्यजन्मादींस्त्वमीहसइत्यन्वयः कथंभूतः अकृताअनादिर्याकालशक्तिस्तांधारयतीतितथा अन्यसमानं
४९ अतस्तस्यतवैवामूस्तनवः तन्यंतइतितनवः क्रीडोपस्कराः तथापितवाधुनाशांताःप्रियाःकुतः सतांधर्मपरिपालने

त्वंह्यस्यजन्मस्थितिसंयमान्प्रभोगुणैरनीहोऽकृतकालशक्तिधृक् तत्तत्स्वभावान्प्रतिबोधयन्सतःसमीक्षयाऽमोघविहारईहसे ४९ तस्यैवतेऽमूस्तनवस्त्रिलोक्यांशांताअशांताउतमूढयोनयः शांताःप्रियास्तेह्यधुनाऽवितुंसतांस्थातुश्चतेधर्मपरीप्सयेहतः ५० अनुगृण्हीष्वभगवन्प्राणांस्त्यजतिपन्नगः स्त्रीणांनःसाधुशोच्यानांपतिःप्राणःप्रदीयताम् ५१ अपराधःसकृद्भर्त्रासोढव्यःस्वप्रजाकृतः क्षंतुमर्हसिशांतात्मन्मूढस्यत्वामजानतः ५२ विधेहितेकिंकरीणामनुष्ठेयंतवाज्ञया यच्छ्रद्धयाऽनुतिष्ठन्वैमुच्यतेसर्वतोभयात् ५३ श्रीशुकउवाच इत्थंसनागपत्नीभिर्भगवान्समभिष्टुतः मूर्छितंभग्नशिरसंविससर्जांघ्रिकुट्टनैः ५४ प्रतिलब्धेंद्रियप्राणःकालियःशनकैर्हरिम् कृच्छ्रात्समुच्छ्वसन्दीनःकृष्णंप्राहकृतांजलिः ५५ वयंखलाःसहोत्पत्त्यातामसादीर्घमन्यवः स्वभावोदुस्त्यजोनाथलोकानांयदसद्ग्रहः ५६ त्वयासृष्टमिदंविश्वंधातर्गुणविसर्जनम् नानास्वभाववीर्यौजोयोनिबीजाशयाकृति ५७ वयंचतत्रभगवन्सर्पाजात्युरुमन्यवः कथंत्यजामस्त्वन्मायांदुस्त्यजांमोहिताःस्वयम् ५८

च्छयाईहतः प्रवर्त्तमानस्यातस्त्वानवितुंस्थातुःस्थितस्य ५० ५१ एवंतवाप्रियाचरणाद्यपराधस्तर्हिसोढव्यइति ५२ युष्मदनुग्रहेऽन्येषांमृत्युरेवेतिचेत्तत्रेत्याहुः विधेहीति त्वदाज्ञयाप्राणिनोनाद्यामेतिभावः ५३ ५४ ५५ यदसद्ग्रहइति यतःस्वभावोसद्ग्रहरूपः यद्वायतःस्वभावादसतिदेहादौयोग्रहःसदुस्त्यजइति ५६ गुणैर्विविधतयासृज्यतइतिगुणविसर्जनं तत्रापिनानास्वभावादयोयस्यतत् ५७ जात्याजन्मनैवउरुर्मन्युर्येषांते वयंकथंत्यजामः ५८

हियस्मात्तत्रतन्माथात्म्येभवानेवकारणमिति अनुग्रहंविधेहिममाज्ञयारवादंतीति ईश्वरत्वान्निग्रहंवाविधेहीति ५९ ६०
यतोगोभिर्नृभिश्चनदीभुज्यतामिति ६१ नयुष्मत्तोभयमाप्नुयात् तस्ययुष्माभिर्भयंनोत्पादनीयमित्याज्ञा इतोऽपित्वयानि
र्गंतव्यमित्याह योऽस्मिन्निति त्वयिस्थितेनतन्नसंभवतीतिभावः ६२ नचतवगरुडभयंभवेदित्याह द्वीपमिति ६३ ६४

भवान्हिकारणंतत्रसर्वज्ञोजगदीश्वरः अनुग्रहंनिग्रहंवामन्यसेतद्विधेहिनः ५९ श्रीशुकउवाच
इत्याकर्ण्यवचःप्राहभगवान्कार्यमानुषः नात्रस्थेयंत्वयासर्पसमुद्रंयाहिमाचिरम् ६० स्वज्ञा
त्यपत्यदाराढ्योगोनृभिर्भुज्यतांनदी यएतत्संस्मरेन्मर्त्यस्तुभ्यंमदनुशासनम् ६१ कीर्तयन्नुभयोःसं
ध्योर्नयुष्मद्भयमाप्नुयात् योऽस्मिन्स्नात्वामदाक्रीडेदेवादींस्तर्पयेज्जलैः ६२ उपोष्यमांस्मरन्नर्चे
त्सर्वपापैःप्रमुच्यते द्वीपंरमणकंहित्वाह्रदमेतमुपाश्रितः ६३ यद्भयात्ससुपर्णस्त्वांनाद्यान्मत्पा
दलांछितम् ६३ ऋषिरुवाच एवमुक्तोभगवताकृष्णेनाद्भुतकर्मणा तंपूजयामासमुदानाग
पत्न्यश्चसादरम् ६४ दिव्यांबरस्रङ्मणिभिःपरार्ध्यैरपिभूषणैः दिव्यगंधानुलेपैश्चमहत्योत्पलमा
लया ६५ पूजयित्वाजगन्नाथंप्रसाद्यगरुडध्वजम् ततःप्रीतोऽभ्यनुज्ञातःपरिक्रम्याभिवाद्यत
म् ६६ सकलत्रसुहृत्पुत्रोद्वीपमध्येजगामह तदैवसामृतजलायमुनानिर्विषाऽभवत् ६७ अनुग्रहा
द्भगवतःक्रीडामानुषरूपिणः ६७ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेकालियनिर्यापणंना
मषोडशोऽध्यायः १६ राजोवाच नागालयंरमणकंकस्मात्तत्याजकालियः कृतंकिंवा
सुपर्णस्यतेनैकेनासमंजसम् १ श्रीशुकउवाच उपहार्यैःसर्पजनैर्मासिमासीहयोब
लिः वानस्पत्योमहाबाहोनागानांप्राङ्निरूपितः २

६५ ६६ ६७ इतिदशमेटीकायांषोडशोऽध्यायः १६

नागंसप्रदर्शेनागालयंतंनिरयापयत् बंधून्सुहृदः स्वतःश्रांतान्सुपर्णास्तत्रदवादपात् १ असमंजसमप्रियम् १ उपहार्यैः
भक्ष्यैःसर्पजनैःसर्पायत्तैर्जनैः वानस्पत्यः वनस्पतेर्मूलेदेयः नागानांतद्बाधपरिहाराययोबलिर्निरूपितःउपकल्पितः २

तेचनागाःस्वंस्वंभागंजनैर्दत्तंसुपर्णायप्रयच्छंति ततोभीताःगोपीथायरक्षणाय ३ विषवीर्याभ्यांयोमदःतेनाविष्टः काद्रवेयः कद्रुपुत्रोगरुडंकदर्थीकृत्यअविगणय्य यद्वा उपहार्यैःसुपर्णभक्ष्यैः सर्पाएवजनास्तैर्नागानांसंबंधीयस्मिन्नेकैकोनागोदीयते तथाभूतोयोबलिःसुपर्णायनिरूपितः तत्रस्वंस्वंभागंसर्वेनागाःप्रयच्छंति कालियस्तुनप्रयच्छति किंत्वन्यैर्दत्तमपितंबलिंस्वयमेवबुभुजे ४ ५ विषमेवायुधंयस्यसःप्रत्यभ्ययात् योद्धुंप्रतिजगाम उच्छ्रितनैकमस्तकः उन्नमितानेकफणःददा

स्वंस्वंभागंप्रयच्छंतिनागाःपर्वणिपर्वणि गोपीथायात्मनःसर्वेसुपर्णायमहात्मने ३ विषवीर्यमदाविष्टः
काद्रवेयस्तुकालियः कदर्थीकृत्यगरुडंस्वयंतंबुभुजेबलिम् ४ तच्छ्रुत्वाकुपितोराजन्भगवान्भग
वत्प्रियः विजिघांसुर्महावेगःकालियंसमुपाद्रवत् ५ तमापतंतं तरसाविषायुधःप्रत्यभ्ययादुच्छ्रि
तनैकमस्तकः दद्भिःसुपर्णंव्यदशद्ददायुधःकरालजिह्वोच्छ्वसितोग्रलोचनः ६ तंतार्क्ष्यपुत्रःसनि-
रस्यमन्युमान्प्रचंडवेगोमधुसूदनासनः पक्षेणसव्येनहिरण्यरोचिषाजघानकद्रूसुतमुग्रविक्र
मः ७ सुपर्णपक्षाभिहतःकालियोतीवविह्वलः ह्रदंविवेशकालिंद्यास्तदगम्यंदुरासदम् ८
तत्रैकदाजलचरंगरुडोभक्ष्यमीप्सितम् निवारितःसौभरिणाप्रसह्यक्षुधितोहरत् ९ मीनान्
सुदुःखितान्दृष्ट्वादीनान्मीनपतौहते कृपयासौभरिःप्राहतत्रत्यक्षेममाचरन् १० अत्रप्रविश्य
गरुडोयदिमत्स्यान्सखादति सद्यःप्राणैर्वियुज्येतसत्यमेतद्ब्रवीम्यहम् ११ तंकालियःपरंवेदना-
न्यःकश्चनलेलिहः अवात्सीद्गरुडाद्भीतःकृष्णेनचविवासितः १२ कृष्णंह्रदाद्विनिष्क्रांतंदिव्य
स्रग्गंधवाससम् महामणिगणाकीर्णंजांबूनदपरिष्कृतम् १३

युधः दंतायुधः करालजिह्वश्चासावुच्छ्वसितोग्रलोचनश्चउच्छ्वसितानिउज्जृंभितानि उग्राणिलोचनानियस्यसः ६ तार्क्ष्यपुत्रोगरुडः मधुसूदनस्यासनंयस्मिन्सः ७ तस्यगरुडस्यागम्यमगाधतयादुरासदम् ८ तदगम्यत्वेकारणमाह तत्रेति निवारितोऽपि ९ १० ११ लेलिहःसर्पः अतस्तत्रावात्सीत् १२ जांबूनदंसुवर्णंतेनालंकृतम् १३

असवःइंद्रियाणिप्रमोदनिभृतात्मानः आनंदपूर्णमनसः १४ लब्धेहाःलब्धचेष्टाः १५ नगाःवृक्षाःअपिपूर्वंशुष्काःसंतःसद्य
एवविरूढाइत्यर्थः १६ तेविप्राऊचुः ७।१८ नष्टलब्धप्रजानष्टा मायापुनर्लब्धाप्रजाययासा १९ श्रमेणचकर्शिताःउपकूलतः
कूलप्रांते   २० २१ २२ २३ कालाग्नेःमृत्युरूपादग्नेःनमृत्योर्बिभीमः किंतुत्वच्चरणवियोगादित्याहुः नशक्नुमइति २४

उपलभ्योत्थिताःसर्वेलब्धप्राणाइवासवः प्रमोदनिभृतात्मानोगोपाःप्रीत्याभिरेभिरे १४ यशोदारोहिणीनं
दोगोप्योगोपाश्चकौरव कृष्णंसमेत्यलब्धेहाआसन्लब्धमनोरथाः १५ रामश्चाच्युतमालिंग्यज-
हासास्यानुभाववित् नगागावोवृषावत्सालेभिरेपरमांमुदम् १६ नंदंविप्राःसमागत्यगुरवःसकल
त्रकाःऊचुस्तेकालियग्रस्तोदिष्ट्यामुक्तस्तवात्मजः १७ देहिदानंद्विजातीनांकृष्णनिर्मुक्तिहेतवे नं
दःप्रीतमनाराजन्गाःसुवर्णंतदादिशत् १८ यशोदापिमहाभागानष्टलब्धप्रजासती परिष्वज्यांकमा
रोप्यमुमोचाश्रुकलांमुहुः १९ तांरात्रिंतत्रराजेंद्रक्षुत्तृड्भ्यांश्रमकर्शिताः ऊषुर्व्रजौकसोगावःकालिं
द्याउपकूलतः २० तदाशुचिवनोद्भूतोदवाग्निःसर्वतोव्रजम् सुप्तंनिशीथआवृत्यप्रदग्धुमुपचक्रमे
२१ ततउत्थायसंभ्रांतादह्यमानाव्रजौकसः कृष्णंययुस्तेशरणंमायामनुजमीश्वरं २२ कृष्णकृष्ण
महाभागहेरामामितविक्रम एषघोरतमोवह्निस्तावकान्ग्रसतेहिनः २३ सुदुस्तरान्नःस्वान्पा-
हिकालाग्नेःसुहृदःप्रभो नशक्नुमस्त्वच्चरणंसंत्यक्तुमकुतोभयम् २४ इत्थंस्वजनवैक्लव्यंनिरीक्ष्यज
गदीश्वरः तमग्निमपिबत्तीव्रमनंतोनंतशक्तिधृक् २५   इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशम
स्कंधेकालियदमनोनामसप्तदशोऽध्यायः १७   श्रीशुकउवाच   अथकृष्णःपरिवृतोज्ञा
तिभिर्मुदितात्मभिः   अनुगीयमानोन्यविशद्व्रजंगोकुलमंडितम् २

२५ विमोहानहिदंडेन ततःस्वशरणंगतान् गोपानपादनंतोसावनंतवनवन्हितः १   इतिदशमेटीकायांसप्तदशोऽध्या
यः १७   अष्टादशेततोग्रीष्मेवसंतगुणलक्षिते अघातयद्बलेनालंप्रलंबंलीलयाहरिः १ कृत्वानृत्यंफणाग्रेषुकालि
यस्यसकौतुकम् बलंप्रलंबनुगांसमारोहयदत्रातिहा २

गोपालच्छद्ममायया गोपालनमेव छद्म यस्यां तया मायया २ वसंतसाम्यमाह चतुर्भिः यत्र ग्रीष्मेपि निर्झराणां निर्ह्रादेन घोषेण निवृत्तस्वनाः छन्नध्वनयो झिल्लिकाः कठोरध्वनिसूक्ष्मकीटा यस्मिन् तथाभूतं वृंदावनं भवति किंच शश्वत्तेषां निर्झराणां शीकरैरंबुकणैः ऋजीषाः स्निग्धा ये द्रुमाः तेषां मंडलैर्मंडितम् ४ यत्र ग्रीष्मे वने वा निदाघो ग्रीष्मस्तेन तत्कालीन वह्न्यर्काभ्यां च भवति यो दवस्तापः अतिशाद्वले अतिहरिततृणाकीर्णे यद्वा अतिक्रांतशाद्वलेपि स्थाने ५ ननु शाद्वलमेव कुतस्त्यं तत्राह

व्रजेविक्रीडतोरेवंगोपालच्छद्ममायया ग्रीष्मोनामर्तुरभवन्नातिप्रेयाञ्छरीरिणाम् २ सचवृंदावनगुणैर्वसंतइवलक्षितः यत्रास्तेभगवान्साक्षाद्रामेणसह केशवः ३ यत्रनिर्झरनिर्ह्रादनिवृत्तस्वनझिल्लिकम् शश्वत्तच्छीकरर्जीषद्रुममंडलमंडितम् ४ सरित्सरःप्रस्रवणोर्मिवायुना कह्लारकंजोत्पलरेणुहारिणा नविद्यतेयत्रवनौकसांदवोनिदाघवह्न्यर्कभवोतिशाद्वले ५ अगाधतोयह्रदिनीतटोर्मिभिर्द्रवत्पुरीष्याःपुलिनैःसमंततः नयत्रचंडांशुकराविषोल्बणाभुवोरसंशाद्वलितंचगृण्हते ६ वनंकुसुमितंश्रीमन्नदच्चित्रमृगद्विजम् गायन्मयूरभ्रमरंकूजत्कोकिलसारसम् ७ क्रीडिष्यमाणस्तत्कृष्णोभगवान्बलसंयुतः वेणुंविरणयन्गोपैर्गोधनैःसंवृतोविशत् ८ प्रवालबर्हस्तबकस्रग्धातुकृतभूषणाः रामकृष्णादयोगोपाननृतुर्युयुधुर्जगुः ९ कृष्णस्यनृत्यतःकेचिज्जगुःकेचिदवादयन् वेणुपाणितलैःशृंगैःप्रशशंसुरथापरे ११ गोपजातिप्रतिच्छन्नादेवागोपालरूपिणः ईडिरेकृष्णरामौचनटाइवनटंनृप १२

अगाधेति अगाधानि तोयानि यासां तासां ह्रदिनीनां तटस्पर्शिभिरूर्मिभिः पुलिनैः सह द्रवत्पुरीषं पंकोयस्याः तस्या भुवः रसं शाद्वलितं शाद्वलरूपतां च विषवदुल्बणा अपि सूर्यरश्मयो न गृण्हते न हरंति ६ तद्वनमविशदिति पूर्वेणान्वयः नदंतश्चित्रा मृगा द्विजाश्च यस्मिन् गायंतो मयूरा भ्रमराश्च यस्मिन् कूजंतः कोकिलाः सारसाश्च यस्मिन् तत् अविशत् ७ ८ ९ १० ११ छ छ छ छ

काकपक्षाः चूडाकरणात्प्राक्तनकेशाः भ्रमणादिप्रकारैर्नियुद्धेन बाहुयुद्धेन चिक्रीडतुः १२ १३ कुंभैः कुंभवृक्षफलैः अस्पृश्यत्वं नेत्रबंधश्च नंदाद्यैर्मृगाणां खगानां च चेष्टया १४ दर्दुरप्लवैः मंडूकप्लुतिभिः स्पंदोलिकया दोलालंबनेन नृपाणामिव लीलया १५ नद्यः अद्रिद्रोण्यः कुंजानि च एतेषु १६ चारयंतोः सतोः तद्वने तस्मिन्वने तयोर्जिहीर्षया १७ १८ यथायथं वयोबलाद्यनुरू

भ्रामणैर्लंघनैः क्षेपैरास्फोटनविकर्षणैः । चिक्रीडतुर्नियुद्धेन काकपक्षधरौ क्वचित् १२ क्वचिन्नृत्यत्सु चान्येषु गायकौ वादकौ स्वयम् शशंसतुर्महाराज साधु साध्विति वादिनौ १३ क्वचिद्बिल्वैः क्वचित्कुंभैः क्व चामलकमुष्टिभिः अस्पृश्य नेत्रबंधाद्यैः क्वचिन्मृगखगेहया १४ क्वचिच्च दर्दुरप्लावैर्विविधैरुपहासकैः कदाचित्स्पंदोलिकया कर्हिचिन्नृपचेष्टया १५ एवं तौ लोकसिद्धाभिः क्रीडाभिश्चेरतुर्वने नद्यद्रिद्रोणिकुंजेषु काननेषु सरःसु च १६ पशूंश्चारयतोर्गोपैस्तद्वने रामकृष्णयोः गोपरूपी प्रलंबोगादसुरस्तज्जिहीर्षया १७ तं विद्वानपि दाशार्हो भगवान्सर्वदर्शनः अन्वमोदत तत्सख्यं वधं तस्य विचिंतयन् १८ तत्रोपहूय गोपालान्कृष्णः प्राह विहारवित् हे गोपा विहरिष्यामो द्वंद्वीभूय यथायथम् १९ तत्र चक्रुः परिवृढौ गोपा रामजनार्दनौ कृष्णसंघट्टिनः केचिदासन्रामस्य चापरे २० आचेरुर्विविधाः क्रीडा वाह्यवाहकलक्षणाः यत्रारोहंति जेतारो वहंति च पराजिताः २१ वहंतो वाह्यमानाश्च चारयंतश्च गोधनम् भांडीरकं वटं नाम जग्मुः कृष्णपुरोगमाः २२ रामसंघट्टिनो यर्हि श्रीदामवृषभादयः क्रीडायां जयिनस्तांस्तानूहुः कृष्णादयो नृप २३ उवाह कृष्णो भगवान्श्रीदामानं पराजितः वृषभं भद्रसेनस्तु प्रलंबो रोहिणीसुतम् २४ अविषह्यं मन्यमानः कृष्णं दानवपुंगवः वहन्द्रुततरं प्रागादवरोहणतः परम् २५

पं द्वंद्वीभूय १९ परिवृढौ नायकौ तत्र केचन कृष्णसंघट्टिनः कृष्णपक्षीयाः २० २१ वाह्यमानाः पृष्ठेनोह्यमानाः २२ २३ २४ कृष्णद्धर्षितं चभाय अवरुह्यतेऽस्मिन्नित्यवरोहणं मर्यादा ततः परं दूरमगात् २५ छ ७

धरणिधरेंद्रवद्गौरंवपुर्यस्यतम् निजमासुरंवपुरास्थितः पुरटपरिच्छदः स्वर्णालंकारःतडिद्द्युमान् विद्युद्दीप्तिमान् इत्यलंकारो
पमा उडुपतिवाडितिरामोपमा उडुपतिंवहतीत्युडुपतिवाट् यद्वायथोचितस्थानेषुस्थिताविद्युतोभवंति उपरिचउडुपतिस्त
दासौंबुदोयथाभातितद्वद्बभावित्यर्थः २६ अलमतिवेगेनप्रदीप्तेदृशौयस्मिन्वपुषितत् भ्रुकुटितटसंलग्नाउग्रादंष्ट्रायस्मि
न्तत्प्रदीप्तदृक् भ्रुकुटितटं यस्मिन्नुग्रादंष्ट्रायस्मिन्तच्चलन्त्योग्निवा ज्वलंत्यःशिखाःकेशायस्मिन्तत् २७ आगतस्मृतिरभ

तमुद्वहन्धरणिधरेंद्रगौरवंमहासुरोविगतरयोनिजंवपुः सआस्थितःपुरटपरिच्छदोबभौतडिद्द्युमानुडु
पतिवाडिवांबुदः २६ निरीक्ष्यतद्वपुरलमंबरेचरत्प्रदीप्तदृग्भ्रुकुटितटोग्रदंष्ट्रकम् ज्वलच्छिखंकट
ककिरीटकुंडलत्विषाद्भुतंहलधरईषदत्रसत् २७ अथागतस्मृतिरभयोरिपुंबलोविहायसार्थमिवह
रंतमात्मनः रुषाहनच्छिरसिदृढेनमुष्टिनासुराधिपोगिरिमिववज्ररंहसा २८ सआहतःसपदिवि
शीर्णमस्तकोमुखाद्वमन्रुधिरमपस्मृतोऽसुरः महारवंव्यसुरपतत्समीरयन्गिरिर्यथामघ
वतआयुधाहतः २९ दृष्ट्वाप्रलंबंनिहतंबलेनबलशालिना गोपाःसुविस्मिताआसन्साधुसाधि
तिवादिनः ३० आशिषोऽभिगृणंतस्तंप्रशशंसुस्तदर्हणं प्रेत्यागतमिवालिंग्यप्रेमविह्वलचेतसः ३१
पापेप्रलंबेनिहतेदेवाःपरमनिर्वृताः अभ्यवर्षन्बलंमाल्यैःशशंसुःसाधुसाध्विति ३२ इतिश्रीभा
गवतेमहापुराणेदशमस्कंधेप्रलंबवधोनामाष्टादशोऽध्यायः १८ श्रीशुकउवाच क्रीडा
सक्तेषुगोपेषुतद्गावोदूरचारिणीः स्वैरंचरंत्योविविशुस्तृणलोभेनगह्वरम् १

यइव आत्मनःसार्थंगोपसमूहंविहायहरंतंरिपुमहनत् यद्वा विहायसाआकाशमार्गेणात्मनःप्राप्तमर्थमिवहरंतमिति वज्र
रंहसावज्रवेगेनमुष्टिना २८ अपस्मृतःगतस्मृतिःमहारवंसमीरयन् २९ ३० तदर्हणंप्रशंसार्हम् ३१ ३२ इति
दशमेटीकायामष्टादशोऽध्यायः १८ ऊनविंशेनिविष्टंतुगोपगोकुलमच्युतः मुंजारण्यमरण्याग्नेररक्षत्तान्नि
पानतः १ दूरचारिणीः दूरचारिण्यः १ छ छ छ छ

वनाद्वनांतरंनिर्विशंत्योदावेनतर्षिताःतृषिताःक्रंदंत्यःइषीकाटवीम् अत्युच्छ्रितघनतृणविशेषारण्यम् निर्विविशुः २ कृष्णारामावदीयेषांतेनतुतौ ३ तासांगवांखुरैःदद्भिश्चछिन्नैस्तृणैःगोष्पदैरंकितैश्चभूप्रदेशैस्तृणैर्वागवांमार्गमन्वगमन् नष्टजीव्या

अजागावोमहिष्यश्चनिर्विशंत्योवनाद्वनम् इषीकाटवींनिर्विविशुःक्रंदंत्योदावतर्षिताः २ तेपश्यंतःपशून्गोपाःकृष्णारामादयस्तदा जातानुतापानविदुर्विचिन्वंतोगवांगतिम् ३ तृणैस्तत्खुरदच्छिन्नैर्गोष्पदैरंकितैर्गवाम् मार्गमन्वगमन्सर्वेनष्टाजीव्याविचेतसः ४ मुंजाटव्यांभ्रष्टमार्गंक्रंदमानंस्वगोधनं संप्राप्यतृषिताःश्रांतास्ततस्तेसन्यवर्तयन् ५ ताआहूताभगवतामेघगंभीरयागिरा स्वनाम्नांनिनदंश्रुत्वाप्रतिनेदुःप्रहर्षिताः ६ ततःसमंताद्वनधूमकेतुर्यदृच्छयाभूत्क्षयकृद्वनौकसाम् समीरितःसारथिनोल्बणोल्मुकैर्विलेलिहानःस्थिरजंगमान्महान् ७ तमापतंतंपरितोदवाग्निंगोपाश्चगावःप्रसमीक्ष्यभीताः ऊचुश्चकृष्णंसबलंप्रपन्नायथाहरिंमृत्युभयार्दिताजनाः ८ कृष्णकृष्णमहावीर्यहेरामामितविक्रम दावाग्निनादह्यमानान्प्रपन्नांस्त्रातुमर्हथः ९ नूनंत्वद्बांधवाःकृष्णनचार्हंत्यवसीदितुम् वयंहिसर्वधर्मज्ञत्वन्नाथास्त्वत्परायणाः १० श्रीशुकउवाच वचोनिशम्यकृपणंबंधूनांभगवान्हरिः निमीलयतमाभैष्टलोचनानीत्यभाषत ११ तथेतिमीलिताक्षेषुभगवानग्निमुल्बणम् पीत्वामुखेनतान्कृच्छ्राद्योगाधीशोव्यमोचयत् १२ ततश्चतेक्षीण्युन्मील्यपुनर्भांडीरमापिताः निशम्यविस्मिताआसन्नात्मानंगाश्चमोचिताः १३ कृष्णस्ययोगवीर्यंतद्योगमायानुभावितम् दावाग्नेरात्मनःक्षेमंवीक्ष्यतेमेनिरेमरम् १४ गाःसन्निवर्त्यसायान्हेसहरामोजनार्दनः वेणुंविरणयन्गोष्ठमगाद्गोपैरभिष्टुतः १५

गतजीविकासाधनाः ४ मुंजाटव्यपिसेवइषीकाटवी ५ ६
गोपानांनाशहेतुर्वनवन्हिःसर्वतःप्रादुरभूत् सारथिनावायुना ७ ८ ९ १० ११ कृच्छ्राद्दूरप्रवेशकृद्भ्रमादिजनितान्
१२ क्षणेनैवभांडीरंप्रापिताः ततःअक्षीण्युन्मील्यविस्मिताः १३ १४ १५

१६ श्रीदामादिस्वगोपानां स्वांगमारुह्यलब्धतां स्वैश्वर्यमाविरकरोत्वनवह्निनिपानतः १ इतिदशमेटीकायामेकोनविंशोऽध्यायः १९ विंशेप्रावृट्शरच्छोभावर्णनेनवनोचिताः प्रावृट्क्रीडानिरूप्यंतेगोपरामयुजोर्हरेः १ हेयादेयोपमानेनप्रावृट्शरदृतुश्रियोः वर्णनंतद्रुतैश्वर्यंकृष्णलीलाविवक्षया २ १ २ तत्रप्रावृट्वर्णनंततआदिह्याविंशत्या सर्वेषांप्राणिनांसमुद्भवउत्पत्तिर्जीवनंतश्चयस्यांसाप्रावृट्विद्योतमानाःपरिधयःपरिवेषादिशोभायस्यांसाविस्फूर्जितंसंक्षोभितंनभस्तलंयस्यांसा ३ सांद्रैर्नीबिडैर्नीलांबुदैःविद्युद्गर्जितसहितैराछन्नंसगुणंगुणैराछन्नंजीवाख्यंविद्युद्गर्जितांबुदानांसत्वरजस्तमोभिरुपमा ४ पर्ज

गोपीनांपरमानंदआसीद्गोविंददर्शने क्षणंयुगशतमिवयासांयेनविनाभवत् १६ इतिश्रीभा॰दशमस्कंधेदावाग्निपाननामएकोनविंशोऽध्यायः १९ श्रीशुकउवाच तयोस्तदद्भुतंकर्मदावाग्नेर्मोक्षमात्मनः गोपाःस्त्रीभ्यःसमाचख्युःप्रलंबवधमेवच १ गोपवृद्धाश्चगोप्यश्चतदुपाकर्ण्यविस्मिताः मेनिरेदेवप्रवरौकृष्णरामौव्रजंगतौ २ ततःप्रावर्ततप्रावृट्सर्वसत्वसमुद्भवा विद्योतमानपरिधिर्विस्फूर्जितनभस्तला ३ सांद्रनीलांबुदैर्व्योमसविद्युत्स्तनयित्नुभिः अस्पष्टज्योतिराच्छन्नंब्रह्मेवसगुणंबभौ ४ अष्टौमासान्निपीतंयद्भूम्याश्चोदमयंवसु स्वगोभिर्मोक्तुमारेभेपर्जन्यःकालआगते ५ तडित्वंतोमहामेघाश्चंडश्वसनवेपिताः प्रीणनंजीवनंह्यस्यमुमुचुःकरुणाइव ६ तपःकृशादेवमीढाआसीद्वर्षीयसीमही यथैवकाम्यतपसस्तनुःसंप्राप्यतत्फलम् ७ निशामुखेषुखद्योतास्तमसाभांतिनग्रहाः यथापापेनपाखंडानहिवेदाःकलौयुगे ८

न्यः सूर्यः स्वगोभिःरश्मिभिःकालेयथोचितसमये अन्नराजोपमाकरादानतः समयेपुनर्दानतश्चसूचिता ५ अस्यविश्वस्यप्रीणनमाप्यायनकरंजीवनमुदकंमुमुचुः कृपालवोयथातप्तंजनंनिरीक्ष्यानुकंपमानाः तदाप्यायनायस्वजीवनमपिसृजंति तद्वन्महांतोमेघास्तडिन्वंतोविश्वंतप्तंनिरीक्ष्यवायुभिर्वेपिताजीवनंमुमुचुरिति ६ तपसाग्रीष्मेणकृशादेवमीढापर्जन्यसिक्ताववर्षीयसीउच्छूनापुष्टा काम्यंतपोयस्यतस्यतनुःकामान्संप्राप्य यथेति ७ ८ छ छ छ

नित्यकर्मावसाने आचार्यनिनदंश्रुत्वातच्छिष्याःयथाधीयंतेतद्वदिति ९ अनुशुष्यतीः अनुशुष्यंत्यःअस्वतंत्रस्यइंद्रियपरतंत्रस्यस्वतंत्रस्यनिरंकुशस्येतिवा १० हरिभिर्नीलैःशष्पैःबालतृणैःनीलवर्णाक्वचित् इंद्रगोपैःकीटविशेषैर्लोहिता तत्रतत्रउच्छिलींध्रैःछत्राकारैरुद्भिदैःकृतच्छायानृणांराज्ञांश्रीःसेनासंपदिव ११ क्षेत्राणीति तदाहिवृष्टेरविच्छेदेलसंतःप्रियंवादयोमुदंददतिविच्छेदेशुष्यंतोनुतापंचेति १२ अबिभ्रन्अबिभरुः यथाहरिनिषेवयेति हरिसेवायांप्रवृत्ताहिसद्यएवसर्वेरुचिराभवंति तस्याःपरमधर्मत्वात्परमसुखत्वाच्चतद्वदिति १३ कामाक्तंकामवासनायुक्तमिति श्वसनोर्मिसाम्यंगुणैर्विषयैःयुज्यतइतिसरित्संगतिसा

श्रुत्वापर्जन्यनिनदंमंडुकाव्यसृजन्गिरः तूष्णींशयानाःप्राग्यद्वद्ब्राह्मणानियमात्यये ९ आसन्नुत्पथवाहिन्यःक्षुद्रनद्योनुशुष्यतीः पुंसोयथास्वतंत्रस्यदेहद्रविणसंपदः १० हरिताहरिभिःशष्पैरिंद्रगोपैश्चलोहिता उच्छिलींध्रकृतच्छायानृणांश्रीरिवभूरभूत् ११ क्षेत्राणिसस्यसंपद्भिःकर्षकाणांमुदंददुः धनिनामुपतापंचदैवाधीनमजानताम् १२ जलस्थलौकसःसर्वेनववारिनिषेवया अबिभ्रद्रुचिरंरूपंयथाहरिनिषेवया १३ सरिद्भिःसंगतःसिंधुश्चुक्षुभेश्वसनोर्मिमान् अपक्वयोगिनश्चित्तंकामाक्तंगुणयुग्यथा १४ गिरयोवर्षधाराभिर्हन्यमानानविव्यथुः अभिभूयमानाव्यसनैर्यथाधोक्षजचेतसः १४ मार्गाबभूवुः संदिग्धास्तृणैश्छन्नाह्यसंस्कृताः नाभ्यस्यमानाःश्रुतयोद्विजैःकालहताइव १६ लोकबंधुषुमेघेषुविद्युतश्चलसौहृदाः स्थैर्यंनचक्रुःकामिन्यःपुरुषेषुगुणिष्विव १७ धनुर्वियतिमाहेंद्रंनिर्गुणंचगुणिन्यभात् व्यक्तेगुणव्यतिकरेगुणवान्पुरुषोयथा १८ नरराजोडुपश्छन्नःस्वज्योत्स्नाराजितैर्घनैः अहंमत्याभासितयास्वभासापुरुषोयथा १९

म्यम् १४ अधोक्षजेएवचेतोयेषांते १५ असंस्कृताःअक्षुण्णाःनाभ्यस्यमानाइत्यसंस्कृतसाम्यम् कालेनचाहताइतितृणाच्छादनसाम्यम् १६ यथाकामिन्यःपुंश्चल्यः १७ निर्गुणंज्यारहितमपिगुणिनिगर्जितशब्दवति अभात्अशोभत गुणव्यतिकरात्मकेव्यक्तेप्रपंचेअगुणवान् निर्गुणःपुरुषोयथेति १८ स्वभासाभासितयाअहंमत्येतिस्वचैतन्येनैवप्रकाशितेनाहंकारेणच्छन्नोजीवोयथा यद्वा अहंविद्वान्दातावेत्ताशूरइतिस्वमतीत्येवारोपितयाइति १९ ७

मेघागमेनोत्सवोयेषामतोहृष्टाः २० नानात्ममूर्तयः अनेकरूपदेहाः २१ अशांतानिपंककंटकादियुक्तानिरोधांसितटानियेषां तेष्वपिन्यूषुःनितरामवसन् सारसाःचक्रवाकाः अशांतानिघोराणिअनुपरतानिवाकृत्यानियेषुतेष्वपिगृहेषु २२ ईश्वरे इंद्रे २३ नुन्नाःप्रेरिताः आशिषःकामान् विशपतयोराजानः वणिजांपतयोवा द्विजेरिताःपुरोहितैः रुक्ताः २४ प्रावृषिहलाक्री

मेघागमोत्सवाहृष्टाःप्रत्यनंदन्शिखंडिनः गृहेषुतप्तानिर्विण्णायथाच्युतजनागमे २० पीत्वापःपादपाः पद्भिरासन्नानात्ममूर्तयः प्राक्क्षामास्तपसाश्रांतायथाकामानुसेवया २१ सरस्स्वशांतरोधःसुन्यूषुरंगापिसारसाः गृहेष्वशांतकृत्येषुग्राम्याइवदुराशयाः २२ जलौघैर्निरभिद्यंतसेतवोवर्षतीश्वरे पाखंडिनामसद्वादैर्वेदमार्गाःकलौयथा २३ व्यमुंचन्वायुभिर्नुन्नाभूतेभ्योथामृतंघनाः यथाशिषोविश्पतयःकालेकालेद्विजेरिताः २४ एवंवनंतद्वर्षिष्ठंपक्वखर्जूरजंबुमत् गोगोपालैर्वृतोरंतुंसबलःप्राविशद्धरिः २५ धेनवोमंदगामिन्यऊधोभारेणभूयसा ययुर्भगवताहूताद्रुतंप्रीत्यास्नुतस्तनीः २६ वनौकसःप्रमुदितावनराजीर्मधुच्युतः जलधारागिरेर्नादानासन्नाददृशेगुहाः २७ क्वचिद्वनस्पतिक्रोडेगुहायांचाभिवर्षति निर्विश्यभगवान्रेमेकंदमूलफलाशनः २८ दध्योदनंसमानीतंशिलायांसलिलांतिके संभोजनीयैर्बुभुजेगोपैःसंकर्षणान्वितः २९ शाद्वलोपरिसंविश्यचर्वतोमीलितेक्षणान् तृप्तान्वृषान्वत्सतरान्गाश्चस्वोधोभरश्रमाः ३० प्रावृट्श्रियंचतांवीक्ष्यसर्वभूतमुदावहाम् भगवान्पूजयांचक्रेआत्मशक्त्युपबृंहिताम् ३१

डांवर्णयति एवंवनमितिसप्तभिः वर्षिष्ठंसमृद्धं २५ २६ वनौकसःपुलिंदीः प्रमुदिताःभगवान्ददृशे तथावनराजीः मधुच्युतः मधुस्रवाः ददृशे गिरेःसकाशात् जलधाराश्चतासां नादान् आसन्नानिकटवर्तिनीर्गुहाश्च यद्वा वनौकसःप्रमुदिताआसन् तथावनराजीः वनराजयः वनपरंपराःमधुच्युतआसन् गिरेर्जलधाराआसन् तानेवंभूतानाददृशे सर्वतोददर्श तथाभगवान्धाराणांनादान्गुहाश्चेति २७ २८ २९ ३० ३१

शरदंवर्णयति एवंनिवसतोरित्यष्टादशभिः विगतानिअभ्राणियस्यांसास्वच्छानिअंबूनियस्यांसा अपरुषःशांतोनिलोयस्यां साचसाच ३२ नीरजानांसुत्पत्तिर्यथानयाशरदाकृतानीरजानासुत्पत्त्यावा ३३ व्योम्नोब्दमिति व्योमादीनांचतुर्णांचतुरोमलान्शरद्हरत् आश्रमिणांचतुर्णां कृष्णेजाताभक्तिर्यथाऽशुभमसकृत्स्वंहरति तथाहि ब्रह्मचारिणोगुर्वर्थोदकाहरणकष्टंयथाभक्तिर्हरति तथापूर्णस्यतेनानुपयोगात् गुरुभिरपिकृतार्थस्य तस्यानियोगात् एवंव्योम्नोब्दंशरज्जहार यथाचगृहिणोपत्यादिसांकर्यंभक्तिर्हरति विविक्तवासरुच्युत्पत्तेः तथाभूतानांशाबल्यंसांकर्यंशरत्सर्वासुदृष्टिभियासंकुलानिवसांति यथा

एवंनिवसतोस्तस्मिन्रामकेशवयोर्व्रजे शरत्समभवद्व्यभ्रास्वच्छांब्वपरुषानिला ३२ शरदानीरजोत्पत्त्यानीराणिप्रकृतिंययुः भ्रष्टानामिवचेतांसिपुनर्योगनिषेवया ३३ व्योम्नोब्दंभूतशाबल्यंभुवःपंकमपांमलम् शरज्जहाराश्रमिणांकृष्णेभक्तिर्यथाशुभम् ३४ सर्वस्वंजलदाहित्वाविरेजुःशुभ्रवर्चसः यथात्यक्तैषणाःशांतामुनयोमुक्तकिल्बिषाः ३५ गिरयोमुमुचुस्तोयंक्वचिन्नमुमुचुःशिवम् यथाज्ञानामृतंकालेज्ञानिनोददतेनवा ३६ नैवाविदन्क्षीयमाणंजलंगाधजलेचराः यथायुरन्वहंक्षय्यंनरामूढाःकुटुंबिनः ३७ गाधवारिचरास्तापमविंदन्शरदर्कजम् यथादरिद्रःकृपणःकुटुंब्यविजितेंद्रियः ३८ शनैःशनैर्जहुःपंकंस्थलान्यामंचवीरुधः यथाहंममतांधीराःशरीरादिष्वनात्मसु ३९

च वनस्थस्यमलधारणक्लेशंभक्तिर्हरति एवंभुवःपंकंशरत् यथाचयतीनांकामादिवासनामलं श्रीकृष्णभक्तिर्हरति एवमपांमलंशरादिति ३४ त्यक्तैषणाःत्यक्तापुत्रवित्तलोकैषणायैस्ते ३५ गिरयइति अयंभावः नह्युपाध्यायाःकर्मविद्यामिव ज्ञानिनोज्ञानामृतंसर्वेभ्योवितरंति अपितुकृपयाक्वचिदेव एवंगिरयःशिवंनिर्मलंतोयंक्वचिन्मुमुचुः क्वचिन्नमुमुचुः पुनःप्रावृषीवसर्वत्रइति ३६ गाधेक्षुद्रेजलेचरंतीतितथाचेमीनादयःअविदन्नलेभिरे ३७ ३८ शनैःशनैरिति तत्रममतामिवपंकमहंतामिवआमतामपक्वतांजहुरिति ३९

आत्मन्युपरतेत्यक्तक्रियोमुनिरिवनिश्चलांबुः सएवत्युपरतागमः निवृत्तवेदघोषइवतूष्णीमभूदिति ४० केदारेभ्योबद्धशालिक्षेत्रे
भ्योहृदैः सेतुभिरपोगृण्हन्ततःपरंवृष्ट्यभावात् प्राणैरिंद्रियैस्तन्निरोधेनइंद्रियप्रत्याहारेण ४१ देहाभिमानजंबोधइवव्रज
योषितांमुकुंदइवचेत्यर्थः ४२ शरदाविमलातारकायस्मिन्तत् शब्दब्रह्मणोवेदस्यार्थान्पूर्वोत्तरमीमांसानिर्णीतान्दर्शयन्तीति
तथानहृत् ४३ ४४ समःअन्यूनाधिकःशीतश्चोष्णश्चयस्य नतुगोप्यःकृष्णापहृतचेतस्त्वेनतासांसंतापोदुःसहइति यद्वा
नकारउपमार्थःतदाकृष्णाहृतचेतसइति येनसाकृष्णमाश्लिष्ययथेत्यर्थः ४५ पुष्पिण्यःगर्भिण्यःअन्वीयमानाःस्ववृषैःस्वप

निश्चलांबुरभूत्तूष्णींसमुद्रःशरदागमे आत्मन्युपरतेसम्यङ्मुनिर्व्युपरतागमः ४० केदारेभ्यस्त्वपोगृण्हन्
कर्षकादृढसेतुभिः यथाप्राणैःस्रवज्ज्ञानंतन्निरोधेनयोगिनः ४१ शरदर्कांशुजांस्तापान्भूतानामुडुपो
हरत् देहाभिमानजंबोधोमुकुंदोव्रजयोषिताम् ४२ खमशोभतनिर्मेघंशरद्विमलतारकम् सत्वयुक्तं
यथाचित्तंशब्दब्रह्मार्थदर्शनम् ४३ अखंडमंडलोव्योम्निरराजोडुगणैःशशी यथायदुपतिःकृष्णोवृष्णि
चक्रावृतोभुवि ४४ आश्लिष्यसमशीतोष्णंप्रसूनवनमारुतम् जनास्तापंजहुर्गोप्योनकृष्णाहृतचेतसः
४५ गावोमृगाःखगानार्यःपुष्पिण्यःशरदाभवन् अन्वीयमानाःस्ववृषैःफलैरीशक्रियाइव ४६ उदहृष्यन्वा
रिजानिसूर्योत्थानेकुमुद्विना राज्ञातुनिर्भयालोकायथादस्यून्विनानृप ४७ पुरग्रामेष्वाग्रयणैरिंद्रियैश्च
महोत्सवैः बभौभूःपक्वसस्याढ्याकलाभ्यांनितरांहरेः ४८ वणिङ्मुनिनृपस्नातानिर्गम्यार्थान्प्रपेदि
रे वर्षरुद्धायथासिद्धाःस्वपिंडान्कालआगते ४९ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेशर
द्वर्णनंनामविंशतितमोऽध्यायः २०

तिभिरनिच्छंत्योऽपिबलादनुगम्यमानाःईश्वराराधनार्थाःक्रियाःबलात्फलैरनुगम्य
मानाःसमस्तभोगगर्भाःयथेति ४६ कुमुत्कुमुदंकुत्सितामुद्यस्येतिदस्युसाम्यम् ४७ आग्रयणैर्नवान्नप्राशनार्थैर्वैदिकैर्यागैरिं
द्रियैरिंद्रियार्थैर्लौकिकैश्चमहोत्सवैःकलाभ्यांरामकृष्णाभ्यांदर्शनादिमहोत्सवाभ्यां ४८ वणिजोयतयोनृपाःस्नातकाश्चदृष्टाद
ष्टाभ्याम् वर्षरुद्धाःसंतोनिर्गम्यार्थान्वाणिज्यस्वाच्छंद्यदिग्विजयविद्यादीन्प्रपेदिरेप्रापयंत यथामंत्रयोगादिसिद्धाःआ
युषारुद्धाःकालेआगतेस्वपिंडान्योगादिप्राप्तान्देवादिदेहानिति ४९ इतिदशमेविंशतितमोऽध्यायः २०

एकविंशेशरद्रम्यवृंदावनगतेहरौ तद्वेणुस्वनमाकर्ण्यगोपीभिर्गीतमीर्यते १ इत्थमेवंभूतंवनं तदेवाह शरदास्वच्छानिजलानियस्मि
न्वने वायुनावातमनुगतंव्याप्तमित्यर्थः १ ततश्चकुसुमितवनराजिषुशुष्मिणोमत्ताःभृंगाःद्विजा खगाश्चतेषांकुलानितै
र्घुष्टाःसरांसिसरितःमहीध्राश्चयस्मिन् तद्वनंकृष्णोवगाह्यप्रविश्यवेणुमवादयत् २ तत्कृष्णवेणुगीतंस्मरस्योदयोयस्मा-
त् तदाश्रुत्यश्रुत्वापरोक्षंयथाभवतितथा ३ व्रजेस्थितत्वाद्विक्षिप्तमनसःव्याकुलचित्ताः ४ यादृशं कृष्णस्मरणंतासांम

श्रीशुकउवाच इत्थंशरत्स्वच्छजलंपद्माकरसुगंधिना न्यविशद्वायुनावातंसगोगोपालकोच्युतः १
कुसुमितवनराजिशुष्मिभृंगद्विजकुलघुष्टसरःसरिन्महीध्रम् मधुपतिरवगाह्यचारयन्गाःसहपशुपा
लबलश्चुकूजवेणुम् २ तद्व्रजस्त्रियआश्रुत्यवेणुगीतंस्मरोदयम् काश्चित्परोक्षंकृष्णस्यस्वसखीभ्योन्व
वर्णयन् ३ तद्वर्णयितुमारब्धाःस्मरंत्यःकृष्णचेष्टितम् नाशकन्स्मरवेगेनविक्षिप्तमनसोनृप ४ ब-
र्हापीडंनटवरवपुःकर्णयोःकर्णिकारंबिभ्रद्वासःकनककपिशंवैजयंतींचमालाम् रंध्रान्वेणोरधर
सुधयापूरयन्गोपवृंदैर्वृंदारण्यंस्वपदरमणंप्राविशद्गीतकीर्तिः ५ इतिवेणुरवंराजन्सर्वभूतम
नोहरम् श्रुत्वाव्रजस्त्रियःसर्वावर्णयंत्योभिरेभिरे ६

नसःक्षोभकंजातम् तदाह बर्हापीडमिति नटवत्वरंवपुर्बिभ्रत् वृंदावनंप्राविशत् कथंभूतंवनम् स्वपदैरंकितैःरमणंरति
जनकम् गोपवृंदैःगीतकीर्तिः तथाबर्हमयमापीडंशिरोभूषणंबिभ्रत् बर्हमापीडो यस्मिन्नितिवपुषोविशेषणंवा वेणु
वादनमुत्प्रेक्षते रंध्रान्वेणोरिति अतोनूनमधरसुधैवपूर्णाद्वेणोरुच्छलंतीगीतवत्संसर्पितुमर्हतीतिभावः ५ अभिरेभिरे
वर्णयंत्यः पदेपदेपरमानंदमूर्तिंकृष्णंपरिरब्धवत्यः ६ छ छ छ छ

अनुवर्णनमेवाह अक्षण्वतामिति त्रयोदशभिः अक्षण्वतां चक्षुष्मतां तावदिदमेव फलं प्रियदर्शनं परमन्यं न विदामः न विद्म इत्यर्थः तत्र फलं सखिभिः सह पशूननं प्रवेशयतो रामकृष्णयोर्वक्त्रं यैर्निपीतं तैरेव जुष्टं सेवितं नान्यैरित्यर्थः कथंभूतं वक्त्रम् अनुवेणु वेणुमनु वर्तमानं तं वादयत् तथानुरक्तकटाक्षमोक्षं स्निग्धकटाक्षविसर्गम् अथवा यैर्निपीतमनयोर्वक्त्रम् तैर्जुष्टमिदमेवाक्षण्वतामक्ष्णोः फलमिति ७ अन्या आहुः चूतेति चूतप्रवालादीनां चित्राभिर्मालाभिः अनुपृक्ते इ पट्टांतरान्तः संयुक्ते परिधाने नीलपीतांबरे ताभ्यां विचित्रौ वेषौ ययोस्तौ क्व च कदाचित् पशुपालगोष्ठ्यां गोपालसभायां मध्ये अलमत्यर्थं विरेजतुः अहो गोपानां पुण्यमिति भावः ८ अन्या ऊचुः हे गोप्यः अयं वेणुः किं स्म पुण्यमाचरत् कृतवान् कथं यत् यस्माद्गोपिकानामेव भोग्यां सतीमपि दामोदराधरसुधां स्वयं स्वातंत्र्येण यथेष्टं भुंक्ते अवशिष्टरसं केवलमवशिष्टं रसमात्रं यथा भवति यतो यासां ह्रदिनीनां पयसा पुष्टः तामातुल्या ह्रदिन्यः हृष्यत्त्वचः विकसितकमलवनमिषेण रोमांचिता लक्ष्यंते येषां वंशे जातः तेतरवो मधुधारामिषेण आनंदाश्रु मुमुचुः यथा आर्याः कुलवृद्धाः स्ववंशे भगवत्सेवकं दृष्ट्वा हृष्यत्त्वचोऽश्रु मुंचंति तद्वदिति ९ काश्चिदाहुः हे सखि वृंदावनं भुवः कीर्तिं स्वर्गादपि विशेषेण वितनोति कथंभूतं यद्देवकीसुतपदांबुजाभ्यां लब्धा लक्ष्मीः शोभासंपद्येन तत् किंच गोविंदस्य वेणुमनु वेणुनिनादं श्रुत्वानंतरं मंदगर्जितं नीलमेघं नमत्वा मत्ताये मयूरास्तेषां नृत्यं प्रेक्ष्य संघशस्तत्र तत्र अद्रिसानुषु अपरतानि उपरतक्रियाणि अन्यानि समस्तानि सत्त्वानि यस्मिन् तत् नैतदन्येषु लोकेषु विद्यते अतो भुवः कीर्तिं वितनोतीत्यर्थः १०

गोप्य ऊचुः अक्षण्वतां फलमिदं न परं विदामः सख्यः पशूननुविवेशयतोर्वयस्यैः वक्त्रं व्रजेशसुतयोर
नुवेणुजुष्टं यैर्वा निपीतमनुरक्तकटाक्षमोक्षम् ७ चूतप्रवालबर्हस्तबकोत्पलाब्जमालानुपृक्तपरिधा
नविचित्रवेषौ मध्ये विरेजतुरलं पशुपालगोष्ठ्यां रंगे यथा नटवरौ क्व च गायमानौ ८ गोप्यः किमाच
रदयं कुशलं स्म वेणुर्दामोदराधरसुधामपि गोपिकानां भुंक्ते स्वयं यदवशिष्टरसं ह्रदिन्यो हृष्यत्त्वचो
श्रु मुमुचुस्तरवो यथार्याः ९ वृंदावनं सखि भुवो वितनोति कीर्तिं यद्देवकीसुतपदांबुजलब्धलक्ष्मि
गोविंदवेणुमनु मत्तमयूरनृत्यं प्रेक्ष्याद्रिसान्वपरतान्यसमस्तसत्त्वं १०

अपराआहुः हेसखि मूढमतयः तिर्यगादयोपिएताहरिण्योधन्याः कृतार्थाः यावेणुरणितं वेणुनादमाकर्ण्यनंदनंदनंप्रतिप्रणयसहितैरवलोकनैर्विरचितांपूजांसंमानंदधुः कृतवत्यः किंचकृष्णसारैः स्वपतिभिः सहिताएवदधुः अस्मत्पतयस्तुगोपाः क्षुद्राः समक्षंतन्नसहंतइतिभावः ११ अन्याऊचुः हेगोप्यः आश्चर्यंशृणुत वनितानामुत्सवोयस्मात्तद्रूपशीलंचयस्यतंकृष्णंनिरीक्ष्यनेनवादितवेणोरसंकीर्णगीतंचश्रुत्वाविमानैर्गच्छंत्योदेव्योदेवानामंकेषुस्थिताअपिस्मरेणनुन्नसाराःपरिक्षिप्तधैर्यामुमुहुः मोहेलिंगमाहुः भ्रश्यत्प्रसूनाःकबराश्चूडायासांताः विगलानीव्योयासांताः अत्रसर्वत्रवक्तृभेदान्नातीव-

धन्यास्म मूढमतयोऽपिहरिण्यएतायानंदनंदनमुपात्तविचित्रवेषम् आकर्ण्यवेणुरणितंसहकृष्णसाराःपूजांदधुर्विरचितांप्रणयावलोकैः ११ कृष्णंनिरीक्ष्यवनितोत्सवरूपशीलंश्रुत्वाचतत्क्वणितवेणुविचित्रगीतम् देव्योविमानगतयःस्मरनुन्नसाराभ्रश्यत्प्रसूनकबरामुमुहुर्विनीव्यः १२
गावश्चकृष्णमुखनिर्गतवेणुगीतपीयूषमुत्तभितकर्णपुटैःपिबंत्यः शावास्नुतस्तनपयःकवलाःस्मतस्थुर्गोविंदमात्मनिदृशाश्रुकलाःस्पृशंत्यः १३

संगतिर्वक्तव्या क्षरणशंकयेवोत्तंभितैरुन्नमितैः कर्णपुटैः पिबंत्यःसत्यः तथाशावाश्चवत्साश्चस्तनपानेप्रवृत्ताःसमनंतरमेवगीतंश्रुत्वातदेवपीयूषमुत्तभितकर्णपुटैःपिबंतः स्नुतस्तनपयःकवलाः केवलंस्तनेभ्यःक्षरितक्षीरग्रासाःमुखेषुयेषांतेतस्थुःविस्मृतक्रियाबभूवुरित्यर्थः तत्रहेतुः गोविंदंदृशामार्गेणआत्मनिमनसिस्पृशंत्यआलिंगंत्यःअतएवाश्रूणांकलालेशालोचनयोर्यासांताः गावस्तेचशावावत्साः १३ छ छ छ

भोअंबमातः अस्मिन्वनेयेविहगाःपक्षिणस्तेप्रायेणमुनयोभवितुमर्हंति कुतःकृष्णोक्षितंकृष्णादर्शनंपुष्पफलाद्यंतरांतिनायथाभवति
तथारुचिराःप्रवालायेषांतान्द्रुमभुजान्वृक्षाणांशाखाआरुह्यतेनश्रीकृष्णेनउदितंप्रकटितंकलवेणुगीतंकेनापिस्फुरवेनानि
मीलितदृशस्त्यक्तान्यवाचःसंतःयेशृण्वंतीति यथाहिमुनयःश्रीकृष्णादर्शनंयथाभवतितथावेदोक्तकर्मफलपरित्यागेनवेदद्रु
मशाखारूढाःरुचिरप्रवालस्थानीयानिकर्माण्येवोपाददानाःस्फारिवनःसंतःश्रीकृष्णगीतमेवशृण्वंति अतस्तएवैतेभवितुम
र्हंतीतिभावः १४ आस्तांचेतनानांकथा नद्योपिआवर्तैःपरिभ्रमैर्लक्षितेनसूचितेनमनोभवेन कामेनभग्नोवेगोयासांताः
आलिंगनेनस्थगितमाच्छादितंयथाभवतितथाऊर्मयएवभुजास्तैःकमलोपहाराःकमलान्युपहरंत्यःमुरारेःपादयुगलंगृ

प्रायोबतांबविहगामुनयोवनेस्मिन्कृष्णेक्षितंतदुदितंकलवेणुगीतम् आरुह्ययेद्रुमभुजान्रुचिरप्रवा
लान्शृण्वंतिमीलितदृशोविगतान्यवाचः १४ नद्यस्तदातदुपधार्यमुकुंदगीतमावर्तलक्षितमनोभ
वभग्नवेगाः आलिंगनस्थगितमूर्मिभुजैर्मुरारेर्गृह्णंतिपादयुगलंकमलोपहाराः १५ दृष्ट्वातपे
व्रजपशून्सहरामगोपैःसंचारयंतमनुवेणुमुदीरयंतम् प्रेमप्रवृद्धउदितःकुसुमावलीभिःस-
ख्युर्व्यधात्स्ववपुषांबुदआतपत्रं १६ पूर्णाःपुलिंद्यउरुगायपदाब्जरागश्रीकुंकुमेनदयितास्तनमं
डितेन तद्दर्शनस्मररुजस्तृणरूषितेनलिंपंत्यआननकुचेषुजहुस्तदाधिम् १७

ह्णंतिधारयंति १५ लोकार्त्तिहरणशीलत्वादिसाम्यात्सख्युःश्रीकृष्णस्यअंबुदस्तदुपरिउदितःपुनः प्रेम्णाप्रवृद्धःसन्कुसुमा
वलीभिःपुष्पसमूहैःतत्तुल्यैस्तुषारैर्वासहस्ववपुषाछत्रंविहितवान् १६ साहंकारमाहुःपूर्णाःकृतार्थाःपुलिंद्यःशबरांगनाःक
थमित्यतआह प्रथमंदयितानांस्तनेषुमंडितेनानुलिप्तेनपुनश्चरतिसमयेउरुगायस्यश्रीकृष्णस्यपदाब्जयोःरागेणआरु-
ण्येनश्रीःकांतिर्यस्यतेनकुंकुमेनपुनस्तस्यवनस्थलीषुचंक्रमणेनतृणेषुरूषितेनलग्नेनतद्दर्शनेनतथाभूतस्यकुंकुमस्य
दर्शनेनस्मरकृतारुक्तापोयासांताः तेनकुंकुमेनआननेषुकुचेषुचकामतप्तेषुलिंपत्यःतदाधिंकामव्यथांजहुः अतस्ताः
कृतार्थाःधिगन्यामादृशाः याएवंभूतम् व्याधिशमनंनलभंतइतिभावः १७ छ छ छ

हंतेति हर्षे हेसख्यः अयमद्रिर्गोवर्धनोध्रुवंहरिदासेषुश्रेष्ठः कुतइत्यतआहुः यस्माद्रामकृष्णयोःचरणस्पर्शेनप्रमोदोयस्यसः त्
णाद्युद्गमछलेनरोमहर्षदर्शनात् किंच यद्यस्मात् मानंतनोतिसहगोभिर्गणेनसखिसमूहेनचवर्तमानयोस्तयोः कैः पानीयैः
सूयवसैः शोभन तृणैः कंदरैश्चकंदमूलैश्चयथोचितंअतीव मतिधन्यइत्यर्थः १८ हेसख्यः इदंत्वतिचित्रंगोपैः सहवनेगाः
संचारयतोस्तयोरामकृष्णयोर्मधुरपदैर्महावेणुनादैः शरीरिषुयेगतिमंत स्तेषाम स्पंदनंस्थावरधर्मः तरूणांपुलकः जंग
मधर्मइतिनिर्युज्यंतेगावःआभिरितिनिर्योगाः पादबंधनरज्जवः अधृष्यगवांकर्षणार्थाः पाशाश्चतैः कृतंलक्षणंचिन्हंययोः

हंतायमद्रिरबलाहरिदासवर्योयद्रामकृष्णचरणस्पर्शप्रमोदः मानंतनोतिसहगोगणयोस्तयोर्यत्पा-
नीयसूयवसकंदरकंदमूलैः १८ गागोपकैरनुवनंनयतोरुदारवेणुस्वनैः कलपदैस्तनुभृत्सुसख्यः
अस्पंदनंगतिमतांपुलकस्तरूणांनिर्योगपाशकृतलक्षणयोर्विचित्रम् १९ एवंविधाभगवतोया
वृंदावनचारिणः वर्णयंत्योमिथोगोप्यःक्रीडास्तन्मयतांययुः २० इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद
शमस्कंधेएकविंशतितमोऽध्यायः २१ श्रीशुकउवाच हेमंतेप्रथमेमासिनंदव्रजकुमा
रिकाः चेरुर्हविष्यंभुंजानाः कात्यायन्यर्चनंव्रतम् १ आप्लुत्यांभसिकालिंद्याजलांतेचोदितेरु
णे कृत्वाप्रतिकृतिंदेवीमानर्चुर्नृपसैकतीम् २ गंधमाल्यैःसुरभिभिर्बलिभिर्धूपदीपकैः उच्चाव
चैश्चोपहारैःप्रवालफलतंडुलैः ३ कात्यायनिमहामायेमहायोगिन्यधीश्वरि नंदगोपसुतंदेवि
पतिंमेकुरुतेनमः ४ इतिमंत्रंजपंत्यस्ताःपूजांचक्रुःकुमारिकाः एवंमासंव्रतंचेरुःकुमार्यःकृष्णचे
तसः ५

शिरसिनिर्योगवेष्टनेनस्कंधस्यपाशेनचगोपपरिवृढश्रियाविराजमानयोरित्यर्थः १९ गोपीनांकामतः
कृष्णे निःसीमप्रेमसंगमः कात्यायन्यर्चनोद्भूततत्प्रसादमहोदयः २१ इतिदशमटीकायामेकविंशोऽध्यायः २१
द्वाविंशेगोपकन्यानांवस्त्राहरणलीलया वरंदत्वागतःकृष्णोयज्ञशालामितीर्यते १ प्रथमेमासिमार्गशीर्षे १
२ ३ महामायेत्यादिसंबोधनैस्त्वनाकिंचिदशक्यमितिसूचयंत्यः प्रत्येकंप्रार्थयंते ४ ५ ६

कृष्णश्चेतस्त्वमाह भूयान्नंदसूनुःपतिरिति आनर्चुरिति व्रतस्यपूर्वांगमाह उषसीति गोत्रैर्नामभिः अन्योन्याबद्धबाहवःपरस्परंगृहीतपाणयः ६।७ योगेश्वराणामीश्वरइतिप्रत्येकंतासांकृष्णमनोरथपूरणसामर्थ्यंदर्शयति ८ तासांकर्मणःसिद्धयेफलदानायेति नीपंकदंबम् ९ बालैःसहहेअबलाः १० नोनर्मनपरिहासः यस्माद्यूयंपरिश्रांताः ११ एकैकशोवाआगत्यस्वीकुरुतसहैव

भद्रकालींसमानर्चुर्भूयान्नंदसुतःपतिः उषस्युत्थायगोत्रैःस्वैरन्योन्याबद्धबाहवः ६ कृष्णमुच्चैर्जगुर्यांत्यःकालिंद्यांस्नातुमन्वहम् नद्यांकदाचिदागत्यतीरेनिक्षिप्यपूर्ववत् ७ वासांसिकृष्णंगायंत्योविजह्रुःसलिलेमुदा भगवांस्तदभिप्रेत्यकृष्णोयोगेश्वरेश्वरः ८ वयस्यैरागतस्तत्रवृतस्तत्कर्मसिद्धये तासांवासांस्युपादायनीपमारुह्यसत्वरः ९ हसद्भिःप्रहसन्बालैःपरिहासमुवाचह अत्रागत्याबलाःकामंस्वंस्वंवासःप्रगृह्यतां १० सत्यंब्रवाणिनोनर्मयद्यूयंव्रतकर्शिताः मयानोदितपूर्वंवाअनृतंतदिमेविदुः ११ एकैकशःप्रतीच्छध्वंसहैवोतसुमध्यमाः तस्यतत्क्ष्वेलितंदृष्ट्वागोप्यःप्रेमपरिप्लुताः १२ व्रीडिताःप्रेक्ष्यचान्योन्यंजातहासानिर्ययुः एवंब्रुवतिगोविंदेनर्मणाक्षिप्तचेतसः १३ आकंठमग्नाःशीतोदेवेपमानास्तमब्रुवन् १३ मानयंभोःकृथास्त्वांतुनंदगोपसुतंप्रियम् जानीमोंगव्रजश्लाघ्यंदेहिवासांसिवेपिताः १४ श्यामसुंदरतेदास्यःकरवामतवोदितम् देहिवासांसिधर्मज्ञनोचेद्राज्ञेब्रुवामहे १५ श्रीभगवानुवाच भवत्योयदिमेदास्योमयोक्तंवाकरिष्यथ अत्रागत्यस्ववासांसिप्रतीच्छंतुशुचिस्मिताः १६ ततोजलाशयात्सर्वादारिकाःशीतवेपिताः पाणिभ्यांयोनिमाच्छाद्यप्रोत्तेरुःशीतकर्शिताः १७

वा नतत्रास्माकमाग्रहइत्यर्थः क्ष्वेलितंपरिहासःप्रेमपरिप्लुताःप्रेमरसनिमग्नाः १२ १३ तत्रमुग्धाऊचुः अंगभोःकृष्ण अनयमन्याय्यंमाकृथाः १४ प्रौढाऊचुः नोचेद्राज्ञेनंदायकंसायब्रुवामहे हेकृष्णेतिवा १५ १६ प्रोत्तेरुःनिर्गताः १७

आहताईषदक्षतयोनीर्वीक्ष्य १८ धृतव्रताःसत्योविवस्त्राः अपोव्यगाहत अप्सुस्नाताइतियत् तदेतत् उएवदेवहेलनमपराधएवेत्यर्थः व्रतवैगुण्यभीतानांप्रायश्चित्तमित्याह अस्यांहसःपापस्यनिवृत्तयेमूर्ध्निअंजलिंबध्वाधोनमःप्रणामंकुर्वेति १९ इतिदोषत्वेन अच्युतेनाभिहितंविवस्त्राप्लुवनंव्रतस्यच्युतिहेतुंमत्वातस्यव्रतस्यपूर्तिकामाः तदशेषकर्म णांतस्यव्रतस्यान्येषांअशेषकर्म णांचसाक्षात्कृतंफलभूतंतमेवनेमुःसएवावद्यमृक्पापमार्जकः २० २१ इदमत्यर्थंप्रलब्धावंचिताःयूयं विवस्त्राइत्यादिनात्रपयालज्जयाहापितास्त्याजिताअन्वागत्यस्ववासांसिइत्याग्रहेणप्रस्तोभिताःउपहसिताःसत्यंब्रवाणिनो

भगवानाहतावीक्ष्यशुद्धभावप्रसादितः स्कंधेनिधायवासांसिप्रीतःप्रोवाचसस्मितम् १८ यूयंविवस्त्रायदपोधृतव्रताव्यगाहतैतत्तदुदेवहेलनम् बध्वांजलिंमूर्ध्न्यपनुत्तयेंऽहसःकृत्वानमोऽधोवसनंप्रगृह्यताम् १९ इत्यच्युतेनाभिहितंव्रजाबलामत्वाविवस्त्राप्लुवनंव्रतच्युतिम् तत्पूर्तिकामास्तदशेषकर्मणांसाक्षात्कृतंनेमुरवद्यमृग्यतः २० तास्तथावनताद्दृष्ट्वाभगवान्देवकीसुतः वासांसिताभ्यःप्रायच्छत्करुणस्तेनतोषितः २१ दृढंप्रलब्धास्त्रपयाचहापिताःप्रस्तोभिताःक्रीडनवच्चकारिताः वस्त्राणिचैवापहृतान्यथाप्यमुंतानाभ्यसूयन्प्रियसंगनिर्वृताः २२ परिधायस्ववासांसिप्रेष्ठसंगमसज्जिताः गृहीतचित्तानोचेलुस्तस्मिन्लज्जायितेक्षणाः २३ तासांविज्ञायभगवान्स्वपादस्पर्शकाम्यया धृतव्रतानांसंकल्पमाहदामोदरोबलाः २४ संकल्पोविदितःसाध्व्योभवतीनांमदर्चनम् मयानुमोदितःसोसौसत्योभवितुमर्हति २५

नर्मेत्यादिनाक्रीडनवत्कारिताश्चबध्वांऽजलिमित्यादिप्रायश्चित्तच्छलेन ताः नाभ्यसूयन् दोषदृष्ट्यानापश्यन् २२ प्रेष्ठसंगमेनसज्जिताः वशीकृताः अतोगृहीतचित्ताः सत्योनोचेलुः गृहीतचित्तत्वमाह तस्मिन्कृष्णे लज्जायितेक्षणालज्जाविलसितमीक्षणंयासांताइत्यर्थः २३ दामोदरइतिभक्तवात्सल्यंदर्शयति अबलाः प्रति २४ भोसाध्व्यः भवतीनांमदर्चनमेवसंकल्पोमनोरथःसचलज्जयायुष्माभिरकथितोऽपिमयाविदितःसमयाअनुमोदितः अतःसत्योभवितुमर्हति अर्हतीतिसंभावनोक्त्या आत्यंतिकोनभविष्यतीतिसूचितं २५ छ छ

तत्कुतइत्यत आह नमय्यीति कामायपुनः कामभोगायविषयमहिम्नाकामस्यापिशांतिहेतुत्वादितिभावः कामप्ररोहेदृष्टांतः भर्जितादग्धाक्कथितापक्काधानायवादिबीजाय अंकुरोद्गमायनप्रायइतिस्वेच्छयापुनः प्ररोहमपिसूचयति ध्रुवादीनांतथादर्शनात् २६ सिद्धाः पूर्णमनोरथाः नदाह इमाआगामिनीः रात्रीः मयारंस्यथेति आर्याकात्यायनीसतीः सत्यः २७ २८ २९ ३० ३१ भक्तयानुकंप्यकन्यास्तास्तद्विवर्जितयज्वनाम् पत्न्यनुग्रहतस्तेषामहन्नूकर्ममहामदस् १ विप्रभार्यानुग्रहायेयज्ञवाटएतां-

मय्यावेशितधियांकामः कामायकल्पते भर्जिताक्कथिताधानाप्रायोबीजायनेष्यते २६ याताबलाव्रजंसिद्धामयेमारंस्यथक्षपाः यदुद्दिश्यव्रतमिदंचेरुरार्यार्चनंसतीः २७ श्रीशुकउवाच इत्यादिष्टाभगवतालब्धकामाः कुमारिकाः ध्यायंत्यस्तत्पदांभोजंकृच्छ्रान्निर्विविशुर्व्रजम् २८ अथगोपैः परिवृतोभगवान्देवकीसुतः वृंदावनाद्गतोदूरंचारयन्गाः सहाग्रजः २९ निदाघार्कातपेतिग्मेच्छायाभिः स्वाभिरात्मनः आतपत्रायितान्वीक्ष्यद्रुमानाहव्रजौकसः ३० हेस्तोककृष्णहेअंशोश्रीदामन्सुबलार्जुन विशालर्षभतेजस्विन्देवप्रस्थवरूथप ३१ पश्यतैतान्महाभागान्परार्थैकांतजीविनः वातवर्षातपहिमान्सहंतोवारयंतिनः ३२ अहोएषांवरंजन्मसर्वप्राण्युपजीवनम् सुजनस्येवयेषांवैविमुखायांतिनार्थिनः ३३ पत्रपुष्पफलच्छायामूलवल्कलदारुभिः गंधनिर्यासभस्मास्थितोक्मैः कामान्वितन्वते ३४ एतावज्जन्मसाफल्यंदेहिनामिहदेहिषु प्राणैरर्थैर्धियावाचाश्रेयएवाचरेत्सदा ३५ इतिप्रवालस्तबकफलपुष्पदलोत्करैः तरूणांनम्रशाखानांमध्येनयमुनांगतः ३६

न्विप्राणांकाठिण्यमभिप्रेत्यतेभ्योऽपिद्रुमाः श्रेष्ठाइतितानभिनंदतिचतुर्भिः पश्यतेतिहेस्तोककृष्णादयोगोपाः एतान्द्रुमान्पश्यतपरार्थमेवएकांतेनजीवनंयेषांतान् नदाह वातवर्षादीन् स्वयंसहंतः सहमाना अस्माकंवारयंति ३२ सुजनस्यकृपालोरर्थिनइव ३३ निर्यासोघनरसः तोक्माः पल्लवाद्यंकुराः ३४ ३५ इत्यभिनंदन्प्रवालादिसमूहैर्नम्रशाखानांतरूणांमध्येनयमुनांप्राप्तः ३६ छ छ छ छ

३७ कुमारिकाभ्यःपूर्वमेवतन्नमीकुलतयाअगृहीतभोज्यानामेवानिर्गमात् क्षुधार्ताइत्युक्तम् ३८ इतिदशमेटीका
यांद्वाविंशोऽध्यायः २२ त्रयोविंशेततोगोपैरन्नयाञ्चाऽपदेशतः तत्पत्न्यनुग्रहात्कृष्णोदीक्षितानन्वतापयत् १ १
भक्तायाइत्येकवचनंसंघःसायुज्यताभिप्रायेण २ ३ अस्माद्विसर्जिताः आवाभ्यांप्रहिताः संतोयाचध्वम् युष्माकंकानत्र
लज्जानन्नुतथाऽप्यपात्रत्वादस्माकंकिमितिदास्यंतीतिचेत्तत्राह कीर्तयंतइति ४ ५ ६ अविदूरेवर्तमानौसंतौवांयदन्नं

तत्रगाःपाययित्वाऽपःसुमृष्टाःशीतलाःशिवाः ततोनृपस्वयंगोपाःकामंस्वादुपपुर्जलम् ३७ त
स्याउपवनेकामंचारयंतःपशून्नृप कृष्णरामावुपागम्यक्षुधार्ताइदमब्रुवन् ३८ इतिश्री
भागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेद्वाविंशोऽध्यायः २२ गोपाऊचुः रामराममहावीर्यकृष्णदुष्ट
निबर्हण एषावैबाधतेक्षुन्नस्तच्छांतिंकर्तुमर्हथः १ श्रीशुकउवाच इतिविज्ञापितोगोपै
र्भगवान्देवकीसुतः भक्तायाविप्रभार्यायाःप्रसीदन्निदमब्रवीत् २ प्रयातदेवयजनंब्राह्मणाब्र-
ह्मवादिनः सत्रमांगिरसंनामह्यासतेस्वर्गकाम्यया ३ तत्रगत्वौदनंगोपायाचतास्मद्विसर्जिताः
कीर्तयंतोभगवतआर्यस्यममचाभिधाम् ४ इत्यादिष्टाभगवतागत्वायाचंततेतथा कृतांजलिपु
टाविप्रान्दंडवत्पतिताभुवि ५ हेभूमिदेवाःशृणुतकृष्णस्यादेशकारिणः प्राप्तान्जानीतभद्रं
वोगोपान्नोरामचोदितान् ६ गाश्चारयंतावविदूरओदनंरामाच्युतौवोलषतोबुभुक्षितौ तयो
र्द्विजाओदनमर्थिनोर्यदिश्रद्धाचवोयच्छतधर्मवित्तमाः ७ दीक्षायाःपशुसंस्थायाःसौत्राम-
ण्याश्चसत्तमाः अन्यत्रदीक्षितस्यापिनान्नमश्नन्हिदुष्यति ८ इतितेभगवद्याञ्चांशृण्वंतो
पिनशुश्रुवुः क्षुद्राशाभूरिकर्माणोबालिशावृद्धमानिनः ९ लषतः अभिलषतःइच्छितःवः ओदनंश्र

द्धाचयद्यस्तितर्हियच्छतेति ७ दीक्षितावयमभोज्यान्नाइति वदिष्यंतीति स्वयमेवाशंक्याहुःदीक्षायाः आरभ्याग्नीषोमी
यपश्वालंभनात्पूर्वंदोषः नततोऽन्यत्र तथासौत्रामण्याश्चान्यत्र अन्यदा ८ क्षुद्रस्वर्गादावाशामात्रंयेषाम् भूरिणिक्ले
शाधिकानिकर्माणियेषां अतोज्ञातृत्वाज्ञानवृद्धाइतिमानवंतः ९

देशःकालःपृथक्द्रव्यंमंत्रतंत्रार्त्विजोऽग्नयः देवतायजमानश्चक्रतुर्धर्मश्चयन्मयः १० तंब्रह्मपरमंसाक्षा
द्भगवंतमधोक्षजम् मनुष्यदृष्ट्यादुष्प्रज्ञामर्त्यात्मानोनमेनिरे ११ नतेयदोमितिप्रोचुर्ननेति
चपरंतप गोपानिराशाःप्रत्येत्यतथोचुःकृष्णरामयोः १२ तदुपाकर्ण्यभगवान्प्रहस्यजगदीश्वरः व्या
जहारपुनर्गोपान्दर्शयन्लौकिकींगतिम् १३ मांज्ञापयतपत्नीभ्यःससंकर्षणमागतम् दास्यंतिकाम
मन्नंवःस्निग्धामय्युषिताधिया १४ गत्वाथपत्नीशालायांदृष्ट्वासीनाःस्वलंकृताः नत्वाद्विजसतीर्गो
पाःप्रश्रिताइदमब्रुवन् १५ नमोवोविप्रपत्नीभ्योनिबोधतवचांसिनः इतोविदूरेचरताकृष्णेनेहेषिता
वयम् १६ गाश्चारयन्सगोपालैःसरामोदूरमागतः बुभुक्षितस्यतस्यान्नंसानुगस्यप्रदीयताम् १७
श्रुत्वाऽच्युतमुपायांतंनित्यंतद्दर्शनोत्सुकाः तत्कथाक्षिप्तमनसोबभूवुर्जातसंभ्रमाः १८ चतुर्विधं
बहुगुणमन्नमादायभाजनैः अभिसस्रुःप्रियंसर्वाःसमुद्रमिवनिम्नगाः १९ निषिध्यमानाःपति
भिर्भ्रातृभिर्बंधुभिःसुतैः भगवत्युत्तमश्लोकेदीर्घश्रुतधृताशयाः २० यमुनोपवनेशोकनवपल्ल
वमंडिते विचरंतंवृतंगोपैःसाग्रजंददृशुःस्त्रियः २१

ननुकर्मक्रममुल्लंघ्यादेशकालेअन्यार्थमन्नमन्यस्मैकथंदेयंतत्राह देशइतिपृथक्चरुपुरोडाशादिद्रव्यंतंत्रंप्रयोगःधर्मोऽपूर्वम् १० मनुष्योयमितिदृष्ट्यामर्त्यात्मानोब्राह्मणावयंमहांतइतिमन्यमानाः ११ १२ लौकिकींगतिम् नहिकार्यार्थिनांनिर्विद्यंतेको वायाचकोनपरोभूयतइत्यादिलोकस्थितिंदर्शयन् १३ केवलंदेहेनगृहेवसंति धियाचमय्येवोषिताः यतोमयिस्निग्धाः अतोदास्यंतीति १४ १५ ईषिताःप्रेषिताः १६ सकृष्णोगोपालैःसह १७ तत्कथाक्षिप्तमनस्त्वात्तद्दर्शनोत्सुकाः अतएवत्वमुपागतंश्रुत्वा जातसंभ्रमाबभूवुः १८ भक्ष्यभोज्यलेह्यचोष्यभेदैश्चतुर्विधंबहुगुणंसंस्कारविशेषैर्बहवोगुणारससौरभ्यादयोयस्मिन्तत् भाजनैःअमत्रैः पत्यादिभिर्वार्यमाणा अपिप्रियम् श्रीकृष्णमभिसस्रुः अभिजग्मुः अप्रतिबंधेदृष्टांतः समुद्रंनिम्नगानद्यइवेति १९ अत्रहेतुः भगवतीति दीर्घंबहुकालंश्रुतेनश्रवणेनधृतआशयोयाभिस्ताः २० तथागताःसत्योददृशुः २१ छ छ छ

हिरण्यवत्परिधिःपरिधानंयस्यतम् पीतांबरमित्यर्थः वनमाल्यैर्बर्हैर्धातुभिःप्रवालैश्चनटवद्वेषोयस्यतम् अनुव्रतस्यसख्युः अंसेविन्यस्तोनिहितोहस्तोयेनतम् इतरेणहस्तेनलीलया अब्जंधुनानंभ्रामयंतम् कर्णयोरुत्पलेयस्य अलकाःकपोलयोर्यस्यमुखाब्जेहासोयस्यतंचतंचतंच २२ वृत्तेरपिलयेनसामरस्यमाह प्रायइति बहुशः श्रुतायेप्रियतमस्यउदयाःउत्कर्षास्तएवकर्णपूराः कर्णौपूरयंतिकृतार्थौकुर्वंतीतितथातैः कर्णाभरणैरितिवा यस्मिन्कृष्णेनिमग्नमनसःआविष्टचेतसस्तंलोचनद्वारैरंतःप्रवेश्यसुचिरमुपगुह्यतापंजहुः अभिमतयोऽहंवृत्तयःप्राज्ञंसुषुप्तिसाक्षिणंपरिरभ्यतस्मिन्लयंप्राप्ययथेति २३ अखिलदृग्द्रष्टासर्वबुद्धिसाक्षीतास्तथाप्राप्ताविज्ञायापितथेत्येतद्विवृणोतित्यक्तसर्वाशाः त्यक्ताःसर्वा-

श्यामंहिरण्यपरिधिंवनमाल्यबर्हधातुप्रवालनटवेषमनुव्रतांसे विन्यस्तहस्तमितरेणधुनानमब्जंक
र्णोत्पलालककपोलमुखाब्जहासम् २२ प्रायःश्रुतप्रियतमोदयकर्णपूरैर्यस्मिन्निमग्नमनसस्त
मथाक्षिरंध्रैः अंतःप्रवेश्यसुचिरंपरिरभ्यतापंप्राज्ञंयथाभिमतयोविजहुर्नरेंद्र २३ तास्तथा-
त्यक्तसर्वाशाःप्राप्ता आत्मदिदृक्षया विज्ञायाखिलदृग्द्रष्टाप्राहप्र हसिताननः २४ स्वागतंवोम
हाभागाआस्यतांकरवामकिम् यन्नोदिदृक्षयाप्राप्ताउपपन्नमिदंहिवः २५ नन्वद्धामयिकुर्वंति
कुशलाःस्वार्थदर्शिनः अहैतुक्यव्यवहितांभक्तिमात्मप्रियेयथा २६ प्राणबुद्धिमनःस्वात्मदारा
पत्यधनादयः यत्संपर्कात्प्रियाआसन्ततःकोन्वपरःप्रियः २७

आशायाभिस्ताःकेवलमात्मनःस्वस्यैवदिदृक्षयेति २४ हेमहाभागाःवःस्वागतम् शुभमागमनम् तदेवाह यद्यस्मात्प्रतिबंधतिरस्कारेण अस्माकंदिदृक्षयाप्राप्ताइतिइदंवःउपपन्नंसंपन्नंयुक्तमितिवा २५ युक्तत्वमाह नन्विति आत्मप्रियेआत्माचप्रियश्चतस्मिन्मयिकुशलाःविवेकिनः अतएवस्वस्यात्मनोर्थंपुरुषार्थंपश्यंतियेतेयथायथावद्भक्तिंकुर्वंति यथात्वमाह अद्धासाक्षात् अत्रहेतुः अहैतुक्यव्यवहितांफलाभिसंधिरहिताम् अतएवाव्यवहितांनिरंतराम् २६ आत्मनःसर्वतःप्रेष्ठत्वमुपपादयति प्राणेति स्वाज्ञातयः आत्मादेहः एतेसर्वेयत्संपर्कात् यस्याध्यासेनउपकरणत्वेनवा २७

तत्तस्मात्कृतार्था यूयं देवयजनं यज्ञवाटं यात गच्छत ननु कृतार्थाः किमिति यास्याम इति चेदत आह पतय इति पारयिष्यंति समापयिष्यंति पत्नीनामनुग्रहायेत्यर्थः २८ नृशंसं परुषं निगमं प्रतिज्ञां न मे भक्तः प्रणश्यतीति वेदं वा न स पुनरावर्त्तत इति पदावसृष्टमवज्ञयापि दत्तं बहुमानेन केशैर्निर्वोढुं दासीभवितुम् २९ किंच न गृह्णंति नोऽस्मान् हे अरिंदम कामलोभपापादिदमन भवतः प्रपदयोः पादाग्रयोः पतितदेहानामन्या स्वर्गादिगतिरपि न भवेन्मा भूत् तत्तस्माद्दास्यमेव विधेहीति ३०

मया तद्यात देवयजनं पतयो वो द्विजातयः स्वसत्रं पारयिष्यंति युष्माभिर्गृहमेधिनः २८ पत्न्य ऊचुः मैवं विभोर्हति भवान्गदितुं नृशंसं सत्यं कुरुष्व निगमं तव पादमूलम् प्राप्ता वयं तुलसिदाम पदावसृष्टं केशैर्निवोढुमतिलंघ्य समस्तबंधून् २९ गृह्णंति नो न पतयः पितरौ सुता वा न भ्रातृबंधुसुहृदः कुत एव चान्ये तस्माद्भवत्प्रपदयोः पतितात्मनां नो नान्या भवेद्गतिररिंदम तद्विधेहि ३० श्रीभगवानुवाच पतयो नाभ्यसूयेरन्पितृभ्रातृसुतादयः लोकाश्च ये मयोपेता देवा अप्यनुमन्वते ३१ न प्रीतयेऽनुरागाय ह्यंगसंगो नृणामिह तन्मनो मयि युंजाना अचिरान्मामवाप्स्यथ ३२ श्रीशुक उवाच इत्युक्ता मुनिपत्न्यस्ता यज्ञवाटं पुनर्गताः ते चानसूयवः स्वाभिः स्त्रीभिः सत्रमपारयन् ३३ तत्रैका विधृता भर्त्रा भगवंतं यथाश्रुतम् हृदोपगुह्य विजहौ देहं कर्मानुबंधनम् ३४ भगवानपि गोविंदस्तेनैवान्नेन गोपकान् चतुर्विधेनाशयित्वा स्वयं च बुभुजे प्रभुः ३५ एवं लीलानरवपुर्नृलोकमनुशीलयन् रेमे गोगोपगोपीनां रमयन्रूपवाक्कृतैः ३६ अथानुस्मृत्य विप्रास्ते अन्वतप्यन्कृतागसः यद्विश्वेश्वरयोर्याच्ञामहन्म नृविडंबयोः ३७

उपेता अनुज्ञाताः प्रत्यक्षं देवान्प्रदर्शयाह देवा अपीति ३१ तथापि त्वां त्यक्तुं न शक्नुम इति चेत्तत्राह नेति प्रीतये सुखाय अनुरागाय स्नेहवृद्ध्यै अंगसंगः अंगाभ्यासंगः ३२ अनुसूयवः अदोषदृष्टयः ३३ देहमिति न दीयं देहं तत्र विहाय चैतन्येन भगवंतं प्राप्तेत्यर्थः ३४ ३५ अनुशीलयन् अनुकुर्वन् गोगोपगोपीनामिति कर्मणि षष्ठी रूपवाक्कृतैः रूपेण वाचा कृतैश्चरित्रैश्च रमयन् रमयितुं रेम इत्यर्थः ३६ अनुस्मृतिप्रकारमाह नरानुकरणवतोर्विश्वेश्वरयोर्याच्ञां यदहन्म हतवंतः तत्कृतागसो वयमित्यनुस्मृत्येत्यर्थः ३७ ७

तदाचभार्यागुरूनिवमानयंतोभगवद्भक्तिरहितमात्मानंव्यनंदन्नित्याह दृष्ट्वेति अलौकिकीम् लोकातीताम् ३८ त्रिवृत् शौक्रं सावित्रंदैक्ष्यमिति त्रिगुणितंजन्मव्रतंब्रह्मचर्यम् क्रियाःकर्माणि दाक्ष्यंच क्रियादाक्ष्यमित्येकंवापदम् धिगित्यधिक्षेपेयेव यंत्वधोक्षजेविमुखास्तेषांजन्मादितत्सर्वंधिगितिव्यगर्हयन्नित्यर्थः ३९ ४० योविध्यत् अच्छिनत् तंदुरंतंभावंभक्तिं

दृष्ट्वास्त्रीणांभगवतिकृष्णेभक्तिमलौकिकीम् आत्मानंचतयाहीनमनुतप्ताव्यगर्हयन् ३८ धिग्जन्मनस्त्रिवृद्विद्यांधिग्व्रतंधिग्बहुज्ञताम् धिक्कुलंधिक्क्रियादाक्ष्यंविमुखायेत्वधोक्षजे ३९ नूनंभगवतोमायायोगिनामपिमोहिनी यद्वयंगुरवोनृणांस्वार्थेमुह्यामहेद्विजाः ४० अहोपश्यतनारीणामपिकृष्णेजगद्गुरौ दुरंतभावंयोविध्यन्मृत्युपाशान्गृहाभिधान् ४१ नासांद्विजातिसंस्कारोननिवासोगुरावपि नतपोनात्ममीमांसानशौचंनक्रियाःशुभाः ४२ अथापिह्युत्तमश्लोकेकृष्णेयोगेश्वरेश्वरे भक्तिर्दृढानचास्माकंसंस्कारादिमतामपि ४३ ननुस्वार्थविमूढानांप्रमत्तानांगृहेहया अहोनःस्मारयामासगोपवाक्यैःसतांगतिः ४४ अन्यथापूर्णकामस्यकैवल्याद्याशिषांपतेः ईशितव्यैःकिमस्माभिरीशस्यैतद्विडंबनम् ४५ हित्वान्यान्भजतेयंश्रीःपादस्पर्शाशयासकृत् आत्मदोषापवर्गेणायद्याच्ञाजनमोहिनी ४६ देशःकालःपृथग्द्रव्यंमंत्रतंत्रर्त्विजोऽग्नयः देवतायजमानश्चक्रतुर्धर्मश्चयन्मयः ४७ सएषभगवान्साक्षाद्विष्णुर्योगेश्वरेश्वरः जातोयदुष्वित्यशृण्मह्यपिमूढानविद्महे ४८ अहोवयंधन्यतमायेषांनस्तादृशीःस्त्रियः भक्त्यायासांमतिर्जाताअस्माकंनिश्चलाहरौ ४९ नमस्तुभ्यंभगवतेकृष्णायाकुंठमेधसे यन्मायामोहितधियोभ्रमामःकर्मवर्त्मसु ५० सवैनआद्यःपुरुषःस्वमायामोहितात्मनाम् अविज्ञातानुभावानांक्षंतुमर्हत्यतिक्रमम् ५१ ७

पश्यतेति ४१ द्विजातिसंस्कारःउपनयनम् क्रियाःसंध्योपासनादयः ४२ ४३ ४४ ४५ आत्मदोषापवर्गेण चांचल्यगर्वादित्यागेन ४६ ४७ इति अशृण्म एवंसर्वत्रश्रुतवंतोवयंहितथापीति ४८ ४९ ५० ५१ ७ ७

नचाचलन् तयोर्दर्शनायनजग्मुः ५२ इतिदशमेटीकायांत्रयोविंशोऽध्यायः २३ चतुर्विंशेमहेंद्रस्यमखंव्यावर्त्यहेतुभिः कृष्णःप्रवर्त्तयामासगोवर्द्धनमहोत्सवम् १ भूसुराणांक्रियावर्गनिरस्यस्वःपुरेषुच मघवन्मदभंगायतन्मखंसमवारयत् २ ब्राह्मणाःकंसाद्भीताःस्वाश्रमस्थाएवभगवंतमभजन् भगवानपितत्रैवनिवसन् इंद्रयागकृतोद्यमान् गोपानपश्यदितिसंबंधः १ २ वृथासंभ्रमोनभवति मखोयमिति एवंचेत् किमत्रफलम् कादेवता केनाधिकारिणा केनवासाधनेनसाध्यते ३ एतद्ब्रूहि महान्कामोममश्रवणेवर्तते यद्वा तवमहान्कामोदृश्यतइति तूष्णींस्थितंप्रत्याहनेति सर्वात्मनांस

इतिस्वाघमनुस्मृत्यकृष्णेतेकृतहेलनाः दिदृक्षवोप्यच्युतयोः कंसाद्भीतानचाचलन् ५२ इति श्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेयज्ञपत्न्युद्धरणंनामत्रयोविंशोऽध्यायः २३ श्रीशुकउवाच भगवानपितत्रैवबलदेवेनसंयुतः अपश्यन्निवसन्गोपानिंद्रयागकृतोद्यमान् १ तदभिज्ञोपिभगवान्सर्वात्मासर्वदर्शनः प्रश्रयावनतोपृच्छद्वृद्धान्नंदपुरोगमान् २ कथ्यतांमेपितःकोयंसंभ्रमोवउपागतः किंफलंकस्यचोद्देशःकेनवासाध्यतेमखः ३ एतद्ब्रूहिमहान्कामोमह्यंशुश्रूषवेपितः नहिगोप्यंहिसाधूनांकृत्यंसर्वात्मनामिह ४ अस्त्यस्वपरदृष्टीनाममित्रोदास्तविद्विषाम् उदासीनोऽरिवद्वर्ज्यआत्मवत्सुहृदुच्यते ५ ज्ञात्वाज्ञात्वाचकर्माणिजनोयमनुतिष्ठति विदुषःकर्मसिद्धिःस्यात्तथानाविदुषोभवेत् ६ तत्रतावत्क्रियायोगोभवतांकिंविचारितः अथवा लौकिकस्तन्मेपृच्छतःसाधुभण्यताम् ७

र्वात्मदृष्टीनाम् ४ अतएवनविद्यतेस्वःपरइतिदृष्टिर्येषामिति स्वपरदृष्ट्यभावादेवतत्तद्भेदामित्राऽदयोऽपियेषांनसंतीत्याह अमित्रेति नमित्रमुदास्तउदासीनोविद्विड्येषांतेषांकृत्यंसर्वंकर्मनगोपनीयंकिंचिदस्तीत्यर्थः सत्यपिभेददर्शनेउदासीनःशत्रुवद्वर्ज्यः आत्मतुल्यत्वात् सुहृन्मंत्रेषुनवर्जनीयइत्याह उदासीनइति ५ किंच सुहृद्भिःसहविचार्यज्ञात्वैवकर्मकर्त्तव्यंनतुगतानुगतिकमात्रेणेत्याह ज्ञात्वेति अज्ञात्वाचतत्रविदुषोयथावत्कर्मफलंस्यात्तथानाविदुषः ६ भवतामयंक्रियायोगःशास्त्रतोपिविचारितःप्रवृत्तोलौकिकआचारप्राप्तोवेतिसाधुसोपपत्तिकंभण्यतांकथ्यतामिति ७

आचारमात्रएवेतिसहेतुकमाह पर्जन्यइति आत्ममूर्तयः प्रियामूर्तयः ८ ततः किमित्यतआह तमिति तमिंद्रंवार्मुचांमेघानां तद्रेतसातद्वृष्टिपयसा ९ उपजीवंति उपजीविकांकल्पयंति धर्मार्थकामसिद्ध्येनतुकृष्यादिभिर्जीवंति किमिंद्रेणतत्राह पुंसामिति फलभावनः फलसाधकः पर्जन्यंविनाकृष्यादिवैफल्यादित्यर्थः १० ११ इंद्रायमन्युंजनयन्इति कोपजननद्वारागर्वपर्वतादिंद्रमवतारयितुंदेवतानिराकरणंनत्वयमेवाभिप्रायइत्यर्थः १२ प्रथमंतावत्कर्मवादेनदेवान्निराकरोति कर्मणेति १३ ननुजडात्कर्मणः केवलात्कथंफलसिद्धिःस्यादितिचेत् अहोअशीक्षितमीमांसानांस्वमतिविलसितमन्द्याकर्मणांफलकार

नंदउवाच पर्जन्योभगवानिंद्रोमेघास्तस्यात्ममूर्तयः तेभिवर्षंतिभूतानांप्राणनंजीवनंपयः ८
तंतातवयमन्येचवार्मुचांपतिमीश्वरम् द्रव्यैस्तद्रेतसासिद्धैर्यजंते क्रतुभिर्नराः ९ तच्छेषेणोपजीवं
तित्रिवर्गफलहेतवे पुंसांपुरुषकाराणांपर्जन्यःफलभावनः १० यएवंविसृजेद्धर्मंपारंपर्यागतंनरः
कामाल्लोभाद्भयाद्द्वेषात्सवैनाप्नोतिशोभनम् ११ श्रीशुकउवाच वचोनिशम्यनंदस्यतथान्येषां
व्रजौकसाम् इंद्रायमन्युंजनयन् पितरंप्राहकेशवः १२ श्रीभगवानुवाच कर्मणाजाय
तेजंतुःकर्मणैवविलीयते सुखंदुःखंभयंक्षेमंकर्मणैवाभिपद्यते १४ अस्तिचेदीश्वरःकश्चित्फ
लरूप्यन्यकर्मणाम् कर्तारंभजतेसोऽपिनह्यकर्तुःप्रभुर्हिसः १४ किमिंद्रेणेहभूतानांस्वस्वकर्मा
नुवर्तिनाम् अनीशेनान्यथाकर्तुंस्वभावविहितंनृणाम् १५

णत्वेवचनतोऽवगतोकिंततोऽनुपपन्नंनाम केचित्तुनिरीतिसाहसभीताः कर्मतंत्रपरमेश्वरंमन्यंते तन्मतमनूद्यनिराकरोति अस्तिचेदिति स्वयंकर्मभिरलिप्तोऽन्येषांजीवानांकर्मणांफलरूपी फलदाता कर्तारंभजंते तत्तत्कर्मफलदानेन १४ अतःकर्मणएवफलसिद्धेस्तत्सारतंत्र्येणाजागलस्तनतुल्यत्वात् नदेवतयाकृत्यमित्याह किमिंद्रेणेति ननुकर्मणोऽपिप्रवृत्तिरंतर्याम्यपेक्षैव कथंसर्वथादेवतयाअनुपयोग इत्याशंक्याह स्वभावविहितमिति स्वभावेनप्राक्तनसंस्कारेणैवविहितंयत्कर्मतदन्यथाकर्तुमनीशेन १५ छ

एतद्दृढयति स्वभावतंत्रइति प्रवृत्तेःसंस्काराधीनत्वात् किमंतर्यामिणेत्यर्थः १६ तस्मात्स्वभावतोनिष्पन्नस्यकर्मणएवसर्वकारणत्वात् कर्मैवपूज्यमित्याह देहानितिसार्द्धेन १७ संपूजयेत् संमानयेत् ननुदेवतोद्देशेनद्रव्यत्यागात्मकत्वात् कर्मणः कथंदेवतां विनासिद्धिरित्याशंक्य कर्मांगमात्रंदेवतेतिपक्षमुपसंहरन्निवहेतुवादमाश्रित्यान्यामेवशैलगवादिरूपांदेवतांसमर्थयते अंजसेति १८ हेतुबलेनैवविपक्षेदोषमाह आजीव्येति उपजीवतिसेवते १९ स्वकृतिंवक्तुंदृष्टांततयावर्णानांवृत्तिभेदमाह वर्त्तेतेति ब्रह्मणावेदाध्ययनादिना २० वैश्यवृत्तेश्चातुर्विध्यमाह कृषीति कृषिवाणिज्यसहितागोरक्षाएवंत्रयं कुसीदंवृद्धिजीवनम्

स्वभावतंत्रोहिजनःस्वभावमनुवर्त्तते स्वभावस्थमिदंसर्वंसदेवासुरमानुषम् १६ देहानुच्चावचाञ्जंतुः-
प्राप्योत्सृजतिकर्मणा शत्रुर्मित्रमुदासीनःकर्मैवगुरुरीश्वरः १७ तस्मात्संपूजयेत्कर्मस्वभावस्थःस्वकर्म
कृत् अंजसायेनवर्त्तेततदेवास्यहिदैवतम् १८ आजीव्यैकतरंभावंयस्त्वन्यमुपजीवति नतस्माद्वि
दतेक्षेमंजारंनार्यसतीयथा १९ वर्त्तेतब्रह्मणाविप्रोराजन्योरक्षयाभुवः वैश्यस्तुवार्तयाजीवेच्छूद्रस्तु
द्विजसेवया २० कृषिवाणिज्यगोरक्षाकुसीदंतुर्यमुच्यते वार्ताचतुर्विधातत्रवयंगोवृत्तयोऽनिशम् २१
सत्वंरजस्तमइतिस्थित्युत्पत्त्यंतहेतवः रजसोत्पद्यतेविश्वमन्योऽन्यंविविधंजगत् २२ रजसाचोदिता
मेघावर्षंत्यंबूनिसर्वतः प्रजास्तैरेवसिद्ध्यंतिमहेंद्रःकिंकरिष्यति २३ ननःपुरोजनपदानग्रामानगृहा
वयम् नित्यंवनौकसस्तातवनशैलनिवासिनः २४ तस्माद्गवांब्राह्मणानामद्रेश्चारभ्यतांमखः
यइंद्रयागसंभारास्तैरयंसाध्यतांमखः २५

२१ ननुगवामपिवृत्तिर्महेंद्राधीनैवेत्याशंक्यनिरीश्वरसांख्यमताश्रयेणनिराकरोति सत्वमितिश्लोकद्वयेन अन्योऽन्यंस्त्रीपुरुषयोगेन २२ सर्वतइति समुद्रशिलोषरादिष्वपिवृष्टिदर्शनान्नप्रेक्षावत् पूर्वकत्वंवृष्टेरितिभावः तैरेवमेघैरेव सिद्ध्यंतिजीवंति २३ तथाऽपियोगक्षेमार्थंदेवतापेक्षेतिचेत्तत्राह ननःपुरइति पुरःपत्तनानिजनपदादेशाः अस्माकंयोगक्षेमहेतुर्वनशैलादयएवेतिभावः २४ ब्राह्मणानपिसंगृह्णन्निगमयति तस्मादिति स्वयमुत्प्रेक्षितयागप्रयोककल्पनामाहयइंद्रयागसंभाराइतिसार्द्धपंचाभिःसंभाराःसाधनानि २५

सूपंमौद्गम् पायसंकेवलेपयसिपक्वम् संयावादयोगोधूमविक्रियाः क्रमश्चसूपपायसयोःशुद्धत्वादेहस्यार्थतोऽन्येषांपाठतः २६ याग
शोभार्थंश्चान्नोत्सादनार्थंचाह हूयंतामिति धेनुदक्षिणाःधेनुसहिताःदक्षिणाःताएववादक्षिणाः वःयुष्माभिः २७ यवसंतृणम् २८
२९ सर्वान्शिरःकंपेनानुमोदयन्नाह गोब्राह्मणाद्रीणामिति मह्यंमम ३० ३१ तद्द्रव्येणतेनमहेंद्रमखद्रव्येणगिरिद्विजान्
प्रतियथायथंबलीनुपहृत्यदत्वाआदृताःसादराः ३२ ३३ अनडुद्युक्तानिउन्नमानडुद्भिर्युक्तानिसद्विजाशिषाःद्विजाशीर्भिःसह

पच्यंतांविविधाःपाकाःसूपांताःपायसादयः संयावापूपशष्कुल्यःसर्वदोहश्चगृह्यताम् २६ हूयंतामग्नयः
सम्यक्ब्राह्मणैर्ब्रह्मवादिभिः अन्नंबहुविधंतेभ्योदेयंवोधेनुदक्षिणाः २७ अन्येभ्यश्चाश्वचांडालपतिते
भ्योयथार्हतः यवसंचगवांदत्वागिरयेदीयतांबलिः २८ स्वलंकृताभुक्तवंतःस्वनुलिप्ताःसुवाससः
प्रदक्षिणंचकुरुतगोविप्रानलपर्वतान् २९ एतन्मममतंतातक्रियतांयदिरोचते अयंगोब्राह्मणाद्री
णांमह्यंचदयितोमखः ३० श्रीशुकउ० कालात्मनाभगवताशक्रदर्पंजिघांसता प्रोक्तंनिशम्यनंद
द्याःसाध्वगृण्हंततद्वचः ३१ तथाचव्यदधुःसर्वंयथाहमधुसूदनः वाचयित्वास्वस्त्ययनंतद्द्रव्येणगिरिद्वि
जान् ३२ उपहृत्यबलीन्सर्वानादृतायवसंगवाम् गोधनानिपुरस्कृत्यगिरिंचक्रुःप्रदक्षिणम् ३३ अ
नांस्यनडुद्युक्तानितेचारुह्यस्वलंकृताः गोप्यश्चकृष्णवीर्याणिगायंत्यःसद्विजाशिषः ३४ कृष्णस्त्व
न्यतमंरूपंगोपविश्रंभणंगतः शैलोऽस्मीतिब्रुवन्भूरिबलिमादद्बृहद्वपुः ३५ तस्मैनमोव्रजजनैः
सहचक्रेआत्मनात्मने अहोपश्यतशैलोसौरूपीनोनुग्रहंव्यधात् ३६ एषोव्रजानतोमर्त्यान्कामरू
पीवनौकसः हंतिह्यस्मैनमःस्यामःशर्मणेआत्मनोगवाम् ३७ इत्यद्रिगोद्विजमखंवासुदेवप्रणो
दिताः यथाविधायतेगोपाःसहकृष्णाव्रजंययुः ३८ इतिश्रीभा० दश० चतुर्विंशोऽध्यायः २४

तोः३४ गोप
विश्रंभणंगोपानांविश्वासजनकंरूपंगतःप्राप्तःसन्बलिमुपहारमादत् अभक्षयत् ३५ तस्मैआत्मनेआत्मनास्वयंव्रजजनैः
सहनमश्चक्रे अहोइतिसार्धश्लोकंपठन् ३६ कामरूपीसर्पादिरूपःअस्मैअद्रयेशर्मणेक्षेमाय ३७ कर्मैवालंप्राकृस्वभावोगु
णोवाकर्मांगंवानहूशोवामहेशःवार्ताकर्त्रीदेवतेतीयमुक्तादेवक्षोभेषण्मतीन्नतभीष्टा ३८ इतिदश० चतुर्विंशोऽध्यायः २४

पंचविंशेरुषाशक्रेव्रजनाशायवर्षति उद्धृत्यागिरिमासारादरक्षद्गोकुलंप्रभुः १ कृष्णोनाथोयेषांतेभ्यः १ क्रुद्धःसइन्द्रः सांवर्त्तकं नामसंवर्तःप्रलयःतत्कर्तारंमेघानांप्रसिद्धंगणंप्राचोदयत् प्रेषयामास ननुकृष्णनाथानांघातेकथंप्रवृत्तइत्याशंक्यासंभावनयानिरस्तविवेकत्वादित्याशयेनाह वाक्यंचाहेत्यादिपंचभिः ईशमानीअहमेवेश्वरइतिगर्ववान् २ देवहेलनंदेवस्यममावज्ञाम् ३ अदृढैःअसमर्थैःकर्ममयैःक्रियानिर्वर्त्यैःअतएवनामनौनिभैःनाममात्रेणयानौरितिव्यवह्रियतेतेनतत्सदृशैः आन्वीक्षिकीमात्मानुस्मृतिरूपां ४ तथावाचालंबहुभाषिणंबालिशंशिशुंपंडितमानिनंपंडितंमन्यमतःस्तब्धमविनीतमिति निंदायांयोजिता

श्रीशुकउवाच इंद्रस्तदात्मनःपूजांविज्ञायविहतांनृप गोपेभ्यःकृष्णनाथेभ्योनंदादिभ्यश्चुकोप
सः १ गणंसांवर्त्तकंनाममेघानांचांतकारिणां इंद्रःप्राचोदयत्क्रुद्धोवाक्यंचाहेशमान्युत २ अहोश्रीम
दमाहात्म्यंगोपानांकाननौकसाम् कृष्णंमर्त्यमुपाश्रित्ययेचक्रुर्देवहेलनम् ३ यथादृढैःकर्ममयैःक्र
तुभिर्नामनौनिभैः विद्यामान्वीक्षिकींहित्वातितीर्षंतिभवार्णवम् ४ वाचालंबालिशंस्तब्धमज्ञंपंडित
मानिनम् कृष्णंमर्त्यमुपाश्रित्यगोपामेचक्रुरप्रियम् ५ एषांश्रियावलिप्तानांकृष्णेनाध्मापितात्म-
नाम् धुनुतश्रीमदस्तंभंपशून्नयतसंक्षयम् ६ अहंचैरावतंनागमारुह्यानुव्रजेव्रजम् मरुद्गणै
र्महावीर्यैर्नंदगोष्ठजिघांसया ७ ऋषिरुवाच इत्थंमघवताज्ञप्तामेघानिर्मुक्तबंधनाः नंद
गोकुलमासारैःपीडयामासुरोजसा ८

५ पींद्रस्यभारतीश्रीकृष्णंस्तौतितथाहि वाचालंशास्त्रयोनिम् बालिशमेवमपिशिशुवन्निरभिमानिनम् स्तब्धमान्यस्यवंद्यस्याभावादनम्रम् अज्ञंनास्तिज्ञेयंयस्मात्तम् सर्वज्ञमित्यर्थः पंडितमानिनंपंडितैर्विद्वद्भिर्बहुमाननीयम् कृष्णंसदानंदरूपंपरंब्रह्म मर्त्यंतथाऽपिभक्तवात्सल्येनमनुष्यतयाप्रतीयमानमिति ५ अवलिप्तानांमत्तानांआध्मापितात्मनांबृंहितदेहानां धुनुतअपनयत श्रीमदेनयस्तंभोगर्वस्तम् ६ बिभ्यतस्तान्प्रत्याह अहंचेति अनुव्रजेअनुअनंतरमेवआगमिष्यामि मरुद्गणैर्देवगणैःसह ७ मघवताइंद्रेणनिर्मुक्तंबंधनंयेषांतेप्रलयापि प्रायेणबद्धाआसन् तदानिर्मुक्तबंधनाःसंतःआसारैर्धारासंपातैःपीडयामासुः ८ ❀ ❀

स्तनयित्नुभिरशनिभिः स्तनंतः गर्जंतः मरुद्गणैः आवहप्रवाहादिवायुसमूहैः नुन्नाः प्रेरिताः जलशर्कराजलोपलान् ९ स्थूणाव स्थूलाः अभ्रेषुमुंचत्सुसत्सु नतोन्नतंनतंनिम्नमुन्नतंतद्विपरीतंयथाभवतितथाभूर्नादृश्यत १० जातवेपनाःजातकंपाः ११ तत्रपशूनांयानंविशिनष्टिशिरइति १२ गोपगोपीनांप्रार्थनमाह कृष्णकृष्णेति त्वमेवनाथोयस्यतद्गोकुलंगवांकुलंवंशमस्मां श्चदेवादिंद्रात्त्रातुंरक्षितुमर्हसि १३ विज्ञापनात्पूर्वमेव कुपितेनेंद्रेणकृतंतद्वर्षमेने १४ कथंमेनेतदाह अपर्त्विति अपगतऋ तुर्यस्यतद्वर्षमतिशयितोवातोयस्मिन् अतिवातंशिलामयंशिलाप्रचुरम् १५ तत्रप्रतिज्ञापूर्वंगोवर्द्धनोद्धरणमाह तत्रेति

विद्योतमानाविद्युद्भिःस्तनंतःस्तनयित्नुभिः तीव्रैर्मरुद्गणैर्नुन्नाववृषुर्जलशर्कराः ९ स्थूणास्थूलावर्षधारा
मुंचत्स्वभ्रेष्वभीक्ष्णशः जलौघैःप्लाव्यमानाभू नादृश्यतनतोन्नतम् १० अत्यासारातिवातेनपश
वोजातवेपनाः गोपा गोप्यश्चशीतार्तागोविंदंशरणंययुः ११ शिरःसुतांश्चकायेनप्रच्छाद्यासारपी
डिताः वेपमानाभगवतःपादमूलमुपाययुः १२ कृष्णकृष्णमहाभागत्वन्नाथंगोकुलंप्रभो त्रातुमर्ह
सिदेवान्नःकुपिताद्भक्तवत्सल १३ शिलावर्षनिपातेनहन्यमानमचेतनं निरीक्ष्यभगवान्मेनेकु
पितेंद्रकृतंहरिः १४ अपर्त्वत्युल्बणंवर्षमतिवातंशिलामयम् स्वयागेनिहतेऽस्माभिरिंद्रोनाशा
यवर्षति १५ तत्रप्रतिविधिंसम्यगात्मयोगेनसाधये लोकेशमानिनांमौढ्याद्धरिष्येश्रीमदंत
मः १६ नहिसद्भावयुक्तानांसुराणामीशविस्मयः मत्तोऽसतांमानभंगःप्रशमायोपकल्पते १७
तस्मान्मच्छरणंगोष्ठंमन्नाथंमत्परिग्रहम् गोपायेस्वात्मयोगेनसोयंमेव्रतआस्थितः १८

तत्र प्रतिविधिंप्रतीकारंस्वसामर्थ्येनसाधयिष्यामि तेनचमौढ्यात् लोकेशमानिनांश्रीमदलक्षणंतमोहरिष्यामि बहुवचनं तुवरुणादीनभिप्रेत्य १६ ननुदेवाःसात्विकास्त्वद्भक्ताश्चकुत स्तेषांतमस्तत्राह नहीति सद्भावःसत्वंभक्तिर्वातद्युक्तानां सुराणामीशावयमिति विस्मयोगर्वोयस्मान्नघटते अतोसंतस्ते किंच तेषांमानभंगोऽनुग्रहएवेत्याह मत्तइति १७ गोपाये रक्षिष्यामि किंच सोऽयंमेमयाव्रतोनियमःसंकल्पोवा आहितः धृतइत्यर्थः १८ छ छ

कृत्वाउत्कसछत्राकंशिलींध्रम् १९ यथोपजोषंयथासुखम् २० २१ सव्रजाःशकटमंडलसहिताःसोपजीविनःभृत्यपुरोहितादिसहिताः २२ पदात्स्थानात् २३ २४ २५ व्युदप्रायाःविगतोदकप्रायाःस्वल्पजलाइत्यर्थः २६ शकटोढोपकरणंशकटेरूढमुपकरणंयथा भवतितथा २७ २८ निभृताःपूर्णाःयथोचितंपरिरंभणादिभिःसमीयुःउपजग्मुःसदाशिषःश्रेष्ठानाशीर्वादान् २९ ३० ३१

इत्युक्त्वैकेनहस्तेनकृत्वागोवर्धनाचलम् दधारलीलयाकृष्णश्छत्राकमिवबालकः १९ अथाहभगवान्गोपान्हेंबतातव्रजौकसः यथोपजोषंविशतगिरिगर्तंसगोधनाः २० नत्रासइहवःकार्योमद्धस्ताद्रिनिपातने वातवर्षभयेनालंतत्त्राणंविहितंहिवः २१ तथानिर्विविशुर्गर्तंकृष्णाश्वासितमानसाः यथावकाशंसधनाःसव्रजाःसोपजीविनः २२ क्षुत्तृड्व्यथांसुखापेक्षांहित्वातैर्व्रजवासिभिः वीक्ष्यमाणोदधावद्रिंसप्ताहंनाचलत्पदात् २३ कृष्णयोगानुभावंतंनिशम्येंद्रोतिविस्मितः निस्तंभोभ्रष्टसंकल्पःस्वान्मेघान्संन्यवारयत् २४ खंव्यभ्रमुदितादित्यंवातवर्षंचदारुणम् निशाम्योपरतंगोपान्गोवर्धनधरोऽब्रवीत् २५ निर्यातत्यजतत्रासंगोपाःसस्त्रीधनार्भकाः उपारतंवातवर्षंव्युदप्रायाश्चनिम्नगाः २६ ततस्तेनिर्ययुर्गोपाःस्वंस्वमादायगोधनम् शकटोढोपकरणंस्त्रीबालस्थविराःशनैः २७ भगवानपितंशैलंस्वस्थानेपूर्ववत्प्रभुः पश्यतांसर्वभूतानांस्थापयामासलीलया २८ तंप्रेमवेगान्निभृताव्रजौकसोयथासमीयुःपरिरंभणादिभिः गोप्यश्चसस्नेहमपूजयन्मुदादध्यक्षताद्भिर्युयुजुःसदाशिषः २९ यशोदारोहिणीनंदोरामश्चबलिनांवरः कृष्णमालिंग्ययुयुजुराशिषःस्नेहकातराः ३० दिविदेवगणाःसाध्याःसिद्धगंधर्वचारणाः तुष्टुवुर्मुमुचुस्तुष्टाःपुष्पवर्षाणिपार्थिव ३१ शंखदुंदुभयोनेदुर्दिविदेवप्रणोदिताः जगुर्गंधर्वपतयस्तुंबुरुप्रमुखानृप ३२ ततोऽनुरक्तैःपशुपैःपरिश्रितोराजन्स्वगोष्ठंसबलोव्रजन्हरिः तथाविधान्यस्यकृतानिगोपिकागायंत्यईयुर्मुदिताहृदिस्पृशः ३३

३२ ततोगोवर्धनस्थानादस्यश्रीकृष्णस्यतथाविधानिगोवर्धनोद्धरणादिरूपाणिकृतानिगायंत्यःईयुःययुः कथंभूताःएवंप्रेम्णा हृदिस्पृशंतीतिहृदिस्पृशस्ताः यद्वा कथंभूतस्यप्रेष्ठत्वेनतासांहृदिस्पृशतीतिहृदिस्पृक्तस्य ३३

इतिदशमेटीकायांपंचविंशोऽध्यायः २५ षड्विंशेविस्मितान्गोपान्कृष्णस्याद्भुतकर्मभिः नंदोगर्गोक्तिमाश्राव्यनंदैश्वर्यमवर्ण
यत् १ समभ्येत्यनंदमभिगम्य १ यदूचुस्तदाह बालकस्येति यद्यस्मादद्भुतानिकर्माणितस्माद्ग्राम्येषुगोपालेषुकथंजन्मार्ह
ति आत्मजुगुप्सितमात्मानर्हम् २ अद्भुतानिकर्माणिआहुः यःसप्तहायनइतिकथंबिभ्रदास्थितइति पुष्करंपद्मंगजराट्म
हागजइव ३ महौजसः महाबलायाःतनोर्वयःआयुः यौवनंवाकालेनयथापायितेनद्रव ४ कथमित्यनुवर्तते अनसःअ

इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेपंचविंशोऽध्यायः २५ श्रीशुकउवाच एवंविधानिकर्माणि
गोपाःकृष्णस्यवीक्ष्यते अतद्वीर्यविदःप्रोचुःसमभ्येत्यसुविस्मिताः १ बालकस्ययदेतानिकर्माण्यत्य
द्भुतानिवै कथमर्हत्यसौजन्मग्राम्येष्वात्मजुगुप्सितम् २ यःसप्तहायनोबालःकरेणैकेनलीलया
कथंबिभ्रद्गिरिवरंपुष्करंगजराडिव ३ तोकेनामीलिताक्षेणपूतनायामहौजसः पीतःस्तनःसहप्राणैः
कालेनेववयस्तनोः ४ हिन्वतोधःशयानस्यमास्यस्यचरणावुदक् अनोपतद्विपर्यस्तंरुदतःप्रपदाहत
म् ५ एकहायनआसीनोह्रियमाणोविहायसा दैत्येनयस्तृणावर्तमहन्कंठग्रहातुरम् ६ क्वचिद्धैयं
गवस्तैन्येमात्राबद्धउलूखले गच्छन्नर्जुनयोर्मध्येबाहुभ्यांतावपातयत् ७ वनेसंचारयन्वत्सान्स
रामोबालकैर्वृतः हंतुकामंबकंदोर्भ्यांमुखतोरिमपाटयत् ८ वत्सेषुवत्सरूपेणप्रविशंतंजिघांसया
हत्वान्यपातयत्तेनकपित्थानिचलीलया ९ हत्वारासभदैतेयंतद्बंधूंश्चबलान्वितः चक्रेतालवनंक्षेमंपरिपक्वफलान्वितम् १० प्रलंबंघातयित्वोग्रंबलेनबलशालिना अमोचयद्व्रजपशून्गो
पांश्चारण्यवह्नितः ११

धःशयानस्यमास्यस्य मासास्त्रयःपरिच्छेदकायस्यउदक्ऊर्ध्वंचरणौहिन्वतःचालयतःप्रपदेनपादाग्रेणाहतंविपर्यस्तमनःकथमपतत् ५ यःकृष्णःदैत्येनह्रियमाणःसन् तंतृणावर्तंदैत्यंकथमहन्नित्यर्थः ६ हैयंगवस्तैन्येनव
नीतचौर्येबाहुभ्यांगच्छन्नर्जुनावित्यर्थः ७ मुखतोहंतुंकामोयस्यतं बकवेषमरिं बाहुभ्यांमुखतःकथमपाटयत् ९ १०
११

आशीविषतमः अतिक्रूरविषश्चासावहींद्रश्चतम् १२ औत्पत्तिकः स्वाभाविकः कथमिति किंसर्वेषामात्माऽयंस्यादितिशंका १३ उक्तमपि अतिविस्मयेनवदंति क्वसप्त हायनइति १४ प्राक्श्रुतमेवगर्गाचार्यवाक्यंतच्चरितपरिशीलनेननिवृत्ता संभावनस्यनंदस्यकृष्णतत्वावबोधकंजातंसइदानींतेनैववाक्येनगोपाननुपदिशति श्रूयतामिति १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ तस्मात्तस्य

आशीविषतमाहींद्रंदमित्वाविमदंह्रदात् प्रसह्योद्वास्ययमुनांचक्रेऽसौनिर्विषोदकाम् १२ दुस्त्यजश्चानुरागोऽस्मिन्सर्वेषांनोव्रजौकसाम् नंदतेतनयेऽस्मासुतस्याप्यौत्पत्तिकःकथं १३ क्वसप्तहायनोबालः क्वमहाद्रिविधारणम् ततोनोजायतेशंकाव्रजनाथतवात्मजे १४ नंदउवाच श्रूयतांमेवचो गोपाव्येतुशंकावचोर्भके एनंकुमारमुद्दिश्यगर्गोमेयदुवाचह १५ वर्णास्त्रयःकिलास्यासन्गृह्णतोऽनुयुगंतनूः शुक्लोरक्तस्तथापीतइदानींकृष्णतांगतः १६ प्रागयंवसुदेवस्यक्वचिज्जातस्तवात्मजः वासुदेवइतिश्रीमानभिज्ञाःसंप्रचक्षते १७ बहूनिसंतिनामानिरूपाणिचसुतस्यते गुणकर्मानुरूपाणितान्यहंवेदनोजनाः १८ एषवःश्रेयआधास्यत्गोपगोकुलनंदनः अनेनसर्वदुर्गाणियूयमंजस्तरिष्यथ १९ पुरानेनव्रजपतेसाधवोदस्युपीडिताः अराजकेरक्ष्यमाणाजिग्युर्दस्यून्समेधिताः २० यएतस्मिन्महाभागाःप्रीतिंकुर्वंतिमानवाः नारयोभिभवंत्येतान्विष्णुपक्षानिवासुराः २१ तस्मान्नंदात्मजोऽयंतेनारायणसमोगुणैः श्रियाकीर्त्यानुभावेनतत्कर्मसुनविस्मयः २२ इत्यद्धामांसमादिश्यगर्गेचस्वगृहंगते मन्येनारायणस्यांशंकृष्णमक्लिष्टकारिणम् २३ इतिनंदवचःश्रुत्वागर्गगीतंतंव्रजौकसः दृष्टश्रुतानुभावास्तेकृष्णस्यामिततेजसः मुदितानंदमानर्चुःकृष्णंचगतविस्मयाः २४

कर्मसुविस्मयोनास्तीतिनंदस्योक्तिः २२ इत्यद्धासाक्षात्मांप्रतिसमादिश्यगर्गेचस्वगृहंगते सतितदानींतथामन्यमानोऽपिइदानींकृष्णंनारायणस्यांशंमन्ये अत्रहेतुः अक्लिष्टकारिणमिति २३ २४ छ छ छ

गोवर्धनोद्धरणंसपरिकरमनुस्मरन्प्रकटितैश्वर्यस्यश्रीकृष्णस्यप्रीतिंप्रार्थयते देवइति यज्ञविप्लवेनयारुट्तयादेवेइंद्रेवर्षति सतिवज्राश्मपरुषानिलैः अशनिजलशर्करातीव्रवायुभिः सीदत्पालपशुस्त्रि आत्मशरणंसीदंतः पालाः पशवःस्त्रियश्च यस्मिन्नतथा आत्मास्वयमेवशरणंयस्यतद्गोष्ठंदृष्ट्वा अनुकंपीउत्स्मय न्हसन् बोदिमाविष्कुर्वन् शैलमुत्पाट्यअबलोबालो लीलार्थमुच्छिलींध्रंयथातथाएकेनकरेणबिभ्रत्दधत् गोष्ठमपात् पालितवान् एवंमहेंद्रमदभित् गवामिंद्रइत्युत्तराध्याया र्थंचस्मरसि सएवंभूतः श्रीकृष्णोनःप्रीयात्प्रीयतामिति षड्विंशेदशमेव्यक्तःषड्विंशोदशमोहरिः व्यनक्तुपंचविंशंमांचतुर्विंशतितःपृथ

देवेवर्षतियज्ञविप्लवरुषावज्राश्मवर्षानिलैःसीदत्पालपशुस्त्रिआत्मशरणंदृष्ट्वानुकंप्युत्स्मयन् उत्पाट्यैककरेणशैलमबलोलीलोच्छिलींध्रंयथाबिभ्रद्गोष्ठमपान्महेंद्रमदभित्प्रीयान्नइंद्रोगवाम् २५ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेषड्विंशोध्यायः २६ श्रीशुकउवाच गोवर्धनेधृतेशैलेआसाराद्रक्षितेव्रजे गोलोकादाव्रजत्कृष्णंसुरभिःशक्रएवच १ विविक्तउपसंगम्य व्रीडितःकृतहेलनः पस्पर्शपादयोरेनंकिरीटेनार्कवर्चसा २ दृष्टश्रुतानुभावोस्यकृष्णस्यामिततेजसः नष्टत्रिलोकेशमदइंद्रआहकृतांजलिः ३

क् २५ इतिदशमेटीकायांषड्विंशोध्यायः २६ सप्तविंशेनदालक्ष्यकृष्णस्यप्रभवंपरम् वर्ण्यतेसुरभीद्राभ्यामभिषेकमहोत्सवः १ गोवर्धनेधृतेशैलेइति शक्रस्यभयेनागमनेहेतुः आसाराद्रक्षितेव्रजइति सुरभेर्हर्षेणागमनम् १ तत्रेंद्रआगत्यकिंकृतवांस्तदाह विविक्तउपसंगम्येत्यादिना अथाह सुरभिरित्यतः प्राक्तनेनग्रंथेन विविक्तेएकांतेपादयोः पस्पर्शनमश्चकार २ अस्यकृष्णस्यश्रुतश्चासावनुभावश्चश्रुतानुभावः दृष्टः श्रुतानुभावोयेनसइंद्रः नष्टस्त्रिलोकेशोहमितिमदोयस्यसः ३ ७ ७ ७

तन्ममापराधंक्षमस्वेतिवक्तुंतवतावदपराधोनास्त्येवत्वयाऽनुग्रहएवकृतइत्याहचतुर्भिः विशुद्धसत्वमिति धामस्वरूपंशांतमेकरूपमतश्चतपोमयंप्रचुरज्ञानंसर्वज्ञमित्यर्थः कुतः ध्वस्तरजस्तमस्कं ध्वस्तेअविद्यमानेरजस्तमसीयस्मिन् अतएवायमस्मदादिषुदृश्यमानः मायाकार्यरूपःगुणसंप्रवाहः गुणैःसंप्रोह्यतइतितथासंसारइत्यर्थः सःतेतवनविद्यते यतःअग्रहणेनाज्ञानेनानुबध्यतइति तथा सःसर्वज्ञस्यतेनास्तीत्यर्थः अज्ञानसंबंधोवा ४ यदाअज्ञानतत्कृतदेहसंबंधौनस्तः तदातत्कृतानांलोभादीनांकावार्तेत्याह कुतोनुइति तत्कृतादेहसंबंधकृतास्तद्धेतवःपुनरन्यस्यदेहस्यहेतवः ननुज्ञानिनामपितेदृश्यंतेअतआह अबुधलिंगभावाअज्ञानिनांगमकाः यावद्रागादिमत्वंतावदज्ञानित्वमेवनसिद्धमित्यर्थः लोभाद्यभावेपिमन्मानभंगोदंडार्थमित्याह तथापीति ५ ननुत्व

इंद्रउवाच विशुद्धसत्वंतवधामशांतंतपोमयंध्वस्तरजस्तमस्कम् मायामयोयंगुणसंप्रवाहोनविद्यतेतेग्रहणानुबंधः ४ कुतोनुतद्धेतवईशतत्कृतालोभादयोयेबुधलिंगभावाः तथापिदंडंभगवान्बिभर्तिधर्मस्यगुप्त्यैखलनिग्रहाय ५ पितागुरुस्त्वंजगतामधीशोदुरत्ययःकालउपात्तदंडः हितायस्वेच्छातनुभिःसमीहसेमानंविधुन्वन्जगदीशमानिनाम् ६ येमद्विधाज्ञाजगदीशमानिनस्त्वांवीक्ष्यकालेऽभयमाशुतन्मदम् हित्वार्यमार्गंप्रभजंत्यपस्मयाईहाखलानामपितेनुशासनम् ७ सत्वंममैश्वर्यमदप्लुतस्यकृतागसस्तेविदुषःप्रभावम् क्षंतुंप्रभोथार्हसिमूढचेतसोमैवंपुनर्भून्मतिरीशमेसती।८

द्दंडेचममगोपपुत्रस्यकाशक्तिः किंवाकारणंकोवादंडोमयाकृतइत्यतआह पितेति त्वंपिताजगतांजनकःगुरुरुपदेष्टाअधीशःनियंताइतिदंडधारणेहेतुत्रयम् कालस्त्वात्समर्थः तस्मादुपात्तदंडोहितायकल्याणायस्वेच्छातनुभिर्लीलावतारैःसमीहसे तवसमीहालीलैवजगदीशमानिनामस्माकंमानविधूननमित्यर्थः ६ कथमेतदित्यतआह यइति मद्विधाश्चतेअज्ञाश्चते अतोजगदीशमानिनः कालेऽभयकालेपियथाधुनैवातिदृष्टोत्वामभयंभयमगणयंतंवीक्ष्य आशुतन्मदंजगदीशाइतिमदंहित्वाविगतगर्वाःसंतः आर्यमार्गंत्वद्भक्तिलक्षणंभजंति अतस्तवइहैव खलानामनुशासनंदंडइत्यर्थः ७ एवंभगवत्स्वरूपमभिप्रायंचानुवर्ण्यक्षमापयति सत्वमिति एवंभूताअसतीमतिर्मेपुनर्माभून् इतिप्रार्थनांतरम् ८ श्रीकृष्णार्पणमस्तु छ छ छ छ छ

महानयमपराधः कथंक्षंतव्यइतिचेदतआह तवेति स्वयंभराणांपुनश्चउरुभारजन्मनांबहूनांभाराणांजन्मयेभ्यस्तेषामभवायनाशाययुष्मच्चरणसेविनांतुभवाय अतोममत्वत्सेवकत्वादत्यंतापराधीनोऽपिक्षंतव्यमितिभावः ९ क्षमापयन्नमस्करोति नमइतितुभ्यंभगवतेकृष्णायनमः पुरुषायसर्वांतर्यामिणे महात्मने अंतस्थत्वेपि अपरिच्छिन्नायकुतः वासुदेवायसर्वनिवासाय सात्वतांयादवानांपतये १० तर्हिकिमहंयादवः नस्वच्छंदोपात्तदेहायस्वेषांभक्तानांछंदेनइच्छयास्वीकृतदेहाय तत्रापिविशुद्धंज्ञानमेवमूर्तिर्यस्यतस्मै माययासर्वस्मैसर्वरूपाय कुतः सर्वस्यबीजायकारणाय अतएवसर्वभूता

तवावतारोयमधोक्षजेह स्वयंभराणामुरुभारजन्मनाम् चमूपतीनामभवायदेवभवाययुष्मच्चरणानुवर्तिनाम् ९ नमस्तुभ्यंभगवतेपुरुषायमहात्मने वासुदेवायकृष्णायसात्वतांपतयेनमः १० स्वच्छंदोपात्तदेहायविशुद्धज्ञानमूर्तये सर्वस्मैसर्वबीजायसर्वभूतात्मनेनमः ११ मयेदंभगवान्गोष्ठनाशायासारवायुभिः चेष्टितंविहतेयज्ञेमानिनातीव्रमन्युना १२ त्वयेशानुगृहीतोस्मिध्वस्तस्तंभोहतोद्यमः ईश्वरंगुरुमात्मानंत्वामहंशरणंगतः १३ श्रीशुकउवाच एवंसंकीर्तितःकृष्णोमघोनाभगवानमुम् मेघगंभीरयावाचाप्रहसन्निदमब्रवीत् १४ श्रीभगवानुवाच मयानेकारिमघवन्मखभंगोनुगृण्हता मदनुस्मृतयेनित्यंमत्तस्येंद्रश्रियाभृशम् १५ मामैश्वर्यश्रीमदांधोदंडपाणिंनपश्यति तंभ्रंशयामिसंपद्भ्योयस्यचेच्छाम्यनुग्रहम् १६ गम्यतांशक्रभद्रंवःक्रियतांमेनुशासनम् स्थीयतांस्वाधिकारेषुयुक्तैर्वःस्तंभवर्जितैः १७

त्मनेनमइति ११ कृतागसइत्यनेनोक्तमपराधंनिवेदयति मयेदमिति आसारवायुभिःगोष्ठनाशायमयेदमकृत्यंचेष्टितंकृतम् १२ तथापि भोईशत्वयाऽनुगृहीतोस्मि अनुग्रहंदर्शयति ध्वस्तस्तंभइतिहृतोद्यमइतिच १३ १४ इंद्रेणस्वाभिप्रायेनिवेदिते भगवानपितथैवाह मयेतिइंद्रश्रियादेवराज्येन १५ १६ वःयुष्माभिः बहुवचनंवरुणाद्यभिप्रायेण क्वगंतव्यंस्वर्गोपितवैवेश्वरत्वादितिचेत्तत्राह क्रियतामिति मदनुशासनेनयथापूर्वंतत्रस्थीयतामित्यर्थःयुक्तैरप्रमत्तैः स्तंभवर्जितैःनिरहंकारैः १७

स्वसंतानैर्गोभिःसहउपामंत्र्य कृष्णकृष्णेत्यादिसंबोध्य १८ इंद्रेणहताअपिभवतासनाथावयंकृताःरक्षिताइत्यर्थः १९ त्वंनःपरमंदैवंदैवतंदेवताअतःहेजगत्पते गोविप्रदेवानांयेअन्येचसाधवःतेषांभवायअभ्युदयायअद्यत्वमेवइंद्रोभव २० ननुभवतामिंद्रोस्तीतिचेदतआह- इंद्रमिति अलंपुरंदरस्येंद्रतयाइत्यर्थः ननुदेवइंद्रोभवतिकथमहंभवेयमितिचेदतआह अवतीर्णोसीति २१ सुरभिःआत्मनःपयसाभ्यषिंचत् इंद्रश्चाकाशगंगायाजलैरभ्यषिंचत् २२ देवमातृभिरित्यादिभिर्देवैर्मातृभिश्चेतिवा गाःपशून्गांस्वर्गवाइंद्र

अथाहसुरभिःकृष्णमभिवंद्यमनस्विनी स्वसंतानैरुपामंत्र्यगोपरूपिणमीश्वरम् १८ सुरभि
रुवाच कृष्णकृष्णमहायोगिन्विश्वात्मन्विश्वसंभव भवतालोकनाथेनसनाथावयमच्यु
त १९ त्वंनःपरमकंदैवंत्वन्नइंद्रोजगत्पते भवायभवगोविप्रदेवानांयेचसाधवः २० इंद्रंनस्त्वाभि
षेक्ष्यामोब्रह्मणानोदितावयम् अवतीर्णोसिविश्वात्मन्भूमेर्भारापनुत्तये २१ श्रीशुकउवाच
एवंकृष्णमुपामंत्र्यसुरभिःपयसात्मनः जलैराकाशगंगायाऐरावतकरोद्धृतैः २२ इंद्रःसुरर्षिभिः
साकंनोदितोदेवमातृभिः अभ्यषिंचतदाशार्हंगोविंदइतिचाभ्यधात् २३ तत्रागतास्तुंबरुनारदा
दयोगंधर्वविद्याधरसिद्धचारणाः जगुर्यशोलोकमलापहंहरेःसुरांगनाःसंननृतुर्मुदान्विताः २४
तंतुष्टुवुर्देवनिकायकेतवोव्यवाकिरंश्चाद्भुतपुष्पवृष्टिभिः लोकाःपरांनिर्वृतिमाप्नुवंस्त्रयोगावस्त-
दागामनयन्पयोद्रुतां २५ नानारसौघाःसरितोवृक्षाआसन्मधुस्रवाः अकृष्टपच्योषधयोगिरयो
बिभ्रदुन्मणीन् २६ कृष्णेभिषिक्तएतानिसत्वानिकुरुनंदन निर्वैराण्यभवंस्तातक्रूराण्यपि-
निसर्गतः २७ इतिगोगोकुलपतिंगोविंदमभिषिच्यसः अनुज्ञातोययौशक्रोवृतोदेवादिभिर्दिवम् २८

त्वेनविंदतीतिकृत्वागोविंदइत्यभ्यधान्नामकृतवानित्यर्थः २३ २४ देवनिकायेषुकेतवइवदर्शनीयाःमुख्याइत्यर्थः गावःगांपृथ्वींपयोभिर्द्रुतामार्द्रामनयन्अकुर्वन्नित्यर्थः २५ नानारसौघाःक्षीरादिवाहिन्यःअकृष्टपच्याःकर्षणंविनैवपक्काःओषधयोव्रीह्यादयआसन् यद्वाअकृष्टपच्याओषधयोयेषुतेगिरयःउन्मणीन्गर्भगतान्मणीन्उतउद्गतान्बहिःप्रकटान्अबिभ्रन्अबिभरुः २६ २७ २८

अहमिंद्रोहि देवानांत्वंगवामिंद्रतांगतः गोविंदइतिलोकेत्वांगास्यंति भुविमानवाः १ इतिदशमेटीकायांसप्तविंशोऽध्यायः २७ अष्टाविंशेततोनंदानयनंवरुणालयात् वैकुंठदर्शनंचाथगोपानामनुवर्ण्यते १ गोवर्द्धनंसमुद्धृत्यवशीकृत्वासुरेश्वरम् नंदानयनतः कृष्णोवरुणंचवशेनयत् २ १ कलामात्रायांद्वादश्यांपारणादराभिनिवेशेनासुरींवेलामविज्ञायारुणोदयात्पूर्वमेवशास्त्रबलेनानिशिउदकंप्रविष्टंतदनभिज्ञोवरुणस्यभृत्योनयदिति तथाचशास्त्रं कलार्द्धंद्वादशींदृष्ट्वानिशीथादूर्ध्वमेवहि आमध्याह्नाक्रियाः सर्वाः कर्तव्याःशंभुशासनात् इत्यादिवक्ष्यति च वरुणः अजानतामामकेनेति भगवद्धर्ममजानतेत्यर्थः २ स्वानांभगवद्धर्मप

इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेइंद्रस्तुतिर्नामसप्तविंशोऽध्यायः २७ श्रीशुकउवाच एकादश्यांनिराहारःसमभ्यर्च्यजनार्दनम् स्नातुंनंदस्तुकालिंद्यांद्वादश्यांजलमाविशत् १ तंगृहीत्वानयद्भृत्यो वरुणस्यासुरोऽंतिकम् अविज्ञायासुरींवेलांप्रविष्टमुदकंनिशि २ चुक्रुशुस्तमपश्यंतः कृष्णरामेतिगोपकाः भगवांस्तदुपश्रुत्यपितरंवरुणाहृतम् तदंतिकंगतोराजन्स्वानामभयदोविभुः ३ प्राप्तंवीक्ष्यहृषीकेशंलोकपालःसपर्यया महत्यापूजयित्वाहतद्दर्शनमहोत्सवः ४ वरुणउवाच अद्यमेनिभृतोदेहअद्यार्थोऽधिगतःप्रभो त्वत्पादभाजोभगवन्नवापुःपारमध्वनः ५ नमस्तुभ्यंभगवतेब्रह्मणेपरमात्मने नयत्रश्रूयतेमायालोकसृष्टिविकल्पना ६ अजानतामामकेनमूढेनाकार्यवेदिना आनीतोयंतवपितातद्भवान्क्षंतुमर्हति ७

राणामभयदः माभैष्टेत्यभयंददत् ३ सपर्ययाअर्हणेन ४ अद्यइदानींमेभयादेहोनिभृतः धृतः यदात्वद्दर्शनंजातंतदैवदेहसाफल्यंप्राप्तमित्यर्थः यद्वा निभृतःपूर्णमनोरथइत्यर्थः किंच अद्यैवार्थोऽधिगतःसर्वरत्नाकरपतिनापीतःपूर्वंनैवंविधोर्थःप्राप्त इत्यर्थः किंचसंसारोऽपिनिवृत्तएवेत्याशयेनाह त्वत्पादभाजइति अध्वनःपारंमोक्षं ५ भगवतेनिरतिशयैश्वर्यायब्रह्मणे पूर्णाय परमात्मनेसर्वजीवनियंत्रे तत्रहेतुःनयत्रेति लोकसृष्टिंविकल्पयति यामायासायत्रनश्रूयतेअविद्यमानेवतिष्ठतीत्यर्थः ६ अजानतामकृत्येनत्वत्पित्राहरणंयत्कृतंतदिति ७ छ छ छ

नंदंविमुच्यसमर्पयेति गोविंदेति ८ ९ अतींद्रियमदृष्टपूर्वंलोकपालस्यमहोदयंमैश्वर्यम् १० औत्सुक्यमुत्कण्ठाधियैध्याने अपिकिंस्वगतिं स्वस्थानंसूक्ष्मांब्रह्माख्यांचउपाधास्यन्नु उपाधास्यति नःअस्मान् प्रापयिष्यतीतिसंकल्पितवंतइत्यर्थः ११ इत्येवंभूतंस्वानांस्वेषांसंकल्पम् अखिलदृक्सर्वज्ञःस्वयमेवविज्ञायतेषांसंकल्पसिद्धयेकृपयैतद्वक्ष्यमाणमचिंतयत् १२ अविद्यादेहाद्यहंबुद्धिस्ततःकामस्ततःकर्मतैरुच्चावचासुदेवतिर्यगादिषुभ्रमन्स्वीयांगतिंनवेद १३ स्वंब्रह्मस्वरूपंलोकंवैकुंठाख्यंतमसःप्रकृतेःपरम् १४ देहादिपिहितानांदर्शनमशक्यमिति प्रथमंदेहादिव्यतिरिक्तंब्रह्मस्वरूपंदर्शयामासेत्याह सत्यमिति सत्यमबाध्यंज्ञानमजडमनंतमपरिच्छिन्नंज्योतिःस्वप्रकाशंसनातनंशश्वत्सिद्धंब्रह्मगुणापायेगुणापोहेज्ञानिनोयत्पश्यंतितत्कृपयैवदर्शया

ममाप्यनुग्रहंकृष्ण कर्तुमर्हस्यशेषदृक् गोविंदनीयतामेषपितातेपितृवत्सल ८ श्रीशुकउवाच एवं प्रसादितःकृष्णोभगवानीश्वरेश्वरः आदायागात्स्वपितरंबंधूनांचावहन्मुदं ९ नंदस्त्वतींद्रियंदृष्ट्वालोकपालमहोदयम् कृष्णेचसन्नतिंतेषांज्ञातिभ्योविस्मितोऽब्रवीत् १० तेत्वौत्सुक्यधियोराजन्मत्वागोपास्तमीश्वरम् अपिनःस्वगतिंसूक्ष्मामुपाधास्यदधीश्वरः ११ इतिस्वानांसभगवान्विज्ञायाखिलदृक्स्वयं संकल्पसिद्धयेतेषांकृपयै तदचिंतयत् १२ जनोवैलोकएतस्मिन्नविद्याकामकर्मभिः उच्चावचासुगतिषुनवेदस्वांगतिंभ्रमन् १३ इतिसंचिंत्यभगवान्महाकारुणिकोहरिः दर्शयामासलोकंस्वंगोपानांतमसःपरम् १४ सत्यंज्ञानमनंतंयद्ब्रह्मज्योतिःसनातनम् यद्धिपश्यंतिमुनयोगुणापायेसमाहिताः १५ तेतुब्रह्महृदंनीतामग्नाःकृष्णेनचोद्धृताः ददृशुर्ब्रह्मणोलोकंयत्राक्रूरोऽध्यगात्पुरा १६ मास १५

एवंब्रह्महृदंब्रह्मैवह्रदवत्ह्रदःतत्रनिमग्नस्याविशेषविज्ञानाभावात्तं ब्रह्महृदंतेतुनीताःप्रापितास्तस्मिन्मग्नाश्चतुशब्दोक्तंविशेषमाह पुनःकृष्णेनउद्धृताःसमाधेरिवोत्थापिताःसंतःब्रह्मणस्तस्यैवलोकंवैकुंठाख्यंददृशुरिति ननुब्रह्मनिमग्नानांपुनर्लोकदर्शनमघटितमेवेत्याशंक्याह यत्रेतियत्रयस्मिन्कृष्णे निमित्तेसति पूर्वमक्रूरोऽध्यगात् दृष्टवान् शुकपरीक्षित्संवादात्प्राक्कृतत्वाद्भूतनिर्देशःनत्वनन्तैश्वर्येभगवति किंचिदपि असंभावितमितिभावःअथवाक्रूरोयद्दृष्टवान्स्ययमुनाह्रदस्य ब्रह्महृदइति नामतंह्रदंनीताःसं तोब्रह्मणोलोकंददृशुःपुनश्चकृष्णेनोद्धृताःपूर्ववत्तंदृष्ट्वाविस्मिताबभूवुःव्यवहितान्वयोऽप्रसिद्धकल्पनाच्च सोढव्येति १६

१७ इतिदशमेटीकायामष्टाविंशोऽध्यायः २८ ऊनत्रिंशेतुरासार्थंमुक्तिमद्युक्तयोर्हरेः गोपीभीराससंरंभेतस्यचांतर्द्धिकौतुकम् १ ब्रह्मादिजयसंरूढमूढ कंदर्पदर्पहा जयतिश्रीपतिर्गोपीरासमंडलमंडनः २ ननुविपरीतमिदंपरदारविनोदेन कंदर्पविजेतृत्वप्रतीतिः मैवम् योगमायामुपाश्रितः आत्मारामोऽप्यरीरमत् साक्षान्मन्मथमन्मथः आत्मन्यवरुद्धसौरतइत्यादिषुस्वातंत्र्याभिधानात् तस्माद्रासक्रीडाविडंबनंकामविजयख्यापनायेत्येवतत्त्वम् किंच शृंगारकथापदेशेनविशेषतोनिवृत्तिपरेयंपंचाध्यायीतिव्यक्तीकरिष्यामः तारात्रीः याताबलाव्रजंसिद्धामयेमारंस्यथक्षपाइतिप्रतिश्रुताइत्यर्थः १ तदातस्मिन्नेवक्षणेनप्रीतये उडुराजश्चंद्रउद-

नंदादयस्तुतंदृष्ट्वापरमानंदनिर्वृताः कृष्णंचतत्रच्छंदोभिस्स्तूयमानंसुविस्मिताः १७ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेअष्टाविंशतितमोऽध्यायः २८ श्रीशुकउवाच भगवानपिता रात्रीःशरदोत्फुल्लमल्लिकाः वीक्ष्यरंतुंमनश्चक्रेयोगमायामुपाश्रितः १ तदोडुराजःककुभःकरैर्मुखंप्राची विलिंपन्नरुणेनशंतमैः सचर्षणीनामुदगाच्छुचोमृजन्प्रियःप्रियायाइवदीर्घदर्शनः २ दृष्ट्वाकुमुद्वंतमखंडमंडलंरमाननाभंनवकुंकुमारुणं वनंचतत्कोमलगोभिरंजितंजगौकलं वामदृशांमनोहरम् ३

गात् उदितः किंकुर्वन् दीर्घकालेनदर्शनंयस्यसः प्रियःस्वप्रियायाः मुखमरुणेनकुंकुमेनयथाविलिंपति तथाप्राच्या [illegible] मुखंशंतमैःसुखतमैः करैरश्मिभिःअरुणेनउदयरागेणविलिंपन्नरुणीकुर्वन्नित्यर्थःसप्रसिद्धः उडुराजः चर्षणी [illegible] नः तापम्लानीः मृजन्नपनयन् २ कुमुत्कुमुदं विकसनीयंविद्यतेयस्यतम् कुमुद्वंतमखंडमंडलम् [illegible] नस्य आभाइव आभायस्यतम् नवकुंकुममिव अरुणमेवंविधंचंद्रंदृष्ट्वातथाचवनंतस्यकोमलैर्गो [illegible] धुरंजगौ अगायत् कथंवामदृशांवामाः मनोहराः दृशोयासांतासांमनोहरंयथा ३

नंदं विमुच्य समर्पयति गोविंदेति ८ ९ अतींद्रियमदृष्टपूर्वं लोकपालस्य महोदयमैश्वर्यम् १० औत्सुक्ययुक्ता धीर्येषां ते अपि किं स्वगतिं स्वस्थानं सूक्ष्मां ब्रह्माख्यां च उपाधास्यत् उपाधास्यति नः अस्मान् प्रापयिष्यतीति संकल्पितवंत इत्यर्थः ११ इत्येवंभूतं स्वानां स्वेषां संकल्पम् अखिलदृक् सर्वज्ञः स्वयमेव विज्ञाय तेषां संकल्पसिद्धये कृपयैतद्वक्ष्यमाणमचिंतयत् १२ अविद्यादेहाद्यहंबुद्धिस्ततः कामस्ततः कर्म तैरुच्चावचासु देवतिर्यगादिषु भ्रमन् स्वीयां गतिं न वेद १३ स्वं ब्रह्मस्वरूपं लोकं वैकुंठाख्यं तमसः प्रकृतेः परम् १४ देहादिपिहितानां दर्शनमशक्यमिति प्रथमं देहादिव्यतिरिक्तं ब्रह्मस्वरूपं दर्शयामास तदाह सत्यमिति सत्यमबाध्यं ज्ञानमजडमनंतमपरिच्छिन्नं ज्योतिः स्वप्रकाशं सनातनं शश्वत्सिद्धं ब्रह्म गुणापाये गुणापोहे ज्ञानिनो यत्पश्यंति तत्कृपयैव दर्शया

ममाप्यनुग्रहं कृष्ण कर्तुमर्हस्यशेषदृक् गोविंद नीयतामेष पिता ते पितृवत्सल ८ श्रीशुक उवाच एवं प्रसादितः कृष्णो भगवानीश्वरेश्वरः आदायागात्स्वपितरं बंधूनां चावहन्मुदं ९ नंदस्त्वतींद्रियं दृष्ट्वा लोकपालमहोदयम् कृष्णे च सन्नतिं तेषां ज्ञातिभ्यो विस्मितोऽब्रवीत् १० ते त्वौत्सुक्यधियो राजन्मत्वा गोपास्तमीश्वरम् अपि नः स्वगतिं सूक्ष्मामुपाधास्यदधीश्वरः ११ इति स्वानां स भगवान्विज्ञायाखिलदृक्स्वयं संकल्पसिद्धये तेषां कृपयैतदचिंतयत् १२ जनो वै लोक एतस्मिन्नविद्याकामकर्मभिः उच्चावचासु गतिषु न वेद स्वां गतिं भ्रमन् १३ इति संचिंत्य भगवान्महाकारुणिको हरिः दर्शयामास लोकं स्वं गोपानां तमसः परम् १४ सत्यं ज्ञानमनंतं यद्ब्रह्म ज्योतिः सनातनम् यद्धि पश्यंति मुनयो गुणापाये समाहिताः १५ ते तु ब्रह्महृदं नीता मग्नाः कृष्णेन चोद्धृताः ददृशुर्ब्रह्मणो लोकं यत्राक्रूरोऽध्यगात्पुरा १६ मास १५

एवं ब्रह्महृदं ब्रह्मैव ह्रदवत् ह्रदः तत्र निमग्नस्य विशेषविज्ञानाभावात्तं ब्रह्महृदं ते तु नीताः प्रापिताः तस्मिन्मग्नाश्च तु शब्दोक्तं विशेषमाह पुनः कृष्णेन उद्धृताः समाधेरिवोत्थापिताः संतः ब्रह्मणस्तस्यैव लोकं वैकुंठाख्यं ददृशुरिति ननु ब्रह्मनिमग्नानां पुनर्लोकदर्शनमघटितमेवेत्याशंक्याह यत्रेति यत्र यस्मिन् कृष्णे निमित्ते सति पूर्वमक्रूरोऽध्यगात् दृष्टवान् शुकपरीक्षितसंवादात्प्राक्कृतत्वाद्भूतनिर्देशः न त्वनन्तैश्वर्ये भगवति किंचिदपि असंभावितमिति भावः अथवाक्रूरो यत्र दृष्टवान् स यमुनाह्रदस्य ब्रह्महृद इति नामतं हृदं नीताः संतो ब्रह्मणो लोकं ददृशुः पुनश्च कृष्णेनोद्धृताः पूर्ववत्तं दृष्ट्वा विस्मिता बभूवुः व्यवहितान्वयोऽप्रसिद्धकल्पनाच्च सोढव्येति १६

१७ इतिदशमेटीकायामष्टाविंशोऽध्यायः २८ ऊँनत्रिंशेतुरासार्थंमुक्तिप्रश्नुक्तयोहरेः गोपीभीरासससंरंभेतस्यचांतर्द्धिकौतुकम् १ ब्रह्मादिजयसंरूढमूढकंदर्पदर्पहा जयतिश्रीपतिर्गोपीरासमंडलमंडनः २ ननुविपरीतमिदंपरदारविनोदेन कंदर्पविजेतृत्वप्रतीतिःमैवम् योगमायामुपाश्रितः आत्मारामोऽप्यरीरमत् साक्षान्मन्मथमन्मथः आत्मन्यवरुद्धसौरतइत्यादिषुस्वातंत्र्याभिधानात् तस्माद्रासक्रीडाविडंबनं कामविजयख्यापनायेत्येवतत्त्वम् किंच शृंगारकथापदेशेनविशेषतोनिवृत्तिपरेयंपंचाध्यायीतिव्यक्तीकरिष्यामः तारात्रीः यातावलाव्रजंसिद्धामयेमारंस्यथक्षपाइतिप्रतिश्रुताइत्यर्थः १ तदानस्मिन्नेवक्षणेतस्मीतयेउडुराजश्चंद्रउद-

नंदादयस्तुतद्दृष्ट्वापरमानंदनिर्वृताः कृष्णंचतत्रछंदोभिस्तूयमानंसुविस्मिताः १७ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेअष्टाविंशतितमोऽध्यायः २८ श्रीशुकउवाच भगवानपितारात्रीःशरदोत्फुल्लमल्लिकाः वीक्ष्यरंतुंमनश्चक्रेयोगमायामुपाश्रितः १ तदोडुराजःककुभःकरैर्मुखंप्राची विलिंपन्नरुणेनशंतमैः सचर्षणीनामुदगाच्छुचोमृजन्प्रियःप्रियायाइवदीर्घदर्शनः २ दृष्ट्वाकुमुद्वंतमखंडमंडलंरमाननाभंनवकुंकुमारुणं वनंचतत्कोमलगोभिरंजितंजगौकलंवामदृशांमनोहरम् ३

गात् उदितः किंकुर्वन् दीर्घकालेनदर्शनंयस्यसः प्रियःस्वप्रियायाः मुखमरुणेनकुंकुमेनयथाविलिंपति तथाप्राच्याःककुभोदिशःमुखंशंतमैःसुखतमैः करैरश्मिभिःअरुणेनउदयरागेणविलिंपन्नरुणीकुर्वन्नित्यर्थः सप्रसिद्धःउडुराजः चर्षणीनांजनानांशुचःतापग्लानीःमृजन्नपनयन् २ कुमुद्वत्कुमुदविकसनीयंविद्यतेयस्यतम् कुमुद्वंतमखंडमंडलम् यस्यतम् रमायाआननस्यआभाइवआभायस्यतम् नवकुंकुममिव अरुणमेवंविधंचंद्रंदृष्ट्वातथाचवनंतस्यकोमलैर्गोभिःरंजितंदृष्ट्वाकलंमधुरंजगौ अगायत् कथंवामदृशांवामाःमनोहराःदृशोयासांतासांमनोहरंयथा ३ ७ ७

असाफल्यार्थंमन्योन्यमलक्षितः नज्ञापितः उद्यमोयाभिस्ताः सकांतोयत्रंतत्रगीतध्वनिमार्गेणजग्मुः जवेनवेगेनलोलानिचंचलानिकुंडलानियासांताः ४ श्रीकृष्णसूचकशब्दश्रवणेनतत्स्मरणाचित्तानांतत्क्षणमेवत्रैवर्गिककर्मनिवृत्तिंद्योतयंस्तदर्द्धावसितंकर्मविहाययुः तदाह दुहंत्यइति पयःस्थालीस्थंचुल्यामधिश्रित्यतत्क्वाथमप्रतीक्षमाणाःकाश्चिद्ययुः संयावंगोधूमकणान्नंपक्वमनुद्वास्य अनुत्तार्य ५ ६ अन्याःप्रमृजंत्यःअंगोद्वर्त्तनादिकुर्वंत्यःकाश्चकाश्चित्कृष्णतुष्ट्यर्थंकर्मतदासक्तमनसामन्यथाकृतमपिफलत्येवेति द्योतयन्नाह व्यत्यस्तेति स्थानतःस्वरूपतश्चोर्ध्वाधोधारणेनविपर्ययंप्राप्तानिवस्त्राभरणानियासांताः ७ नन्वकृष्णाकृष्टमनसांविघ्नाःप्रभवंतीत्याह तावार्यमाणाइति ८ नलब्धोनिर्गमोयाभिस्ताः प्रागपितद्भावनायुक्ताःतदानितरांदध्युरित्यर्थः ९

निशम्यगीतंतदनंगवर्द्धनंव्रजस्त्रियःकृष्णगृहीतमानसाः आजग्मुरन्योन्यमलक्षितोद्यमाःसयत्रकांतोज-
वलोलकुंडलाः ४ दुहंत्योऽभिययुःकाश्चिद्दोहंहित्वासमुत्सुकाः पयोधिश्रित्यसंयावमनुद्वास्यापराययुः
५ परिवेषयंत्यस्तद्धित्वापाययंत्यःशिशून्पयः शुश्रूषंत्यःपतीन्काश्चिदश्नंत्योऽपास्यभोजनम् ६ लिं-
पंत्यःप्रमृजंत्योन्या अंजंत्यःकाश्चलोचने व्यत्यस्तवस्त्राभरणाःकाश्चित्कृष्णांतिकंययुः ७ तावार्य-
माणाःपतिभिःपितृभिर्भ्रातृबंधुभिः गोविंदापहृतात्मानोनन्यवर्तंतमोहिताः ८ अंतर्गृहगताः
काश्चिद्गोप्योलब्धविनिर्गमाः कृष्णंतद्भावनायुक्तादध्युर्मीलितलोचनाः ९ दुःसहप्रेष्ठविरह-
तीव्रतापधुताशुभाः ध्यानप्राप्ताच्युताश्लेषनिर्वृत्याक्षीणमंगलाः १०

किंच तदानीमेवतंपरमात्मानंकृष्णंध्यानतःप्राप्ताःसत्यःगुणमयंदेहंजहुरित्याह श्लोकद्वयेनदुःसहेति ननुकथंजहुःपरमात्मेतिज्ञानाभावादित्याशंक्याह जारबुद्ध्याऽपीति नहिवस्तुशक्तिर्बुद्धिमपेक्षते अन्यथामत्त्वाऽपिपीतामृतवदितिभावः ननुतदपिप्रारब्धकर्मबंधनेसतिकथंजहुस्तत्राह सद्यःप्रक्षीणबंधनाइति ननुकथंभोगमंतरेणप्रारब्धंकर्मक्षीणंभोगेनैवसद्यःक्षीणमित्याह दुःसहेति दुःसहोयःप्रेष्ठविरहस्तेनतीव्रतापस्तेनधुतानिगतानि अशुभानियासांतदप्राप्तिपरमदुःखभोगेनपापंक्षीणमित्यर्थः तथाध्यानेनप्राप्ताअच्युतस्याश्लेषेणयानिर्वृतिः परमसुखभोगः तयाक्षीणंमंगलंपुण्यबंधनंयासांताःअतोध्यानेनपरमात्मप्राप्तेस्तत्कालसुखदुःखाभ्यांनिःशेषकर्मक्षयात् गुणमयंदेहंजहुरिति १० छ छ छ

ननुयथापतिपुत्रादीनांवस्तुतोऽब्रह्मत्वेपिनतद्भजनान्मोक्षस्तथाबुद्ध्यभावात् एवंकृष्णेऽपिब्रह्मबुद्ध्यभावेनतत्संगतिः कथंमोक्षहेतुरितिशंकते कृष्णंविदुरिति परंकेवलंकांतंकमनीयंविदुःनब्रह्म १२ परिहरति उक्तमिति अयंभावः जीवेष्वावृतंब्रह्मत्वं कृष्णस्यतुहृषीकेशत्वादनावृतमतोनतत्रबुद्ध्यपेक्षेति १३ ननुदेहीकथमनावृतःस्यादतआह नृणामिति गुणात्मनःगुणनियंतुर्भगवतएवंरूपाअभिव्यक्तिःअतोनदेहिसादृश्यमत्रवक्तुंयुज्यतइतिभावः १४ अतोयथाकथंचित्तदासक्तिर्मुक्ति-

तमेवपरमात्मानंजारबुद्ध्याऽपिसंगताः जहुर्गुणमयंदेहंसद्यःप्रक्षीणबंधनाः ११ राजोवाच कृष्णंविदुःपरंकांतंनतुब्रह्मतयामुने गुणप्रवाहोपरमस्तासांगुणधियाकथम् १२ श्रीशुकउवाच उक्तंपुरस्तादेतत्तेचैद्यःसिद्धिंयथागतः द्विषन्नपिहृषीकेशंकिमुताधोक्षजप्रियाः १३ नृणांनिःश्रेयसार्थायव्यक्तिर्भगवतोनृप अव्ययस्याप्रमेयस्यनिर्गुणस्यगुणात्मनः १४ कामंक्रोधंभयंस्नेहमैक्यंसौहृदमेवच नित्यंहरौविदधतोयांतितन्मयतांहिते १५ नचैवंविस्मयःकार्योभवताभगवत्यजे योगेश्वरेश्वरेकृष्णेयतएतद्विमुच्यते १६ तादृष्ट्वांतिकमायाताभगवान्व्रजयोषितः अवदद्वदतांश्रेष्ठोवाचःपेशैर्विमोहयन् १७ श्रीभगवानुवाच स्वागतंवोमहाभागाःप्रियंकिंकरवाणिवः व्रजस्यानामयंकच्चिद्ब्रूतागमनकारणम् १८ रजन्येषाघोररूपाघोरसत्त्वनिषेविता प्रतियातव्रजंनेहस्थेयंस्त्रीभिःसुमध्यमाः १९ मातरःपितरःपुत्राभ्रातरःपतयश्चवः विचिन्वंतिह्यपश्यंतोमाकृध्वंबंधुसाध्वसम् २०

कारणमित्याह काममिति ऐक्यंसंबंधःसौहृदंभक्तिंनचभगवतोऽयमतिभारइत्याह नचैवमिति यतःश्रीकृष्णादेतत्स्थावरादिकमपिमुच्यते १६ प्रस्तुतमाह तादृष्ट्वेति वाचःपेशैर्वाग्विलासैः १७ सर्वासांसंभ्रममागताविलोक्यसभयमिवाह व्रजस्येति १८ लज्जयामंदहसितमालक्ष्याह रजन्येषेति १९ किंच मातरइति विचिन्वंति मृगयंते बंधूनांसाध्वसंमाकृध्वंमाकुरुतेत्यर्थः १२०

ईषत्प्रणयकोपेनान्यतोविलोकयंतीः प्रत्याह दृष्टमिति राकेशस्यपूर्णचंद्रस्यकरैरंजितं यमुनास्पर्शिनोऽनिलस्यलीलामंदग
तिस्तयाएजंतः कंपमानास्तरूणांपल्लवास्तैःशोभितम् २१ सतीःहेसत्यः २२ संरंभक्षुभितदृष्टीःप्रत्याह अथवेति यंत्रिता
शयाःवशीकृतचित्ताःउपपन्नंयुक्तम् प्रीयंतेप्रीताभवंति २३ दृष्टादृष्टभयप्रदर्शनेननिवर्तयति भर्त्तुरित्यादिश्लोकत्रये
ण २४ २५ फल्गुतुच्छं कृच्छ्रंदुः संपादम् औपपत्यंजारसौख्यम् २६ किंच श्रवणादिति २७ २८ चिंतांप्रापितानांस्थिति

दृष्टंवनंकुसुमितंराकेशकररंजितम् यमुनानिललीलेजत्तरुपल्लवशोभितम् २१ तद्यातमाचिरंगोष्ठं
शुश्रूषध्वंपतीन्सतीः क्रंदंतिवत्साबालाश्चतान्पाययतदुह्यत २२ अथवामदभिस्नेहाद्भवत्योयंत्रिता
शयाः आगताह्युपपन्नंवःप्रीयंतेमयिजंतवः २३ भर्त्तुःशुश्रूषणंस्त्रीणांपरोधर्मोह्यमायया तद्बंधू
नांचकल्याण्यःप्रजानांचानुपोषणम् २४ दुःशीलोदुर्भगोवृद्धोजडोरोग्यधनोपिवा पतिःस्त्रीभिर्न
हातव्योलोकेप्सुभिरपातकी २५ अस्वर्ग्यमयशस्यंचफल्गुकृच्छ्रंभयावहम् जुगुप्सितंचसर्व
त्रऔपपत्यंकुलस्त्रियाः २६ श्रवणाद्दर्शनाद्ध्यानान्मयिभावोऽनुकीर्तनात् नतथासन्निकर्षेण
प्रतियाततत्तोगृहान् २७ श्रीशुकउवाच इतिविप्रियमाकर्ण्यगोप्योगोविंदभाषितम् विष-
ण्णाभग्नसंकल्पाश्चिंतामापुर्दुरत्ययाम् २८ कृत्वामुखान्यवशुचःश्वसनेनशुष्यद्बिंबाधराणिचर
णेनभुवंलिखंत्यः अस्रैरुपात्तमषिभिःकुचकुंकुमानितस्थुर्मृजंत्यउरुदुःखभराःस्मतूष्णीम्
२९ प्रेष्ठंप्रियेतरमिवप्रतिभाषमाणंकृष्णंतदर्थविनिवर्तितसर्वकामाः नेत्रेविमृज्यरुदितोपहते
स्मकिंचित्संरंभगद्गदगिरोऽब्रुवतानुरक्ताः ३०

माह कृत्वेति शुचःशोकाद्दुःखेनश्वसनेनशुष्यंतोबिंबफल
सदृशाअधरायेषुमुखेषुतानिच अवांचिकृत्वा तथांगुष्ठेनमहींलिखंत्यःतथागृहीतकज्जलैरश्रुभिः कुचकुंकुमानिक्षाल
यंत्यःतूष्णींस्थिताःयतःउरुर्दुःखभरोभारोयासांताः २९ किंच प्रेष्ठमिति किंचित्संरंभेणकोपावेशेनगद्गदागिरोयासांताः
अब्रुवनस्मसंरंभेकारणंप्रेष्ठमित्यादि प्रियेतरमिवप्रतिभाषमाणंप्रत्याचक्षाणम् ३० छ छ

नृशंसंक्रूरं दुरवग्रहहेस्वच्छंदतवपादमूलंभक्ताःसेवितवतीः अस्मान्भजस्वमात्यजेति ३१ अपिच यदुक्तंयत्पत्यपत्येत्यादित्वयाधर्मविदेति सोपहासमेवमेतदुपदेशानांपदेविषयेत्वय्येवास्तु उपदेशपदत्वेहेतुः ईशइति विविदिषावाक्येनसर्वोपदेशानामीशपरत्वावगमादितिभावः ईशत्वेहेतुः आत्माकिलभवानिति भोगस्यहिसर्वस्यभोक्ताआत्मैवेशइति अतः प्रेष्ठोबंधुश्चभवानेवेति सर्वबंधुषुकरणीयंत्वय्येवास्त्वित्यर्थः अथवाधर्मोपदेशानांपदेस्थानेधर्मोपदेष्टरित्वयिसति अस्माकंचधर्मजिज्ञासमानासुसतीषुत्वयाधर्मविदायदुक्तमेवमेतदस्तुनतुत्वंधर्मोपदेष्टाकिंतुभवानात्मेति अथवायदुक्तमेतदुपदेशपदेतद्गोचरेपुरुषेअस्तुनामत्वयितुईशेस्वामिनिएवंकाक्कानैवमित्यर्थः यस्तनुभृतांत्वमात्माफलरूपइति यद्वा यदुक्तंपत्यादि

गोप्यऊचुः मैवंविभोऽर्हतिभवान्गदितुंनृशंसंसंत्यज्यसर्वविषयान्तवपादमूलम् भक्ताभजस्वदुरवग्रहमात्यजास्मान्देवोयथादिपुरुषोभजतेमुमुक्षून् ३१ यत्पत्यपत्यसुहृदामनुवृत्तिरंगस्त्रीणांस्वधर्मइतिधर्मविदात्वयोक्तम् अस्त्वेवमेतदुपदेशपदेत्वयीशेप्रेष्ठोभवांस्तनुभृतांकिलबंधुरात्मा ३२ कुर्वंतिहित्वयिरतिंकुशलाःस्वआत्मन्नित्यप्रियेपतिसुतादिभिरार्तिदैःकिम् तन्नःप्रसीदपरमेश्वरमास्मच्छिंद्याआशांभृतांत्वयिचिरादरविंदनेत्र ३३ चित्तंसुखेनभवतापहृतंगृहेषुयन्निर्विशत्युतकरावपिगृह्यकृत्ये पादौपदंनचलतस्तवपादमूलाद्यामःकथंव्रजमथोकरवामकिंवा ३४

शुश्रूषणंधर्मइति एवमेतत्त्वय्येवास्तु कुतः उपदेशपदेषुशुश्रूषणीयत्वेनोपदिश्यमानानांपत्यादीनांपदेअधिष्ठानेकुतः ईशेनेहीश्वरमधिष्ठानंविनाकोऽपिपतिपुत्रादिर्नास्तीति अन्यत्समानम् अलमतिविस्तरेण ३२ एतत्सदाचारेणदृढयंत्यः प्रार्थयंते कुर्वंतीति शास्त्रनिपुणाः तथाचशास्त्रम् किंप्रजयाकरिष्यामोयेषांनोऽयमात्मालोकइत्यादि ३३ किंच प्रतियातेतियदुक्तं तदशक्यम् तथैवचित्तादीनामपहृतत्वादित्याहुः चित्तमिति यदस्माकंचित्तमेतावंतंकालं सुखेनगृहेषुनिर्विशति तत्त्वयाऽपहृतं करावपियौगृहकृत्येनिर्विशतः तावपिसुखात्मनात्वयेतिवा ३४ छ छ

अतःअंगहेकृष्णनःअस्माकंतवाधरामृतपूरकेणतवैवहाससहितेनावलोकेनकलगीतेनचजातोयोहृच्छयाग्निःकामाग्निस्तंसिंचनो चेदयंतावदेकोऽग्निस्तथाविरहाज्जनिष्यते योऽग्निस्तेनच उपयुक्तदेहाःदग्धशरीराः योगिनइव ते पदवीमंतिकंध्यानेनयाम प्राप्नुया म ३५ ननुस्वपतीनेवोपगच्छतत एवाग्निंसिंचेयुरितिचेत्तत्राहुः यर्हीति रमायालक्ष्म्याः दत्तक्षणंदत्तोत्सवंदत्तावसरंवातदपिक्क चिदेवनसर्वदा अरण्यजनाःप्रियायस्यतस्यतव अरण्यजनप्रियत्वादरण्येक्वचित् यर्हि अस्प्राक्ष्मस्पृष्टवत्योवयंतत्रचत्वयाभिर मिता आनंदिताःसत्यःतदारभ्यान्यसमक्षंस्थातुमपिनपारयामःतुच्छास्तेनरोन्वंतइत्यर्थः ३५ त्वत्पादसौभाग्यंत्वतिचित्रमि त्याहुः श्रीरिति वक्षसि असापत्न्यंस्थानंलब्ध्वाऽपितुलस्यासपत्न्यासहतवपदांबुजरजःकामयतेस्मभृत्यैःसर्वैर्जुष्टमितिसो

सिंचांगनस्त्वदधरामृतपूरकेणहासावलोककलगीतजहृच्छयाग्निं नोचेद्वयंविरहजाग्न्युपयुक्तदेहा
ध्यानेनयामपदयोःपदवींसखेते ३५ यर्ह्यंबुजाक्षतवपादतलंरमायादत्तक्षणंक्वचिदरण्यजनप्रियस्य
अस्प्राक्ष्मतत्प्रभृतिनान्यसमक्षमंगस्थातुंत्वयाऽभिरमिताबतपारयामः ३६ श्रीर्यत्पदांबुजरजश्चक
मेतुलस्यालब्ध्वाऽपिवक्षसिपदंकिलभृत्यजुष्टम् यस्याःस्ववीक्षणकृतेऽन्यसुरप्रयासस्तद्वद्वयंच
तवपादरजःप्रपन्नाः ३७ तन्नःप्रसीदवृजिनार्दनतेऽङ्घ्रिमूलंप्राप्ताविसृज्यवसतीस्त्वदुपासनाशाः
त्वत्सुंदरस्मितनिरीक्षणतीव्रकामतप्तात्मनांपुरुषभूषणदेहिदास्यम् ३८ वीक्ष्यालकावृतमुखं
तवकुंडलश्रीगंडस्थलाधरसुधंहसितावलोकम् दत्ताभयंचभुजदंडयुगंविलोक्यवक्षःश्रियैक
रमणंचभवामदास्यः ३९

भाग्यातिरेकोक्तिः यस्याःस्ववीक्षणकृते श्रीरात्मानंविलोकयतुइत्येतदर्थमन्येषांब्रह्मादी नांतपोभिःप्रयासःसातद्रजःतद्वद्वयमपिप्रपन्नाइति ३७ हेवृजिनार्दनदुः खहंतःत्वदुपासनेत्वद्भजनएवआशायासांतावयंव सतीर्गृहान्विसृज्यहित्वायोगिनइवप्राप्ताःतवसुंदरस्मितविलसितनिरीक्षणेनयःतीव्रःकामःतेनतप्तचित्तानांहेपुरुषरत्न दास्यंदेहि ३८ ननुगृहस्वाम्यंविहायदास्यंकिमितिप्रार्थ्यतेअतआहुःवीक्ष्येति अलकावृतमुखंकेशैरावृतंमुखम् तथाकुंडलयोःश्रीर्ययोस्तेगंडस्थलेयस्मिन् अधरेसुधायस्मिन् तच्चतच्चतवमुखंवीक्ष्यदत्ताभयंभुजदंडयुग्मंवक्ष श्चश्रियाएकमेवरमणंरतिजनकंवीक्ष्यदास्यएवभवामेति ३९ छ छ छ

ननुजुगुप्सितमौपपत्यमित्युक्तंतत्राहुः कास्त्रीति अंगहेकृष्णकलानिपदानियस्मिन्तत् आयतंदीर्घमूर्च्छितंस्वरालापभेदस्तेनपाठांतरे कलपदामृतमयंवेणुगीतंतेनसंमोहिताकावास्त्री आर्यचरितान्निजधर्मान्नचलेत् यन्मोहिताःपुरुषाअपिचलिताः किंच त्रैलोक्यसौभाग्यमिति यत् यतः अबिभ्रत् अबिभरुः तद्द्योतकशब्दश्रवणमात्रेणापितावन्निजधर्मत्यागोयुक्तः किंपुनस्त्वदनुभवेनेतिभावः ४० व्यक्तंनिश्चितम् ४१ विक्लवितंपारवश्यप्रलपितंगोपीररीरमत्रमयामास ४२ प्रियस्येक्षणे

कास्त्र्यंगतेकलपदायतवेणुगीतसंमोहितार्यचरितान्नचलेत्त्रिलोक्याम् त्रैलोक्यसौभगमिदंचनिरीक्ष्यरूपंयद्गोद्विजद्रुममृगाःपुलकान्यबिभ्रत् ४० व्यक्तंभवान्व्रजभयार्त्तिहरोऽभिजातोदेवोयथादिपुरुषःसुरलोकगोप्ता तन्नोनिधेहिकरपंकजमार्त्तबंधोतप्तस्तनेषुचशिरस्सुचकिंकरीणाम् ४१ श्रीशुकउवाच इतिविक्लवितंतासांश्रुत्वायोगेश्वरेश्वरः प्रहस्यसदयंगोपीरात्मारामोऽप्यरीरमत् ४१ ताभिःसमेताभिरुदारचेष्टितःप्रियेक्षणोत्फुल्लमुखीभिरच्युतः उदारहासद्विजकुंददीधितिर्व्यरोचतैणांकइवोडुभिर्वृतः ४२ उपगीयमानउद्गायन्वनिताशतयूथपः मालांबिभ्रद्वैजयंतींव्यचरन्मंडयन्वनम् ४४ नद्याःपुलिनमाविश्यगोपीभिर्हिमवालुकम् रेमेतत्तरलानंदकुमुदामोदवायुना ४५ बाहुप्रसारपरिरंभकरालकोरुनीवीस्तनालभननर्मनखाग्रपातैः क्ष्वेल्याऽवलोकहसितैर्व्रजसुंदरीणामुत्तंभयन्रतिपतिंरमयांचकार ४६ एवंभगवतःकृष्णाल्लब्धमानामहात्मनः आत्मानंमेनिरेस्त्रीणांमानिन्योऽभ्यधिकंभुवि ४७

उत्फुल्लानिमुखानियासांताभिःउदारहासश्चद्विजाश्चतेषुकुंदकुसुमवत्दीधितिर्यस्यसः एणांकश्चंद्रः ४३ ४४ ४५ बाहुप्रसारश्चपरिरंभश्चकरादीनामालभनंस्पर्शश्चनर्मपरिहासश्चनखाग्रपातश्चतैःक्ष्वेल्याक्रीडयाअवलोकैश्चहसितैश्चकामंतासामुद्दीपयन्ताःरमयामास ४६ महात्मनोविमुक्तचित्तात् ४७ छ छ

नत्सौभगमदम्स्वाधीनतांमानंगर्वंकेशवःकथमईशश्चतोवशयनइतितथासःअंतर्धानंगतः ४८ इतिदशमेटीकायामेकोनत्रिंशोऽध्यायः २९ श्रीशोविरहसंतप्तगोपीभिःकृष्णमार्गणम् उन्मत्तवन्नानियतंभ्रमंतीभिर्वनेवने १ अन्वक्षाणाःअपश्यंत्यः १ गत्याचअनुरागस्मिताभ्यांविभ्रमेक्षितानिसविलासानिरीक्षणानितैश्चमनोरमाआलापाश्चविहाराःक्रीडाश्चविभ्रमाअन्येचविलासास्तैरमापतेर्गत्यादिभिरेतैराक्षिप्तानि आकृष्टानिचित्तानियासांताः अतस्तस्मिन्नेवआत्मायासांताःतस्यविविधाश्चेष्टाजगृहुः तदनुकरणेनाक्रीडन् २ अपिचगतिस्मितेति प्रियस्यगत्यादिषुप्रतिरूढाआविष्टामूर्तयोयासांताःअतःकृष्णविहारविभ्रमाःकृष्णस्येव

तासांतत्सौभगमदंवीक्ष्यमानंचकेशवः प्रशमायप्रसादायतत्रैवांतरधीयत ४८ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेभगवतोबालचरित्रवर्णनंनामएकोनत्रिंशोऽध्यायः २९ श्रीशुकउवाच अंतर्हितेभगवतिसहसैवव्रजांगनाः अतप्यंस्तमचक्षाणाःकरिण्यइवयूथपम् १ गत्यानुरागस्मितविभ्रमेक्षितैर्मनोरमालापविहारविभ्रमैः आक्षिप्तचित्ताःप्रमदारमापतेस्तास्ताविचेष्टाजगृहुस्तदात्मिकाः २ गतिस्मितप्रेक्षणभाषणादिषुप्रियाःप्रियस्यप्रतिरूढमूर्तयः असावहंत्वित्यबलास्तदात्मिकान्यवेदिषुःकृष्णविहारविभ्रमाः ३ गायंत्यउच्चैरमुमेवसंहताविचिक्युरुन्मत्तकवद्वनाद्वनम् पप्रच्छुराकाशवदंतरंबहिर्भूतेषुसंतंपुरुषंवनस्पतीन् ४ दृष्टोवःकच्चिदश्वत्थप्लक्षन्यग्रोधनोमनः नंदसूनुर्गतोहृत्वाप्रेमहासावलोकनैः ५ कच्चित्कुरुबकाशोकनागपुन्नागचंपकाः रामानुजोमानिनीनांगतोदर्पहरस्मितः ६

विहारविभ्रमाःक्रीडाविलासायासांताःअहमेवकृष्णइतिपरस्परंनिवेदितवत्यः ३ किंच गायंत्यइति वनाद्वनांतरंगच्छंत्योविचिक्युरमृगयन् उन्मत्ततुल्यत्वमाह वनस्पतीन्पप्रच्छुःभूतेषुअंतरमध्येसंतंपुरुषंबहिश्चसंतमिति ४ तत्रपंचपातिनवभिः तत्रमहत्वादेतेपश्येयुरित्याशयाऽश्वत्थादीन्पृच्छंति दृष्टइति प्रेमहासविलासितैरवलोकनैरस्माकंमनोहृत्वाचोरइवगतोवो युष्माभिःकिंदृष्टइति ५ महांतःस्वपुष्पैःबहूपकारिणश्चेति कुरुबकादीन्पृच्छंति कच्चिदिति हेकुरुबकादयःदर्पहरंस्मितंयस्यसः इतोगतःकच्चिदिति ६

अलिकुलैः सहत्वालां विभ्रत्तव नातिप्रियस्त्वया किंदृष्टइति ७ गुणातिरेकेऽपिनम्रत्वादिमाः पश्येयुरितिपृच्छंति मालतीति मल्लिके-
जातियूथिकेवः युष्माभिः किमदर्शिदृष्टः करस्पर्शेनवः प्रीतिंजनयन् किंयातइति अत्रमालतीजात्योरवांतरविशेषोद्रष्टव्यः ८
फलादिभिः सर्वप्राणिनांसंतर्पकाः एतेपश्येयुरितिपृच्छंति चूतेति चूताम्रयोरवांतरजातिभेदः कदंबनीपयोश्च हेचूतादयः येन्ये
चपरार्थभवकाः परार्थमेवभवोजन्मयेषांते यमुनोपकूलाः तस्याः कूलेसमीपेवर्तमानाः तीर्थवासिनइत्यर्थः तेभवंतः रहिता
त्मनांशून्यचेतसांनः कृष्णपदवीं कृष्णस्यमार्गंशंसंतुकथयंतु ९ हेक्षितिक्षितेत्वयाकिंतपःकृतंयात्वंकेशवांघ्रिस्पर्शोत्सवाके

कच्चित्तुलसिकल्याणिगोविंदचरणप्रिये सहत्वालिकुलैर्बिभ्रद्दृष्टस्तेऽतिप्रियोऽच्युतः ७ मालत्यदर्शिवः
कच्चिन्मल्लिकेजातियूथिके प्रीतिंवोजनयन्यातः करस्पर्शेनमाधवः ८ चूतप्रियालपनसासनकोवि
दारजंब्वर्कबिल्वबकुलाम्रकदंबनीपाः येन्येपरार्थभवकायमुनोपकूलाः शंसंतुकृष्णपदवींरहितात्मनांनः
९ किंतेकृतंक्षितितपोबतकेशवांघ्रिस्पर्शोत्सवोत्पुलकितांगरुहैर्विभासि अप्यंघ्रिसंभवउरुक्रमवि
क्रमाद्वा आहोवराहवपुषःपरिरंभणेन १० अप्येणपत्न्युपगतःप्रिययेहगात्रैस्तन्वन्दृशांसखिसुनि
र्वृतिमच्युतोवः कांतांगसंगकुचकुंकुमरंजितायाः कुंदस्रजःकुलपतेरिह वातिगंधः ११

शवांघ्रिस्पर्शेनउत्सवोयस्याःसाकुतःअंग
रुहैरुत्पुलकितारोमांचिताविभासिशोभसे तत्रविशेषंपृच्छंति अपिकिमयमुत्सवःअंघ्रिसंभवःअधुनातवैकदेशांघ्रिस्पर्शसं
भूतः यद्वानैतावत् किंतुउरुक्रमविक्रमात् पूर्वमेवत्रिविक्रमस्यपदासर्वाक्रमणात् अहोअथवानैतावदेव अपितुततोऽपिपूर्वंव
राहस्यवपुषःपरिरंभणेनेतिअतस्त्वयानूनंदृष्टस्तंदर्शयेति १० हरिण्याःदृष्टिप्रत्यासत्त्याकृष्णदर्शनंसंभाव्याहुः अपीति हे
सखि एणपत्नि अपिकिमुपगतःसमीपेगतःगात्रैःसुंदरैःसुखबाह्वादिभिःप्रिययासहेति यदुक्तं तद्योतकंकांतायाःअंगत-
हृतकुचकुंकुमेनरंजितायाःकुंदकुसुमस्रजोगंधःकुलपतेःश्रीकृष्णस्यवाति आगच्छति ११ छ छ

फलभारेणनतांस्तरून् कृष्णंदृष्ट्वाप्रणताइतिमत्वाप्रिययासहतस्यगतिविलासंसंभावयंत्यः पृच्छंति बाहुमिति तुलसिकाया
अलिकुलैस्तस्यदामोदमदांधैरन्वीयमानः गम्यमानः इहचरन्निति १२ काश्चिदाहुः हेसख्यइमाळताः कृष्णेनसंगतानूनमत
इमाः पृच्छत ननुस्वपति संगतोतत् संगतिर्दुर्घटान वनस्पतेः पत्युर्बाहुनाश्लिष्टा अपिअहोभाग्यंनूनंतन्नखैः स्पृष्टाः यतः उत्पुल
कानिबिभ्रति नहिस्वपतिसंगतावीदृक्पुलकसंभवइतिभावः १३ उन्मत्तवत्पप्रच्छुरित्येतत्प्रपंचितं इदानींरमापतेस्तास्ताश्चे

बाहुंप्रियांसउपधायगृहीतपद्मोरामानुजस्तुलसिकालिकुलैर्मदांधैः अन्वीयमानइहवस्तरवः प्रणामंकिं
वाभिनंदतिचरन्प्रणयावलोकैः १२ पृच्छतेमालताबाहूनप्याश्लिष्टावनस्पतेः नूनंतत्करजस्पृष्टाबिभ्र
त्युत्पुलकान्यहो १३ इत्युन्मत्तवचोगोप्यः कृष्णान्वेषणकातराः लीलाभगवतस्तास्ताह्यनुचक्रुस्तदा
त्मिकाः १४ कस्याश्चित्पूतनायंत्याः कृष्णायंत्यपिबत्स्तनम् तोकायित्वारुदंत्यन्यापदाहन्शकटा
यतीम् १५ दैत्यायित्वाजहारान्यामेकाकृष्णार्भभावनाम् रिंगयामासकाप्यंघ्री कर्षंतीघोषनिःस्व
नैः १६ कृष्णरामायितेद्वेतुगोपायंत्यश्चकाश्चन वत्सायंतीहंतिचान्यातत्रैकातुबकायतीम् १७

ष्वाजगृहुः तदात्मिकाइति यदुक्तंतत्प्रपंचयति इतीति उन्मत्तवच्चोगोप्यः उन्मत्तवचसश्चतागोप्यश्च कृष्णान्वेषणेनकातरा
अतिविह्वलाअनुचक्रुः अनुकृतवत्यः १४ कस्याश्चिदित्यादिभिश्चतुर्भिरनुकरणंप्रपंच्यते ततश्चतुर्भिस्तन्मयत्वंपुनरेकेनानु
करणमिति विवेकः पूतनायंत्याः पूतनावदाचरंत्याः कृष्णवदाचरंतीस्तनमपिबत् तोकायित्वातोकवदात्मानंकृत्वा १५
दैत्यायित्वादैत्यवदात्मानंकृत्वा एकाकृष्णार्भभावनांकृष्णस्यार्भबाल्यंभावयतियानामन्यांजहार १६ छ
श्रीकृष्णायनमः छ छ छ छ छ छ

दूरगादूरे वर्तमानागाः यद्वत् यथा कृष्णास्तथाहूयतंकृष्णमनुवर्ततीमनुवर्तमानाम् अनुकुर्वतीमितिवापाठः १८ १९ यतंतीप्रयत्नंकुर्वतीअंबरमुत्तरीयंवस्त्रमुन्निदधेऊर्ध्वंधृतवती २० २१ अपिदृशंनिमीलयत २२ सुदृक्सुनयनमास्यंपिधायसुदृक्वराक्षीति वा भीतिविडंबनंभयानुकरणम् २३ एवंपुनरपिवृंदावनेलतास्तरूंश्चकृष्णंपृच्छंत्योवनोद्देशेवनप्रदेशेव्यचक्षतअपश्यन् २४

आहूयदूरगायद्वत्कृष्णास्तमनुकुर्वतीम् वेणुंक्वणंतींक्रीडंतीमन्याःशंसंतिसाध्विति १८ कस्यांचित्स्व
भुजंन्यस्यचलंत्याहापरानु कृष्णोहंपश्यतगतिंललितामितितन्मनाः १९ माभैष्टवातवर्षाभ्यांतत्-
त्राणंविहितंमया इत्युक्त्वैकेनहस्तेनयतंत्युन्निदधेंबरम् २० आरुह्यैकापदाक्रम्यशिरस्याहापरा
नृप दुष्टाहेगच्छजातोहंखलानांननुदंडधृक् २१ तत्रैकोवाचहेगोपादावाग्निंपश्यतोल्बणम् चक्षू
ष्याश्वपिदध्वंवोविधास्येक्षेममंजसा २२ बद्धान्ययास्रजाकाचित्तन्वीतत्रउलूखले भीतासुदृक्पि
धायास्यंभेजेभीतिविडंबनं २३ एवंकृष्णंपृच्छमानावृंदावनलतास्तरून् व्यचक्षतवनोद्देशेपदानि
परमात्मनः २४ पदानिव्यक्तमेतानिनंदसूनोर्महात्मनः लक्ष्यंतेहिध्वजांभोजवज्रांकुशयवादिभिः
२५ तैस्तैःपदैस्तत्पदवीमन्विच्छंत्योऽग्रतोऽबलाः वध्वाःपदैःसुपृक्तानिविलोक्यार्ताःसमब्रुवन् २६
कस्याःपदानिचैतानियातायानंदसूनुना अंसन्यस्तप्रकोष्ठायाःकरेणोःकरिणायथा २७ अनया
राधितोनूनंभगवान्हरिरीश्वरः यन्नोविहायगोविंदःप्रीतोयामनयद्रहः २८ धन्याअहोअमीआ
ल्योगोविंदांघ्र्यब्जरेणवः यान्ब्रह्मेशोरमादेवीदधुर्मूर्ध्न्यघनुत्तये २९

२५ सुपृक्तानिसंमिश्राणि २६ तेन अंसेन्यस्तः प्रकोष्ठोयस्याःकरेणोर्हस्तिन्याः २७ रहःएकांतस्थानं हे आल्यःसख्यः अहोधन्या अतिपुण्यागोविंदांघ्र्यब्जरेणवःतत्रहेतुः यानिति अस्माभिरप्येतद्रेणवभिषेकेणतथैवकृष्णःप्राप्तुंशक्यतइतिभावः २९

तस्याअमूनिनःक्षोभंकुर्वंत्युच्चैःपदानियत् यैकापहृत्यगोपीनांरहोभुंक्तेऽच्युताधरम् ३० नलक्ष्यंतेपदा-
न्यत्रतस्यानूनंतृणांकुरैः खिद्यत्सुजातांघ्रितलामुन्निन्येप्रेयसींप्रियः ३१ अत्रप्रसूनावचयःप्रियार्थेप्रेय
सा कृतः प्रपदाक्रमणएतेपश्यतासकलेपदे ३२ केशप्रसाधनंत्वत्रकामिन्याःकामिनाकृतम् तानिचू-
डयताकांतामुपविष्टमिहध्रुवम् ३३ रेमेतयाचात्मरत आत्मारामोऽप्यखंडितः कामिनांदर्शयन्दैन्यंस्त्री
णांचैवदुरात्मताम् ३४ इत्येवंदर्शयत्यस्ताश्चेरुर्गोप्योविचेतसः यांगोपीमनयत्कृष्णोविहायान्याःस्त्रि
यो वने साचमेनेतदात्मानंवरिष्ठंसर्वयोषिताम् हित्वागोपीःकामयानामामसौभजतेप्रियः ३५ त
तोगत्वावनोद्देशंदृप्ताकेशवमब्रवीत् नपारयेहंचलितुंनयमांयत्रतेमनः ३६ एवमुक्तःप्रियामाहस्कं
धमारुह्यतामिति ततश्चांतर्दधेकृष्णःसावधूरन्वतप्यत ३७ हानाथरमणप्रेष्ठक्वासिक्वासिमहाभु
ज दास्यास्तेकृपणायामेसखेदर्शयसंनिधिम् ३८ श्रीशुकउवाच अन्विच्छंत्योभगव
तोमार्गंगोप्योऽविदूरतः ददृशुःप्रियविश्लेषमोहितांदुःखितांसखीम् ३९

अन्या आहुःतस्याइति गोपीनांसर्वस्वंअयंभावः भवेदेवंयदितस्याः पदानिसंपृक्तानिनभवेयुःतानितुनोदुःखंकुर्वंतीति ३० तदसंपृ
क्तानुकेवलंकृष्णपादरेणूनेवविचिन्वंत्यः तान्दृष्ट्वा पुनरत्यंतंसमतपन्तदाह श्लोकत्रयेणनलक्ष्यंतइति खिद्यतीसुजातेसुकुमा
रे अंघ्रितलेयस्यास्तामुन्निन्येस्कंधमारोपितवान् ३१ प्रपदाभ्यामाक्रमणंक्षोणीमर्दनंययोः अतएवासकलेपदेपश्यतेति ३२ त-
स्याः कृष्णजान्वंतउपविष्टायाःचिन्हंदृष्ट्वाहुः केशप्रसाधनमिति कांतामधिकृत्यतानिप्रसूनानिचूडयता चूडानुकारेणबध्नताध्रुव
मुपविष्टम् ३३ रेमेइत्यादिशुकोक्तिः
आत्मरतःस्वतस्तुष्टः आत्मारामःस्वक्रीडः अखंडितःस्त्रीविभ्रमैरनाकृष्टोऽपितथाचेत् किमितिरेमेअतआह कामिनामि
ति ३४ ३५ स्त्रीणांदुरात्मतामाह साचेतिद्वाभ्याम् कामोयानमागमनसाधनंयासांताःगोपीःहित्वामांभजतइति हेतोरात्मा
नंवरिष्ठंमेनेइति ३६ कामिनांदैन्यंदर्शयति एवमुक्तइति अखंडितत्वमाह ततश्चेतितस्याःस्कंधारोहोद्यतायामंतर्हितइत्य
र्थः ३७ अनुतापमाह हानाथेति ३८ अन्विच्छंत्योमृगयमाणाःअविदूरतः समीपे ३९ ५ ५ ५

४० ततस्तयाऽपिसहिताः कृष्णान्वेषणायवनमाविशन् ततोहरेरन्वेषणान्निवृत्ताः ४१ एवंतमप्राप्ता अपिस्वगृहान्नैवसस्मृतवत्यः तदात्मिकाःसएवात्मायासांताः तन्मय्यइत्यर्थः ४२ किंतुपूर्वंयत्रश्रीकृष्णेनसंगतिरासीत् तदेवकालिंद्याःपुलिनमागत्यकृष्णंभावयंति ध्यायंतीतितथाताः कृष्णस्यागमनंकांक्षितंयासांताः मिलिताःसत्यः कृष्णमेवजगुरिति ४३ इतिदशमेटीकायांत्रिंशत्तमोऽध्यायः ३० एकत्रिंशेनिराशास्ताःपुनःपुलिनमागताः कृष्णमेवानुगायंत्यःप्रार्थयंतेत

तयाकथितमाकर्ण्यमानप्राप्तिंचमाधवात् अवमानंचदौरात्म्याद्विस्मयंपरमंययुः ४० ततोविशन्वनंचंद्रज्योत्स्नायावद्विभाव्यते तमःप्रविष्टमालक्ष्यततोनिववृतुःस्त्रियः ४१ तन्मनस्कास्तदालापास्तद्विचेष्टास्तदात्मिकाः तद्गुणानेवगायंत्योनात्मागाराणिसस्मरुः ४२ पुनःपुलिनमागत्यकालिंद्याःकृष्णभावनाः समवेताजगुःकृष्णंतदागमनकांक्षिताः ४३ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेरासक्रीडायांत्रिंशत्तमोऽध्यायः ३० गोप्यऊचुः जयतितेधिकंजन्मनाव्रजःश्रयतइंदिराशश्वदत्रहि दयितदृश्यतांदिक्षुतावकास्त्वयिधृतासवस्त्वांविचिन्वते १

दागमम् १ जयतीति हेदयिततेजन्मनाव्रजः अधिकंयथाभवति तथाजयति उत्कर्षेणवर्तते यस्मात्त्वमत्रजातस्तस्मादिंदिरालक्ष्मीः अत्रहिश्रयते व्रजमलंकृत्यवर्तते एवंव्रजेसर्वस्मिन्मोदमाने अत्रतावकास्त्वदीयागोपीजना त्वयित्वदर्थमेव कथंचित् धृताअसवोयैस्तेत्वांविचिन्वते अतस्त्वया दृश्यतांप्रत्यक्षीभूयतामिति यद्वा अस्माभिर्भवान् दृश्यताम् यद्वा एवंत्वया दृश्यतामेतेविचिन्वतइति १ छ छ छ छ छ

अत्रस्वतंत्राणांबहूनांवक्तृत्वादपराआहुरितिसर्वश्लोकेष्ववतारणा अथापिसंगतिरुच्यतेतत्रविचिन्त्वंतुममकिमितिचेत्तत्राहुः शरदितिशरदुदाशयेशरत्कालीनेसरसिसाधुजातंसम्यक्जातंयत्सरसिजंविकसितंपद्मंतस्यउदरेगर्भेयाश्रीस्तांमुष्णातिहरतीतितथातयादृशानेत्रेणहेसुरतनाथसंभोगपतेवरदअभीष्टप्रदअशुल्कदासिकाअमूल्यदासीःनिघ्नतोमारयतस्तेतुवस्त्वयाक्रियमाणइहलोकेयंवधोनभवतिकिंशस्त्रेणैववधोवधःकिंदृशावधोनभवतिकिंतुभवत्येवअतस्तवदृशापहृतप्राणप्रत्यर्पणायत्वयादृश्यतामिति यथासंभवंसर्वत्रवाक्यशेषः २ किंच बहुभ्योमृत्युभ्यः कृपयारक्षित्वाकिमितीदानींदृशामन्मथंप्रेष्यघातयसीत्याहुःविषेति हे ऋषभश्रेष्ठ विषमयाज्जलाद्योऽप्ययोनाशस्तस्मात्तथाव्यालराक्षसात् अघासुरात् वर्षात् मारुतात् वैद्युतानलात् अशनि-

शरदुदाशयेसाधुजातसत्सरसिजोदरश्रीमुषादृशा सुरतनाथतेऽशुल्कदासिकावरदनिघ्नतोनेहकिंवधः
२ विषजलाप्ययाद्व्यालराक्षसाद्वर्षमारुताद्वैद्युतानलात् वृषमयात्मजाद्विश्वतोभयादृषभतेवयंरक्षिता
मुहुः ३ नखलुगोपिकानंदनोभवानखिलदेहिनामंतरात्मदृक् विखनसाऽर्थितोविश्वगुप्तयेसखउदेयि-
वान्सात्वतांकुले ४ विरचिताभयंवृष्णिधुर्यतेचरणमीयुषांसंसृतेर्भयात् करसरोरुहंकांतकामदंशिर
सिधेहिनःश्रीकरग्रहम् ५

पातात् वृषोऽरिष्टस्तस्मान्मयात्मजात् व्योमात् विश्वतः अन्यस्मादपिसर्वतोभयाच्चकालियदमनादिनारक्षिताः किमिदानीमुपेक्षसइतिभावः ३ अपिचविश्वपालनायावतीर्णस्यतवभक्तोपेक्षात्वंतमनुचितेत्याशयेनाहुः नखल्वितिहेसखेभवान्खलुनिश्चितंयशोदासुतोनभवतिकिंतुसर्वप्राणिनांबुद्धिसाक्षीनन्वसकिंदृश्योभवतितत्राहुःविखनसाब्रह्मणाविश्वपालनायप्रार्थितःसन्सात्वतांकुलेउदेयिवान्उदितइति ४ तस्मात्त्वद्भक्तानामस्माकमेतत्प्रार्थनाचतुष्टयंसंपादयेत्याहुः विरचिताभयमित्यादिचतुर्भिः हे वृष्णिधुर्य संसृतेर्भयात्तेचरणमीयुषांशरणंप्राप्तानांप्राणिनांविरचितंदत्तमभयंयेनतत्तथाहेकांतकामदंवरदंतथाश्रियःकरंगृह्णातीतितथातत् भवत्करसरोरुहंनःशिरसिधेहि ५

❦ ❦ ❦

श्रीर्जयति ❦ ❦ ❦ ❦ ❦ ❦ ❦

हेव्रजजनार्त्तिहन् हेवीरनिजजनानांयःस्मयोगर्वस्तस्यध्वंसनंनाशकंस्मितंयस्यतथाभूतहेसखेभवत्किंकरीर्नःअस्मान्भजआश्रयस्वेतिनिश्चितं प्रथमंतावज्जलरुहाननंचारुयोषितांनोदर्शय ६ अविशेषेणप्रणतानांदेहिनांपापकर्शनंपापहंत्वत्तृणचरान्पशूनप्यनुगच्छतिकृपयेतितथासौभाग्येनश्रियोनिकेतनम् वीर्यातिरेकेणफणिनःफणास्वर्पितंतेपदांबुजंनःकुचेषुकृणुकुरु किमर्थम् हृच्छयंकामंकृंधिछिंधि ७ हेपुष्करेक्षणतवैवमधुरयागिरावल्गूनिवाक्यानियस्यांतयाबुधानांमनोज्ञयाहृद्ययागंभीरयेत्यर्थःमुह्यतीःइमाःनोविधिकरीःकिंकरीःअधरसीधुनाआप्याययस्वसंजीवयेति ८ किंच अस्माकंत्वद्विरहेप्राप्तमेवमरणंकिंतुत्वत्कथाऽमृतपायययद्भिःसुकृतिभिर्वर्त्तितमित्याहुः तवेति कथैवामृतम् अत्रहेतुः

व्रजजनार्त्तिहन्वीरयोषितांनिजजनस्मयध्वंसनस्मित भजसखेभवत्किंकरीःस्मनोजलरुहाननंचा
रुदर्शय ६ प्रणतदेहिनांपापकर्शनंतृणचरानुगंश्रीनिकेतनम् फणिफणार्पितंतेपदांबुजंकृणुकुचेषु
नःकृंधिहृच्छयम् ७ मधुरयागिरावल्गुवाक्ययाबुधमनोज्ञयापुष्करेक्षण विधिकरीरिमावीरमु
ह्यतीरधरसीधुनाप्याययस्वनः ८ तवकथाऽमृतंतप्तजीवनंकविभिरीडितंकल्मषापहम् श्र
वणमंगलंश्रीमदाततंभुविगृणंतितेभूरिदाजनाः ९

तप्तजीवनम् प्रसिद्धामृतादुत्कर्षमाहुः कविभिःब्रह्मविद्भिरपीडितंस्तुतम् देवभोग्यंत्वमृतंतैस्तुच्छीकृतं किंच कल्मषापहंकामकर्मनिरसनंतत्त्वमृतंनैवंभूतं किंच श्रवणमंगळं श्रवणमात्रेणमंगळप्रदंतत्त्वनुष्ठानापेक्षम् किंचश्रीमत्सुशांतंतत्तुमादकम् एवंभूतंत्वत्कथाऽमृतमाततंयथाभवति तथायेभुविगृणंतिनिरूपयंतितेजनाभूरिदाःबहुदातारः जीवितंददतीत्यर्थः यद्वा एवंभूतंत्वत्कथाऽमृतंयेभुविगृणंति तेभूरिदाःपूर्वजन्मसुबहुदत्तवंतःसुकृतिनइत्यर्थः एतदुक्तंभवति येकेवलंकथाऽमृतंगृणंतितेऽपितावदतिधन्याःकिंपुनःयेत्वांपश्यंति अतःप्रार्थयामहेत्वयादृश्यतामिति ९

ननुमत्कथाश्रवणेनैवनिर्वृताः भवथ तत्किंमद्दर्शनेन त्वद्विलाससंक्षुभितचित्तावयंतत्रापिशांतिंनविद्मइत्याहुः प्रहसितमि
ति हेप्रियकुहककपटसंविदः संकेतनर्माणि १० किंच त्वयिवयमतिप्रेमार्द्रचित्ताः त्वंपुनरस्मासुकेनहेतुना कपटमाचरसी
त्याहुः श्लोकद्वयेन चलसीति हेनाथहेकांतयत् यदाव्रजाच्चलसिपशूंश्चारयन् तदातत्नलिनसुंदरंकोमलंतेपदंशिलैःकणि
शैः तृणैरंकुरैश्चसीदतिक्लिश्येदितिनोमनः कलिलतामस्वास्थ्यंगच्छति प्राप्नोति एवंभूतास्त्वद्दुःखशंकितचित्तावयम् ११
त्वंतुदिनपरिक्षयेसायंकालेनीलकुंतलैरावृतंघनरजस्वलंगोरजश्छुरितंवनरुहाननमलिमालाकुलपरागच्छुरितपद्म

प्रहसितंप्रियप्रेमवीक्षणंविहरणंचतेध्यानमंगलम् रहसिसंविदोयाहृदिस्पृशः कुहकनोमनःक्षोभ
यंतिहि १० चलसियद्व्रजाच्चारयन्पशून्नलिनसुंदरंनाथतेपदम् शिलतृणांकुरैःसीदतीतिनःक
लिलतांमनःकांतगच्छति ११ दिनपरिक्षयेनीलकुंतलैर्वनरुहाननंबिभ्रदावृतम् घनरज
स्वलंदर्शयन्मुहुर्मनसिनःस्मरंवीरयच्छसि १२ प्रणतकामदंपद्मजार्चितंधरणिमंडनंध्येय
मापदि चरणपंकजंशंतमंचतेरमणनःस्तनेष्वर्पयाधिहन् १३ सुरतवर्द्धनंशोकनाशनंस्वरि
तवेणुनासुष्ठुचुंबितं इतररागविस्मारणंनृणांवितरवीरनस्तेधरामृतम् १४

धुल्यमाननंबिभ्रत्तच्चमुहुर्मुहुर्दर्शयन्नोमनसिकेवलंस्मरंयच्छसिअर्पयसिनतुसंगंददासीति कपटइतिभावः १२ अतो
धुनाकपटंविहायएवंकुर्विति प्रार्थयंति श्लोकद्वयेन प्रणतकामदमिति हेआधिहन् हेरमणपद्मजेनार्चितमापदिध्येयं
ध्यानमात्रेणापन्निवर्त्तकम् शंतमंचसेवासमयेऽपिसुखतमंतेचरणपंकजंकामतापशांतयेनःस्तनेष्वर्पयेति १३ अपि
च हेवीर तेधरामृतंनोवितरदेहि स्वरितेननादितेन वेणुनासुष्ठुचुंबितमिति नादामृतवासितमितिभावः इतररागवि-
स्मारणम् नृणामितरेषुसार्वभौमादिषुरागमिच्छांविस्मारयति विलापयतीति तथा तत् १४ छ

किंच क्षणमपित्वदर्शनेदुःखंदर्शनेनचसुखंदृष्ट्वासर्वसंगपरित्यागेनयतयइववयंत्वामुपागतास्त्वंतुकथमस्मान्त्यक्तुमुत्सहसेइतिसकरुणमूचुः अटतीतिद्वयेन यद्यदाभवान् काननंवृंदावनंप्रतिअटतिगच्छतितदात्वामपश्यतांप्राणिनांत्रुटिःक्षणार्द्धमपियुगवद्भवति एवमदर्शनेदुःखमुक्तम् पुनश्चकथंचिद्दिनांतेतवश्रीमन्मुखमुद्वीक्षमाणानांतेषांदृशांपक्ष्मकृत् ब्रह्माजडोमंदएवनिमेषमात्रमपिअंतरमसह्यमिति दर्शनेसुखमुक्तम् १५ तस्मात् हेअच्युत पतीन्सुतान् अन्वयान् तत्संबंधिनःभ्रातॄन्बांधवांश्चातिविलंघ्यतवसमीपमागताःवयम् कथंभूतस्यगतिविदःअस्मदागमनं जानतःगीतगतीर्वा जानतःगतिविदोवयंवातवोद्गीतेनोच्चैर्गीतेनमोहिताः हेकितवशठ एवंभूतायोषितः निशिस्वयमागतास्त्वामृतेकस्त्यजेत्

अटतियद्भवानह्निकाननंत्रुटिर्युगायतेत्वामपश्यताम् कुटिलकुंतलंश्रीमुखंचतेजडउदीक्षतांपक्ष्मकृद्दृशाम् १५ पतिसुतान्वयभ्रातृबांधवानतिविलंघ्यतेऽत्यच्युतागताः गतिविदस्तवोद्गीतमोहिताःकितवयोषितःकस्त्यजेन्निशि १६ रहसिसंविदंहृच्छयोदयंप्रहसिताननंप्रेमवीक्षणम् बृहदुरःश्रियोवीक्ष्यधामतेमुहुरतिस्पृहामुह्यतेमनः १७ व्रजवनौकसांव्यक्तिरंगतेवृजिनहंत्र्यलंविश्वमंगलम् त्यजमनाक्चनस्त्वत्स्पृहात्मनांस्वजनहृद्रुजांयन्निषूदनम् १८

जेन्नकोपीत्यर्थः १६ अतस्त्वयात्यक्तानामस्माकंभक्तानांत्वद्दर्शननिदानहृद्रोगस्यत्वत्संगएवचिकित्सांकुर्वित्याशयेनाहुः द्वयेनरहसीति श्रियोधामतेबृहद्विशालमुरश्चवीक्ष्य अतिस्पृहाभवति तथाचमुहुर्मुहुर्मनोमुह्यति १७ तवच व्यक्तिरभिव्यक्तिः व्रजवनौकसांसर्वेषामविशेषेणवृजिनहंत्रीदुःखनिरसनीतिविश्वमंगलंसर्वमंगलरूपाच अतस्त्वत्स्पृहारूढमनसांनः मनाक् ईषत् किमपि त्यजमुंचकार्पण्यमकुर्वन्देहीत्यर्थः किंतत् स्वजनहृद्रोगाणांयन्निगोप्यंनिषूदनंनिवर्तकमौषधंतत् त्वमेववेत्सीतिगूढाभिप्रायम् १८ छ छ

अतिप्रेमधर्षिताः रुदंत्य आहुः यदिति हे प्रिय यत्ते तव सुकुमारं पदाब्जं कठिनेषु कुचेषु संमर्दनशंकिताः शनैर्दधीमहि धारयेम
वयम् त्वं तु तेनाटवीमटसि नयसीति पाठे पशून्वा कांचिदन्यां वा आत्मानमेव वा नयसि प्रापयसि तन्नूनं ततः तत्पदांबुजं वा कू-
र्पादिभिः सूक्ष्मपाषाणादिभिः किंस्विन्न व्यथते कथं तु नाम न व्यथेतेति भवानेवासुजीवनं यासां तासां नो धीर्भ्रमति मुह्य-
तीति १९ इति दशमे टीकायामेकत्रिंशोऽध्यायः ३१ द्वात्रिंशे विरहालापविक्लिन्नहृदयो हरिः तत्राविर्भूय गोपीस्ताः
सांत्वयामास मानयन् १ स्वप्रेमामृतकल्लोलविह्वलीकृतचेतसः सदयं नंदयन् गोपीरुद्भूतो नंदनंदनः २ इति गोप्य इति इ-

यत्ते सुजातचरणांबुरुहं स्तनेषु भीताः शनैः प्रिय दधीमहि कर्कशेषु तेनाटवीमटसि तद्व्यथते न किंस्वित्कू-
र्पादिभिर्भ्रमति धीर्भवदायुषां नः १९ इति श्रीभागवते म॰ दशमस्कंधे गोपीकृतकृष्णास्तुतिर्नामए-
कत्रिंशोऽध्यायः ३१ श्रीशुक उवाच इति गोप्यः प्रगायंत्यः प्रलपंत्यश्च चित्रधा रुरुदुः सु-
स्वरं राजन्कृष्णदर्शनलालसाः १ तासामाविरभूच्छौरिः स्मयमानमुखांबुजः पीतांबरधरः स्रग्वी
साक्षान्मन्मथमन्मथः २ तं विलोक्यागतं प्रेष्ठं प्रीत्युत्फुल्लदृशोऽबलाः उत्तस्थुर्युगपत्सर्वास्तन्वः
प्राणमिवागतम् ३ काचित्करांबुजं शौरेर्जगृहेऽञ्जलिना मुदा काचिद्दधार तद्बाहुमंसे चंदनभू-
षितम् ४ काचिदंजलिनागृण्हात्तन्वी तांबूलचर्वितम् एका तदंघ्रिकमलं संतप्ता स्तनयोरधात्
५ एका भ्रुकुटिमाबध्य प्रेमसंरंभविह्वला घ्नंतीवैक्षत्कटाक्षेपैः संदष्टदशनच्छदा ६ अपराऽनिमि-
षद्दृग्भ्यां जुषाणा तन्मुखांबुजम् आपीतमपि नातृप्यत्संतस्तच्चरणं यथा ७

ति एवंप्रभृति चित्रधा अनेक-
धा सुस्वरमुच्चैः कृष्णदर्शने लालसाऽतिस्पृहा यासां ताः १ साक्षान्मन्मथमन्मथः जगन्मोहनस्य कामस्यापि मनस्युद्भूतः
कामः साक्षात्तस्यापि मोहक इत्यर्थः २ तन्वः करचरणादयः ३ ४ अंजलिना संहतहस्तद्वयेन ५ भ्रुकुटीं भ्रुवमाबध्य कुटि-
लीकृत्य प्रेमसंरंभेण प्रणयकोपावेशेन विह्वला विवशा दष्टाधरोष्ठा कटाः कटाक्षास्तैर्ये आक्षेपाः परिभवास्तैस्ताडयंती
वैक्षत् ६ अनिमिषंतीभ्यामनिमीलंतीभ्यां दृग्भ्यामापीतमपि सम्यक् दृष्टमपि पुनःपुनः जुषाणा नातृप्यत् ७ ४१

हृदिकृत्यतद्धृदयंनीत्वाइत्यर्थः ८ प्राज्ञमीश्वरंप्राप्ययथामुमुक्षवोजनाः यद्वा प्राज्ञंब्रह्मज्ञंप्राप्ययथासंसारिणः यद्वा प्राज्ञंसौषुप्तंप्राप्ययथाविश्वतैजसावस्थाजीवाः ९ पुरुषःपरमात्माशक्तिभिःसत्वादिभिर्यथा यद्वा उपासकःपुरुषोज्ञानबलवीर्यादिभिः यद्वा पुरुषोनुशायीप्रकृत्याद्युपाधिभिर्वृतोयथाऽधिकंविरोचतेतद्वत् १० विकसत्कुंदमंदारैःसुरभिर्योनिलस्तस्मात् षट्पदा यस्मिन्तत् ११ शरच्चंद्रांशूनांसंदोहैःसमूहैर्ध्वस्तंदोषातमःरात्रिगतंतमोयस्मिन्तत् अतःशिवंसुखकरंहस्तरूपैस्तरलैस्तरंगैराचिताआस्तृताकोमलावालुकायस्मिन् एवंभूतंपुलिनंताःसमादायनिर्विश्यताभिर्वृतोधिकंव्यरोचतेतिपूर्वेणान्वयः १२ ता

तंकाचिन्नेत्ररंध्रेणहृदिकृत्यनिमील्यच पुलकांग्युपगूह्यास्तेयोगीवानंदसंप्लुता ८ सर्वास्ताःकेशवालोकपरमोत्सवनिर्वृताः जहुर्विरहजंतापंप्राज्ञंप्राप्ययथाजनाः ९ ताभिर्विधूतशोकाभिर्भगवानच्युतोवृतः व्यरोचताधिकंतातपुरुषःशक्तिभिर्यथा १० ताःसमादायकालिंद्यानिर्विश्यपुलिनंविभुः विकसत्कुंदमंदारसुरभ्यनिलषट्पदं ११ शरच्चंद्रांशुसंदोहध्वस्तदोषातमःशिवं कृष्णायाहस्ततरलाचितकोमलवालुकं १२ तद्दर्शनाल्हादविधूतहृद्रुजोमनोरथांतंश्रुतयोयथाययुः स्वैरुत्तरीयैःकुचकुंकुमांकितैरचीक्लृपन्नासनमात्मबंधवे १३ तत्रोपविष्टोभगवान्सईश्वरोयोगेश्वरांतर्हृदिकल्पितासनः चकासगोपीपरिषद्गतोर्चितस्त्रैलोक्यलक्ष्म्येकपदंवपुर्दधत् १४

ध्वमनोरथानामंतंययुःपूर्णकामाबभूवुःश्रुतयोयथेति अयमर्थः यथाकर्मकांडेश्रुतयःपरमेश्वरमपश्यंत्यस्तत्कामानुबंधैरपूर्णाइवभवंति ज्ञानकांडेतुपरमेश्वरंदृष्ट्वातदाल्हादपूर्णाःकामानुबंधंजहति तद्वदिति आप्तकामाअपिप्रेम्णातमभजन्नित्याह स्वैरिति अचीक्लृपन्रचयामासुः आत्मबंधवेअंतर्यामिणे १३ गोपीसभागतस्ताभिःसंमानितःसन् चकासशुशुभे त्रैलोक्येयालक्ष्मीःशोभातस्याःएकमेवपदंस्थानंतद्वपुर्दधत्दर्शयन् १४ छ छ

सहासलीलेक्षणेनविभ्रमोविलासोयस्यांतयाभ्रुवाउपलक्षिताःसंस्पर्शनेनसंमर्दनेन १५ तत्रभगवतोऽकृतज्ञतांतद्वचनेनैवापादयितुकामाःगूढाभिप्रायालोकवृत्तांतमिवपृच्छंति भजतइति भजतःप्राणिनःअनुअनंतरंकेचिद्भजनानुसारेणभजंति केचिदेतद्विपर्ययथाभवतितथातद्भजनानपेक्ष्यभजंतोऽपिभजंति अन्येतुनोभयानिति १६ विदिताभिप्रायउत्तरमाह मिथइति हेसख्यःउपकारमत्युपकारतयायेमिथोभजंतितेअन्यंनभजंति किंत्वात्मानमेवकुतः हियस्मात्स्वार्थएवैकांततःउद्यमोयेषांतेतत्रचनसौहृदमतोनसुखंनचधर्मोदृष्टोदृशानुगोमहिष्यादि भजनवदित्यर्थः १७ येत्वभजतोभजंतितेद्विविधाःकरुणाःस्निग्धाश्च तत्रतुयथाक्रमंधर्मकामौभवतइत्याह भजंत्यभजतइति १८ तृतीयप्रश्नोत्तरंभजतोऽपीति अयमर्थः तेतुचतुर्विधाः

सभाजयित्वातमनंगदीपनंसहासलीलेक्षणविभ्रमभ्रुवा संस्पर्शनेनांककृतांघ्रिहस्तयोःसंस्तुत्यईषत्कु
पिताबभाषिरे १५ गोप्यऊचुः भजतोऽनुभजंत्येकएकएतद्विपर्ययम् नोभयांश्चभजंत्येक
एतन्नोब्रूहिसाधुभोः १६ श्रीभगवानुवाच मिथोभजंतियेसख्यःस्वार्थैकांतोद्यमाहिते
नतत्रसौहृदंधर्मःस्वार्थार्थंतद्धिनान्यथा १७ भजंत्यभजतोयेवैकरुणाःपितरोयथा धर्मोनिरप-
वादोत्रसौहृदंचसुमध्यमाः १८ भजतोऽपिनवैकेचित्भजंत्यभजतःकुतः आत्मारामाह्याप्त
कामाअकृतज्ञागुरुद्रुहः १९ नाहंतुसख्योभजतोऽपिजंतून्भजाम्यमीषामनुवृत्तिवृत्तये यथाऽ
धनोलब्धधनेविनष्टेतच्चिंतयाऽन्यन्निभृतोनवेद २०

एकेआत्मारामाःअपरागदृशः केचिदाप्तकामाःप्रियदर्शनेपिपूर्णकामत्वेनभोगेच्छारहिताःअन्येऽकृतज्ञामूढाःअन्येतुगुरुद्रुहःअतिकठिनाःसपितायस्तुपोषकइतिन्यायादुपकर्तागुरुतुल्यस्तस्मैद्रुह्यंतीतितथाते १९ अत्रचस्वकोटिगतमात्मानंमत्वा अक्षिसंकोचैःपरस्परंगूढस्मितसुखीस्ताःदृष्ट्वाह नाहंत्विति हेसख्यः अहंतेषांमध्येनकोऽपिकिंतुपरम्कारुणिकःपरमसुहृच्च कथम् अमीषांभजतामनुवृत्तिवृत्तयेनिरंतरध्यानप्रवृत्त्यर्थंतान्नभजामि एतत्सदृष्टांतमाह यथेति तस्यधनस्यैवचिंतयानिभृतःपूर्णोव्याप्तइतियावत् अन्यत् क्षुत्पिपासाद्यपिनवेद २०

एवंमदर्थोज्झितलोकवेदस्वानाम् मदर्थेउज्झितः लोकः युक्तायुक्ताप्रतीक्षणात् वेदश्चधर्माधर्माप्रतीक्षणात् स्वाज्ञातयश्चस्नेह
त्यागात् याभिस्तासांवोयुष्माकंपरोक्षमदर्शनंयथाभवतितथाभजतायुष्मत्प्रेमालापान्शृण्वतैवतिरोहितमंतर्धानेनास्थितं
तत्तस्मात् हेअबलाः हेप्रियाः मामामसूयितुंदोषारूपेण द्रष्टुंयूयंमाऽर्हथ नयोग्याःस्थ २१ आस्तामिदंपरमार्थंतुशृणुतेत्याह
नोन निरवद्यासंयुक्संयोगोयासांतासांवः विबुधानामायुषाऽपिचिरकालेनापिस्वीयंसाधुकृत्यंप्रत्युपकारंकर्तुंनपारयेन
शक्नोमि कथंभूतानांयाभवंत्योदुर्जराः अजरायागेहशृंखलास्ताःसंवृश्च्यनिःशेषंछित्वामामामभजन् तासांमच्चिंततुव

एवंमदर्थोज्झितलोकवेदस्वानांहिवोमय्यनुवृत्तयेबलाः मयापरोक्षंभजतातिरोहितंमासूयितुंमाऽ
र्हथतत्प्रियंप्रियाः २१ नपारयेहंनिरवद्यसंयुजांस्वसाधुकृत्यंविबुधायुषाऽपिवः यामाभजन्दुर्जरगेहशृं
खलाःसंवृश्च्यतद्वःप्रतियातुसाधुना २२ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेद्वात्रिंशोऽ
ध्यायः ३२ श्रीशुकउवाच इत्थंभगवतोगोप्यःश्रुत्वावाचःसुपेशलाः जहुर्विरह
जंतापंतदंगोपचिताशिषः १ तत्रारभतगोविंदोरासक्रीडामनुव्रतैः स्त्रीरत्नैरन्वितःप्रीतैरन्यो
ऽन्याबद्धबाहुभिः २

हृषुप्रेमयुक्तत्तयानैवमेकनिष्ठम् तस्माद्वोयुष्माकमेवसाधुनासाधुकृत्येनतद्युष्मत् साधुकृत्यं
प्रतियातुप्रतिकृतंभवतुयुष्मत्सौशील्येनैवममानृण्यंनतुमत्कृतप्रत्युपकारेणेत्यर्थः २२ इतिदशमेटीकायांद्वात्रिंशोऽध्या
यः ३२ अथत्रयस्त्रिंशेततोगोपीमंडलीमध्यगोहरिः प्रियास्तारमयामासह्लादिनीवनकेलिभिः १ तत्रवाअंगहेराजन्
यद्वा तस्यंभगवतोऽगेनवपुषाकरचरणाद्यवयवैर्वाउपचिताःसमृद्धाःआशिषः यासांताः १ रासक्रीडाम् रासोनामबहु
नर्त्तकीयुक्तोनृत्यविशेषः तांक्रीडाम् अन्योऽन्यमाबद्धाः संग्रथिताबाहवोयैस्तैःसह २ ५ ६

तत्साहित्यमभिनयेनदर्शयति रासोत्सवइत्यक्षरचतुष्टयाधिकेनसार्धेन तासांमंडलरूपेणावस्थितानांद्वयोर्द्वयोर्मध्येप्रविष्टेनतेनैवकंठेगृहीतानासुभथन आलिंगितानांकथंभूतेनयंसर्वाःस्त्रियःस्वनिकटंमामेवाश्लिष्टवानितिमन्येरन् तेन एतदर्थंद्वयोर्द्वयोर्मध्येप्रविष्टेनेत्यर्थः नन्वेकस्यकथंतथाप्रवेशःसर्वसन्निहितत्वेवाकुतःस्वैकनिकटत्वाभिमानस्तासामित्यतउक्तंयोगेश्वरेणेति अचिंत्यशक्तिनेत्यर्थः ३ तावत्तत्क्षणमेव औत्सुक्यव्यासमनसांसस्त्रीकाणांदेवानांविमानशतैःसंकीर्णनभोबभूव ४ ५ सप्रियाणांकृष्णसहितानाम् तुमुलःसंकीर्णः महामरकतोनीलमणिरिवहैमानांमणीनांमध्येमध्येताभिःस्वर्णवर्णाभिराश्लिष्टा

रासोत्सवःसंप्रवृत्तोगोपीमंडलमंडितः योगेश्वरेणकृष्णेनतासांमध्येद्वयोर्द्वयोः प्रविष्टेनगृहीतानांकंठेस्वनिकटंस्त्रियः ३ यंमन्येरन्नभस्तावद्विमानशतसंकुलम् दिवौकसांसदाराणामौत्सुक्यापहृतात्मनाम् ४ ततोदुंदुभयोनेदुर्निपेतुःपुष्पवृष्टयः जगुर्गंधर्वपतयःसस्त्रीकास्तद्यशोमलम् ५ वलयानांनूपुराणांकिंकिणीनांचयोषिताम् सप्रियाणामभूच्छब्दस्तुमुलोरासमंडले ६ तत्रातिशुशुभेताभिर्भगवान्देवकीसुतः मध्येमणीनांहैमानांमहामरकतोयथा ७ पादन्यासैर्भुजविधुतिभिःसस्मितैर्भ्रूविलासैर्भज्यन्मध्यैश्चलकुचपटैःकुंडलैर्गंडलोलैः स्विद्यन्मुख्यःकबररशनाग्रंथयःकृष्णवध्वोगायंत्यस्तंतडितइवतामेघचक्रेविरेजुः ८

भिःशुशुभे गोपीदृष्ट्यभिप्रायेणवाविनैवमध्य पदावृत्तिमेकवचनम् ७ सयथाताभिःशुशुभेतथाताअपितेनविरेजुःइत्याह पादन्यासैरिति भुजविधुतिभिः करचालनैर्भज्यमानैश्चमध्यैश्चलद्भिःकुचैश्चपटैश्चगंडलोलैःगंडेषुचंचलैः स्विद्यन्मुख्यःस्विद्यंतिस्वेदबुद्धिंयांतिमुखानियासांताःकबरेषुरशनासुचग्रंथयोदृढायासाम् यद्वा तेषुतासुच अग्रंथयः शिथिलग्रंथयइत्यर्थः तत्रनानामूर्तिःकृष्णोमेघचक्रमिवतास्तुबहुविधास्तडितइव स्वेदस्तुषारइव गीतंगर्जितमिवेतियथासंभवमूह्यम् ८ छ छ

नृत्यमानाःनृत्यंत्यःरक्तकंठ्यःनानारागैरनुरंजितकंठ्यः कृष्णस्याभिमर्शेनसंस्पर्शेनमुदिताःइदंविश्वम् ९ मुकुंदेनसहस्वर जातीःषड्जादिस्वरालापगतीःअमिश्रिताः कृष्णोन्नीताभिरसंकीर्णाः प्रियमाणेनसंमानिता तज्ज्ञासुन्नयनमेवध्रुवंध्रुवाख्यंतालविशेषंकृत्वाउन्निन्येउन्नीतवती १० एवंनृत्यगीतादिनाश्रीकृष्णसंमानितानांतासां मतिप्रीतिविलसितंवृत्तमाह काचिदिति श्लथंतिवलयानिमल्लिकाश्चयस्याःसाउत्पलस्यसौरभमिवसौरभंयस्यतंबाहुं ११ १२ नाट्येननृत्येनविक्षिप्तयोश्चंचलयोःकुंडलयोस्त्विषेणत्विषामंडितंगंडंकपोलंतथाभूतेस्वगंडेसंदधत्याःसंयोजयंत्याः १३ कूजंतीनूपुरमेख

उच्चैर्जगुर्नृत्यमानारक्तकंठ्योरतिप्रियाः कृष्णाभिमर्शमुदितायद्गीतेनेदमावृतम् ९ काचित्समंमुकुंदे
नस्वरजातीरमिश्रिताः उन्निन्येपूजितातेनप्रीयतासाधुसाध्विति १० तदेवध्रुवमुन्निन्येतस्यैमानंच
बह्वदात् १० काचिद्रासपरिश्रांतापार्श्वस्थस्यगदाभृतः जग्राहबाहुनास्कंधंश्लथद्वलयमल्लिका
११ तत्रैकांसगतंबाहुंकृष्णस्योत्पलसौरभम् चंदनालिप्तमाघ्रायहृष्टरोमाचुचुंबह १२ कस्याश्चिन्ना
ट्यविक्षिप्तकुंडलत्विषमंडितम् गंडंगंडेसंदधत्याअदात्तांबूलचर्वितम् १३ नृत्यंतीगायतीकापि
कूजन्नूपुरमेखला पार्श्वस्थाच्युतहस्ताब्जंश्रांताधात्स्तनयोःशिवम् १४ गोप्योलब्ध्वाऽच्युतंकांतंश्रि
यएकांतवल्लभम् गृहीतकंठ्यस्तद्दोर्भ्यांगायंत्यस्तंविजह्रिरे १५ कर्णोत्पलालकविटंककपोलघ
र्मवक्त्रश्रियोवलयनूपुरघोषवाद्यैः गोप्यःसमंभगवताननृतुःस्वकेशस्रस्तस्रजोभ्रमरगायकरा
सगोष्ठ्याम् १६

लाचयस्याःसा १४ एवमन्याअपिगोप्योयथायथंनानाविभ्रमैर्विजह्रुरित्याह गोप्यइति १५ तत्रवादकेषुगायकेषु चसत्स्वकेषुगंधर्वकिन्नरादिषुरसावेशेनमुख्यत्वेनृत्यत्कृत्वान्यामेववाद्यादिसंपत्तिंदर्शयन् राससंभ्रममाह कर्णोत्पलेति कर्णोत्पलैश्च अलकविटंकैः अलकालंकृतैः कपोलैश्चघर्मैश्चवक्त्रेषुश्रीःशोभायासांताःघोषाःकिंकिण्यःवलयनूपुरघोषैर्वाद्यैर्वादित्रैःस्वकेशेभ्यःस्रस्ताःस्रजोयासांताःएतेनतालगतिसंतुष्टाःकेशाःसशिरःकंपंपादेषुपुष्पवृष्टिमिवाकुर्वन्नित्युत्प्रेक्षितम् भगवतासहननृतुः भ्रमराएवगायकायस्यांराससभायाम् १६ छ छ

यथागोप्योनानाविभ्रमैः भगवतासहविजह्रुः एवंभगवानपिस्वविलासैस्ताभिःस हरेमइत्याह एवमिति तद्विलासानभि
भूतस्येवरतोदृष्टांतः यथार्भकइतिस्वप्रतिबिंबैर्विभ्रमः क्रीडायस्यसइव अनेनैतद्दर्शितम् स्वीयमेवसर्वकलाकौशलसौ
गंधलावण्यमाधुर्यादिचतासुसंचार्यताभिःसहरेमेयथाऽर्भकःस्वप्रतिबिंबैरिति १७ तास्तुभगवद्विलासैराकुलाबभूवुरित्या
ह तदंगेति तस्यांगसंगेनप्रहृष्टासुत्प्रीतिस्तयाकुलानि अवशानींद्रियाणियासांताः विश्लथबंधान् केशादीन् अंज
साप्रतिव्योढुंयथापूर्वंधर्त्तुंनालंनसमर्थाबभूवुः स्रिस्तामालाआभरणानिचयासांताः १८ नकेवलंताएवाकुलेंद्रि
याःकिंतुदेव्योऽपीत्याह कृष्णविक्रीडितमिति किंच शशांकश्चेति अनेनैतत्सूचितंशशांकेनाविस्मितेनगतोविस्मृता

एवंपरिष्वंगकराभिमर्शस्निग्धेक्षणोद्दामविलासहासैः रेमेरमेशोव्रजसुंदरीभिर्यथाऽर्भकःस्वप्रतिबिं
बविभ्रमः १७ तदंगसंगप्रमुदाकुलेंद्रियाः केशान्दुकूलंकुचपट्टिकांवा नांजःप्रतिव्योढुमलंव्रज-
स्त्रियोविस्रस्तमालाभरणाःकुरूद्वह १८ कृष्णविक्रीडितंवीक्ष्यमुमुहुःखेचरस्त्रियः कामार्दि-
ताःशशांकश्चसगणोविस्मितोऽभवत् १९ कृत्वातावंतमात्मानंयावतीर्गोपयोषितः रेमेसभगवां
स्ताभिरात्मारामोऽपिलीलया २० तासामतिविहारेणश्रांतानांवदनानिसः प्रामृजत्करुणःप्रेम्णा
शंतमेनांगपाणिना २१ गोप्यःस्फुरत्पुरटकुंडलकुंतलत्विड्गंडश्रियासुधितहासनिरीक्षणेन मानंद
धत्यऋषभस्यजगुःकृतानिपुण्यानितत्कररुहस्पर्शप्रमोदाः २२

यांततःप्राक्तनाःसर्वेपिग्रहाःतत्रतत्रैवतस्थुः
ततश्चातिदीर्घासुरात्रिषुयथासुखंविजह्रुरिति १९ किंच कृत्वेति अयंभावः कात्यायनिमहामायेमहायोगिन्यधीश्वरि
नंदगोपसुतंदेविपतिंमेकुरुतेनम इतिमंत्रेकृताभिःप्रार्थनात् भगवताऽपियाताबलाव्रजंसिद्धामयेमारंस्यथक्षपाइति त
थैवप्रतिश्रुतत्वात् तावंतमात्मानंकृत्वारेमेइति यावतीःयावत्यः २० कृपातिशयमाह तासामिति २१ ततोऽतिहृष्टानां-
गोपीनांचरितमाह गोप्यइति स्फुरतांस्वर्णकुंडलानांकुंतलानांचत्विषागंडेषुयाश्रीःतयासुधितेनामृतायितेनहाससहि
तेननिरीक्षणेनचऋषभस्यपत्युःकृष्णस्यमानंदधत्यःपूजांकुर्वत्यःतत्कर्माणिजगुःतस्यकररुहैःनखैःस्पर्शेनप्रमोदोयासांताः
२२

अथजलकेलिमाह ताभिरिति तासामंगसंगेनघृष्टासंमर्द्दितायास्म्रक् तस्याअतएवतासांकुचकुंकुमेनरंजितायाः संबाधिभि
र्गंधर्वपालिभिः गंधर्वपाः गंधर्वपतयइवगायंतोऽये अलयस्तैरनुद्रुतः अनुगतः सः कृष्णः वाः उदकमाविशत् भिन्नसेतुः वि
दारितवप्रः स्वयंचातिक्रांतलोकवेदमर्यादः २३ स्वरतिः आत्मारामोपिअत्रगोपीमंडलेअंभसिवा २४ स्थलजलक्रीडे दर्शिते
वनक्रीडांदर्शयति ततश्चेति यमुनायाउपवने जलस्थलप्रसूतानांगंधोयस्मिन् तेनानिलेनजुष्टानिदिशांतटानि अंताय
स्मिन् यद्वा दिशश्चतटस्थलंचयस्मिन्नुपवनेभृंगाणांप्रमदानांचगणैरावृतः २५ रासक्रीडांनिगमयति एवमिति सः

ताभिर्युतः श्रममपोहितुमंगसंगघृष्टस्रजः सकुचकुंकुमरंजितायाः गंधर्वपालिभिरनुद्रुतआविशद्वाःश्रां
तोगजीभिरिभराडिवभिन्नसेतुः २३ सोंभस्यलंयुवतिभिः परिषिच्यमानः प्रेम्णेक्षितः प्रहसतीभिरितस्त
तोंग वैमानिकैः कुसुमवर्षिभिरीड्यमानो रेमेस्वयंस्वरतिरत्रगजेंद्रलीलः २४ ततश्चकृष्णोपवनेजलस्थलप्रसूनगंधानिलजुष्टदिक्तटे चचारभृंगप्रमदागणावृतोयथामदच्युद्द्विरदः करेणु
भिः २५ एवंशशांकांशुविराजितानिशाः ससत्यकामोऽनुरताबलागणः सिषेवआत्मन्यवरुद्धसौ
रतः सर्वाः शरत्काव्यकथारसाश्रयाः २६ राजोवाच संस्थापनायधर्मस्यप्रशमायेत
रस्यच अवतीर्णोहिभगवानंशेनजगदीश्वरः २७

कृष्णः सत्यसंकल्पः अनुरागिस्त्रीकदंबस्थः एवंसर्वानिशाः सेवितवान् शरत्काव्यकथारसाश्रयाः शरदिभवाः काव्येषुकथ्यमानायेरसास्तेषामाश्रयभूतानिशाः यद्वा निशाइतिद्वितीयासंतसं
योगेशृंगाररसाश्रयाः शरदिप्रसिद्धाः काव्येषुयाः कथास्ताः सिषेवइति एवमप्यात्मन्येवावरुद्धः सौरतः चरमधातुः नतुस्ख
लितोयस्येति कामजयोक्तिः २७ छ छ छ छ

सकथंधर्मसेतूनांवक्ताकर्ताभिरक्षिता प्रतीपमाचरद्ब्रह्मन्परदाराभिमर्शनम् २८ आप्तकामोयदुपतिःकृतवान्वैजुगुप्सितम् किमभिप्रायएतन्नःसंशयंछिंधिसुव्रत २९ श्रीशुकउ० धर्मव्यतिक्रमोदृष्टईश्वराणांचसाहसम् तेजीयसांनदोषायवन्हेःसर्वभुजोयथा ३० नैतत्समाचरेज्जातुमनसाऽपिह्यनीश्वरः विनश्यत्याचरन्मौढ्याद्यथारुद्रोऽब्धिजंविषम् ३१ ईश्वराणांवचःसत्यंतथैवाचरितंक्वचित् तेषांयत्स्ववचोयुक्तंबुद्धिमांस्तत्समाचरेत् ३२ कुशलाचरितेनैषामिहस्वार्थोनविद्यते विपर्ययेणवाऽनर्थोनिरहंकारिणांप्रभो ३३ किमुताखिलसत्वानांतिर्यङ्मर्त्यदिवौकसाम् ईशितुश्चेशितव्यानांकुशलाकुशलान्वयः ३४ यत्पादपंकजपरागनिषेवतृप्तायोगप्रभावविधुताखिलकर्मबंधाः स्वैरंचरंतिमुनयोऽपिननह्यमानास्तस्येच्छयात्तवपुषःकुतएवबंधः ३५

प्रतीपंप्रतिकूलमधर्ममित्यर्थः आचरत्कृतवान् नन्विदमधर्ममात्रं कलंजभक्षणादिवत् किंतुमहासाहसमित्याह परदाराभिमर्शनमिति २८ आप्तकामस्यनायमधर्मइतिचेत् यद्येवंकामाभावान्निंदितं केनाभिप्रायेणकृतवानितिपृच्छति आप्तकामइति २९ परमेश्वरेकेमुतिकन्यायेनपरिहर्तुंसामान्यतोमहतांवृत्तिमाह धर्मव्यतिक्रमइतिसाहसंचदृष्टम् प्रजापतींद्रसोमविश्वामित्रादीनां तच्चतेषांतेजस्विनांदोषायनभवतीति ३० तर्हियद्यदाचरतिश्रेष्ठइतिन्यायेनान्योपिकुर्यादित्याशंक्याह नैतदिति अनीश्वरोदेहादिपरंतत्रः यथारुद्रव्यतिरिक्तोविषमाचरन्भक्षयन् ३१ कथंतर्हिसदाचारस्य प्रामाण्यमतआह ईश्वराणामिति तेषांवचःसत्यमतस्तदुक्तमाचरेदेवआचरितंक्वचित्सत्यमतः स्ववचोयुक्तम् तेषांवचसायदुक्तमविरुद्धंतत्तदेवाचरेत् ३२ ननुतर्हितेपिकिमेवंसाहसमाचरंति तत्राह कुशलेति प्रारब्धकर्मक्षपणमात्रमेवतेषांकृत्यंनान्यदित्यर्थः ३३ प्रस्तुतमाह किमुतेति कुशलाकुशलान्वयोनविद्यतइतिकिंपुनर्वक्तव्यमित्यर्थः ३४ एतदेवस्फुटीकरोतियस्यपादपंकजपरागस्यनिषेवणेनतृप्ताः यद्वा यस्यपादपंकजपरागोनिषेवायेषांतेनथातेनचतेतृप्ताश्चेतिभक्ताइत्यर्थः तथाज्ञानिनश्चननह्यमानाः बंधनमप्राप्नुवंतः परदारत्वंगोपीनामंगीकृत्यपरिहृतं ३५ ७.

तदाव्योमयानानांसिद्धानांवनितासिद्धैःस्वपतिभिःसहवर्तमानाअपितद्वेण्वीरितमुपधार्याकर्ण्यप्रथमंविस्मिताःततःकाममार्गणेभ्यःसमर्पितानिचित्तानियाभिस्तास्तत्परवशाइत्यर्थःसलज्जाःसत्यःकश्मलंमोहंययुःअत्रालिंगंअपस्मृताःविस्मृताःनीव्योयाभिरिति अतएवंभूतस्यकृष्णस्यविरहंकथंसहामइतिसर्वत्रवाक्यशेषः ३ हंतहेअबलाःइदंचित्रंशृणुतहारहासः हारवद्विशदोहासोयस्यसः यद्वा वेणुवादनेनअधोवदनेनहसतःहारेषुस्फुरन्हासोयस्यसः यद्वा हारवद्वक्षसिशोभमानोहासोयस्यसः यद्वा हाराणांहासइवविशदास्फूर्तिर्यस्मिन्नुरसीति उरसिस्थिराविद्युदिवलक्ष्मीर्यस्यसः यर्हियदाकूजितवेणुर्नादितवेणुर्भवति ४ तदाव्रजवृषामृगाःगावश्चवेणुवाद्येनहृतानिचेतांसियेषांते आरात्दूरादेवदंतैर्दष्टाः कवलाग्रासायैस्तेधृता

व्योमयानवनिताःसहसिद्धैर्विस्मितास्तदुपधार्यसलज्जाः काममार्गणसमर्पितचित्ताःकश्मलंययु
रपस्मृतनीव्यः ३ हंतचित्रमबलाःशृणुतेदंहारहासउरसिस्थिरविद्युत् नंदसूनुरयमार्त्तजनानांनर्म
दोयर्हिकूजितवेणुः ४ वृंदशोव्रजवृषामृगगावोवेणुवाद्यहृतचेतसआरात् दंतदष्टकवलाधृतक
र्णानिद्रितालिखितचित्रमिवासन् ५ बर्हिणःस्तबकधातुपलाशैर्बद्धमल्लपरिबर्हविडंबः
कर्हिचित्सबलआलिसगोपैर्गाःसमाह्वयतियत्रमुकुंदः ६ तर्हिभग्नगतयःसरितोवैतत्पदांबुजरजो
निलनीतम् स्पृहयतीर्वयमिवाबहुपुण्याःप्रेमवेपितभुजास्तिमितापः ७

उत्तंभिताःकर्णायैस्तेनिद्रिताइवलिखितचित्रमिवचासन् अविदुषांतिरश्चामिदमतिचित्रमित्यर्थः ५ किंच अचेतनास्तुसरित्कृतदतीवचित्रमित्याहुः हेआलिसखि बर्हिणोमयूरस्यस्तबकाःमयूरपिच्छाः धातवोगैरिकादयश्चपलाशानिपल्लवाश्चतैर्बद्धश्चासौमल्लानांपरिबर्हःपरिकरस्तंबिडंबयति अनुकरोतीति तथासमुकुंदःगोपैःसहवेणुनेतिउपरितनमत्रापिज्ञातव्यम् यत्रयदागाःसम्यगाह्वयति ६ तर्हितदातत्स्वनिश्रवणात् अनिलेनानीतंतस्यपदांबुजरजःस्पृहयंत्यइवभग्नगतयःसरितःवैनिश्चितंवयमिवताअपिअबहुपुण्यायतोनप्राप्नुवंति केवलंप्रेम्णावेपिताःभुजाःतरंगायासांताःस्तिमितानिश्चलाआपोयासांताःगोप्योऽपिलोचनयोस्तिमितजलाभवंतीति ७ छ छ छ

स्थावरेष्वप्यति चित्रंदृश्यतइत्याहुः अनुचरैर्गोपैर्देवादिभिर्वामुग्धानांवाक्यमादिपुरुषइवेति अचलभूतिर्निश्चलश्रीःवेणुनात्तन्
नाम्नागानेन ८ तदाप्रणताभारेणविटपाःशाखायासांतावनगतालताःस्वस्मिन् विष्णुंप्रकाशयंतंसूचयंत्य इवमधुधारा
ववृषुःस्मेतिविस्मये तरवश्चतथातस्त्रीनामपितथैवानंदइतिभावः एतानिविष्णुभक्तिलक्षणानि ९ किंच सरसिकमल
वनेषु विहरतांपक्षिणामप्याकर्षणंतद्गीतंकिंपुनरन्येषामित्याहुः दर्शनीयस्तिलकोयस्यदर्शनीयानांसुंदराणांमध्येमुख्य
इतिवा वनमालास्रगादिव्यगंधातुलसीतस्याःमधुनामत्तैःअलिकुलैःअलघुउच्चैरभीष्टमनुकूलंगीतमाद्रियन्आदरेणगृ

अनुचरैःसमनुवर्णितवीर्यआदिपूरुष इवाचलभूतिः वनचरोगिरितटेषुचरंतीर्वेणुनाह्वयतिगाःसय
दाहि ८ वनलतास्तरवआत्मनिविष्णुंव्यंजयंत्यइवपुष्पफलाढ्याः प्रणतभारविटपामधुधाराःप्रे
मदृष्टतनवःससृजुःस्म ९ दर्शनीयतिलकोवनमालादिव्यगंधतुलसीमधुमत्तैः अलिकुलैरलघु-
गीतमभीष्टमाद्रियन्यर्हिसंधितवेणुः १० सरसिसारसहंसविहंगाश्चारुगीतहृतचेतसएत्य हरिमुपा
सततेयतचित्ताहंतमीलितदृशोधृतमौनाः ११ सहबलःस्रगवतंसविलासःसानुषुक्षितिभृतोव्रज
देव्यः हर्षयन्यर्हिवेणुरवेणजातहर्षउपरंभतिविश्वम् १२

ह्णन् यर्हिअधरेसंधितवेणुर्भवति १० तर्हियेसरसिसारसहंसाःअन्येचविहंगास्तेचारुणागीतेनहृतचेतसएत्यतत आगत्यह
रिमुपासतअभजततत्समीपेउपाविविशन्चाहंतेतिविषादे ११ मेघोऽपिहरिंसेवतइत्याहुःसबलइति भोव्रजदेव्योगोप्यः
सहबलःसरामःकृष्णःस्रग्भिर्निर्मिताभ्यामवतंसाभ्यांकर्णभूषणाभ्यांविलासोयस्य यद्वा मुक्ताफलस्रगापीडेनवि-
लासोयस्येतिक्षितिभृतःसानुषुगिरेस्तटेषुवर्तमानःस्वयंजातहर्षःविश्वंहर्षयन् यदावेणुरवेणोपरंभतिनिनादयति
नादेनपूरयतीत्यर्थः १२

⁂

तदामेघः महतः कृष्णस्यातिक्रमणेशंकितंचेतोयस्यसः नपुरतोयाति नचोच्चैर्गर्ज्जतिकिंतुतत्रैवस्थितः सन्वेणुरवमनुमंदंगर्जति किंच सुहृदंविश्वार्तिहरणादिसाम्यात्सुहृत्कृष्णस्तस्मैसुमनोभिरभ्यवर्षत् अदृश्यैर्देवैःक्रियमाणंकुसुमवर्षंमेघेकल्पयित्वोक्तं तुषारोवाकुसुमतयाकल्पितःसएववादेवतारूपोऽभ्यवर्षदिति आतपादातपात्त्रायतइति आतपत्रंछत्रंतच्छाययाकुर्वन्निति १३ अपिच महदेतदाश्चर्यमित्याहुः विविधेति हेसतियशोदे तवसुतः नानागोपक्रीडासुविदग्धोनिपुणोवेणुवाद्येविषयेनिजैवशिक्षायासुताःस्वोष्ठेऽधितानत्वन्यतःश्रुताइत्यर्थः स्वरजातीर्निषादऋषभादिस्वरालापभेदान् अनयत् उन्नीतवान् १४ तत्ताःस्वरजातीः सवनशः मंद्रमध्यमतारभेदेनयतोगीतध्वनिरागतःततश्चानताकं

महदतिक्रमणशंकितचेतामंदमंदमनुगर्जतिमेघः सुहृदमभ्यवर्ष त्सुमनोभिश्छाययाचविदध
आतपत्रम् १३ विविधगोपरसेषुविदग्धोवेणुवाद्यउरुधानिजशिक्षाः तवसुतःसतियदाधरबिंबेदत्त
वेणुरनयत्स्वरजातीः १४ सवनशस्तदुपधार्यसुरेशाःशक्रशर्वपरमेष्ठिपुरोगाः कवयआनतकं-
धरचित्ताःकश्मलंययुरनिश्चिततत्त्वाः १५ निजपदाब्जदलैर्ध्वजवज्रनीरजांकुशविचित्रलला
मैः व्रजभुवःशमयन्खुरतोदंवर्ष्मधुर्यगतिरीडितवेणुः १६ व्रजतितेनवयंसविलासवीक्षणा
र्पितमनोभववेगाः कुजगतिंगमितानविदामःकश्मलेनवसनंकबरंवा १७

धराश्चित्तंचयेषांते उपधार्यसमाकर्ण्यकवयःकोविदा अपिनानिश्चितंतत्त्वंतद्भेदोयैस्ते कश्मलंमोहंययुरिति १५ अस्माकंतुमोहः किंब्रूमइत्याहुः निजपदाब्जदलैरिति ध्वजादीनिविचित्राणिललामानिचिन्हानियेषांतैर्निजानिपदान्येवाब्जदलानितैर्व्रजभुवः खुरतोदंखुराक्रमणव्यथांशमयन्वर्ष्मणादेहेनधुर्योगजःतद्वद्गतिर्यस्यसकृष्णोवादितवेणुःसन् १६ यद्व्रजतितेननिमित्तेनसविलासवीक्षणेनार्पितमनोभववेगोयासुतावयम् कुजाद्वृक्षास्तेषांगतिंगमिताःसत्यःमोहेन नविदामः कबरंवावसनंवेति १७ छ छ छ छ

किंच मणिधरः मणीन् ग्रथितान् गोगण नार्थं धरतीति मणिधरः क्वचिद्देशे एतैर्मणिभिर्गाः आसमंताद्गणयन् तथा दयितगंधया तु
लसीतस्याः मालयासह वर्तमानः प्रणयिनः प्रियस्यानुचरस्यांसे भुजं प्रक्षिपन् यत्र यदा कदाचित् अगायत १८ तदा क्वणित
वेणुरवेण वंचितानि अपहृतानि चित्तानि यासां ताः कृष्णा हरिणस्य गृहिण्यो भार्याः गुणगणार्णं गुणगण समुद्रं कृष्णमनुग
त्य प्राप्यताः कृष्णमेवान्वसत अन्वासत तन्नन्यवर्त्तत इत्यर्थः कुतो यतो विमुक्ता गृहाशा याभिस्ता गोपिका इव ता अपि ह्येवमे
वान्वासतेति १९ तदेवं वृंदावनप्रदेशेषु क्रीडित्वा सायान्हे गोधनानि परावृत्य यमुनायां क्रीडतस्तस्य सौभाग्यमनुवर्णयंति

मणिधरः क्वचिदागणयन् गा मालया दयितगंधतुलस्याः प्रणयिनोनुचरस्य कदांसे प्रक्षिपन् भुजमगा
यत यत्र १८ क्वणितवेणुरववंचितचित्ताः कृष्णमन्वसत कृष्णगृहिण्यः गुणगणार्णमनुगत्य हरि-
ण्यो गोपिका इव विमुक्तगृहाशाः १९ कुंददामकृतकौतुकवेषो गोपगोधनवृतो यमुनायाम् नं
दसूनुरनघे तव वत्सो नर्मदः प्रणयिनां विजहार २० मंदवायुरनुवात्यनुकूलं मानयन् मलयज
स्पर्शेन बंदिनस्तमुपदेवगणा ये वाद्यगीतबलिभिः परिवव्रुः २१

कुंदेति कुंददामकृतकौतुकवेष इति गोपीनामुत्सवाय कुंददामभिः कृतः कौतुकेन उत्सवेन वेषोलंकारो येन सः हे अनघे
यशोदे तव वत्सः पुत्रः नंदसूनुः कृष्णः यद्वा सहैव वध्वः कथयंत्यः काश्चित्तव वत्स इति काश्चिन्नंदसूनुरिति चाहुः नर्मदः ह
र्षदः सन् यदा विजहार क्रीडति स्म २० तदा मलयजस्पर्शेन मलयजस्य चंदनस्येव सुरभिः शीतश्च यः स्पर्शस्तेन तं कृष्णं मान
यन् अनुकूलं यथा तथा उपवाति वीजयति यद्वा मलयजो दक्षिणो वायुः यद्वा मलयजस्य कृष्णेन स्वांगे ऽनुलिप्तस्य स्पर्शे-
न मानयन्निति किंच बंदिन इव स्तावकाः संतः गंधर्वादिगणाः वाद्यगीतपुष्पवर्षादिभिः परिवव्रुः परित उपासत २१
श्रीगोपालायनमः छ छ छ छ छ छ

इदानींभगवतःसर्वांतर्यामिणःपरदारसेवानामनकाचिदित्याह गोपीनामिति योंऽतश्चरति अध्यक्षोबुद्ध्यादिसाक्षीसएव क्रीडनेनदेहभाक् नत्वस्मदादितुल्यःयेनदोषःस्यादिति ३६ नन्वेवंचेदाप्तकामस्यानिंदितेकुतःप्रवृत्तिरित्यतआह अनुग्रहायेति शृंगाररसाकृष्टचेतसोऽतिबहिर्मुखानपिस्वपरान् कर्तुमितिभावः ३७ नन्वन्येऽपिभिन्नाचाराःस्वचेष्टितमेवमेवेतिवदंतित्याह नासूयन्निति एवंभूतैश्वर्याभावेनतथाकुर्वतःपापाज्ञेयाइतिभावः ३८ ब्रह्मरात्रेब्राह्मेमुहूर्तेउपावृत्तेप्राप्ते ३९ भगवतःकामविजयरूपरासक्रीडाश्रवणादेःकामविजयमेवफलमाहविक्रीडितमिति अचिरेणधीरःसन्हृद्रोगंकामम्

गोपीनांतत्पतीनांचसर्वेषामेवदेहिनाम् योऽन्तश्चरतिसोऽध्यक्षःक्रीडनेनेहदेहभाक् ३६ अनुग्रहायभूतानांमानुषंदेहमास्थितः भजतेतादृशीःक्रीडायाःश्रुत्वातत्परोभवेत् ३७ नासूयन्खलुकृष्णायमोहितास्तस्यमायया मन्यमानाःस्वपार्श्वस्थान्स्वान्स्वान्दारान्व्रजौकसः ३८ ब्रह्मरात्रउपावृत्तेवासुदेवानुमोदिताः अनिच्छंत्योययुर्गोप्यःस्वगृहान्भगवत्प्रियाः ३९ विक्रीडितंव्रजवधूभिरिदंचविष्णोःश्रद्धान्वितोऽनुशृणुयादथवर्णयेद्यः भक्तिंपरांभगवतिप्रतिलभ्यकामंहृद्रोगमाश्वपहिनोत्यचिरेणधीरः ४० इतिश्रीभागवतेम० दशमस्कंधेरासक्रीडावर्णनंनामत्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ३३ श्रीशुकउवाच एकदादेवयात्रायांगोपालाजातकौतुकाः अनोभिरनडुद्युक्तैःप्रययुस्तेंबिकावनम् १ तत्रस्नात्वासरस्वत्यांदेवंपशुपतिंविभुम् आनर्चुरर्हणैर्भक्त्यादेवींचनृपतेंबिकाम् २

आशु अपहिनोति परित्यज्यतीति ४० सेयंश्रीपरमानंदसेविश्रीधरनिर्मिताश्रीभागवतभावार्थदीपिकादशमाश्रया १ इतिदशमस्कंधेटीकायांत्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ३३ चतुस्त्रिंशेहिनाग्रस्तंनंदंहरिरमूमुचत् विद्याध्रंचांगिरःशापाच्छंखचूडंतथावधीत् १ रासापदेशतःकामंकिंकरीकृत्यकामतःअनुगृह्णन्वशंनिन्येतथाविद्याधराधिपम् २ तदेवंकामानुग्रहमुखेनकामजयंप्रतिपाद्यतथैवविद्याधरजयंप्रतिपादयितुंतत्प्रसंगंदर्शयति एकदेति १ २

गावः गाः मधुमधुरं मध्वन्नं मधुनासहितमन्नं ३ जलमात्रंप्राश्योपोषिताःतांनिशांतत्रऊषुःन्यवसन् ४ महानहिरजगरः उरगः उरसागच्छन्नित्यलक्षितत्वमुक्तं अग्रसीत् जग्रास ५ ६ विव्यधुःताडयामासुः उल्मुकैर्ज्वलत्काष्ठैः ७ अलातैः तैरेवोल्मुकैः हन्यमानोऽपितंनंदंयदानामुंचत् तदाभगवान्पदातमस्पृशत् ८ भगवतश्चरणस्पर्शमात्रेणैवहताशुभः

गावोहिरण्यवासांसिमधुमध्वन्नमाहृताः ब्राह्मणेभ्योददुःसर्वेदेवोनःप्रीयतामिति ३ ऊषुःसरस्वतीतीरेजलंप्राश्यधृतव्रताः रजनींतांमहाभागानंदसुनंदकादयः ४ कश्चिन्महानहिस्तस्मिन्विपिनेऽतिबुभुक्षितः यदृच्छयागतोनंदंशयानमुरगोग्रसीत् ५ सचुक्रोशाहिनाग्रस्तःकृष्णकृष्णमहानयम् सर्पोमांग्रसतेतातप्रपन्नंपरिमोचय ६ तस्यचाक्रंदितंश्रुत्वागोपालाःसहसोत्थिताः ग्रस्तंचदृष्ट्वाविभ्रांताःसर्पंविव्यधुरुल्मुकैः ७ अलातैर्हन्यमानोपिनामुंचत्तमुरंगमः तमस्पृशत्पदाभ्येत्यभगवान्सात्वतांपतिः ८ सवैभगवतःश्रीमत्पादस्पर्शहताशुभः भेजेसर्पवपुर्हित्वारूपंविद्याधरार्चितम् ९ तमपृच्छद्धृषीकेशः प्रणतंसमुपस्थितम् दीप्यमानेनवपुषापुरुषंहेममालिनं
१० कोभवान्परयालक्ष्म्यारोचतेऽद्भुतदर्शनः कथंजुगुप्सितामेतांगतिंवाप्रापितोवशः ११ सर्प
उवाच अहंविद्याधरःकश्चित्सुदर्शनइतिश्रुतः श्रियास्वरूपसंपत्याविमानेनाचरंदिशः
१२ ऋषीन्विरूपांगिरसः प्राहसंरूपदर्पितः तैरिमांप्रापितोयोनिंप्रलब्धैःस्वेनपाप्मना
१३ शापोमेऽनुग्रहायैवकृतस्तैःकरुणात्मभिः यदहंलोकगुरुणापदास्पृष्टोहताशुभः १४

विद्याधरैरर्चितंपूजितम् ९ गोपेष्वात्मनऐश्वर्यंप्रकाशयितुमविद्वानिवतमपृच्छत् दीप्यमानेनवपुषासमवस्थितम् १० यःपरयाशोभयाप्रकाशतेसभवान्कइति ११ १२ प्राहसंसमुपहसितवानस्मि प्रलब्धैरुपहसितैः मदीयेनैवपापेननिमित्तेन १३ यत् यतःशापात् १४

आपृच्छेस्वंलोकंगंतुमनुज्ञांयाचे हेअमीवहन्दुःखनाशन १५ १६ १७ १८ १९ अहिदेहंनिहत्यैवंभागुन्मत्तंसुदर्शनम् तद्वदुन्मादिनंकृष्णः शंखचूडमताडयत् तत्प्रसंगमाह कदाचिदथेति २० विरजोऽंबराविति विरजसीनिर्मलेअंबरेययोस्तौ २१ किंच निशाप्रवेशंसत्कुर्वंतौउदिता उडुपस्तारकाश्चयस्मिन्तत् मल्लिकागंधेनमत्ता अलयोयस्मिन्तत् २२ अनिबद्धत्वादन्यैर्युगपत्कल्पयितुमशक्यमपितौस्वरमंडलमूर्छितंयुगपत्कल्पयंतौ मनःश्रवणयोर्मंगलंयथाभवतितथाजगतुः अगायेतामिति २३ ७ ७ ७

तंत्वाऽहंभवभीतानांप्रपन्नानांभयापहम् आपृच्छेशापनिर्मुक्तःपादस्पर्शादमीवहन् १५ प्रपन्नोऽस्मिमहायोगिन्महापुरुषसत्पते अनुजानीहिमांदेवसर्वलोकेश्वरेश्वर १६ ब्रह्मदंडाद्विमुक्तोऽहं सद्यस्तेच्युतदर्शनात् यन्नामगृण्हन्नखिलान्श्रोतॄनात्मानमेवच १७ सद्यःपुनातिकिंभूयस्तस्यस्पृष्टःपदाहिते इत्यनुज्ञाप्यदाशार्हंपरिक्रम्याभिवंद्यच सुदर्शनोदिवंयातःकृच्छ्रान्नंदश्चमोचितः १८ निशम्यकृष्णस्यतदात्मवैभवंव्रजौकसोविस्मितचेतसस्ततः समाप्यतस्मिन्नियमंपुनर्व्रजंनृपाययुस्तत्कथयंतआदृताः १९ कदाचिदथगोविंदोरामश्चाद्भुतविक्रमः विजह्रतुर्वनेरात्र्यांमध्यगौव्रजयोषिताम् २० उपगीयमानौललितंस्त्रीजनैर्बद्धसौहृदैः स्वलंकृतानुलिप्तांगौस्रग्विणौविरजोऽबरौ २१ निशामुखंमानयंतावुदितोडुपतारकम् मल्लिकागंधमत्तालिजुष्टंकुमुदवायुना २२ जगतुःसर्वभूतानांमनःश्रवणमंगलम् तौकल्पयंतौयुगपत्स्वरमंडलमूर्छितम् २३

मूर्छितास्तद्गीतलीनचित्ताःस्रंसत् भ्रश्यत्दुकूलंयस्मात् तमात्मानंदेहंस्रस्ताःकेशेभ्यःस्रजोयस्यतंचततोनाविदन् २४ निरी
क्षतोःनिरीक्षमाणयोःतौनाथौयस्यतम् प्रमदाजनंकालयामास २५ २६ दस्युनाव्याघ्रेण २७ माभैष्टभयंनप्राप्नुतेत्यभयवा-
चौ २८ २९ ३० शिरसासहचूडामणिंजहारेत्यर्थः ३१ इतिदशमेटीकायांचतुस्त्रिंशोऽध्यायः ३४ पंचत्रिंशेवनं
यातेकृष्णेगोकुलयोषितः युग्मश्लोकानुगीतेननिन्युर्दुःखेननासरान् १ एवंरात्रिषुकृष्णेनस्वैरमभिरमितानांदिवात-

गोप्यस्तद्गीतमाकर्ण्यमूर्छितानाविदन्नृप स्रंसद्दुकूलमात्मानंस्रस्तकेशस्रजंततः २४ एवंविक्रीडतोः
स्वैरंगायतोःसंप्रमत्तवत् शंखचूडइतिख्यातोधनदानुचरोऽभ्यगात् २५ तयोर्निरीक्षतोराजंस्तन्नाथं
प्रमदाजनं क्रोशंतंकालयामासदिश्युदीच्यामशंकितः २६ क्रोशंतंकृष्णरामेतिविलोक्यस्वपरिग्रहं
यथागादस्युनाग्रस्ताभ्रातरावन्वधावताम् २७ माभैष्टेत्यभयारावौशालहस्तौतरस्विनौ आसेद
तुस्तंतरसात्वरितंगुह्यकाधमम् २८ सवीक्ष्यतावनुप्राप्तौकालमृत्यूइवोद्विजन् विसृज्यस्त्रीज
नंमूढःप्राद्रवज्जीवितेच्छया २९ तमन्वधावद्गोविंदोयत्रयत्रसधावति जिहीर्षुस्तच्छिरोरत्नंतस्थौ
रक्षन्स्त्रियोबलः ३० अविदूरइवाभ्येत्यशिरस्तस्यदुरात्मनः जहारमुष्टिनैवांगसहचूडामणिंवि
भुः ३१ शंखचूडंनिहत्यैवंमणिमादायभास्वरम् अग्रजायाददात्प्रीत्यापश्यंतीनांचयोषिताम् ३२
इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेशंखचूडवधोनामचतुस्त्रिंशत्तमोऽध्यायः ३४
श्रीशुकउवाच गोप्यःकृष्णेवनंयातेतमनुद्रुतचेतसः कृष्णलीलाःप्रगायंत्योनिन्युर्दुःखेनवा
सरान् १ गोप्यऊचुः वामबाहुकृतवामकपोलोवल्गितभ्रुरधरार्पितवेणुम् कोमलांगु
लिभिराश्रितमार्गंगोप्यईरयतियत्रमुकुंदः २

द्विरहितानामनुगीतेनदिननिस्तारप्रकारमाह गोप्यइतिदुःखेनकृच्छ्रेण १ वामबाहुकृतवामकपोलइत्यादीनिद्वाद
शयुग्मस्थानि हेगोप्यः वामेबाहौ तन्मूलेकृतःअर्पितःवामकपोलोयेनसः वल्गितेनर्तितेभ्रुवौयेनसःवल्गितभ्रुः
मुकुंदः अधरेअर्पितंवेणुंकोमलाभिरंगुलिभिराश्रितामार्गाःस्वरच्छिद्राणियस्यतंयत्रयदाईरयतिवादयति २

आयांतमालोक्यहृष्यंत्यः परस्परमूचुः वत्सलइतिव्रजस्यगवांच यद्वा व्रजेनिबद्धानांगवामनुकंप्यानामस्माकमित्यर्थः वत्सलः हितकृत्कुतः यत् यस्मात् अगध्रः अगंधरतीतिगोवर्द्धनोद्धरणः बहुशोरक्षणस्योपलक्षणमेतत् वृद्धैर्ब्रह्मादिभिः सेव्यम् पथीति वंद्यमानचरणः सायंशीघ्रमागंतुंनददातीत्यर्थः उपोह्य एकीकृत्यगीत युक्तोवेणुर्यस्यसः २२ श्रमयुक्तयाऽपिकांत्या नेत्राणांहर्षमुन्नयन् उच्चैःप्रापयन् खुररजोभिः च्छुरिता व्याप्ताः स्रजोयस्य सुहृदामस्माकमाशिषः मनोरथस्यदित्सयादातुमिच्छयादेवक्याजठरे भवतीतितथासएवोडुराजश्चंद्रः निर्वृतिहेतुत्वेनसएषएतीति अतिसंभ्रमेण काश्चित् समीपमायांतंकृ-

वत्सलोव्रजगवांयदगध्रोवंद्यमानचरणःपथि वृद्धैः कृत्स्नगोधनमुपोह्यदिनांतेगीतवेणुरनुगेडितकीर्तिः २२ उत्सवंश्रमरुचापिदृशीनामुन्नयन्खुररजश्छुरितस्रक् दित्सयैतिसुहृदाशिषएषदेवकीजठरभूरुडुराजः २३ मदविघूर्णितलोचनईषन्मानदःस्वसुहृदांवनमालीबदरपांडुवदनोमृदुगंडंमंडयन्कनककुंडललक्ष्म्या २४ यदुपतिर्द्विरदराजविहारोयामिनीपतिरिवैषदिनांते मुदितवक्त्रउपयातिदुरंतंमोचयन्व्रजगवांदिनतापम् २५

थयंति ईषन्मदेनविघूर्णितेविह्वलितेलोचनेयस्यसः बदरपांडुवदनः ईषत्पक्वबदरवत् पांडुरंवदनंयस्यसः अत्रहेतुः कनककुंडलयोर्लक्ष्म्याकांत्यामृदू कोमलौगंडौयस्मिंस्तद्वदनंमंडयन्निति कोमलंगंडस्थलंवाशोभयन्निति यदुपतिरितिदेवकीजठरभूरितिचप्रागयंवसुदेवस्यक्वचिज्जातस्तवात्मज इत्यादिगर्गवाक्यप्रसिद्ध्योक्तम् यद्वा सखउदेयिवान् सात्वतांकुलइतिवत् ज्ञात्वाकाश्चिद्वदंतीति गजेंद्रलीलः गजेंद्रगतिरितिवा चंद्रइवप्रसन्नवक्त्रः व्रजगवामस्माकमनंतंदिनतापंचशमयन् उपयाति एषसमीपमायातीति २५

* * * * *

एवंविरहदुःखेनापितुअहोकृष्णलीला एवगायंत्यः तस्मिन्चित्तंचेतनाजीविकंयासांतास्तस्मिन्नेवमनः संकल्परूपंयासांताः अतोमहानुदयउत्सवोयासांताः अहःस्वपिरेमिरे २६ इतिश्रीभागवतेदशमस्कंधेटीकायांपंचत्रिंशोऽध्यायः ३५ षट्त्रिंशेतुहतेरिष्टेनारदोक्त्याबलाच्युतौ वसुदेवसुतौज्ञात्वाकंसोऽक्रूरंसमादिशत् १ गोपीरासांतरायांतं शंखचूडंनिहत्यसः अहन्गोपीमहानंदासहद्दुष्टमरिष्टकम् २ एवंदेवगंधर्वादिगीतवाद्यकुसुमवर्षादिभिः कृष्णंप्राप्तंदृष्ट्वाव्रजस्यपरमोत्सवेवर्तमानेतद्विरुद्धार्थीतत्राधिकारार्थमथशब्दः तर्हितदावृषभाकृतिरसुरस्तंवर्णयतिसार्द्धत्रयेणमहांतौककुत्कायौयस्य खुरै-

श्रीशुकउवाच एवंव्रजस्त्रियोराजन्कृष्णलीलानुगायतीः रेमिरेऽहःसुतच्चित्तास्तन्मनस्कामहोदयाः २६ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेवृंदावनक्रीडागोपिकागीतंनामपंचत्रिंशोऽध्यायः ३५ श्रीशुकउवाच अथतर्ह्यागतोगोष्ठमरिष्टोवृषभासुरः महींमहाककुत्कायः कंपयन्खुरविक्षताम् १ रंभमाणःखरतरंपदाचविलिखन्महीम् उद्यम्यपुच्छंवप्राणिविषाणाग्रेणचोद्धरन् २ किंचित्किंचिच्छकृन्मुंचन्मूत्रयन्स्तब्धलोचनः यस्यनिर्ह्रादितेनांगनिष्ठुरेणगवांनृणाम् ३ पतंत्यकालतोगर्भाःस्रवंतिस्मभयेनवै निर्विशंतिघनायस्यककुद्यचलशंकया ४ तंतीक्ष्णशृंगमुद्वीक्ष्यगोप्योगोपाश्चतत्रसुः पशवोदुद्रुवुर्भीताराजन्संत्यज्यगोकुलम् ५ कृष्णकृष्णेतितेसर्वेगोविंदंशरणंययुः भगवानपितद्वीक्ष्यगोकुलंभयविद्रुतम् ६

र्विदारितांमहींकंपयन् १ रंभमाणः वृषभजातिशब्दंकुर्वन् विलिखन् विदारयन् उद्यम्य ऊर्ध्वंकृत्वावप्राणितटानि उत्क्षिपन् २ किंचित्किंचिच्छकृन्मध्येमध्येईषत् ईषत्पुरीषंमुंचन् तथामूत्रयन् मूत्रमुत्सृजन् स्तब्धलोचनः अनिमेषलोचनः ३ यस्यध्वनिनागवांनारीणांच तत्रआचतुर्थाद्भवेत्स्रावः पातःपंचमषष्ठयोः अतऊर्ध्वंप्रसूतिः स्यादितिविभागः ककुदिगलपृष्ठशृंगे ४ ५ कृष्णकृष्णरक्षेति ६

एवंवदन् आस्फोट्यकरतलेनबाहुमाहत्यतेनतलशब्देनकोपयन् भुजाभोगंभुजाभुजः सएवभोगः सर्पदेहः तंसर्पदेहाकारं भुजमित्यर्थः स्वयमच्युतः अन्यान्दुष्टान् हरतिइतिहरिः ८ उद्यताऊर्ध्वंगच्छतापुच्छेनभ्रमंतोमेघायस्मिन् ९ अग्रेन्यस्तेविषाणाग्रेयेनसः स्तब्धे असृक्तुल्ये लोचनेयस्यसः कटाक्षिप्यकटाक्षेणतिर्यगीक्ष्य १० प्रत्यपोवाह प्रतिलोमंव्यनुदत् ११ अपविद्धः अपक्षिप्तः आपतत् आद्रवत् स्विन्नानिस्वेदयुक्तानिसर्वांगाणियस्यसः क्रोधमूर्च्छितः क्रोधेनव्याप्तः १२ कृत्वा

माभैष्टेतिगिराश्वास्यवृषासुरमुपाह्वयत् गोपालैःपशुभिर्मंदत्रासितैःकिमसत्तम ७ बलदर्पहाऽहं दुष्टानांत्वद्विधानांदुरात्मनाम् इत्यास्फोट्याच्युतोरिष्टंतलशब्देनकोपयन् ८ सख्युरंसेभुजाभोगंप्रसार्यावस्थितोहरिः सोऽप्येवंकोपितोरिष्टःखुरेणावनिमुल्लिखन् उद्यत्पुच्छभ्रमन्मेघःक्रुद्धःकृष्णमुपाद्रवत् ९ अग्रन्यस्तविषाणाग्रस्तब्धासृग्लोचनोच्युतम् कटाक्षिप्याद्रवत्तूर्णमिंद्रमुक्तोशनिर्यथा १० गृहीत्वाशृंगयोस्तंचअष्टादशपदानिसः प्रत्यपोवाहभगवान्गजंप्रतिगजोयथा ११ सोऽपविद्धोभगवतापुनरुत्थायसत्वरः आपतत्स्विन्नसर्वांगोनिःश्वसन्क्रोधमूर्च्छितः १२ तमापतंतंसनिगृह्यशृंगयोःपदासमाक्रम्यनिपात्यभूतले निष्पीडयामासयथार्द्रमंबरंकृत्वाविषाणेनजघानसोपतत् १३ असृग्वमन्मूत्रशकृत्समुत्सृजन्क्षिपंश्चपादाननवस्थितेक्षणः जगामकृच्छ्रंनिर्ऋतेरथक्षयंपुष्पैःकिरंतोहरिमीडिरेसुराः १४ एवंककुद्मिनंहत्वास्तूयमानःस्वजातिभिः विवेशगोष्ठंसबलोगोपीनांनयनोत्सवः १५

विषाणमुत्पाट्यतेनैवजघानसचापतत् १३ मूत्रंचशकृच्चमूत्रशकृत् एकवद्भावः तदुभयंसमुत्सृजन्नित्यर्थः पादांश्चाक्षिपन्इतस्ततश्चालयन् अनवस्थितेक्षणः प्रचलितनेत्रः कृच्छ्रंकृच्छ्रंजगाम अथनिर्ऋतेर्मृत्योः क्षयंनिवासंजगाम कृच्छ्रंयथाभवति तथामृतइतिवा १४ नयनोत्सवः नयनानांमूर्तिमानुत्सवः १५

कामंव्रजेवसंतंतंकृष्णंतेनतुविस्मृतं नारदःस्मारयामासकंसंदूतगिरेवतु तदाह अरिष्ट इति देवदर्शनः देवर्षिः यद्वा एवंकथिते
एवंभविष्यतीति साक्षाद्देवदेववत् दर्शनंज्ञानंयस्यसः १६ आप्तेनैवनारदेनोक्तमाह यशोदाया इति देवक्या अष्टमगर्भत्वेनप्रास
द्धांकन्यांयशोदायाःसुतामाह यशोदायाःसुतत्वेनप्रसिद्धंकृष्णंदेवक्याःसुतमाह रोहिणीपुत्रंरामंचदेवक्याःसप्तमंसुतमाह

अरिष्टेनिहतेदैत्येकृष्णेनाद्भुतकर्मणा कंसायाथाहभगवान्नारदोदेवदर्शनः १६ यशोदायाःसुतांक
न्यांदेवक्याःकृष्णमेवच रामंचरोहिणीपुत्रंवसुदेवेनबिभ्यता १७ न्यस्तौस्वमित्रेनंदेवैयाभ्यांतेपुरुषाहताः
निशम्यतद्भोजपतिःकोपात्प्रचलितेंद्रियः १८ निशातमसिमादत्तवसुदेवजिघांसया निवारितोनार
देनतत्सुतौमृत्युमात्मनः १९ ज्ञात्वालोहमयैःपाशैर्बबंधसहभार्यया प्रतियातेतुदेवर्षौकंसआभाष्य
केशिनम् २० प्रेषयामासहन्येतांभवतारामकेशवौ ततोमुष्टिकचाणूरशलतोशलकादिकान् २१ अ
मात्यान्हस्तिपांश्चैवसमाहूयाहभोजराट् भोभोनिशम्यतामेतद्वीरचाणूरमुष्टिकौ २२ नंदव्रजे
किलासातेसुतावानकदुंदुभेः रामकृष्णौततोमह्यंमृत्युःकिलनिदर्शितः २३ भवद्भ्यामिहसंप्राप्तौ
हन्येतांमल्ललीलया मंचाःक्रियंतांविविधामल्लरंगपरिश्रिताः २४ पौराजानपदाःसर्वेपश्यंतुस्वैरसंयु
गम् महामात्रत्वयाभद्ररंगद्वार्युपनीयताम् २५ द्विपःकुवलयापीडोजहितेनममाहितौ आरभ्यतां
धनुर्यागश्चतुर्दश्यांयथाविधि विशसंतुपशून्मेध्यान्भूतराजायमीढुषे २६

यद्वा नंदसुतत्वेनप्रसिद्धंरा
मंचवसुदेवभार्यायाः रोहिण्याः पुत्रमाह तौवसुदेवसुतौचेत्कथंव्रजंगतौतत्राह वसुदेवेनेति १७ १८ निवारितइति
हतेवसुदेवेतौपि लायेतां अतोमावध्यतामिति मंत्रंवदतानारदेननिवारितइति १९ २० २१ २२ मह्यंममनिदर्शितः
विधात्रानारदेनवा २३ व्रजंगंतुमुद्यतौतावाह भवद्भ्यामिति मंचाउत्तुंगस्तंभादिरचितस्थानानि २४ २५ अहितौ-
शत्रूमीढुषेवरदाय २६ छ छ छ छ छ छ

अर्थतंत्रः अर्थसिद्धांतमेवजानातीति २७ हेदानपतेअक्रूर मैत्रं मित्रकृत्यंत्वयाक्रियताम् त्वत्तोन्यआदृतःसादरोहिततमश्चनविद्यतेइति २८ २९ ३० नोमेमृत्युर्नितरांसृष्टः वैकुंठसंश्रयैर्विष्णुसंश्रयैर्देवैः ३१ किंततस्तत्राह घातयिष्यइति कालकल्पेनमृत्युतुल्येन वैद्युतोपमैः अशनितुल्यैः ३२ ३३ ३४ नष्टकंटकानष्टशत्रुः ननुकतिपयास्संतितद्वधेननष्ट

इत्याज्ञाप्यार्थतंत्रज्ञआहूययदुपुंगवम् गृहीत्वापाणिनापाणिंततोक्रूरमुवाचह २७ भोभोदानपतेमह्यंक्रियतांमैत्रमादृतः नान्यस्त्वत्तोहिततमोविद्यतेभोजवृष्णिषु २८ अतस्त्वामाश्रितःसौम्यकार्यगौरवसाधनम् यथेंद्रोविष्णुमाश्रित्यस्वार्थमध्यगमद्विभुः २९ गच्छनंदव्रजंतत्रसुतावानकदुंदुभेः आसातेताविहानेनरथेनानयमाचिरम् ३० निसृष्टःकिलमेमृत्युर्देवैर्वैकुंठसंश्रयैः तावानयसमंगोपैर्नंदाद्यैःसाभ्युपायनैः ३१ घातयिष्यइहानीतौकालकल्पेनहस्तिना यदिमुक्तौततोमल्लैर्घातयेवैद्युतोपमैः ३२ तयोर्निहतयोस्तप्तान्वसुदेवपुरोगमान् तद्बंधून्निहनिष्यामिवृष्णिभोजदशार्हकान् ३३ उग्रसेनंचपितरंस्थविरंराज्यकामुकम् तद्भ्रातरंदेवकंचयेचान्येविद्विषोमम ३४ ततश्चैषामहीमित्रभवित्रीनष्टकंटका जरासंधोममगुरुर्द्विविदोदयितःसखा ३५ शंबरोनरकोबाणोमय्येवकृतसौहृदाः तैरहंसुरपक्षीयान्हत्वाभोक्ष्येमहींनृपान् ३६ एतज्ज्ञात्वानयक्षिप्रंरामकृष्णाविहार्भकौ धनुर्मखनिरीक्षार्थंद्रष्टुंयदुपुरश्रियम् ३७ अक्रूरउवाच राजन्मनीषितंसम्यक्तवस्वावद्यमार्जनम् सिध्यसिध्योःसमंकुर्याद्दैवंहिफलसाधनम् ३८ मनोरथान्करोत्युच्चैर्जनोदैवहतानपि युज्यतेहर्षशोकाभ्यांतथाप्याज्ञांकरोमिते ३९ एवमादिश्यचाक्रूरंमंत्रिणश्चविसृज्यसः प्रविवेशगृहंकंसस्तथाक्रूरःस्वमालयम् ४० इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेअक्रूरनिमंत्रणंनामषट्त्रिंशोध्यायः ३६

कंटकाकथंस्यादितितत्राह जरासंधइति ३५ ३६ यदुपुरश्रियंद्रष्टुंचेति ३७ तत्रस्वमनीषितंविचारितंसम्यक्स्वावद्यंमरणंतन्मार्जनं तथाप्येतावानभिनिवेशोनकार्यइति भविष्यत्सूचयन्नाह सिध्यसिध्योरिति ३८ पुरुषकारस्यसव्यभिचारतामाह मनोरथानिति ४० इतिदशमेटीकायांषट्त्रिंशोध्यायः ३६ ७ ७

सप्तत्रिंशेहतेकेशिन्यच्युतोभाविकर्मभिः नारदेनस्तुतःक्रीडन्व्योमासुरमथावधीत्॥१॥वृषवेषासुरंप्रहृत्केशिनंहयवेषिणम् कंसप्राणसखंहत्वाकंसंव्यस्रमिवाकरोत् २ केशीत्विति प्रथमश्लोकेनयएवंभूतः केशीत्यनूद्यतंभगवानुपाह्वयत् इतिद्वितीयेनान्वयः महाहयःसन् महींनिर्जरयन् श्लथयन्विदारयन्नित्यर्थः सटाभिःकेसरैः अवधूतानिइतस्ततःक्षिप्तानि अभ्राणिविमानानिचयेनसंकीर्णम् नभःकुर्वन् हेषितैरश्वजातिशब्दैर्भीषितमखिलंविश्वंयेनसः १ तद्धेषितैस्तैरतिनिष्ठुरैर्हेषितैर्वालैःपुच्छलोमभिर्विघूर्णिताः परिभ्रामिताः अंबुदायेनतम् आजौसंग्रामार्थम् आत्मानंकृष्णम् अग्रणीःपुरतोनिर्गतःसन्उपाह्वयत् स्वसमीपमाजुहाव सच

श्रीशुकउवाच केशीतुकंसप्रहितःखुरैर्महींमहाहयोनिर्जरयन्मनोजवः सटावधूताभ्रविमानसंकुलंकुर्वन्नभोहेषितभीषिताखिलः १ तंत्रासयंतंभगवान्स्वगोकुलंतद्धेषितैर्वालविघूर्णितांबुदम् आत्मानमाजौमृगयंतमग्रणीरुपाह्वयत्सव्यनदन्मृगेंद्रवत्।२ सतंनिशाम्याभिमुखोमुखेनखंपिबन्निवाभ्यद्रवदत्यमर्षणः जघानपद्भ्यामरविंदलोचनंदुरासदश्चंडजवोदुरत्ययः ३ तद्वंचयित्वातमधोक्षजोरुषाप्रगृह्यदोर्भ्यांपरिविध्यपादयोः सावज्ञमुत्सृज्यधनुःशतांतरेयथोरगंतार्क्ष्यसुतोव्यवस्थितः४

केशीतन्निशम्यमृगेंद्रवन्नादमकरोत् २ ततःकेशीतंकृष्णंदृष्ट्वामुखेनखंपिबन्निवमुखंविवृत्याभिमुखःसन्नभिजगाम किंच अत्यमर्षणः अतिकुपितः अत्यंतमसहमानोवा प्रत्यक्पद्भ्यांजघान दुरासदः अन्यैरभिभवितुमशक्यः दुरत्ययः उद्यतःसन्दुरतिक्रमः अत्रहेतुःचंडजवः ३ तद्धननंवंचयित्वा तंचहननायप्रसारितयोःपादयोःहस्ताभ्यांगृहीत्वापरिविध्यभ्रामयित्वाव्यवस्थितः तथैवस्थितोबभूव ४

❦ ❦ ❦ ❦ ❦

व्यादायमुखंप्रसार्यवेगेनहरिंप्रत्याद्रवत् सोऽपिहरिःहसन्उत्तरंसव्यंभुजं निर्भयंत्वेदृष्टांतः यथोरगंबिलेइति ५ ततःकिं
तदाह दंताइति चर्वणायभगवद्भुजंस्पृशंतीति तथातेव्यादानेन येदंताः विहताः अयोलोहंस्पृशंतीतिस्पृशः यद्वा तप्तमयःअ
तितप्तंलोहादिस्पृशंतोयथेति आमयःजलोदरम् ६ लेंडंपुरीषमुत्सृजन् ७ कर्कटिकाफलंहिपक्वंसदत्यंतंविदीर्णंभवतितद्व
द्विदीर्णा तस्यदेहात्विगतप्राणात् अविस्मितः गर्वरहितः अयत्नेनहतोरिर्येनसः ८ कंसायकृष्णमादिश्यतद्रहस्यादिपेशलैः
कंसघातादिकृष्णस्यकार्यमावेदयन्मुनिः तदाह देवर्षिरित्यादिनानचायंसूचकःकिंतुसर्वसुहृदित्याह भागवतप्रवरइति

सलब्धसंज्ञःपुनरुत्थितोरुषाव्यादायकेशीतरसापतद्धरिम् सोऽप्यस्यवक्त्रेभुजमुत्तरंस्मयन्प्र
वेशयामासयथोरगंबिले ५ दंतानिपेतुर्भगवद्भुजस्पृशस्तेकेशिनस्तप्तमयःस्पृशोयथा बाहुश्च
तद्देहगतोमहात्मनोयथामयःसंववृधेउपेक्षितः ६ समेधमानेनसकृष्णबाहुनानिरुद्धवायुश्चर
णांश्चविक्षिपन् प्रस्विन्नगात्रःपरिवृत्तलोचनःपपातलेंडंव्यसृजन्क्षितौव्यसुः ७ तद्देहतःकर्क
टिकाफलोपमाद्व्यसोरपाकृष्यभुजंमहाभुजः अविस्मितोयत्नहतारिरुत्स्मयैःप्रसूनवर्षैर्दिविषद्भि
रीडितः ८ देवर्षिरुपसंगम्यभागवतप्रवरोनृप कृष्णमक्लिष्टकर्माणंरहस्येतदभाषत ९ कृष्ण
कृष्णाऽप्रमेयात्मन्योगेशजगदीश्वर वासुदेवाऽखिलावाससात्वतांप्रवरप्रभो १०

९ अस्मद्रहस्यंवैरिणिकंसेसूचितवानितिमाशंकीरित्याह कृष्णकृष्णेत्यादिना अयंभावः त्वमीश्वरोभूभारदैत्यसंहारायावती
र्णोऽसि अतस्तदनुरूपाचरणेनविश्वंपरिपालयेति तत्रत्वयितावत् भयशंकैवनास्तीत्याह अप्रमेयात्मन् अपरिछिन्नरू
पयोगेश अचिंत्यप्रभावजगदीश्वरविश्वनियंतः वासुदेवसर्वभूतेषुवर्तमान अखिलावास सर्वस्याश्रय संप्रतिसात्वतांप्र
वरश्रेष्ठप्रभोसर्वशक्ते १० ५ ५ ५ ५ ५

कथमेवंरूपोहमितिचेदतआह त्वमात्मेति नहित्वंजीववत्परिच्छिन्नः किंतुसर्वभूतानामांतरएकोनुस्यूतआत्मा अंतरनुस्यूतत्वेदृष्टांतः एधसांकाष्ठानामंतर्ज्योतिरिवेतिभूतेषुस्थितोऽपितैर्नदृश्यसेइत्याह गूढइति अत्रहेतवःगुहाशयः बुद्धेरप्यांतरः किंचसाक्षी नहिसाक्षीदृश्यतइत्यर्थः अपिचमहापुरुषः अतःपरिच्छिन्नमतिभिर्नज्ञायसइत्यर्थः नहिसर्वांतरत्वेकिंप्रमाणमतआह ईश्वरइति नहीश्वरंविनापरतंत्राणांजीवानांप्रवृत्तिर्घटतइत्यर्थः ११ अहमीश्वरःअन्यत्सर्वमीशितव्यमित्येतदेवकुतइत्यतआह आत्मनेति साधनांतरनिरपेक्षएवात्माश्रयःस्वतंत्रः माययाशक्त्याभवान्गुणान्संसृजेसृष्टवान् तैःसृष्टैःगुणैरिदंविश्वंसृजसि अत्सिसंहरसि अवसि पालयसि ननुषष्ठ्यादिक्रियाषट्कारकसाध्यैवदृष्टेत्यतआह सत्यसंकल्पइति नहिसंकल्पैकसाध्येबहिःसाधनापेक्षेतिभावः

त्वमात्मासर्वभूतानामेकोज्योतिरिवैधसाम् गूढोगुहाशयःसाक्षीमहापुरुषईश्वरः ११ आत्मनात्मा-
श्रयःपूर्वंमाययासंसृजेगुणान् तैरिदंसत्यसंकल्पःसृजस्यत्स्यवसीश्वरः १२ सत्वंभूधरभूतानांदै-
त्यप्रमथरक्षसाम् अवतीर्णोविनाशायसाधूनांरक्षणायच १३ दिष्ट्यातेनिहतोदैत्योलीलयाऽयंह-
याकृतिः यस्यहेषितसंत्रस्तास्त्यजंत्यनिमिषादिवम् १४ चाणूरंमुष्टिकंचैवमल्लानन्यांश्चहस्तिन-
म् कंसंचनिहतंद्रक्ष्येपरश्वोहनितेविभो १५ तस्यानुशंखयवनमुराणांनरकस्यच पारिजाताप-
हरणमिंद्रस्यचपराजयम् १६ उद्वाहंवीरकन्यानांवीर्यशुल्कादिलक्षणम् नृगस्यमोक्षणंपापाद्द्वा-
रकायांजगत्पते १७ स्यमंतकस्यचमणेरादानंसहभार्यया मृतपुत्रप्रदानंचब्राह्मणस्यस्वधामतः १८

अतस्त्वमीश्वरइत्युपसंहारः १२ प्रकृतमाह सत्वमिति भूधरभूतानांभुवंधरंतीति भूधराराजानस्तद्रूपाणाम् १३ १४ परश्वोहनीति अद्यैवाक्रूरएष्यति श्वोमथुरांगंताऽसि परश्वश्चाणूरादींश्चत्वयानिहतान्द्रक्ष्यामीतिसिद्धवन्निर्देशोविज्ञापनप्रकारविशेषः १५ तस्यानुतदनंतरं शंखादीनांशंखः पांचजन्यः वधंद्रक्ष्यामीतिशेषः भाविनिर्देशमात्रमेतत् नत्वानंतर्यंविवक्षितम् १६ १७ भार्ययाजांबवत्यासह स्वधामतः महाकालपुरात् १८ ॐनमःपरमहंसास्वादितचरणकमलचिन्मकरंदायभक्तजनमानसनिवासायश्रीरामायनमः ❦ ❦ ❦

२० द्वारकामावसन् द्वारकायां वसन् कर्ता करिष्यति २१ अमुष्य विश्वस्य भूभारस्य वा २२ एवं विज्ञाप्य कृताभिनंदनं भगवंतं नमस्यति द्वयेन विशुद्धविज्ञानघनमिति केवलज्ञानैकमूर्तिं अत एव स्वसंस्थया स्वरूपसम्यक्स्थित्यैव परमानंदरूपया सम्यगाप्ताः अर्थाः येन तम् आप्तकामतोक्त्या सत्यसंकल्पतामाह अमोघवांछितमिति ननु वांछा चेदस्ति तर्हि दुर्निवारा संसृतिः अत आह स्वतेजसेति नित्यं निवृत्तो मायाकार्यरूपो गुणप्रवाहो यस्मात्तम् अतो भगवंतं निरतिशयैश्वर्यमीमहि शरणंव्रजेमेति २३ ननु त्रिकालज्ञस्त्वं कथं मत्प्रपंचं न जानासि जानासि चेत्कथं मां गुणप्रवाहं ब्रवीषि तत्राह त्वामिति ईश्वरमन्यस्य

पौंड्रकस्यवधंपश्चात्काशिपुर्याश्चदीपनम् दंतवक्रस्यनिधनंचैद्यस्यचमहाक्रतौ २० यानिचान्यानि वीर्याणिद्वारकामावसन्भवान् कर्ताद्रक्ष्याम्यहंतानिगेयानिकविभिर्भुवि २१ अथतेकालरूपस्यक्षपयिष्णोरमुष्यवै अक्षौहिणीनांनिधनंद्रक्ष्याम्यर्जुनसारथेः २२ विशुद्धविज्ञानघनंस्वसंस्थयासमाप्तसर्वार्थममोघवांछितम् स्वतेजसानित्यनिवृत्तमायागुणप्रवाहंभगवंतमीमहि २३ त्वामीश्वरंस्वाश्रयमात्ममाययाविनिर्मिताशेषविशेषकल्पनम् क्रीडार्थमद्यात्तमनुष्यविग्रहंनतोऽस्मिधुर्यंयदुवृष्णिसात्वताम् २४ श्रीशुकउवाच एवंयदुपतिंकृष्णंभागवतप्रवरोमुनिः प्रणिपत्याभ्यनुज्ञातो ययौतद्दर्शनोत्सवः २५ भगवानपिगोविंदोहत्वाकेशिनमाहवे पशूनपालयत्पालैःप्रीतैर्व्रजसुखावहः २६ एकदातेपशून्पालाश्चारयंतोद्रिसानुषु चक्रुर्निलायनक्रीडाश्चोरपालापदेशतः २७

वशयितारं स्वाश्रयम् अन्यस्य अवशं अतः आत्ममायया आत्माधीनया मायया विनिर्मिता अशेषविशेषा महदाद्याः यादवादिरूपा वा कल्पना येन तं धुर्यं श्रेष्ठं नतोऽस्मीति २४ २५ २६ ननु नारदेन व्योमवधो न दृष्टस्तत्कथं व्योमवधप्रसक्तिरिति तत्रोच्यते प्रातरेव केशिवधानंतरं नारदेनोक्तमंगीकृत्य पुनस्तथैव पशूननुपालयता व्योमो हतः यद्वा व्योमवधः पूर्वमेव वृत्तोऽपि वेषधारीवधप्रसंगादत्रोच्यत इति द्रष्टव्यं केचित्तु शंखचूडवधोत्पूर्वमेवपगतिश्चतमाह एकदेति २७

२८ मेषायितान्मेषवदाचरितान् स्वयंचोरवदाचरितःसन्नपोवाह अपहृत्यानिनाय २९ पिदधेच्छादितवान् ३० शरणदःआश्रयप्रदःहरिःसिंहइव ३१ ३२ पशुमारंपशुमारोयथा भवतितथा आनिश्वासमित्यर्थः ३३ भुविगोपैःस्तूयमानउपरिवैमानिकैःदेवैरिति ३४ इतिदशमेटीकायांसप्तत्रिंशोऽध्यायः ३७ अष्टत्रिंशेयथाध्यायन्नक्रूरोगोकुलंगतः तथैवरामकृष्णाभ्यांगृहंनीत्वासत्कृतः १ प्रातःकेशिवधेवृत्तेद्वादश्यांनिर्गतेमुनौ ततोव्योमेहतेऽक्रूरःसायंगोकुलमागमत् २ तदेवं

तत्रासन्कतिचिच्चोराःपालाश्चकतिचिन्नृप मेषायिताश्चतत्रैकेविजह्रुरकुतोभयाः २८ मयपुत्रोमहामायोव्योमोगोपालवेषधृक् मेषायितानपोवाहप्रायश्चोरायितोबहून् २९ गिरिदर्यांविनिक्षिप्यनीतंनीतंमहासुरः शिलयापिदधेद्वारंचतुःपंचावशेषिताः ३० तस्यतत्कर्मविज्ञायकृष्णःशरणदःसताम् गोपान्नयंतंजग्राहवृकंहरिरिवौजसा ३१ सनिजंरूपमास्थायगिरींद्रसदृशंबली इच्छन्विमोक्तुमात्मानंनाशक्नोद्ग्रहणातुरः ३२ तन्निगृह्याच्युतोदोर्भ्यांपातयित्वामहीतले पश्यतांदिविदेवानांपशुमारममारयत् ३३ गुहापिधानंनिर्भिद्यगोपान्निःसार्यकृच्छ्रतः स्तूयमानःसुरैर्गोपैःप्रविवेशस्वगोकुलम् ३४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेव्योमासुरवधोनामसप्तत्रिंशोऽध्यायः ३७ श्रीशुकउवाच अक्रूरोऽपिचतांरात्रिंमधुपुर्यांमहामतिः उषित्वारथमास्थायप्रययौनंदगोकुलम् १ गच्छन्पथिमहाभागोभगवत्यंबुजेक्षणे भक्तिंपरामुपगतएवमेतदचिंतयत् २ किंमयाचरितंभद्रंकिंतप्तंपरमंतपः किंवाथाप्यर्हतेदत्तंयद्द्रक्ष्याम्यद्यकेशवम् ३ ममैतद्दुर्लभंमन्यउत्तमश्लोकदर्शनम् विषयात्मनोयथाब्रह्मकीर्तनंशूद्रजन्मनः ४

नारदेनकंसवधादिकार्येविज्ञापितेश्रीकृष्णोमथुरांगंतुमुद्यतोवर्ततेतदाऽक्रूरोऽपिगोकुलमागमत् इत्याह अक्रूरोऽपीति अपीतिसंभावनायां १ २ अर्हतेयोग्याय ३ स्वस्यकृष्णस्यदर्शनेऽसंभवमाशंक्यपुनःसंभावयति ममैतदिति द्वयेन विषयात्मनोविषयाविष्टचित्तस्य शूद्राज्जन्मयस्यतस्यब्रह्मकीर्तनंवेदोच्चारणंयथेति ४ ५ ६

यद्यप्येवंकिंतु अधमस्यनीचस्यापिममस्यादेवकुतइत्यतआह ह्रियमाणःकालनद्येति अयंभावःयथानद्याह्रियमाणानांतृणादीनांमध्येकिंचित्कदाचित्तरतिकूलंप्राप्नोति तथाकर्मवशेनकालेनह्रियमाणानांजनानांजीवानामपिमध्येकश्चित्तरेदिति संभवतीति ५ अतोऽनयाप्रवृत्त्यैवममामंगलंध्रुवंनष्टमेवज्ञायते भवोजन्मतुसफलंजातमिति यद्यतःनमस्करिष्यामि ६ अमंगलनाशेसूचकांतरमाह कंसइतिबतेत्याश्चर्ये अतिखलःकंसोऽपिममात्यंतमनुग्रहंकृतवान् यतोऽमुनाकंसेनप्रहितोहरेःअंघ्रिपद्मंद्रक्ष्येद्रक्ष्यामीति पूर्वेअंबरीषादयःतमःसंसारमतरन्तीर्णाः ७ अंघ्रिपद्मंविभावयति यदितिब्रह्मा

मैवंममाधमस्यापिस्यादेवाच्युतदर्शनम् ह्रियमाणःकालनद्याक्वचित्तरतिकश्चन ५ ममाद्यामंग
लंनष्टंफलवांश्चैवमेभवः यन्नमस्येभगवतोयोगिध्येयांघ्रिपंकजम् ६ कंसोबताद्याकृतमेत्यनुग्र
हंद्रक्ष्येंऽघ्रिपद्मंप्रहितोऽमुनाहरेः कृतावतारस्यदुरत्ययंतमःपूर्वेऽतरन्यन्नखमंडलत्विषा ७ यद
र्चितंब्रह्मभवादिभिःसुरैःश्रियाचदेव्यामुनिभिःससात्वतैः गोचारणायानुचरैश्चरद्वनेयद्गोपि
कानांकुचकुंकुमांकितम् ८ द्रक्ष्यामिनूनंसुकपोलनासिकंस्मितावलोकारुणकंजलोचनम् मुखं
मुकुंदस्यगुडालकावृतंप्रदक्षिणंमेप्रचरंतिवैमृगाः ९

दिभिरर्चितमिति परमैश्वर्यमाह श्रियाचेतिसौभाग्यातिशयम् मुनिभिः भक्तसाहितैरिति परमपुरुषार्थत्वम् गोचारणायेतिकृपालुत्वम् यद्गोपिकानामिति प्रेममात्रसुलभत्वम् ८ मनोरथांतरंकरोति द्रक्ष्यामीति शोभमानौकपोलौनासिकाचयस्मिन्तत्स्मितसहितःअवलोकोयस्मिन् अरुणकंजवल्लोचनेयस्मिन् तच्चतच्चमुखंगुडालकावृतंवक्रकेशावृतम् तदानीमेवशुभसूचकंदृष्ट्वा अतिहृष्यन्नाह प्रदक्षिणमिति ९

पुनरप्यन्यच्चिंतयति अथ द्येति ईयुषः प्राप्तवतः लावण्यस्य धाम आश्रयः तस्य विष्णोः यद्वा विष्णोर्लावण्ययुक्तं यद्धाम वपुस्तस्य उपलंभनं दर्शनं भाविताभविष्यति अपि यद्येवं स्यात्तर्हि मह्यं मम दृशोर्लोचनस्य फलं नस्यादिति न अपितु स्यादेवेत्यर्थः १० यईक्षितेत्यादिचतुर्भिः कुलकं तत्रैवं शंका नन्वस्मदादिवद्देवभोक्तृ कर्तृत्वादिधर्मैस्तत्रतत्र प्रतीयमानस्य कथं विष्णुत्वमिति तां शंकां श्लोकत्रयेणापाकुर्वंश्चतुर्थेन तमहं द्रक्ष्यामीति मनोरथं करोति तथाहि यईक्षितेति असत्सतोः कार्यकारणयोः ईक्षितापि ईक्षणमात्रेण कर्तापि अहंरहितः अहंकारहीनः तथा अपास्ततमोभिदाभ्रमः स्वाज्ञानं तमः अज्ञानाद्भिदा भेदः ततो भ्रमः अभिनिवेशादिः अपास्ता अपाकृता स्तमआद्यो यस्मिन् सः कुत एतत्तत्राह स्वतेजसा चिच्छक्त्या नित्यस्वरूपसाक्षात्कारेण तथाऽपि

अथाद्य विष्णोर्मनुजत्वमीयुषो भारावतारायभुवोनिजेच्छया लावण्यधाम्नो भवितोपलंभनं मह्यं नन
स्यात्फलमंजसा दृशः १० यईक्षिताहंरहितोऽप्यसत्सतोः स्वतेजसाऽपास्ततमोभिदाभ्रमः स्वमाययात्म-
न्रचितैस्तदीक्षया प्राणाक्षधीभिः सदनेष्वभीयते ११ यस्याखिलामीवहभिः सुमंगलैर्वाचोविमिश्रागु
णकर्मजन्मभिः प्राणंतिशुंभंति पुनंति वैजगद्यास्तद्विरक्ताः शवशोभना मताः १२

स्वमायया स्वाधीनया मायया तदीक्षया तस्यैव ईक्षया प्राणाक्षधीभिः सहितैः आत्मन् आत्मनि स्वस्मिन्नेव रचितैः जीवैः सदनेषु वृंदावनतरुषु गोपीगृहेषु च लीलया कर्माणि कुर्वन् सक्तवदभीयते आभिमुख्येन प्रतीयते ११ ननु सर्वथाहंकारादिरहितस्यात्मारामस्य लीलापि कुत इत्याशंक्य परानुग्रहार्थेत्याशयेनाह यस्येति अखिलानि अखिलस्य वा अमीवानि पापानि घ्नंतीत्यखिलामीवहानि तैः तथा सुमंगलैः शोभनानि मंगलानि येभ्यस्तैः गुणाः करुणादयः कर्माणि जन्मानि च तैर्विमिश्रा युक्ता वाचः जगत्प्राणंति जीवयंति शुंभंति शोभयंति पुनंति पवित्रयंति व्यतिरेकमाह याइति तैर्विरक्ता रहितास्तास्सालंकृता अपिवस्त्राद्यलंकृतशववच्छोभमानाः मताः संमताः १२

स्वयंरचितान्सेतून्वर्णाश्रमधर्मान्पालयताममरवर्याणांसुखकर्त्तासन्नवतीर्णः यद्यशः १३ त्रैलोक्येएकमेव कांतंदृशिर्दृष्टिःतद्वतांमहानुत्सवोयस्मात् यद्वा महानुत्सव एवअतएवश्रियईप्सितमास्पदम् एवंभूतंरूपंश्रीमूर्तिं दधानंतमीश्वरं द्रक्ष्यामीति अत्रलिंगम् उषसः प्रभातसमयाः सुदर्शनाः शुभदर्शनाः सुखंप्रभातारजन्यः शुभसूचकाबभूवुरित्यर्थः १४ किंच अथदर्शनानंतरंसपदितत्क्षणमेवरथादवतीर्णः सन् प्रधानपुरुषयोः रामकृष्णयोश्चरणंयोगिभिरपि आत्मलाभायकेवलंधियैवधृतंसाक्षादहंनमस्यामि आभ्यांसह अनयोः सखीन्गोपांश्चनमस्यामीति १५ किंच अपीति

सचावतीर्णःकिलसात्वतान्वयेस्वसेतुपालामरवर्यशर्मकृत् यशोवितन्वन्व्रजआस्तईश्वरोगायंति देवायदशेषमंगलम् १३ तंत्वद्यनूनंमहतांगतिंगुरुंत्रैलोक्यकांतंदृशिमन्महोत्सवम् रूपंदधानं श्रियईप्सितास्पदंद्रक्ष्येममासन्नुषसःसुदर्शनाः १४ अथावरूढःसपदीशयोरथात्प्रधानपुंसोश्चरणंस्वलब्धये धियाधृतंयोगिभिरप्यहंध्रुवंनमस्यआभ्यांचसखीन्वनौकसः १५ अप्यंघ्रिमूलेपतितस्यमेविभुःशिरस्यधास्यन्निजहस्तपंकजम् दत्ताभयंकालभुजंगरंहसाप्रोद्वेजितानांशरणैषिणांनृणाम् १६ समर्हणंयत्रनिधायकौशिकस्तथाबलिश्चापजगत्त्रयेंद्रताम् यद्वाविहारेव्रजयोषितांश्रमंस्पर्शेनसौगंधिकगंध्यपानुदत् १७

अधास्यत् धास्यति तद्विभावयति दत्ताभयमितिसार्द्धेन १६ बलिनातावत्पदत्रयपरिमितभूदानसमयेतस्यहस्तेउदकंनिहितम् कौशिकइंद्रस्तेनापिकदाचिद्वाकिंचिन्निहितमितिज्ञातव्यम् मुमुक्षूणांसंसारभयनिवर्त्तकम् सकामानामभ्युदयप्रदंचेत्युक्तम् अनुरक्तानांपरमसुखदंचेत्याह यद्वा वाशब्दोवितर्के विहारेरासक्रीडायांसौगंधिकस्यगंधइवगंधोयस्यतत्सौगंधिकगंधि १७

एवंपरमानुग्रहंसंभाव्यपुनरप्यसंभवमाशंक्यपरिहरति नमय्यीति यद्यप्यहंकंसेनप्रहितः अतस्तस्यदूतःतथाऽपिमयिअरेरयमितिबुद्धिंनउपैष्यतिनकरिष्यतीत्यर्थः यतोविश्वदृक् सर्वज्ञः अतोममचेतसोंतश्चबहिश्चयदीहितंचेष्टितमेतत् यःक्षेत्रज्ञः अंतर्यामीनिस्सज्ञानेनेक्षते अयंभावः चेतसोबहिरेवकंसमनुवर्त्ते अंतस्तु कृष्णमेवतदेतदसौहृदिस्थितोजानातीति यद्वा एतस्यजगतः ईहितमिति १८ अपियर्हि अंघ्रिमूलेचरणोपांते अवहितंसंयतंकृपाऽमृतेन आर्द्रयादृशामामीक्षिताद्रक्ष्यति तर्हिसपद्येवाविनष्टाखिलकल्मषःपरांमुदंवोढाप्राप्स्यामीति १९ अथमांपरिरप्स्यते आलिंगिष्यति यदातदैवमेआत्मादेहः तीर्थीक्रियते अतिपवित्रीकरिष्यते उच्छ्वसिति श्लथोभविष्यति अतोदेहात् २० ततभोस्तातेति तदाजन्मभृतःसफलजन्मानः अन्यथा तज्जन्मै

नमय्युपैष्यत्यरिबुद्धिमच्युतः कंसस्यदूतःप्रहितोऽपिविश्वदृक् योंऽतर्बहिश्चेतसएतदीहितंक्षेत्रज्ञई
क्षत्यमलेनचक्षुषा १८ अप्यंघ्रिमूलेऽवहितंकृतांजलिंमामीक्षितासस्मितमार्द्रयादृशा सपद्य
पध्वस्तसमस्तकिल्बिषोवोढामुदंवीतविशंकऊर्जिताम् १९ सुहृत्तमंज्ञातिमनन्यदैवतंदोर्भ्यां
बृहद्भ्यांपरिरप्स्यतेऽथमाम् आत्माहितीर्थीक्रियतेतदैवमेबंधश्चकर्मात्मकउच्छ्वसित्यतः २०
लब्ध्वांगसंगंप्रणतंकृतांजलिंमांवक्ष्यतेऽक्रूरततेत्युरुश्रवाः तदावयंजन्मभृतोमहीयसानै-
वादृतोयोधिगमुष्यजन्मतत् २१ नतस्यकश्चिद्दयितःसुहृत्तमोनचाप्रियोद्वेष्यउपेक्ष्यएववा त
थाऽपिभक्तान्भजतेयथातथासुरद्रुमोयद्वदुपाश्रितोऽर्थदः २२

वनभवतीत्याह महीयसेति महीयसाश्रीकृष्णेनयोनादृतः अमुष्यतस्यजंतोस्तज्जन्मधिक् २१ ननुसुहृदादिषुपरिष्वंगसंभ्रमादयोजीवधर्माः कथमीश्वरेसंगच्छंते तत्राह नतस्येति दयितःप्रियस्तद्विपरीतोऽप्रियः सुहृत्तमोहितममः तद्विपरीतोद्वेष्यः एतत्सर्वव्यतिरिक्तउपेक्ष्यइतिदयितादयोनसंतीतिसत्यम् तथाऽपिभक्तान्भजते तत्रयथायेभक्तास्तांस्तथाभजते येयथामांप्रपद्यंतेतांस्तथैवभजाम्यहमितिभगवद्वचनात् अविषमत्वेऽपिभक्तेभ्यएवफलंददातीत्यत्रदृष्टांतः यद्वत्सुरद्रुमइति २२

* * * *

योमयांञ्जलिः करिष्यतेतस्मिन्नेवांजलौगृहीतंमाम् आत्तानिसमस्तानिअर्घादिसत्कृतानियेनतंमाम् २३ सतुमार्गमपि नवेदतथापिरथेनप्राप्तइति २४ अखिलैर्लोकपालैःकिरीटेषुजुष्टाअमलाःपादरेणवोयस्यतस्याक्षीनिकौतुकानिचिह्नैरलंकाररूपाणि २५ तद्दर्शनेनयआह्लादस्तेनविवृद्धःसंभ्रमोयस्यसः प्रेम्णाऊर्ध्वानिलोमानियस्यसः अश्रूणांकलाभिर्लेशैःआकुलेईक्षणेयस्यसः अवस्कंद्यअवप्लुत्यतेषुपदेषुसोऽक्रूरः अचेष्ट न्यलुठत् अहोइतिदुर्लभतांभावयन् २६

किंवाग्रजोमाऽवनतंयदूत्तमः स्मयन्परिष्वज्यगृहीतमंजलौ गृहंप्रवेश्याप्तसमस्तसत्कृतंसंप्रक्ष्यते कंसकृतंस्वबंधुषु २३ श्रीशुकउवाच इतिसंचिंतयन्कृष्णंश्वफल्कतनयोऽध्वनि रथेनगोकुलंप्राप्तःसूर्यश्चास्तगिरिंनृप २४ पदानितस्याखिललोकपालकिरीटजुष्टामलपादरेणोः ददर्शगोष्ठेक्षितिकौतुकानिविलक्षितान्यब्जयवांकुशाद्यैः २५ तद्दर्शनाह्लादविवृद्धसंभ्रमः प्रेम्णोर्ध्वरोमाऽश्रुकलाकुलेक्षणः रथादवस्कंद्यसतेष्वचेष्टतप्रभोरमून्यंघ्रिरजांस्यहोइति २६ देहभृतामियानर्थोहित्वादंभंभियंशुचं संदेशाद्योहरेर्लिंगदर्शनश्रवणादिभिः २७ ददर्शकृष्णं रामंच व्रजेगोदोहनंगतौ पीतनीलांबरधरौशरदंबुरुहेक्षणौ २८ किशोरौश्यामलश्वेतौश्रीनिकेतौबृहद्भुजौ सुमुखौसुंदरवरौबालद्विरदविक्रमौ २९ ध्वजवज्रांकुशांभोजैश्चिह्नितैरंघ्रिभिर्व्रजम् शोभयंतौमहात्मानौसानुक्रोशस्मितेक्षणौ ३०

ननुकिमर्थमेवंन्यलुठत् नास्तिप्रेमसंभ्रमेफलोद्देशइत्यतआह देहभृतामिति देहभाजामेतावानेवपुरुषार्थः कंसस्यसंदेशादारभ्यहरेर्लिंगदर्शनश्रवणादिभिर्योऽयमक्रूरस्यवर्णितइतिसंदेशआद्योयस्यार्थस्यसयावानक्रूरस्यजातइतिवा २७ ततः कृष्णंरामंददर्श गावःदुह्यंतेऽस्मिन्नितिगोदोहनंतत्स्थानंगतौप्राप्तौ २८ २९ अनुक्रोशोऽनुकंपातयोल्लसितंस्मितयुक्तमीक्षणंययोस्तौ ३०

उदाररुचिराक्रीडाययोस्तौस्रग्विणौरत्नस्रग्भिरलंकृतौ ३१ प्रधानभूतोपुरुषोप्रकृतिपुरुषात्मकौवाकुतः आद्यौनतदपिकुतः-जगद्धेतू अतएवजगत्पती विपरीतौवा चतुर्णांपदानांहेतुहेतुमद्भावः जगत्यर्थे पृथिव्याभारापनयनाय स्वांशेनमूर्तिभेदेन बलकेशवौसंतौ ३२ स्वप्रभयाविगततिमिरादिशः कुर्वाणौ कनकान्वितौसुवर्णव्याप्तावितिसालंकारयोःशैलसादृश्यार्थमुक्तम् ३३ ३४ भगवद्दर्शनाह्लादेनयद्बाष्पंतेनपर्याकुलेईक्षणेयस्यसः पुलकैराचितंव्याप्तमंगंयस्यसः स्वाख्यानेअक्रूरो

उदाररुचिरक्रीडौस्रग्विणौवनमालिनौ पुण्यगंधानुलिप्तांगौस्नातौविरजवाससौ ३१ प्रधानपुरुषावाद्यौजगद्धेतूजगत्पती अवतीर्णौजगत्यर्थेस्वांशेनबलकेशवौ ३२ दिशोवितिमिराराजन्कुर्वाणौप्रभयास्वया यथामारकतःशैलोरौप्यश्चकनकाचितौ ३३ रथात्तूर्णमवप्लुत्यसोऽक्रूरःस्नेहविह्वलः पपातचरणोपांतेदंडवद्रामकृष्णयोः ३४ भगवद्दर्शनाह्लादबाष्पपर्याकुलेक्षणः पुलकाचितांगऔत्कंठ्यात्स्वाख्यानेनाशकन्नृप ३५ भगवांस्तमभिप्रेत्यरथांगांकितपाणिना परिरेभेऽभ्युपाकृष्यप्रीतःप्रणतवत्सलः ३६ संकर्षणश्चप्रणतमुपगुह्यमहामनाः गृहीत्वापाणिनापाणीअनयत्सानुजोगृहम् ३७ पृष्ट्वाथस्वागतंतस्मैनिवेद्यचवरासनम् प्रक्षाल्यविधिवत्पादौमधुपर्कार्हणमाहरत् ३८ निवेद्यगांचातिथयेसंवाह्यश्रांतमादृतः अन्नंबहुगुणंमेध्यं श्रद्धयोपाहरद्विभुः ३९ तस्मैभुक्तवतेप्रीत्यारामःपरमधर्मवित् मुखवासैर्गंधमाल्यैःपरांप्रीतिंव्यधात्पुनः ४०

हंनमस्करोमीतिकथनेनाशक्नोत् ३५ अभिप्रेत्याक्रूरोऽयमेतदर्थमागतइतिज्ञात्वाकंसहननसामर्थ्यंद्योतयन्निवरथांगेनचक्रेणांकितोयःपाणिस्तेनाभ्युपाकृष्यतमालिंगितवान् ३६ पाणीअंजलिरूपेणसंहतावेव गृहीत्वा ३७ मधुपर्कंएवार्हणंतस्मिन्वायदुचितमर्हणमाहरत्आनीयसमर्पितवानित्यर्थः ३८ ३९ ४० छ

सत्कृतंसंमानितं निरनुग्रहेक्रूरे कथंकेनप्रकारेणस्थजीवथेत्यर्थः सौनः पशुघातीसएवपालकोयेषामवीनांमेषाणां तद्वत्तुल्याइत्यर्थः ४१ निरनुग्रहतामाह योवधीदिति तोकान्तोकानि असकृत्तृप् असूनेवतर्पयतियः अतःखलः तस्यकंसस्यप्रजानाम् हे अक्रूर येषांजीवनमात्रमपिदुर्लभंतेषांवः किंनुकुशलंविचारयामेति ४२ मधुरयावाचाइत्थंसंस्कृतः तथैववाचापरिपृष्टेनप्रश्नेन अध्वपरिश्रमंसंसारश्रमम् ४३ इतिदशमेटीकायांअष्टात्रिंशत्तमोऽध्यायः ३९ नवत्रिंशेपुरींगच्छत्यसुतेगोपिकोक्तयः अक्रूरेणाथकालिंद्यांविष्णुलोकस्यदर्शनम् १ भक्तानांमनोरथाः सत्याभवंतीतिद्योतयन्नाह सुखो-

पप्रच्छसत्कृतंनंदः कथंस्थनिरनुग्रहे कंसेजीवतिदाशार्हसौनपालाइवावयः ४१ योवधीत्स्वस्वसुस्तोकान्क्रोशंत्याअसुतृप्खलः किंनुस्वित्तत्प्रजानांवःकुशलंविमृशामहे ४२ इत्थंसूनृतयावाचानंदेनसुसभाजितः अक्रूरः परिपृष्टेनजहावध्वपरिश्रमम् ४३ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेअक्रूरागमनंनाम अष्टात्रिंशोऽध्यायः ३८ श्रीशुकउवाच सुखोपविष्टःपर्यंकेरामकृष्णोरुमानितः लेभेमनोरथान्सर्वान्पथियान्सचकारह १ किमलभ्यंभगवतिप्रसन्नेश्रीनिकेतने तथापितत्पराराजन्नहिवांछंतिकिंचन २ सायंतनाशनंकृत्वाभगवान्देवकीसुतः सुहृत्सुवृत्तंकंसस्यपप्रच्छान्यच्चिकीर्षितम् ३ श्रीभगवानुवाच तातसौम्यागतःकच्चित्स्वागतंभद्रमस्तुवः अपिस्वज्ञातिबंधूनामनमीवमनामयम् ४ किंनुनःकुशलंपृच्छेएधमानेकुलामये कंसेमातुलनाम्न्यंगस्वानांनस्तत्प्रजासुच ५

पविष्टइति रामकृष्णाभ्यामुरु अधिकंमानितः १ २ ३ हेतात हे सौम्यस्वागतं यथातथाआगतः स्वज्ञातिबंधूनांस्वेसुहृदः ज्ञातयः सपिंडाः बंधवः असपिंडाः संबंधिनः तेषामपिकिमनमीवमपापमदुःखमितियावत् अनामयमारोग्यम् ४ एवंप्रश्नोऽपिममनातिसंगतइत्याह किन्विति अंगहेक्रूर पृच्छेपृच्छामिनः अस्माकंकुलस्यामयेरोगेनोमातुलइतिनामेयस्यतस्मिन् नः स्वानां ज्ञातीनाम् तस्य प्रजासुच ५ ५ ६

अस्मात् अस्मिन्निमित्तं राजनंदुःखं आर्ययोःनिरपराधयोः यद्धेतोर्यः अहमेवहेतुःतस्मात् ६ हे सौम्य स्वानांवोदर्शनमद्यममसंजातंतत्‌दिष्ट्याभद्रम् ७ माधवःमधोर्वंशजः ८ यद्गुप्तंरहच्छद्मासंदेशोयस्य यदर्थंचाणूरादिभिर्घातनार्थम् अस्यकंसस्य स्वजन्मकृष्णजन्मआनकदुंदुभेःसकाशात् ९ विजज्ञतुःविशेषेणज्ञापयामासतुः १० सोपिनंदोगोपान्समादिशत् तदेवदर्शयति गृह्यतामित्यादिनागोरसः क्षीरादिःउपायनानिउत्तमवस्तूनि ११ रसान् घृतादीन् शब्दच्छलेनेदंसूचयति अचि

अहोअस्मदभूद्भूरिपित्रोर्वृजिनमार्ययोः यद्धेतोःपुत्रमरणंयद्धेतोर्बंधनंतयोः ६ दिष्ट्याद्यदर्शनंस्वानां-
मह्यंवःसौम्यकांक्षितम् संजातंवर्ण्यतांताततवागमनकारणम् ७ श्रीशुकउवाच पृष्टोभगवता
सर्वंवर्णयामासमाधवः वैरानुबंधंयदुषुवसुदेववधोद्यमम् ८ यत्संदेशोयदर्थंवादूतःसंप्रेषितःस्वय
म् यदुक्तंनारदेनास्यस्वजन्मानकदुंदुभेः ९ श्रुत्वाक्रूरवचःकृष्णोबलश्चपरवीरहा प्रहस्यनंदंपितरंरा
ज्ञादिष्टंविजज्ञतुः १० गोपान्समादिशत्सोऽपिगृह्यतांसर्वगोरसः उपायनानिगृह्णीध्वंयुज्यंतांशक
टानिच ११ यास्यामःश्वोमधुपुरींदास्यामोनृपतेरसान् द्रक्ष्यामःसुमहत्पर्वयांतिजानपदाःकिल ए
वमाघोषयत्क्षत्त्रानंदगोपःस्वगोकुले १२ गोप्यस्तास्तदुपश्रुत्यबभूवुर्व्यथिताभृशम् रामकृष्णौ
पुरींनेतुमक्रूरंव्रजमागतम् १३ काश्चित्तत्कृतहृत्तापश्वासम्लानमुखश्रियः स्रंसद्दुकूलवलय
केशग्रंथ्यश्चकाश्चन १४

कित्स्यस्यरोगस्यचिकित्सार्थंरसान्दास्यामइति क्षत्त्राव्रजरक्षाधिकृतेन आघोषयत् सर्वतोघोषितवान् १२ ताः कृष्णैकजीवनाःगोप्यःतत् तदा अक्रूरमागतमुपश्रुत्येति १३ व्यथालिंगान्याह पंचभिःकाश्चिदिति तेनश्रवणेनकृतोयोहृत्तापस्तेनयःश्वासस्तेनम्लानामुखश्रीर्यासांताःबभूवुरिति दुकूलानिचवलयानिचकेशग्रंथयश्चस्रंसंतोदुकूलादयोयासांतथाभूताःकाश्चनबभूवुरिति १४

तस्यश्रीकृष्णस्यानुध्यानेननिवृत्ता अशेषाश्चक्षुरादिवृत्तयोयासांताः इमंलोकंदेहमपिनजानंति समुक्ताइवेति १५ अपराःस्त्रियः शौरेःगि रःस्मरंत्यः संमुमुहुः कथंभूताः अनुरागेणयत् स्मितंतेनईरिताः हृदिस्पृशंतीतिहृदिस्पृशः मनोज्ञाः चित्राणिपदानियासुताः १६ १७ विरहेणकातराः विह्वलाः अच्युतेआशयश्चित्तंयासांताः १८ कृष्णसंगतिंविधायविघट्टयतीतिविधातारंप्रत्येकमाक्रोशंत्यआहुः अहोइतिमैत्र्याहिताचरणेनप्रणयेनस्नेहेनच अकृतार्थान् अप्राप्तभोगानपितान्वियुनंक्षिवियोजयसि तस्मान्नतवदया बालिशोपित्वमित्याहुः अपार्थकमिति १९ विगर्हितंतवेदंकर्मेत्याहुः यस्त्वमिति शोकमपनुदतीति शोकापनोदः सचासोस्मितलेशश्चगूढहासः तेनसुंदरंमुकुंदस्यवक्त्रम् सकृत् प्रदर्श्यपुनस्तस्य पारोक्ष्यमदृश्यतांकरोषि अतस्तवकृतंकर्म

अन्याश्चतदनुध्याननिवृत्ताशेषवृत्तयः नाभ्यजानन्निमंल्लोकमात्मलोकंगताइव १५ स्मरंत्यश्चापराःशौ
रेरनुरागस्मितेरिताः हृदिस्पृशश्चित्रपदा गिरःसंमुमुहुःस्त्रियः १६ गतिंसुललितांचेष्टांस्निग्ध
हासावलोकनम् शोकापहानिनर्माणिप्रोद्दामचरितानिच १७ चिंतयंत्योमुकुंदस्यलीलाविरहकातराः
समेताःसंघशःप्रोचुरश्रुमुख्योऽच्युताशयाः १८ गोप्यऊचुः अहोविधातस्तवनक्वचिद्दयासंयोज्य
मैत्र्याप्रणयेनदेहिनः तांश्चाकृतार्थान्वियुनंक्ष्यपार्थकंविक्रीडितंतेऽर्भकचेष्टितंयथा १९ यस्त्वंप्रद
र्श्यासितकुंतलावृतंमुकुंदवक्त्रंसुकपोलमुन्नसम् शोकापनोदस्मितलेशसुंदरं करोषिपारोक्ष्यम
साधुतेकृतम् २० क्रूरस्त्वमक्रूरसमाख्ययास्मनश्चक्षुर्हिदत्तंहरसेबताज्ञवत् येनैकदेशेऽखिलस
र्गसौष्ठवंत्वदीयमद्राक्ष्मवयंमधुद्विषः २१

असाधुनिंद्यमित्यर्थः २० किंच दत्तापहारित्वेनातिक्रूरस्त्वमित्याहुः क्रूरस्त्वमिति नन्वक्रूरोहरतिनाहमितिचेदतआहुः अक्रूरसमाख्ययेति नह्येवंकर्तुमन्यः प्रभवति अतोनामांतरेणैव ध्रुवंत्वमेवागतोसि कृष्णंहरामिनयुष्मच्चक्षुरितिचेत् येनत्वद्दत्तेनचक्षुषामधुद्विषएकदेशेनेत्रवक्त्रादौत्वदीयसमयसृष्टिनैपुण्यमद्राक्ष्मदृष्टवत्योवयम् तच्चक्षुः अयंभावः ममसर्वरहस्यमाभिर्ज्ञातमिति अमर्षेणैवकृष्णंवियोजयन्नस्मानंधीकरोषीतिच २१

* * *

विधासारं विहायपरस्परमूचुः ननंदसूनुरिति बतेतिखेदे क्षणभंगमस्थिरं सौहृदं यस्यसः गृहादीन्विहाय अद्धासाक्षात्तस्यैवदास्यमुपागताः स्वकृतातुराः तत्कृतेनैवास्मितादिनापरवशाअपिनः अस्मान्नसमीक्षते नवंनवंप्रियंयस्यसः अतएनंनिवारयामइतिभावः २२ सेर्ष्यमूचुः सुखंप्रभातेतिव्रजस्पतेःश्रीकृष्णस्यमुखंपास्यंति आदरेणद्रक्ष्यंति कथंभूतम् अपांगेननेत्रप्रांतेनउत्कलितमुज्जृंभितंस्मितमेवासवोरसोयस्मिन् तत् यद्वा अपांगोत्कलितस्मितेनासवरूपंयन्मुखम् ततश्चपानंमुख्यमेवसंभावयंति २३ ननुकृच्छ्राणिदिनानितथाभवतुनामतथाऽप्यस्मत्स्नेहाकृष्टः पित्रादिभिश्चपरावर्त्तितः आगमिष्यतीत्याशंक्याहुः हे अबला

ननंदसूनुः क्षणभंगसौहृदः समीक्षतेनः स्वकृतातुराबत विहायगेहान्स्वजनान्सुतान्पतींस्तद्दास्यमद्धोपगतानवप्रियः २२ सुखंप्रभातारजनीयमाशिषःसत्याबभूवुःपुरयोषितांध्रुवम् याःसंप्रविष्टस्यमुखंव्रजस्पतेः पास्यंत्यपांगोत्कलितस्मितासवम् २३ तासांमुकुंदोमधुमंजुभाषितैर्गृहीतचित्तः परवान्मनस्व्यपि कथंपुनर्नःप्रतियास्यतेऽबलाग्राम्याःसलज्जास्मितविभ्रमैर्भ्रमन् २४ अद्यध्रुवं तत्रदृशोभविष्यतेदाशार्हभोजांधकवृष्णिसात्वताम् महोत्सवःश्रीरमणंगुणास्पदंद्रक्ष्यंतिये चाध्वनिदेवकीसुतम् २५

स्तासांमधुवन् मंजुभिर्भाषितैर्वशीकृतचित्तस्तथातासांसलज्जस्मितैर्विभ्रमैर्भ्रमन् परवान् पित्रादिपरतंत्रोऽपि यद्वाव्रजेपरे अन्येबंधवः संतियस्यतथामनस्वीधीरोऽपिग्राम्याः अविदग्धानः कथंप्रतियास्यते प्रत्येष्यतेनकथंचिदित्यर्थः २४ किंचास्मदुत्सवभाजोऽन्यएवाद्यभविष्यंतीत्याहुः अद्येति तत्रपुरेदाशार्हादीनांदृशः दृष्टेर्महानुत्सवोभविष्यतेभविष्यति ये देवकीसुतंद्रक्ष्यंतितथायेचाध्वनिगच्छंतंद्रक्ष्यंति तेषामपिदृशोभविष्यतीति यद्वा दृशइतिद्वितीयातेषांदृशोनेत्राणि महोत्सवोभविष्यतेप्राप्स्यति प्राप्त्यर्थस्यभवतेरात्मनेपदित्वात् २५

अक्रूरंशपंत्यआहुः मैतद्विधस्येति एवंविधाविधानंकर्मयस्य अतएवनिष्ठुरस्य अक्रूरइतिशोभनंनाममाभूत् तत्रहेतुःअता
वदारुणइत्यादि प्रियात्प्राणादपिप्रियतरंकृष्णमध्वनःपारमस्मद्दृग्गोचरत्वादतिदूरदेशंनेष्यति २६ अहोधिगस्मत्जीवित
मित्याहुः अनार्द्रधीरिति अनार्द्राकठिनाधीर्यस्यसः तावदेवकृष्णोरथमधिरूढःअस्याविनयभाजस्यस्थविरैश्चोपेक्षितं
तेननिवारितवंतइत्यर्थः किंचदैवंचेति अयंभावः यदिदैवमस्माकमनुकूलंभवेत्तर्हिविघ्नैःकश्चिदेषांमध्ये प्रतिहन्येन
अकस्माद्वज्रपातोभवेद् अन्यद्वाकिंचिद्विनिष्टंस्यात् ननुतत्किंचिदस्तीति २७ परस्परंसंमंत्र्यसाहसमधिरुह्याहुः निवा
रयामइतिअकरिष्यन्करिष्यंति निमिषार्धदुस्त्यजात्मुकुंदसंगात् विध्वांसितानिवियोजितानि अतएवदीनानिचेतांसि

मैतद्विधस्याकरुणस्यनामभूदक्रूरइत्येतदतीवदारुणः योऽसावनाश्वास्यसुदुःखितंजनंप्रियात्प्रि
यंनेष्यतिपारमध्वनः २६ अनार्द्रधीरेषसमास्थितोरथंतमन्वमीचत्वरयंतिदुर्मदाः गोपाअनोभिःस्थ
विरैरुपेक्षितंदैवंचनोद्यप्रतिकूलमीहते २७ निवारयामःसमुपेत्यमाधवंकिंनोकरिष्यन्कुलवृद्ध
बांधवाः मुकुंदसंगान्निमिषार्धदुस्त्यजाद्दैवेनविध्वंसितदीनचेतसाम् २८ यस्यानुरागललित-
स्मितवल्गुमंत्रलीलावलोकपरिरंभणरासगोष्ठ्याम् नीताःस्मनःक्षणमिवक्षणदाविनातंगोप्यः
कथंन्वतितरेमतमोदुरंतम् २९ योऽह्नःक्षयेव्रजमनंतसखःपरीतोगोपैर्विशन्खुररजश्छुरिता
लकस्रक् वेणुंक्वणन्स्मितकटाक्षनिरीक्षणेनचित्तंक्षिणोत्यमुमृतेनुकथंभवेम ३०

यासामेवंभूतानाम
स्माकंनमृत्योरपिभयमित्यर्थः २८ इतोऽपिकारणादवश्यंसाहसमेवावलंबनीयमित्याहुः हेगोप्यःयस्यललितंविस्मितं
चवल्गुमंत्रश्चलीलावलोकश्चपरिरंभणंचानुरागेणैतानियस्यांरासगोष्ठ्यांरासक्रीडासभायांनःअस्माभिःक्षणदाःरात्र
यःक्षणमिवनीताःतमसुंकृष्णंविनादुरंतंतमःविरहदुःखंकथंनुअतितरेमनकथंचिदित्यर्थः २९ किंचआस्तांतावत्त
मोऽतितरणंजीवनमेवकथंस्यादित्याहुः यइति अन्हःक्षयेदिनावसानेखुररजोभिःच्छुरिताधूसराअलकाःस्रजश्च
यस्यसःव्रजम् विशन्स्मितेनयत्कटाक्षनिरीक्षणंतेनचित्तंक्षिणोतिहरति अमुंकृष्णंविनाकथंभवेमजीवेम ३०

५२ पृथक्पृथक्भावोऽभिप्रायोयेषांतैस्तत्रपार्षदैः स्वामीतिस्तूयमानम् सनकादिभिर्ब्रह्मेति ब्रह्माद्यैर्महेश्वरइति मरीच्यादिभिर्द्विजोत्तमैः परः प्रजापतिरिति ५३ वसुरूपरिचरः प्रह्लादनारद वसवः प्रमुखामुख्यायेषांतैः परंदैवतमितिचश्रेष्ठैर्वचोभिः पृथग्भावैर्वचोभिरितिवा ५४ विद्याविद्येजीवानांमुक्तिसंसृतिहेतूमायातयोः कारणंशक्तिर्ह्लादिनीसंवित् ज्ञानमाभिरन्याभिश्चनिषेवितम् ५५ विलोक्यसुभृशंप्रीतः अस्मत्कृष्णोऽसावेवंभूतः परमेश्वरइतिज्ञात्वेति ५६ ५७ इतिदशमे

भ्राजमानंपद्मकरंशंखचक्रगदाधरम् श्रीवत्सवक्षसंभ्राजत्कौस्तुभंवनमालिनम् ५२ सुनंदनंदप्रमुखैःपार्षदैःसनकादिभिः सुरेशैर्ब्रह्मरुद्राद्यैर्नवभिश्चद्विजोत्तमैः ५३ प्रह्लादनारदवसुप्रमुखैर्भागवतोत्तमैः स्तूयमानंपृथग्भावैर्वचोभिरमलात्मभिः ५४ श्रियापुष्ट्यागिराकांत्याकीर्त्यातुष्ट्येलयोर्जया विद्ययाविद्ययाशक्त्यामाययाचनिषेवितं ५५ विलोक्यसुभृशंप्रीतोभक्त्यापरमयायुतः हृष्यत्तनूरुहोभावपरिक्लिन्नात्मलोचनः ५६ गिरागद्गदयाऽस्तौषीत्सत्त्वमालंब्यसात्वतः प्रणम्यमूर्ध्नाऽवहितःकृतांजलिपुटःशनैः ५७ इतिश्रीभा॰ दशमस्कंधेअक्रूरप्रतियानेएकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ३९ अक्रूरउवाच नतोऽस्म्यहंत्वाखिलहेतुहेतुंनारायणंपूरुषमाद्यमव्ययम् यन्नाभिजातादरविंदकोशाद्ब्रह्माविरासीद्यतएषलोकः १

टीकायामेकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ३९ चत्वारिंशेनतोऽक्रूरः कृष्णंमल्लेश्वरेश्वरम् प्रणम्यभक्त्यातुष्टावसगुणागुणभेदतः १ श्रीकृष्णंप्रणमति नतोऽस्मीति हेकृष्णत्वात्वांनतोऽस्मि त्वमस्मत् पितृव्यः कुतोमांबालंनतोऽसि तत्राह आद्यंपुरुषमव्ययंचानादिनिधनमित्यर्थः कुतएतत् अखिलहेतूनांहेतुम् सतुनारायणोनाहमितिचेत् नारायणंत्वांकिम् नारायण इति मांस्तोषि कात्रस्तुतिः सत्यमेवेत्याह यन्नाभिजातादिति यतोब्रह्मणः १ छ छ

अखिलहेतुहेतुत्वंप्रपंचयति भूरिति खस्यादिःअहंकारः अजामायातस्याआदिःपुरुषःएतेयेजगतोहेतवःतेसर्वेतवअंगभूताःअंगात्श्रीमूर्तेर्भूताःउपसर्ज्जनभूतावा२ नन्वतिस्तुतिःकथंक्रियतेअहमेवान्यतउत्पन्नस्तत्परतंत्रश्चेत्याशंक्यतत्वेषामाया त्वत्पारमार्थ्यंतुनकोपिवेदेत्याह नैतइति एतेअजाआदिर्येषांते आत्मनस्तेस्वरूपंनविदुःअनात्मतयाजडत्वेनकारणेनजडत्वेहेतुर्गृहीताःप्रत्यक्षादिभिर्दृष्टाःनह्यजडोदृग्गोचरइतिभावः ननुजडामांमाजानंतुजीवस्तुज्ञास्यतीत्यतआह अजइति स अजोब्रह्मा अपि अजायागुणैरनुबद्धःआवृतःगुणातीतंतेस्वरूपंनवेद अन्यःकुतोज्ञास्यतीति यद्वा प्रकृत्यादयःआत्मनःस्वरूपंनवस्वरूपंचनविदुःजडत्वादेव जीवस्तुतान् आत्मानंचवेत्ति नपुनस्त्वत्स्वरूपमिति यथोक्तंहंसगुह्ये देहोसवोक्षामनवोभूतमात्रानात्मानमन्यंचविदुःपरंयत् सर्वंपुमान्वेदगुणांश्चतज्ज्ञोनवेदसर्वज्ञमनंतमीडे इति ३ ननुयदिकेपिनजा

भूस्तोयमग्निःपवनःखमादिर्महानजादिर्मनइंद्रियाणि सर्वेंद्रियार्थाविबुधाश्चसर्वेयेहेतवस्तेजग
तोंगभूताः२ नैतेस्वरूपंविदुरात्मनस्तेह्यजादयोऽनात्मतयागृहीताः अजोऽनुबद्धःसगुणैरजाया
गुणात्परंवेदनतेस्वरूपम् ३ त्वांयोगिनोयजंत्यद्धामहापुरुषमीश्वरम् साध्यात्मंसाधिभूतंच
साधिदैवंचसाधवः४ त्रय्याचविद्ययाकेचित्त्वांवैवैतानिकाद्विजाः यजंतेविततैर्यज्ञैर्नाना
रूपामराख्यया ५

नंति कथंतर्हिसंसारनिवृत्तिर्जीवानामित्याशंक्य साक्षादगोचरत्वेऽपियेनकेनापिमार्गेणभजनांत्वंगम्योऽसीत्याह त्वांयोगिनइति हैरण्यगर्भादयोऽध्यात्माधिभूताधिदैवसाक्षिणंमहापुरुषंतदंतर्यामीश्वरंनियंतारंचयजंति ४ तदेवंसांख्ययोगावेकीकृत्योक्तौ त्रयीमार्गंकर्मज्ञानभेदेनदर्शयति त्रय्याचेतिश्लोकद्वयेन वैतानिकाःकर्मयोगिनःत्वांवैत्वामेवयजंते ननुते इंद्रवरुणवाय्वादीन् यजंते नतुमामिति अतआह नानावज्रहस्तादीनिरूपाणियेषांतेयेअमरास्तेषामाख्ययानाम्नात्वामेवयजंतइति अयंभावः ऐंद्रवारुणादिसूक्तैरिंद्रादयःसर्वैश्वर्येणप्रकाश्यंते नचसर्वेश्वराबहवःसंभवंति अतोनामभेदेनत्वामेवयजंतइतितथाचश्रुतिःसप्रथमःसंक्रतिर्विश्वकर्मासप्रथमोमित्रावरुणोऽग्निःसप्रथमोबृहस्पतिश्चिकित्वान् तस्माइंद्रायहविराजुहोतीति ५ ७ ७

ज्ञानयज्ञेनसमाधिना ६ सांख्ययोगत्रयीमार्गाउक्ताः वैष्णवशैवमार्गावाहद्वयेन अन्येचेतिसंस्कृतात्मानः वैष्णवशैवदीक्षयादीक्षिताः संतस्तेत्वयाभिहितेनपंचरात्रविधिनात्वन्मयाः त्वन्मयत्वेनात्मानंचिंतयंतः त्वदेकप्रधानाइतिवा वासुदेवसंकर्षणप्रद्युम्नानिरुद्धभेदेनबहुमूर्तिंनारायणरूपेणैकमूर्तिकंचत्वामेवयजंति ७ बह्वाचार्यविभेदेनेतिनानाभेदपाशुपतादिमार्गेण ८ येपिरुद्रदेवताभक्तास्तेपित्वामेवयजंतीत्याह सर्वएवेति हेसर्वदेवमय नन्वेते परस्परदेवताधिक्षेपकलहव्याकुलचित्ताः कथमेकमेवयजंतीत्युच्यते तत्राह यद्यप्यन्यधियइति बुद्धिमात्रभेदोनवस्तुभेदइत्यर्थः ९ तस्मात्सर्वेमार्गास्त्वय्येवपर्यवस्यंतीति सदृष्टांतमाह

एकेत्वाखिलकर्माणिसंन्यस्योपशमंगताः ज्ञानिनोज्ञानयज्ञेनयजंतिज्ञानविग्रहम् ६ अन्येचसंस्कृतात्मानोविधिनाभिहितेनते यजंतित्वन्मयास्त्वांवैबहुमूर्त्यैकमूर्तिकम् ७ त्वामेवान्येशिवोक्तेनमार्गेण-शिवरूपिणम् बह्वाचार्यविभेदेनभगवन्समुपासते ८ सर्वएवयजंतित्वांसर्वदेवमयेश्वरम् येप्यन्यदेवताभक्तायद्यप्यन्यधियःप्रभो ९ यथाद्रिप्रभवानद्यःपर्जन्यापूरिताःप्रभो विशंतिसर्वतःसिंधुंतद्त्वांगतयोंततः १० सत्वंरजस्तमइतिभवतःप्रकृतेर्गुणाः तेषुहिप्राकृताःप्रोताआब्रह्मस्थावरादयः ११

यथेति अद्रेःसकाशात्सर्वतःप्रभवंतियानद्यःताःपुनःपर्जन्येनापूरिताः बहुस्रोतसःसत्यः सर्वतःसिंधुमेवविशंति यथातद्वत् एतागतयोमार्गा अंततस्त्वामेवविशंतीति १० अत्रहेतुमाह सत्वमिति भवतःशक्तिर्याप्रकृतिःतस्याःसत्वादयोगुणाःअतःप्राकृताःप्रकृतिकार्योपाधयोब्रह्मपर्यंताःस्थावरादयोजीवाःस्वोपाधिद्वारातेषुगुणेषुप्रोताःप्रविष्टाःतेचप्रकृतौसाचत्वयि यांति अतःक्रमेणोपाधिलयात्सर्वेऽपित्वामेवविशंतिइति यद्वा भवतःप्रकृतेर्गुणेषुप्रोताः ब्रह्मादयोभवद्व्यतिरिक्तानसंति अतस्त्वमेवसर्वदेवमयइति ११ छ छ छ

ननुभवतःप्रकृतेरितिवदन्ममापिप्रकृतिसंबंधंब्रवीषिततश्चतेषांममचकोविशेषःस्यादित्याशंक्यविशेषमाह तुभ्यमिति अविषक्तदृष्टये अलिप्तबुद्धयेकुतःसर्वात्मनेस्वव्यतिरिक्ताभावादविषक्तदृष्टित्वमित्यर्थः किंच सर्वधियांसाक्षिणे सर्वबुद्धिसाक्षित्वान्न क्वापि बुद्धिलेपइत्यर्थः इतरेतुसंसरंतीत्याह गुणप्रवाहइति देवनृतिर्यंच्च आत्मनोयेषांतेषु देवादिशरीराभिमानिष्वित्यर्थः अविद्याकृतोयंगुणप्रवाहःप्रवर्त्तते अतोमहान्विशेषइत्यर्थः १२ सर्वात्मनइत्यनेनोक्तंसगुणंस्तौति अग्निर्मुखमिति द्वाभ्यामग्न्यादीनन्वूद्येश्वरावयवताविधीयते योयमग्निःसतवमुखमित्यादिवचनव्यत्ययाईक्षणंचक्षुःश्रुतिःश्रवणेंद्रियम् कंमूर्द्धामा

तुभ्यंनमस्तेऽस्त्वविषक्तदृष्टयेसर्वात्मनेसर्वधियांचसाक्षिणे गुणप्रवाहोयमविद्ययाकृतःप्रवर्त्ततेदेवनृतिर्यगात्मसु १२ अग्निर्मुखंतेऽवनिरंघ्रिरीक्षणंसूर्योनभोनाभिरथोदिशःश्रुतिः द्यौःकंसुरेंद्रास्तवबाहवोर्णवाःकुक्षिर्मरुत्प्राणबलंप्रकल्पितम् १३ रोमाणिवृक्षौषधयःशिरोरुहामेघाःपरस्यास्थिनखानितेऽद्रयः निमेषणंरात्र्यहनीप्रजापतिर्मेढ्रस्तुवृष्टिस्तववीर्यमिष्यते १४ त्वय्यव्ययात्मन्पुरुषेप्रकल्पितालोकाःसपालाबहुजीवसंकुलाः यथाजलेसंजिहतेजलौकसोऽप्युदुंबरेवामशकामनोमये १५

णश्चबलंचतत् १३ अद्रयःपरस्यतेस्थिनखानि १४ नकेवलमेतावत् किंतुसर्वोऽप्ययंप्रपंचस्त्वदवयवभूतएवेति वदन्नेवंसत्यपिप्रपंचस्यषड्जन्मादयोविकारास्त्वयिनप्रसज्यंते तस्यत्वयिकल्पितत्वादित्याह त्वयीति अव्ययात्मनिपुरुषेपूर्णेलोकादयः संजिहतेप्रचलंति हेअव्ययात्मन्नितिवा कथंभूतेत्वयि मनोमयेमनःप्रधानेमनोवृत्तिव्यंग्येदृश्यते त्वग्र्ययाबुद्ध्यामनसैवानुद्रष्टव्यमित्यादिश्रुतेः जलेयथाजलौकसः सूक्ष्मप्राण्यंडराशयः यथाचउदुंबरांतःकेसरेषुमशकाःपरस्परवार्त्तानभिज्ञाः एवमनंतानिब्रह्मांडानित्वयिसंचरंतीत्यर्थः १५ ७ ७ ७

तस्मादेवभूतंतवस्वरूपंदुरवगाहमितित्वदवतारकथाऽमृतमेवसंतःसेवंतइत्याहयानियानीति आमृष्टापरिमार्जिताशङ्कायेषांते १६ अतः स्वयमप्यवतारान्नमस्यति नमइति हयशीर्ष्णेहयग्रीवायमधुकैटभयोर्मृत्यवेहंत्रे १७ अकूपारायकूर्मायक्षित्युद्धारोविहारोयस्यतस्मै १८ १९ भृगूणांपतयेपरशुरामाय २० संकर्षणंरामं चतुर्व्यूहरूपेणप्रणमति नमस्तेवासुदेवायेति २१ २२ एवंस्तुत्वाबंधमोक्षंप्रार्थयितुमाह भगवन्निति असतिदेहादौग्राहः आग्रहोयस्यसः असन्ग्राहोग्रहोयस्येतिवा २३ न

यानियानीहरूपाणिक्रीडणार्थंबिभर्षिहि तैरामृष्टशुचोलोकामुदागायंतितेयशः १६ नमःकारणम-
त्स्यायप्रलयाब्धिचरायच हयशीर्ष्णेनमस्तुभ्यंमधुकैटभमृत्यवे १७ अकूपारायबृहतेनमोमंदरधारि
णे क्षित्युद्धारविहारायनमःसूकरमूर्त्तये १८ नमस्तेऽद्भुतसिंहायसाधुलोकभयापह वामनायनमस्तु
भ्यंक्रांतत्रिभुवनायच १९ नमोभृगूणांपतयेदृप्तक्षत्रवनच्छिदेनमस्तेरघुवर्यायरावणांतकरायच २०
नमस्तेवासुदेवायनमःसंकर्षणायच प्रद्युम्नायानिरुद्धायसात्वतांपतयेनमः २१ नमोबुद्धायशुद्धाय
दैत्यदानवमोहिने म्लेच्छप्रायक्षत्रहंत्रेनमस्तेकल्किरूपिणे २२ भगवन्जीवलोकोयंमोहितस्तवमा
यया अहंममेत्यसद्ग्राहोभ्राम्यतेकर्मवर्त्मसु २३ अहंचात्मात्मजागारदारार्थस्वजनादिषु भ्रमामि-
स्वप्नकल्पेषुमूढःसत्यधियाविभो २४ अनित्यानात्मदुःखेषुविपर्ययमतिर्ह्यहम् द्वंद्वारामस्तमोविष्टोन
जानेत्वात्मनःप्रियम् २५ यथाबुधोजलंहित्वाप्रतिच्छन्नंतदुद्भवैः अभ्येतिमृगतृष्णांवैतद्वत्त्वाहंप
राङ्मुखः २६

केवलमयंलोकः अहमपितथैवेत्याह अहंचेति २४ मूढत्वमेवप्रकटयति विपर्ययमतिरिति अनित्येकर्मफलेनित्यमितिअनात्मनिदेहे आत्मेतिदुःखरूपेगृहादौसुखमितिविपरीतमतिरित्यर्थः द्वंद्वेषुसुखदुःखादिषुआरमतेक्रीडतीतितथासः ननुदुःखेकुतोरतिस्तत्राह तमोविष्टः तमसाव्याप्तः आत्मनःप्रियंप्रेमास्पदम् त्वांनजानइत्यर्थः २५ तदेवसदृष्टांतमाह यथेति तस्माज्जलादुद्भवंतीतितदुद्भवानितृणानि तैस्तथामायाच्छन्नंत्वात्वामहंहित्वापराङ्मुखोदेहाभिमुखोवर्त्तइति २६

नन्वेवंजानतः कुतोविषयाभिमुखतातत्राह नोत्सहइति कृपणावासनायुक्ताधीर्यस्यसः अतएवकामकर्मभ्यांहतंक्षुभितमिंद्रियैश्च बलिभिः विषयसंयुक्तैरितस्ततआकृष्यमाणंमनोरोद्धुंनियमयितुंनशक्नोमीति २७ नतेनमस्वतंत्रोयः सोहंतवांघ्रिमुपगतः शरणंप्राप्तः नन्विंद्रियपरतंत्रस्यैतदपिकुतः तत्राह तच्चापीति हेईशअंतर्यामिन् त्वदंघ्र्युपगमनंचासतांदुरापम् अतोभवतोनुग्रहएवेत्यहंमन्येअनुग्रहेसतीतिवा नन्वसतांसेवयाइदंभवतीति किंमदनुग्रहेणेत्यतआह पुंसइति जीवस्यसंसारस्यापवर्गः समाप्तिर्यदात्वत्कृपयाभवेत्संभावनास्पदंभवति हेअब्जनाभतदासदुपासनासंपद्यते तयैवत्वयि मतिर्भवेत् त्वत्कृपांविनानसत्सेवानसफलात्वन्मतिः नतमांमुक्तिरित्यर्थः २८ पादयोः पतन्प्रार्थयते नमइतिद्वयेन वि

नोत्सहेऽहंकृपणधीः कामकर्महतंमनः रोद्धुंप्रमाथिभिश्चाक्षैर्ह्रियमाणमितस्ततः २७ सोऽहंतवां-
घ्र्युपगतोऽस्म्यसतांदुरापंतच्चाप्यहंभवदनुग्रहईशमन्ये पुंसोभवेद्यर्हिसंसरणापवर्गस्त्वय्यब्जनाभ
सदुपासनयामतिःस्यात् २८ नमोविज्ञानमात्रायसर्वप्रत्ययहेतवे पुरुषेशप्रधानायब्रह्मणेनंत
शक्तये २९ नमस्तेवासुदेवायसर्वभूतक्षयायच हृषीकेशनमस्तुभ्यंप्रपन्नंपाहिमांप्रभो ३०
इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेअक्रूरस्तुतिर्नामचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ४०

ज्ञानमेवमात्रामूर्तिर्यस्यतस्मै अतएवसर्वप्रत्ययहेतवेसमस्तज्ञानकारणाय किंच पुरुषस्ययेईशाः सुखदुःखादिप्रापकाः कालकर्मस्वभावादयस्तेषांप्रधानायनियंत्रे कुतः ब्रह्मणेपरिपूर्णाय किंच अनंतशक्तयेअनंताः शक्तयोयस्य यद्वा अनंतामायाख्याशक्तिर्यस्यतस्मैअथवाप्रधानंप्रकृतिः पुरुषः तत्प्रवर्तकः ईशः कालः एतत्त्रितयात्मनेब्रह्मणेवक्ष्यतिचभगवान् प्रकृतिर्यस्योपादानमाधारः पुरुषः परः सतोऽभिव्यंजकः कालोब्रह्मतत्त्रितयंत्वहमिति २९ सर्वप्रत्ययहेतुत्वमभिव्यंजयंस्तौति नमस्तइति वासुदेवाय चित्ताधिष्ठात्रे सर्वभूतक्षयायक्षयः आश्रयः अहंकारश्चप्राणिनामाश्रयः ततश्चाहंकाराधिष्ठात्रेसंकर्षणायेत्यर्थः हृषीकेशेति बुद्धिमनसोरधिष्ठात्रोः प्रद्युम्नानिरुद्धयोरैक्यग्रहणं शरणागतंमांपाहीतिप्रार्थना ३० इतिदशमेचत्वारिंशोऽध्यायः ४०

एकचत्वारिंशकेहन्नजकंप्राविशत्पुरीम् ततोवरानंदात्तुष्टःकदाम्भोवायकस्यच १ सशंकमक्रूरमनःप्रबोध्यस्वधामसंदर्शनसत्कृपा तःस्वराजधानींमथुराममपश्यदलंकृतानंतमहोत्सवाद्याम् २१ २ ३ भूमौवियति जलेवायावंतिअद्भुतानितानित्वय्येवसंतितंचत्वांपश्यतोमेकिमद्भुतमदृष्टम् अपितुसर्वंदृष्टमित्यर्थः ४ ननुमत्स्नानेःपूर्वमेवत्वंविस्मितमुखोलक्षितोऽसि अतोभूमौवियतिजलेवाकिमप्यद्भुतंदृष्टमेवेतिचेत्तत्राह यत्राद्भुतानीति यत्रत्वयिसर्वाण्यद्भुतानिसंतितंत्वामिहपश्यतोमेअ

श्रीशुकउवाच एवंतस्यभगवान्दर्शयित्वाजलेवपुः भूयःसमाहरत्कृष्णोनटोनाट्यमिवात्मनः १ सोऽपिचांतर्हितंवीक्ष्यजलादुन्मज्यसत्वरः कृत्वाचावश्यकंसर्वंविस्मितोरथमागमत् २ तमपृच्छद्धृषीकेशःकिंतेदृष्टमिवाद्भुतम् भूमौवियतितोयेवातथात्वांलक्षयामहे ३ अक्रूरउवाच अद्भुतानीहयावंतिभूमौवियतिवाजले त्वयिविश्वात्मकेतानिकिंमेदृष्टंविपश्यतः ४ यत्राद्भुतानिसर्वाणिभूमौवियतिवाजले तंत्वानुपश्यतोब्रह्मन्किंमेदृष्टमिवाद्भुतम् ५ इत्युक्त्वाचोदयामासस्यंदनंगांदिनीसुतः मथुरामनयद्रामंकृष्णंचैवदिनात्यये ६ मार्गेग्रामजनाराजंस्तत्रतत्रोपसंगताः वसुदेवसुतौवीक्ष्यप्रीतादृष्टिंनचाददुः ७ तावद्व्रजौकसस्तत्रनंदगोपादयोऽग्रतः पुरोपवनमासाद्यप्रतीक्षंतोऽवतस्थिरे ८ तान्समेत्याहभगवानक्रूरंजगदीश्वरः गृहीत्वापाणिनापाणिंप्रश्रितंप्रहसन्निव ९ भवान्प्रविशतामग्रेसहयानःपुरींगृहं वयंत्विहावमुच्याथततोद्रक्ष्यामहेपुरीम् १० अक्रूरउवाच नाहंभवद्भ्यांरहितःप्रवेक्ष्येमथुरांप्रभो त्यक्तुंनार्हसिमांनाथभक्तंतेभक्तवत्सल ११ आगच्छयामगेहान्नःसनाथान्कुर्वधोक्षज सहाग्रजःसगोपालैःसुहृद्भिश्चसुहृत्तम १२

न्यत्रभूम्यादौकिमुद्भुतंदृष्टंत्वांविनाननत्रकिंचिदद्भुतमित्यर्थः ब्रह्मन्हेपरमेश्वरइत्यर्थः ब्रह्मोनिवापाठः ५ गांदिनीसुतोऽक्रूरः ६ दृष्टिंनाददुःपश्यंतएवस्थिताइत्यर्थः ७ रामकृष्णागमनंप्रतीक्षमाणाःस्थिताइत्यर्थः ८ प्रश्रितंविनीतम् ९ स्वगृहंचप्रविशताम् अवमुच्यउत्तार्यविश्राम्येत्यर्थः १० ११ साग्रजःसहगोपालैरित्यर्थः १२

यच्छौचेनेनयस्यपादरजसःक्षालनोदकेनगृहांगणस्थितेन १३ श्लोक्यःपुण्यकीर्त्यईः एकांतभक्तानांयागतिस्तांचलेभे १४ अपुन
न्पवित्रितवत्यःयाभिरद्भिःस्वःस्वर्गंप्राप्ताः १५ प्रार्थयमानोनमस्करोति देवदेवेति अतःपरमन्यत् श्रेयोनास्तीतिमत्वाबहुधासं
बोधयति १६ आदौतावद्यदुचक्रायद्रुह्यतीतियदुचक्रध्रुक् तंकंसंहत्वासुहृदांप्रियंवितरिष्येदास्यामि १७ रामकृष्णावागता
विति स्वकृतंकर्मावेद्यसमर्प्येति १८ गोपैःपरिवारितःप्राविशत् १९ श्रीकृष्णदृष्टांपुरीमनुवर्णयति चतुर्भिःददर्शतामिति

पुनीहिपादरजसागृहान्नोगृहमेधिनाम् यच्छौचेनानुतृप्यंतिपितरःसाग्नयःसुराः १३ अवनिज्यांघ्रि
युगलमासीत्श्लोक्योबलिर्महान् ऐश्वर्यमतुलंलेभेगतिंचैकांतिनांतुया १४ आपस्तेंऽघ्र्यवनेज
न्यस्त्रीँल्लोकान्शुचयोऽपुनन् शिरसाधत्तयाःशर्वःस्वर्याताःसगरात्मजाः १५ देवदेवजगन्नाथपुण्य
श्रवणकीर्तन यदूत्तमोत्तमश्लोकनारायणनमोस्तुते १६ श्रीभगवानुवाच आयास्येभव
तोगेहमहमार्यस-मन्वितः यदुचक्रद्रुहंहत्वावितरिष्येसुहृत्प्रियम् १७ एवमुक्तोभगवतासोऽ
क्रूरोविमनाइव पुरींप्रविष्टःकंसायकर्मावेद्यगृहंययौ १८ अथापराह्णेभगवान्कृष्णःसंकर्षणा
न्वितः मथुरांप्राविशद्गोपैर्दिदृक्षुःपरिवारितः १९ ददर्शतांस्फाटिकतुंगगोपुरद्वारांबृहद्धेमकपाटतो
रणाम् ताम्रारकोष्ठांपरिखादुरासदामुद्यानरम्योपवनोपशोभिताम् २०

स्फाटिकानितुंगानिगोपुराणिपुरद्वाराणिगृहद्वाराणिचयस्यांताम् बृहंतिहेममयानिकपाटानितोरणानिचयस्यांताम् ताम्रं
चआरःआरकूटश्चतन्मयाःकोष्ठाधान्यागाराश्वशालादयोयस्यांताम् परिखाःपरितःखातगर्तास्ताभिःदुरासदांदुर्गमाम्
उद्यानानिदूरस्थानिवनानिरम्याणिउपवनानिचनिकटानितैरुपशोभिताम् २० छ छ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Nariá, Varanasi

सौवर्णाःशृंगाटकाश्चतुष्पथाःहर्म्याणिधनिनांगृहाणिचनिष्कुटाःगृहोन्विताःआरामाश्चतैःश्रेणीनामेकरूपशिल्पोपजीविनांसभाभिः
उपवेशस्थानैरन्यैश्चभवनैःगृहैरुपस्कृतामलंकृताम् अमलाःस्फटिकाःहरितःमरकताःवैडूर्यादिरत्नैर्जुष्टेषुवलभ्यादिषुआवि
ष्टैःउपविष्टैःपारावतैर्बर्हिभिश्चनादितानाम् तत्रवलभ्यःगृहपुरोभागेषुवक्रदारुच्छादनानि वेदयःवलभीनामधोदेशेविरचि
ताःअवष्टंभवेदिकाः २१ जालासुखरंध्राणिगवाक्षच्छिद्राणिकुट्टिमानिमणिबद्धाभूमयः तेष्विति रथ्याराजमार्गाःआपणाःप-
ण्यवीथयः मार्गाअन्येचचत्वराणिअंगणानिसंसिक्तानिरथ्यादीनियस्यांताम् प्रकीर्णामाल्यादयोयस्यांताम् २२ तथास्वलं
कृतानिद्वाराणियेषांतेगृहायस्यांताम् कैः आपूर्णैःकुंभैर्दध्नाचंदनेनचउक्षितैःसिक्तैःप्रसूनानांदीपानांचावलयोयेषुतैःहं

सौवर्णशृंगाटकहर्म्यनिष्कुटैःश्रेणीसभाभिर्भवनैरुपस्कृताम् वैडूर्यवज्रामलनीलविद्रुमैर्मुक्ताहरि
द्भिर्वलभीषु वेदिषु २१ जुष्टेषुजालामुखरंध्रकुट्टिमेष्वाविष्टपारावतबर्हिनादिताम् संसिक्तरथ्यापण
मार्गचत्वरांप्रकीर्णमाल्यांकुरलाजतंडुलां २२ आपूर्णकुंभैर्दधिचंदनोक्षितैःप्रसूनदीपावलिभिःसप
ल्लवैः सवृंतरंभाक्रमुकैःसकेतुभिःस्वलंकृतद्वारगृहांसपट्टिकैः २३ तांसंप्रविष्टौवसुदेवनंदनौवृतौ
वयस्यैर्नरदेववर्त्मना द्रष्टुंसमीयुस्त्वरिताःपुरस्त्रियोहर्म्याणिचैवारुरुहुर्नृपोत्सुकाः २४ काश्चिद्वि
पर्यग्धृतवस्त्रभूषणाविस्मृत्यचैकंयुगलेष्वथापराः कृतैकपत्रश्रवणैकनूपुरानांक्त्वाद्वितीयंत्वपरा
श्चलोचनम् २५

तैःफलगुच्छैःउपलक्षितारंभाःक्रमुकाश्चतत्सहितैःसकेतुभिःकेतवोध्वजास्तत्सहितैःपट्टिकावितस्ति
विस्तारपट्टवस्त्राणितत्सहितैःतत्रैयंरीतिःद्वारेषूभयतस्तंडुलानामुपरिकुंभास्तत्सरितःप्रसूनावलयःकंठेपट्टिकामुखेचूतादिप
ल्लवाःतदुपरिपात्रांतरेदीपावलयःतत्सांनिध्येरंभाःक्रमुकाःकेतवस्तोरणानिचेति २३ नरदेवानांवर्त्मनाराजमार्गेणतांपुरीं
संप्रविष्टौइतिद्वितीयांतम् २४ औत्सुक्यमेवाहद्वयेन काश्चिदितिविपर्यक्विपरीतंधृतानिवस्त्राणिभूषणानिचयाभिस्ताः
युगलेषुधार्येषुकुंडलकंकणादिषुएकंविस्मृत्यसमीयुःकृतमेकमेवपत्रंययोस्तेश्रवणेयासाम् एकमेवनूपुरंच रणा १०३
भरणंयासांताश्चताश्चनांक्त्वाअनंक्त्वाएकस्मिन्नेवलोचनेअंजनंनिधायेत्यर्थः २५ छ छ

तद्भोजनंत्यक्त्वा अभ्यज्यमानाः सखिभिःक्रियमाणतैलाभ्यंगाः अकृतस्नानाः अपोह्यनिरस्य २६ प्रगल्भायाः लीलास्ताभि
र्हसितानिनिरीक्षितानिचतैः श्रियंरमयतीतिश्रीरमणः तेनात्मनावपुषातासांदृशामुत्सवंददन्मनांसिजहार २७ मुहुःश्रुतत्वा
त्तद्रुतचेतसः सद्यस्तंदृष्ट्वा तस्यप्रेक्षणंचोत्स्मितंचतदेवसुधातयाउक्षणंसेचनंतेनलब्धोमानोयाभिस्ताः दृशाउद्घाटितेनने
त्रद्वारेणात्मनिमनांसिलब्धंप्राप्तंपरिष्वज्यतदाश्लेषजनितमनंतमाधिंव्यथांजहुः हे अरिंदमनिर्जितकामेतिसंबोधनंशृंगाररसे-

अश्नंत्यएकास्तदपास्यसोत्सवाअभ्यज्यमानाअकृतोपमज्जनाः स्वपंत्यउत्थायनिशम्यनिःस्वनंप्रपाय-
यंत्योऽर्भमपोह्यमातरः २६ मनांसितासामरविंदलोचनःप्रगल्भलीलाहसितावलोकनैः जहारम-
त्तद्विरदेंद्रविक्रमोदृशांददच्छ्रीरमणात्मनोत्सवम् २७ दृष्ट्वामुहुःश्रुतमनुद्रुतचेतसस्तंतत्प्रेक्षणो-
त्स्मितसुधोक्षणलब्धमानाः आनंदमूर्तिमुपगुह्यदृशात्मलब्धंहृष्यत्त्वचोजहुरनंतमरिंदमाधिम् २८
प्रासादशिखरारूढाःप्रीत्युत्फुल्लमुखांबुजाः अभ्यवर्षन्सौमनस्यैःप्रमदाबलकेशवौ २९ दध्यक्ष-
तैःसोदपात्रैःस्रग्गंधैरभ्युपायनैः तावानर्चुःप्रमुदितास्तत्रतत्रद्विजातयः ३० ऊचुःपौराअहोगो-
प्यस्तपःकिमचरन्महत् याह्येतावनुपश्यंतिनरलोकमहोत्सवौ ३१ रजकंकंचिदायांतंरंगकारंग-
दाग्रजः दृष्ट्वाऽयाचतवासांसिधौतान्यत्युत्तमानिच ३२ देह्यावयोःसमुचितान्यंगवासांसिचार्ह-
तोः भविष्यतिपरंश्रेयोदातुस्तेनात्रसंशयः ३३ सयाचितोभगवतापरिपूर्णेनसर्वतः साक्षेपं
रुषितःप्राहभृत्योराज्ञःसुदुर्मदः ३४ ईदृशान्येववासांसिनित्यंगिरिवनेचराः परिधत्तकिमुद्वृत्ता
राजद्रव्याण्यभीप्सत ३५

निमग्नोमाभूरिति २८ सौमनस्यैः शोभनकुसुमसमूहैः शोभनमनोभावैर्वा २९ ३०
पौराःपुरस्त्रियः ३१ रजकोवस्त्रनिर्णेजकः सएववस्त्राणांरंगमपिकुर्वन् रंगकारः ३२ ३३ रुषितःकुपितः ३४ हेउद्वृत्ताः
गिरौवनेचरथनित्यंते यूयंपरिधत्तेतिसंभावनायांलोट् अभीप्सत प्रार्थयध्वम् ३५ छ छ

राजकुलानिराजकीयाः लुंपंतिनिःस्वंकुर्वंति ३६ ३७ वासःकोशान्वस्त्रपुटकान् ३८ ३९ वायकः तंतुवायविशेषःवेषमलंकारम् चैलेयैर्वस्त्रमयैराकल्पैर्भूषणैः ४० पर्वाणिउत्सवे ४१ इहलोकेपरमांश्रियंचबलंच ऐश्वर्यंचस्मृतिंचइंद्रियंच तत्पाटवम् ४२ ४३

यातासुबालिशामैवंप्रार्थ्यंयदिजिजीविषा बध्नंतिघ्नंतिलुंपंतिदृप्तंराजकुलानिहि ३६ एवंविकत्थमानस्यकुपितोदेवकीसुतः रजकस्यकराग्रेणशिरःकायादपातयत् ३७ तस्यानुजीविनःसर्वेवासःकोशान्विसृज्यवै दुद्रुवुःसर्वतोमार्गंवासांसिजगृहेऽच्युतः ३८ वसित्वात्मप्रियेवस्त्रेकृष्णःसंकर्षणस्तथा शेषाण्यादत्तगोपेभ्योविसृज्यभुविकानिचित् ३९ ततस्तुवायकःप्रीतस्तयोर्वेषमकल्पयत् विचित्रवर्णैश्चैलेयैराकल्पैरनुरूपतः ४० नानालक्षणवेषाभ्यांकृष्णरामौविरेजतुः स्वलंकृतौबालगजौपर्वणीवसितेतरौ ४१ तस्यप्रसन्नोभगवान्प्रादात्सारूप्यमात्मनः श्रियंचपरमांलोकेबलैश्वर्यस्मृतींद्रियम् ४२ ततःसुदाम्नोभवनंमालाकारस्यजग्मतुः तौदृष्ट्वाससमुत्थायननामशिरसाभुवि ४३ तयोरासनमानीयपाद्यंचाथार्हणादिभिः पूजांसानुगयोश्चक्रेस्रक्ताम्बूलानुलेपनैः ४४ प्राहनःसार्थकंजन्मपावितंचकुलंप्रभो पितृदेवर्षयोमह्यंतुष्टाह्यागमनेनवाम् ४५ भवंतौकिलविश्वस्यजगतःकारणंपरम् अवतीर्णाविहांशेनक्षेमायचभवायच ४६ नहिवांविषमादृष्टिःसुहृदोर्जगदात्मनोः समयोःसर्वभूतेषुभजंतंभजतोरपि ४७ तावाज्ञापयतंभृत्यंकिमहंकरवाणिवाम् पुंसोऽत्यनुग्रहोह्येषभवद्भिर्यन्नियुज्यते ४८ इत्यभिप्रेत्यराजेंद्रसुदामाप्रीतमानसः शस्तैःसुगंधैःकुसुमैर्मालाविरचिताददौ ४९ ताभिःस्वलंकृतौप्रीतौकृष्णरामौसहानुगौ प्रणतायप्रपन्नायददतुर्वरदौवरान् ५०

४४ ४५ क्षेमाय अभयाय भवायउद्भवाय ४६ रजकवधेनवायकानुग्रहेणचयुवयोर्विषमदृष्टितयाअनीश्वरतानाशंकनीयेत्याह नहिवामिति अत्रहेतुःसमयोरिति अत्रापिहेतुद्वयंसुहृदोरितिजगदात्मनोरितिच ४७ ४८ इत्यभिप्रेत्यइत्येवंविज्ञापयन्नभिप्रेत्यतन्मतंज्ञात्वा ४९ ५०

५१ अन्वयवर्द्धिनींवंशोवृद्धिमतीमित्यर्थः अप्रार्थितंश्रीप्रभृतिकंसदत्वाततोनिर्जगामेति ५२ स्वैरंचरन्मधुपुरेरजकंनिकृत्यकृष्णः प्रदायनवरानथवायकाय्यमालाकृतंसमनुकंप्यचकारकुब्जामृज्वींधनुश्चसहसानमयन्बभंज १ इतिदशमेटीकायांएकचत्वारिंशोऽध्यायः ४१ द्विचत्वारिंशकेकुब्जोन्नमनंधनुषोभिदा वधस्तद्रक्षिणांकंसारिष्टरंगोत्सवादिच १ अंगविलेपाश्चंदनादयः गृहीतान्यंगविलेपानांभाजनानिययातास् रसप्रदःसुखप्रदः १ हेअंगने हेवरोरुइति सोपहासंसंबोध्यपृच्छति त्वंकाएतदनुलेपनं कस्यवाउहइतिनिपातौभ्रूविक्षेपयुक्तेवितर्के अस्मत्सेवासद्यःफलत्येवेत्याह नचिरादिति २ तिस्रःग्रीवोरःकट्योवक्राइतित्रि

सोऽपिवव्रेऽचलांभक्तिंतस्मिन्नेवाखिलात्मनि तद्भक्तेषुचसौहार्दंभूतेषुचदयांपराम् ५१ इतितस्मै वरंदत्वाश्रियंचान्वयवर्द्धिनीम् बलमायुर्यशःकांतिंनिर्जगामसहाग्रजः ५२ इतिश्रीभागवते महापुराणेदशमस्कंधेपुरप्रवेशोनामएकचत्वारिंशोऽध्यायः ४१ श्रीशुकउवाच अथव्रजन्राजपथेनमाधवःस्त्रियंगृहीतांगविलेपभाजनाम् विलोक्यकुब्जांयुवतींवराननांप्रपच्छयांतींप्रहसन्रसप्रदः १कात्वंवरोर्वेतदुहानुलेपनंकस्यांगनेवाकथयस्वसाधु नः देह्यावयोरंगविलेपमुत्तमंश्रेयस्ततस्तेनचिराद्भविष्यति २ सैरंध्र्युवाच दास्यस्म्यहंसुंदरकंससंमतात्रिवक्रनामाह्यनुलेपकर्मणि मद्भावितंभोजपतेरतिप्रियंविनायुवांकोऽन्यतमस्तदर्हति ३ रूपपेशलमाधुर्यहसितालापवीक्षितैः धर्षितात्माददोसांद्रमुभयोरनुलेपनम् ४ ततस्तावंगरागेणस्ववर्णेतरशोभिना संप्राप्तपरभागेनशुशुभातेनुरंजितौ ५

वक्रेतिनामयस्याःसाअनुलेपसाधनक्रियायांकंसस्यबहुमतादास्यस्मि ३ रूपंचअंगसौष्टवंपेशलंच सौकुमार्यंमाधुर्यंचरासिकताहसितंचआलापाश्चवीक्षितंचतैर्धर्षितात्मामोहितचित्ता सांद्रंघनं ४ स्ववर्णेतरशोभिना रामकृष्णयोर्वर्णाभ्यामितरःपीतादिर्वर्णस्तेनशोभितुंशीलंयस्यतेन संप्राप्तपरभागेनसंप्राप्तःपरोनाभेरुपरितनोभागोयेनसःसंप्राप्तःपरभागःशोभातिशयोयेनेतिवा तेनानुरंजितौ ५

स्वदर्शनेसद्यः फलंदर्शयन् ६ तस्याः प्रपदेपादाग्रद्वयंपद्भ्यामापीड्य द्वे अंगुल्यावुत्ताने उन्नतेयस्मिन्पाणौतेनचुबुकेमुखस्याधोभागेधृत्वाऽध्यात्मंदेहमुन्नमयामास ७ तदेवऋजुसमानमंगंयस्याः बृहत्यौश्रोणीपयोधरौचयस्याः सा मुकुंदस्पर्शनादितिमुख्यं कारणं ८ ९ १० ११ आधिविकर्शनंमनः पीडाशमनं कंसवधेनसाधितः अर्थः सुहृदांप्रयोजनंयेनसः अगृहाणामकृतदारा-

प्रसन्नोभगवान्कुब्जांत्रि वक्रांरुचिराननाम् ऋज्वींकर्तुंमनश्चक्रे दर्शयन्दर्शनेफलम् ६ पद्भ्यामाक्रम्यप्रपदे द्व्यंगुल्युत्तानपाणिना प्रगृह्यचुबुकेध्यात्ममुदनीनमदच्युतः ७ सातदर्जुसमानांगीबृहच्छ्रोणिपयोधरा मुकुंदस्पर्शनात्सद्योबभूवप्रमदोत्तमा ८ ततोरूपगुणौदार्यसंपन्नाप्राहकेशवम् उत्तरीयांतमाकृष्यस्मयंतीजातहृच्छया ९ एहिवीरगृहंयामोनत्वांत्यक्तुमिहोत्सहे त्वयोन्मथितचित्तायाः प्रसीदपुरुषर्षभ १० एवंस्त्रियायाच्यमानः कृष्णोरामस्यपश्यतः मुखंवीक्ष्यानुगानांचप्रहसंस्तामुवाचह ११ एष्यामितेगृहंसुभ्रूःपुंसामाधिविकर्शनम् साधितार्थोगृहाणान्नःपांथानांत्वंपरायणम् १२ विसृज्यमाध्व्यावाण्यातांव्रजन्मार्गेवणिक्पथैः नानोपायनतांबूलस्रग्गंधैःसाग्रजोऽर्चितः १३ तद्दर्शनस्मरक्षोभादात्मानंनाविदन्स्त्रियः विस्रस्तवासःकबरवलयालेख्यमूर्तयः १४ ततः पौरान्पृच्छमानोधनुषःस्थानमच्युतः तस्मिन्प्रविष्टोददृशेधनुरैंद्रमिवाद्भुतम् १५ पुरुषैर्बहुभिर्गुप्तमर्चितंपरमर्द्धिमत् वार्यमाणोनृभिःकृष्णःप्रसह्यधनुराददे १६ करेणवामेनसलीलमुद्धृतंसज्ज्यंचकृत्वानिमिषेणपश्यताम् नृणांविकृष्यप्रबभंजमध्यतोयथेक्षुदंडंमदकर्युरुक्रमः १७ धनुषोभज्यमानस्यशब्दःखंरोदसीदिशः पूरयामासयंश्रुत्वाकंसस्त्रासमुपागमत् १८

णांपांथानांप्रवासिनांपरमयनमाश्रयस्त्वम् १२ मधुरयागिरातांप्रस्थाप्यव्रजन्वणिक्पथैः वणिग्भिरर्चितः १३ लेख्याश्चित्रन्यस्ताइवमूर्तयोयासांताः १४ धनुर्मखशालांपृच्छन् १५ प्रसह्यबलात् १६ निमिषेणातिशीघ्रम् मदकरीमत्तहस्ती १८

गृह्यतां बध्यतामिति वदंतोजिघृक्षवः आहतवंतः १९ नकेवलं क्रुद्धौ किंतु भग्नस्य धनुषः शकले गृहीत्वा जघ्नतुश्चेति २० परतः प्रातर्गंतव्यमिति शालामुखादेव पुनर्निष्क्रम्य २१ तेजः प्रभावं प्रागल्भ्यं धृष्टताम् २२ शकटं शकटावमोचनस्थानं २३ मुकुंदस्य विगमे व्रजान्निर्गमनसमये या आशिषः आशासत स्मरवं प्रभाता रजनीयं अद्य ध्रुवं तत्र दृशो भविष्यत इत्यादि यदुक्तवत्यः ताः ऋताः सत्याः बभूवुः पुरुषभूषणस्य श्रीकृष्णस्य गात्रस्य देहस्य लक्ष्मीं शोभाम् कथंभूतस्य गात्रस्य तु अहो इतरान् ब्रह्मादीन्

तद्रक्षिणः सानुचराः कुपिता आततायिनः ग्रहीतुकामा आवव्रुर्गृह्यतां बध्यतामिति १९ अथ तान्दुरभिप्रायान् विलोक्य बलकेशवौ क्रुद्धौ धन्वन आदाय शकले तांश्च जघ्नतुः २० बलं च कंसप्रहितं हत्वा शालामुखात्ततः निष्क्रम्य चेरतुर्हृष्टौ निरीक्ष्य पुरसंपदः २१ तयोस्तदद्भुतं वीर्यं निशम्य पुरवासिनः तेजः प्रागल्भ्यरूपं च मेनिरे विबुधोत्तमौ २२ तयोर्विचरतोः स्वैरमादित्योऽस्तमुपेयिवान् कृष्णरामौ वृतौ गोपैः पुराच्छकटमीयतुः २३ गोप्यो मुकुंदविगमे विरहातुरा या आशासताशिष ऋता मधुपुर्यभूवन् संपश्यतां पुरुषभूषणगात्रलक्ष्मीं हित्वेतरान्नु भजतश्चकमेऽयनं श्रीः २४ अवनिक्ताङ्घ्रियुगलौ भुक्त्वा क्षीरोपसेचनम् ऊषतुस्तां सुखं रात्रिं ज्ञात्वा कंसचिकीर्षितम् २५ कंसस्तु धनुषो भंगं रक्षिणां स्वबलस्य च वधं निशम्य गोविंदरामविक्रीडितं परम् २६ दीर्घप्रजागरो भीतो दुर्निमित्तानि दुर्मतिः बहून्याचष्टोभयथा मृत्योर्दौत्यकराणि च २७

हित्वा यदयनमाश्रयं श्रीः कामयामास यां गात्रलक्ष्मीमिति वा २४ अवनिक्तं क्षालितमंघ्रियुगलं ययोस्तौ क्षीरमिश्रमन्नं भक्त्वा कृत्वा ऊषतुः अवसतां २५ परं केवलं गोविंदरामयोर्विक्रीडितं तत् नतु पराक्रमः कश्चित् २६ उभयथा स्वप्नजागरितभेदेन प्रत्येकं मृत्योर्दौत्यकराणि च तथा च मंत्रः इत्यादुलूक आपप्तत् हिरण्याक्षो अयोमुखः रक्षसां दूत आगत इत्यादिः तथा यदेतद्भूतान्यन्वाविश्य दैवीं वाचं वदसीत्यादिश्च २७ छ छ

तानिदर्शयति श्लोकद्वयेन जलादौप्रतिरूपेदृश्यमानेऽपिस्वशिरसस्तत्रादर्शनम् असत्यपि द्वितीयेचक्षुषोंतर्धानेअंगुल्या
दौ ज्योतिषांचंद्रादीनांद्वित्वं २८ छायायांप्रतिबिंबेछिद्रप्रतीतिः पिहितकर्णपुटस्ययोंतःश्रूयमाणोध्वनिःसप्राणघोषस्त-
स्याश्रवणंवृक्षेषुस्वर्णवर्णप्रतीतिः रजःकर्दमादिषुस्वपदानामदर्शनम् २९ एतानिजागरितानिदुर्निमित्तानि स्व प्नान्या
ह स्वप्नइति प्रेतैःमृतैःपरिष्वंगः खरमारुह्ययानम् विषभक्षणम् नलदमालीजपाकुसुममाली यायादितियत् तदप्येकंदुर्नि

अदर्शनंस्वशिरसःप्रतिरूपेचसत्यपि असत्यपिद्वितीयेचद्वैरूप्यंज्योतिषांतथा २८ छिद्रप्रतीतिश्छा
यायांप्राणघोषानुपश्रुतिः स्वर्णप्रतीतिर्वृक्षेषुस्वपदानामदर्शनम् २९ स्वप्नेप्रेतपरिष्वंगःखरयानंवि
षादनम् यायान्नलदमाल्येकस्तैलाभ्यक्तोदिगंबरः ३० अन्यानिचेत्थंभूतानिस्वप्नजागरितानि
च पश्यन्मरणसंत्रस्तोनिद्रांलेभेनचिंतया ३१ व्युष्टायांनिशिकौरव्यसूर्येचाद्भ्यःसमुत्थिते कार
यामासवैकंसोमल्लक्रीडामहोत्सवम् ३२ आनर्चुःपुरुषारंगंतूर्यभेर्यश्चजघ्निरे मंचाश्चालंकृताः
स्रग्भिःपताकाचैलतोरणैः ३४ तेषुपौराजानपदाब्रह्मक्षत्रपुरोगमाः यथोपजोषंविविशूराजान
श्चकृतासनाः ३५ कंसस्तुसंवृतोमात्यैराजमंचउपाविशत् मंडलेश्वरमध्यस्थोहृदयेनविदूयता
३६ वाद्यमानेषुतूर्येषुमल्लतालोत्तरेषुच मल्लाःस्वलंकृतादृप्ताःसोपाध्यायाःसमागताः ३६ चाणू
रोमुष्टिकःकूटःशलस्तोशलएवच तआसेदुरुपस्थानंवल्गुवाद्यप्रहर्षिताः ३७

मित्तमिति ३० ३१ कष्टेनकथंचित्प्रभातायांपुनःसूर्येचाद्भ्यःसमुत्थितइति तथाचश्रुतिः यउदगान्महतोर्णवात् विभ्राजमा
नःसलिलस्यमध्यात् समामृषभोलोहिताक्षःसूर्योविपश्चिन्मनसापुनात्विति ३२ ३३ यथोपजोषंयथासुखं ३४ ३५
मल्लतालउत्तरउपरिउच्चैःश्रूयतेयेषुतेषुतूर्येषुउपाध्यायाःमल्लाचार्याः ३६ उपस्थानंमल्लरंगम् ३७

समाहुताःसमाहूताःनिवेदितान्युपायनानियैस्ते ३८ इतिदशमेटीकायांद्विचत्वारिंशोऽध्यायः ४२ त्रिचत्वारिंशेकेहत्वागजेंद्रंरामकृष्णयोःरंगप्रवेशसौभाग्यंचाणूरेणचभाषणम् १ पूर्वेद्युरेवकृतंशौचंशुद्धंनिरपराधत्वंयाभ्यांतौएतदुक्तंभवति धनुर्भंगादिनाआवाभ्यांनिजैश्वर्येसूचितेऽपिपितरौनमुंचति आवांचपुनर्जिघांसति अतोस्यमातुलस्यापिवधेनावयोर्दोषइत्येवंकृतापराधपरिहाराविति मल्लानांदुंदुभीनांचनिर्घोषंमल्लतालदुंदुभिनिर्घोषंवा १ अंबष्ठोहस्तिपस्तेनचोदितम् परिकरंयुद्धोचितपरिधानंकृत्वा समुह्यनिबध्य ३ ४ अंतकोमृत्युःकालस्तन्निमित्तंयमस्तन्नियंतातैरुपमायस्य

नंदगोपादयोगोपाभोजराजसमाहुताः निवेदितोपायनास्तेएकस्मिन्मंचआविशन् ३८ इति
श्रीभागवतेमहापुराणे० मल्लरंगोपवर्णनं द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ४२ श्रीशुकउवाच
अथकृष्णश्चरामश्चकृतशौचौपरंतप मल्लदुंदुभिनिर्घोषंश्रुत्वाद्रष्टुमुपेयतुः १ रंगद्वारंसमासाद्य
तस्मिन्नागमवस्थितम् अपश्यत्कुवलयापीडंकृष्णोंबष्ठप्रचोदितं २ बद्ध्वापरिकरंशौरिःसमुह्य
कुटिलालकान् उवाचहस्तिपंवाचामेघनादगभीरया ३ अंबष्ठांबष्ठमार्गंनोदेह्यपक्रमभाचिरम्
नोचेत्सकुंजरंत्वाद्यनयामियमसादनम् ४ एवंनिर्भर्त्सितोऽंबष्ठःकुपितःकोपितंगजम् चोदया
मासकृष्णायकालांतकयमोपमम् ५ करींद्रस्तमभिद्रुत्यकरेणतरसाग्रहीत् कराद्विगलितःसोमुंनि
हत्यांघ्रिष्वलीयत ६ संक्रुद्धस्तमचक्षाणोघ्राणदृष्टिःसकेशवम् परामृशत्पुष्करेणसप्रसह्यविनिर्ग
तः ७ पुच्छेप्रगृह्यातिबलंधनुषःपंचविंशतिम् विचकर्षयथानागंसुपर्णइवलीलया ८

तम् ५ विगलितोविच्युतःमुष्टिनानिहत्यालीयत अदृश्योबभूव ६ अचक्षाणः अपश्यन् घ्राणमेवघ्राणंतेनदृष्टिर्दर्शनंयस्यसः लोचनागोचरमपिहिपशवोघ्राणेनजानंतीतिप्रसिद्धम् परामृशत् धृतवान् पुष्करेणशुंडाग्रेण सः कृष्णः प्रसह्यबलेन धनुषः धनुषांपंचविंशतिर्यावत् तावंतंदेशंविचकर्ष आकृष्यनीतवान् कंकइवविचकर्षयथानागंसर्पवद्वर्तमानं गजंसुपर्णवत्स्वयमिति आविरासीद्यथाप्राच्यांदिशींदुरिवपुष्कलइतिवत् ८ ५ ५ ५

सपर्यावर्तमानेनेति पुच्छग्राहिणंश्रीकृष्णंग्रहीतुंयदादक्षिणतः परिवर्ततेगजस्तर्हिसव्यतोभ्रामयति यदासव्यतः परिवर्ततेत
दादक्षिणतोभ्रामयंस्तेनसहबभ्राम गोवत्सेनभ्राम्यमाणेनबालकःसएवकृष्णोयथान्योवाबालकइवेति ९ वारणंगजंप्राद्
वन् प्रकर्षेणसमंततोधावन् पातयामास यथापततितथातंवंचयन् प्राद्रवदित्यर्थः १० किंच सधावन्निति अहनत् अहन्
११ १२ १३ १४ रंगंसमाविशत् नदावीरश्रियाबभौ कथंभूतःअंसेन्यस्तंविषाणंगजदंतोयेनसः असृजोरक्तस्यमदस्यबिंदुभिः
परितोंकितः १५ विरूढाउद्गताःस्वेदकणिकास्ताभिरुपलक्षितंवदनांबुरुहंयस्यसः नकेवलंसएकःसमाविशत् किंतु वृतोगो

सपर्यावर्तमानेनसव्यदक्षिणतोच्युतः बभ्रामभ्राम्यमाणेनगोवत्सेनेवबालकः ९ ततोऽभिमुखम-
भ्येत्यपाणिनाहत्यवारणम् प्राद्रवन्पातयामासस्पृश्यमानःपदेपदे १० सधावन्क्रीडयाभूमौपति
त्वासहसोत्थितः तंमत्वापतितंक्रुद्धोदंताभ्यांसोहनत्क्षितिं ११ स्वविक्रमेप्रतिहतेकुंजरेंद्रोत्य-
मर्षितः चोद्यमानोमहामात्रैःकृष्णमभ्यद्रवद्रुषा १२ तमापतंतमासाद्यभगवान्मधुसूदनः निगृ
ह्यपाणिनाहस्तंपातयामासभूतले १३ पतितस्यपदाक्रम्यमृगेंद्रइवलीलया दंतमुत्पाट्यतेनेभं
हस्तिपांश्चाहनद्धरिः १४ मृतकंद्विपमुत्सृज्यदंतपाणिःसमाविशत् अंसन्यस्तविषाणोऽसृङ्मदबिंदु
भिरंकितः १५ विरूढस्वेदकणिकावदनांबुरुहोबभौ वृतोगोपैःकतिपयैर्बलदेवजनार्दनौ रंगंवि
विशतूराजन्गजदंतवरायुधौ १६ मल्लानामशनिर्नृणांनरवरःस्त्रीणांस्मरोमूर्तिमान्गोपानांस्व-
जनोसतांक्षितिभुजांशास्तास्वपित्रोःशिशुः मृत्युर्भोजपतेर्विराडविदुषांतत्त्वंपरंयोगिनांवृष्णीनां
परदेवतेतिविदितोरंगंगतःसाग्रजः १७

पौरिति १६ तत्रश्रृंगारादिसर्वरसकदंबमूर्तिर्भगवांस्तत्तदभिप्रायानु
सारेणबभौ नसाकल्येनसर्वेषामित्याह मल्लानामिति मल्लादीनामज्ञानांदृष्टृणामशन्यादिरूपेणदशधाविदितःसन्
साग्रजोरंगंगतइत्यन्वयःमल्लादिष्वभिव्यक्ताः रसाः क्रमेणश्लोकेननिबध्यंते रौद्रोद्भुतश्रृंगारोहास्यंवीरोदयातथा भयानकश्च
बीभत्सःशांतःसप्रेमभक्तिकः अविदुषांविराड्विकलः अपर्याप्तोराजतइति तथाअनेनबीभत्सरसउक्तःविकलत्वंचक्षव
असारसर्वांगावित्यादिनावक्ष्यते १७

उद्विग्नोभीतोबभूव १८ यथानटावितिनिर्भयत्वंदर्शितम् १९ प्रहर्षवेगेनउत्कालितानिविजृंभितानिईक्षणानिआन-
नानिचयेषांनृयोराननंपपुः परंनतृप्ताःनिराकांक्षानबभूवुरित्यर्थः २० तदेवाह पिबंतइवेति श्लिष्यंतः परिष्वंगंकुर्वंतइव
लक्षिताइत्यर्थः २१ यथादृष्टंधनुर्भंगादियथाश्रुतंगोवर्धनोद्धरणादितत्तदनतिक्रम्यतदनुरूपमित्यर्थः प्रत्यक्षंबलयोस्संग-

हतंकुवलयापीडंदृष्ट्वातावपिदुर्जयौ कंसोमनस्व्यपितदाभृशमुद्विविजेनृप १८ तौरेजतूरंगगतौम
हाभुजौविचित्रवेषाभरणस्रगंबरौ यथानटावुत्तमवेषधारिणौमनःक्षिपंतौप्रभयानिरीक्षताम् १९ नि
रीक्ष्यतावुत्तमपूरुषौजनामंचस्थितानागरराष्ट्रकानृप प्रहर्षवेगोत्कलितेक्षणाननाःपपुर्नतृप्तानयनैस्त
दाननम् २० पिबंतइवचक्षुर्भ्यांलिहंतइवजिह्वया जिघ्रंतइवनासाभ्यांश्लिष्यंतइवबाहुभिः २१ ऊचुःपर
स्परंतेवैयथादृष्टंयथाश्रुतम् तद्रूपगुणमाधुर्यप्रागल्भ्यस्मारिताइव २२ एतौभगवतःसाक्षाद्धरेर्ना
रायणस्यहि अवतीर्णाविहांशेनवसुदेवस्यवेश्मनि २३ एषवैकिलदेवक्यांजातोनीतश्चगोकुलम्
कालमेतंवसन्गूढोववृधेनंदवेश्मनि २४ पूतनानेननीतान्तंचक्रवातश्चदानवः अर्जुनौगुह्यकःकेशी
धेनुकोन्येचतद्विधाः २५ गावःसपालाएतेनदावाग्नेःपरिमोचिताः कालियोदमितःसर्पइंद्रश्चविम-
दःकृतः २६ सप्ताहमेकहस्तेनधृतोद्रिप्रवरोमुना वर्षवाताशनिभ्यश्चपरित्रातंचगोकुलम् २७ गो
प्योस्यनित्यमुदितहसितप्रेक्षणंमुखम् पश्यंत्योविविधांस्तापांस्तरंतिस्माश्रमंमुदा २८

जदंतादियुक्तंगुणाःशौर्यादयःमाधुर्यंहासितालापादि प्रागल्भ्यंधार्ष्ट्यंतैःस्मारिताइव स्मरणंप्रापिताइव २२ विस्मिता-
नांवाक्यान्याह अष्टभिरेतावित्यादिभिः २३ किलेतिसर्वत्रान्वयः २४ गुह्यकःशंखचूडः अन्येचाघासुरादयः २५ २६ २७
आश्रममीषच्छ्रमयुक्तंमुखं अश्रमंसुखमितिवा यद्वा अश्रमंयथाभवतितथातरंतिस्मेति २८ छ छ

अनेनपरिरक्षितोयदोर्वंशःसबहुविश्रुतःसन्श्र्यादिलप्स्यतइतिवदंतीति २९ धेनुकबकवत्सासुरेषु विपर्ययोक्तिर्जनवादेर्धनिश्चयात् ३० जनेष्वेवंब्रुवाणेषुतदसहमानश्चाणूरोब्रवीत् ३१ ३२ ३३ ३४ हेकृष्णप्रियंकरवामेतिराज्ञिप्रीतेभूतानिचप्रसीदेयुः ३५ ३६ ३७ यथोचितंनियुद्धंबाहुयुद्धंभवेत् मल्लसभा सदः मल्लसभाधिकृतान् अनान् अधर्मोमास्पृ

वदंत्यनेनवंशोयंयदोःसबहुविश्रुतः श्रियंयशोमहत्त्वंचलप्स्यतेपरिरक्षितः २९ अयंचास्याग्रजःश्रीमान्रामःकमललोचनः प्रलंबोनिहतोयेनवत्सकोयेबकादयः ३० जनेष्वेवंब्रुवाणेषुतूर्येषुनिनदत्सुच कृष्णरामौसमाभाष्यचाणूरोवाक्यमब्रवीत् ३१ हेनंदसूनोहेरामभवंतौवीरसंमतौ नियुद्धकुशलौश्रुत्वाराज्ञाहूतौदिदृक्षुणा ३२ प्रियंराज्ञःप्रकुर्वत्यःश्रेयोविंदंतिवैप्रजाः मनसाकर्मणावाचाविपरीतमतोन्यथा ३३ नित्यंप्रमुदितागोपावत्सपालायथास्फुटम् वनेषुमल्लयुद्धेनक्रीडंतश्चारयंतिगाः ३४ तस्माद्राज्ञःप्रियंयूयंवयंचकरवामहे भूतानिनःप्रसीदंतिसर्वभूतमयोनृपः ३५ तन्निशम्याब्रवीत्कृष्णोदेशकालोचितंवचः नियुद्धमात्मनोभीष्टंमन्यमानोभिनंद्यच ३६ प्रजाभोजपतेरस्यवयंचापिवनेचराः करवामप्रियंनित्यंतन्नःपरमनुग्रहः ३७ बालावयंतुल्यबलैःक्रीडिष्यामोयथोचितम् भवेन्नियुद्धंमाधर्मःस्पृशेन्मल्लसभासदः ३८ चाणूरउवाच नबालोनकिशोरस्त्वंबलश्चबलिनांवरः लीलयेभोहतोयेनसहस्रद्विपसत्वभृत् ३९ तस्माद्भवद्भ्यांबलिभिर्योद्धव्यंनानयोऽत्रवै मयिविक्रमवार्ष्णेयबलेनसहमुष्टिकः ४० इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेकुवलयापीडवधोनामत्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ४३

शेन्मस्पृशेदित्यर्थः हेमल्लेतिवा ३८ सहस्रद्विपानांसत्त्वंबलंबिभर्तीतितथा ३९ बालिभिःमादृशैःसहअनयोऽधर्मःविक्रमपराक्रमंकुरुमुष्टिकोविक्रमतादित्यनुषंगः ४० इतिदशमेटीकायांत्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ४३ छ छ छ

चतुश्चत्वारिंशकेतुमल्लकंसादिमर्दनम् कंसयोषित्समाश्वासस्ताभ्यांपित्रोश्चदर्शनम् १ चर्चितःनिश्चितएवसंकल्पोयस्यसः १ २ बाहुमध्यात् कनिष्ठांगुलिव्यतिरेकेणकृतमुष्टिर्हस्तोररत्निः ३ परिभ्रामणंहस्तादिषुगृहीत्वापरितश्चालनं विक्षेपोनोदनंपरिरंभोबाहुभ्यांनिष्पीडनम् अवपातनमधःक्षेपःउत्सर्पणमुत्सृज्यपुरतोगमनं अपसर्पणंपृष्ठतोगमनं एतैःप्रत्यरुंधतांप्रत्यावृत्तवंतौ ४ उत्थापनंजानुनीपादौचपिंडीकृत्यपतितस्योच्चाटनं उन्नयनंहस्ताभ्यामुद्धृत्यनयनम्

श्रीशुकउवाच एवंचर्चितसंकल्पोभगवान्मधुसूदनः आससादाथचाणूरंमुष्टिकंरोहिणीसुतः १ हस्ताभ्यांहस्तयोर्बद्ध्वापद्भ्यामेवचपादयोः विचकर्षतुरन्योन्यंप्रसह्यविजिगीषया २ अरत्नीद्वे अरत्निभ्यांजानुभ्यांचैवजानुनी शिरःशीर्ष्णोरसोरस्तावन्योऽन्यमभिजघ्नतुः ३ परिभ्रामणविक्षेपपरिरंभावपातनैःउत्सर्पणापसर्पणैश्चअन्योऽन्यंप्रत्यरुंधताम् ४ उत्थापनैरुन्नयनैश्चालनैःस्थापनैरपि परस्परंजिगीषंतावपचक्रतुरात्मनः ५ तद्बलाबलवद्युद्धंसमेताःसर्वयोषितः ऊचुःपरस्परंराजन्सानुकंपावरूथशः ६ महानयंबताधर्मएषांराजसभासदाम् येबलाबलवद्युद्धंराज्ञोऽन्विच्छंतिपश्यतः ७

चालनम् कंठादिलग्नस्यनिःसारणम् स्थापनंपादादिपिंडीकरणम् एवंपरस्परमात्मनोदेहस्यापचक्रतुःअपकारंकृतवंतौ ५ तद्युद्धंबलाबलवत् एकतोबलमन्यतोबलम् तद्युद्धंविषममित्यूचुरित्यर्थः यद्वा तद्बलाबलवतोर्युद्धंदृष्ट्वामहानयमधर्मइत्यूचुरित्यन्वयः ६ तदेवदर्शयति महानितिबालयोर्बलवतोश्चयुद्धंराजाचेत्पश्येत्स्वयंवारणीयः एतेराज्ञःपश्यतःस्वयमन्विच्छंति अनुमन्यंतइति महानधर्मइत्यर्थः ७

बलाबलवद्युद्धतांप्रपंचयतिपंचभिः क्वेतिवज्रसाराणिवज्रवत्कठिनानिसर्वाण्यंगानिययोः ८ समाजस्यसभायाः ९ अपरा
ऊचुः नसभामिति अब्रुवन्ज्ञात्वापितूष्णींतिष्ठन् विब्रुवन् विपरीतंब्रुवन् १० वल्गतःशत्रुमभितइति शत्रोःसर्वतोधावत कृष्णस्य
श्रमवारिणाउप्तंव्याप्तंमुखांबुजंदृश्यताम् ११ अन्याऊचुः किंनपश्यतइति सामर्षंसक्रोधंहासेनसंरंभ आवेशस्तेनशोभितम्
१२ अन्याऊचुः पुण्याबतेति नृलिंगेनमनुष्यदेहेनगूढः वनस्थानिचित्राणिमाल्यानियस्यसः गिरित्रःशिवः रमाचताभ्यामर्चि
तावंघ्रीयस्यसः अयंभावः धिगिमांसभांयस्यामयंपराभूयते नास्तुव्रजभुवोधन्याःयत्तुयासु अयंकृष्णोविविधक्रीडयांचतिग-

क्ववज्रसारसर्वांगौमल्लौशैलेंद्रसन्निभौ क्वचातिसुकुमारांगौकिशोरौनाप्तयौवनौ ८ धर्मव्यतिक्रमो
ह्यस्यसमाजस्यध्रुवंभवेत् यत्राधर्मःसमुत्तिष्ठेन्नस्थेयंतत्रकर्हिचित् ९ नसभांप्रविशेत्प्राज्ञःसभ्यदो
षाननुस्मरन् अब्रुवन्विब्रुवन्नज्ञोनरःकिल्बिषमश्नुते १० वल्गतःशत्रुमभितःकृष्णस्यवदनांबुजम्
वीक्ष्यतांश्रमवार्युप्तंपद्मकोशमिवांबुभिः ११ किंनपश्यतरामस्यमुखमाताम्रलोचनम् मुष्टिकंप्र
तिसामर्षंसाहसंरंभशोभितम् १२ पुण्याबतव्रजभुवोयदयंनृलिंगगूढःपुराणपुरुषोवनचित्रमा
ल्यः गाःपालयन्सहबलःक्वणयंश्चवेणुंविक्रीडयांचतिगिरित्ररमार्चितांघ्रिः १३ गोप्यस्तपःकिम
चरन्यदमुष्यरूपंलावण्यसारमसमोर्ध्वमनन्यसिद्धम् दृग्भिःपिबंत्यनुसवाभिनवंदुरापमेकांतधा
मयशसःश्रियऐश्वरस्य १४

च्छतीति अहोकष्टमल्पपुण्यावयंयतोस्माभिरनवसरेदृष्टोयम् १३ गोप्यस्तबहु
पुण्याइत्याह त्रिभिःगोप्यइति अमुष्यश्रीकृष्णस्यरूपंमंगलावण्येनसारंश्रेष्ठम् किंच असमोर्ध्वंनविद्यतेसममूर्ध्वमधिकं
चयस्यतत् तदपिनअन्येनआभरणादिनासिद्धम् किंतु स्वतएवऐश्वरस्यऐश्वर्यस्यचएकांतधाम अव्यभिचारिस्थानम्
पाठांतरे अमुष्यईश्वरस्येत्यन्वयः एवंभूतंनित्यंनवीनंरूपंयानेत्रैःपश्यंतीति १४ छ छ छ

किंच यादोहनादिषु येनगायंति ताव्रजस्त्रियोधन्याः प्रेंखेंखनंदोलांदोलनम् उक्षणंसेचनं कथंभूताःउरुक्रमेचित्तमुरुक्रमचि
त्तंतेनैवयानसर्वविषयप्राप्तिर्यासांताःपाठांतरेउरुक्रमंचिंतयंत्यइत्यर्थःकुतःअनुरक्तधियःतत्रलिंगमश्रुकंठ्यः १५ मा
नरीतियाअबला अस्यवेणुंनिशम्यगृहात्तूर्णंनिर्गम्यपथिसस्मितमुखंपश्यंति ताभूरिपुण्याइति १६ एवंसमयंब्रुवाणासु
स्त्रीषुतासांभयनिवृत्तयेकृष्णःशत्रुंहंतुंमनश्चक्रे १७ सभयाःस्त्रीणांगिरःश्रुत्वापुत्रयोःस्नेहेनयाशुक्तयाआतुरौपि

यादोहनेऽवहननेमथनोपलेपप्रेंखेंखनार्भरुदितोक्षणमार्जनादौ गायंतिचैनमनुरक्तधियोश्रुकंठ्यो
धन्याव्रजस्त्रियउरुक्रमचित्तयानाः १५ प्रातर्व्रजाद्व्रजतआविशतश्चसायंगोभिःसमंक्वणयतोस्य
निशम्यवेणु निर्गम्यतूर्णमबलाःपथिभूरिपुण्याःपश्यंतिसस्मितमुखंसदयावलोकं १६ एवंप्रभाष
माणासुस्त्रीषुयोगेश्वरोहरिः शत्रुंहंतुंमनश्चक्रेभगवान्भरतर्षभ १७ सभयाःस्त्रीगिरःश्रुत्वापुत्र
स्नेहशुचातुरौ पितरावन्वतप्येतांपुत्रयोरबुधौबलम् १८ तैस्तैर्नियुद्धविधिभिर्विविधैरच्युतेतरौ
युयुधातेयथान्यायंतथैवबलमुष्टिकौ १९ भगवद्गात्रनिष्पातैर्वज्रनिष्पेषनिष्ठुरैः चाणूरोभज्य
मानांगोमुहुर्ग्लानिमवापह २० सश्येनवेगउत्पत्यमुष्टीकृत्यकरावुभौ भगवंतंवासुदेवंक्रुद्धोवक्ष
स्यबाधत २१ नाचलत्तत्प्रहारेणमालाहतइवद्विपः बाह्वोर्निगृह्यचाणूरं बहुशोभ्रामयन्हरिः २२
भूपृष्ठेपोथयामासतरसाक्षीणजीवितं विस्रस्ताकल्पकेशस्रक्इंद्रध्वजइवापतत् २३

क्तौपुत्रयोर्बलमजानंतौपितरावनुतापंप्राप्ताविति १८ १९ तदाभगवतोगात्राणामरत्निजान्वादीनांनिपातैःप्रहारैः वज्र-
स्यनिष्पेषःतीव्रप्रपातःतद्वन्निष्ठुरैःभज्यमानांगःश्लथद्गात्रइत्यर्थः २० श्येनस्येववेगोयस्यसःचाणूरःअबाधत अताडय
त् २१ २२ भूपृष्ठेफलकवदुपरिपोथयामास आस्फालयत् इंद्रध्वजोवज्रम् यद्वा इंद्रध्वजोगौडेषुप्रसिद्धः कस्मिंश्चिदुत्सवेम
हान्स्तंभोध्वजपताकाद्यलंकृतःपुरुषाकृतिःउच्छ्रीयतेसयथापतति तद्वदपतदिति २३ ७ ६

२४ अर्दितःपीडितःउर्व्युपस्थेभूतले २५ २६ २७ २८ वल्गंतौनृत्यादिकुर्वंतौ २९ साधुसाधुइतिवदंतः ३० ३१ ३२ अव्ययःअश्रमः लघिम्नालाघवेन ३४ ३५ दुर्विषहमविषह्यमुग्रंतेजोयस्यसःश्रीकृष्णः ३६ गरिष्ठत्वायविश्वाश्रयत्वमु

तथैवमुष्टिकःपूर्वंस्वमुष्ट्याभिहतेनवै बलभद्रेणबलिनातलेनाभिहतोभृशम् २४ प्रवेपितःसरुधिरमुद्वमन्मुखतोऽर्दितः व्यसुःपपातोर्व्युपस्थेवाताहतइवांघ्रिपः २५ ततःकूटमनुप्राप्तंरामःप्रहरतांवरः अवधील्लीलयाराजन्सावज्ञंवाममुष्टिना २६ तर्ह्येवहिशलःकृष्णपदापहतशीर्षकः द्विधाविदीर्णस्तोशलकउभावपिनिपेततुः २७ चाणूरेमुष्टिकेकूटेशलेतोशलकेहते शेषाःप्रदुद्रुवुर्मल्लाःसर्वेप्राणपरीप्सवः २८ गोपान्वयस्यानाकृष्यतैःसंसृज्यविजह्रतुः वाद्यमानेषुतूर्येषुवल्गंतौधृतनूपुरौ २९ जनाःप्रजहृषुःसर्वेकर्मणारामकृष्णयोः ऋतेकंसंविप्रमुख्याःसाधवःसाधुसाध्विति ३० हतेषुमल्लवर्येषुविद्रुतेषुचभोजराट् न्यवारयत्स्वतूर्याणिवाक्यंचेदमुवाचह ३१ निःसारयतदुर्वृत्तौवसुदेवात्मजौपुरात् धनंहरतगोपानांनंदंबध्नीतदुर्मतिम् ३२ वसुदेवस्तुदुर्मेधाहन्यतामाश्वसत्तमः उग्रसेनःपिताचापिसानुगःपरपक्षगः ३३ एवंविकत्थमानेवैकंसेप्रकुपितोऽव्ययः लघिम्नोत्पत्यतरसामंचमुत्तुंगमारुहत् ३४ तमाविशंतमालोक्यमृत्युमात्मनआसनात् मनस्वीसहसोत्थायजगृहेसोऽसिचर्मणी ३५ तंखड्गपाणिंविचरंतमाशुश्येनंयथादक्षिणसव्यमंबरे समग्रहीद्दुर्विषहोग्रतेजायथोरगंतार्क्ष्यसुतःप्रसह्य ३६ प्रगृह्यकेशेषुचलत्किरीटंनिपात्यरंगोपरितुंगमंचात् तस्योपरिष्टात्स्वयमब्जनाभःपपातविश्वाश्रयआत्मतंत्रः ३७ तंसंपरेतंविचकर्षभूमौहरिर्यथेभं जगतोविपश्यतः हाहेतिशब्दःसुमहांस्तदाभूदुदीरितःसर्वजनैर्नरेंद्र ३८

क्तम् तत्रहेतुः अब्जनाभःकुतः तस्योपर्येवपपातयतःआत्मतंत्रः स्वतंत्रः ३७ ३८

३९ निर्वेशोनिष्कृतिरानृण्यमित्यर्थः तत्कारिणः संतः तेअभ्यधावन् ४० तथातादृक् अतिरभसोवेगोयेषांतान् संयत्तान् उद्युक्तान् ४१ ४२ ४३ शोचंत्योविलापंचक्रुः शुचःअश्रूणि ४४ धर्मज्ञइत्यादीनिविलापेप्रेमसंबोधनानि तेत्वद्यावयम्

सनित्यदोद्विग्नधियातमीश्वरंपिबन्वदन्वाविचरन्स्वपन्श्वसन् ददर्शचक्रायुधमग्रतोयतस्तदेवरूपंदुरवापमाप ३९ तस्यानुजाभ्रातरोष्टौकंकन्यग्रोधकादयः अभ्यधावन्नभिक्रुद्धाभ्रातुर्निर्वेशकारिणः ४० तथातिरभसांस्तांस्तु संयत्तान्रोहिणीसुतः अहन्परिघमुद्यम्यपशूनिवमृगाधिपः ४१ नेदुर्दुंदुभयोव्योम्निब्रह्मेशाद्याविभूतयः पुष्पैःकिरंतस्तंप्रीताःशशंसुर्ननृतुस्त्रियः ४२ तेषांस्त्रियोमहाराजसुहृन्मरणदुःखिताः तत्राभीयुर्विनिघ्नंत्यःशीर्षाण्यश्रुविलोचनाः ४३ शयानान्वीरशय्यायांपतीनालिंग्यशोचतीः विलेपुःसुस्वरंनार्योविसृजंत्योमुहुःशुचः ४४ हानाथप्रियधर्मज्ञकरुणानाथवत्सल त्वयाहतेननिहतावयंतेसगृहप्रजाः ४५ त्वयाविरहितापत्यापुरीयंपुरुषर्षभ नशोभतेवयमिवनिवृत्तोत्सवमंगला ४६ अनागसांत्वंभूतानांकृतवान्द्रोहमुल्बणम् तेनेमांभोदशांनीतोभूतध्रुक्कोलभेतशम् ४७ सर्वेषामिहभूतानामेषहिप्रभवाप्ययः गोप्ताचतदवध्यायीनक्वचित्सुखमेधते ४८ श्रीशुकउवाच राजयोषितआश्वास्यभगवांल्लोकभावनः यामाहुर्लौकिकींसंस्थांहतानांसमकारयत् ४९

४९ त्वयापत्याविरहितापुरीयंनशोभतइतिस्वदृष्ट्याभिधानम् ४६ अनागसामितितुपरमार्थाभिधानम् ४७ एषःकृष्णःप्रभवंत्यस्मादितिप्रभवः अपियंत्यस्मिन्निति अप्ययः सचसचतदवध्यानमवज्ञातत्कर्तुंशीलंयस्यसः ४८

आस्पृश्यईषत्स्पृष्ट्वा५०पुत्रभ्रांतिंविहायजगदीश्वराविति ज्ञात्वाशंकितौनसस्वजातेनआलिंगितवंतौकिंतु बद्धांजली तस्थतुरित्यर्थः प्रसह्यहत्वाहस्तींद्रमल्लेंद्रान् मल्ललीलया बीभत्सचरितं कंससबीभत्सममारयत् ५१ इतिदशमटीकायांचतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ४४ पंचचत्वारिंशकेऽथपितृनंदादिसांत्वनम् उग्रसेनाभिषेकश्चगुरौवासात्पुरागमः १ उपलब्धार्थौविदित्वेति अयमर्थः उपसमीपेआवयोःपुत्रबुद्ध्यासांसारिकपरमसुखभोगापूर्वमेवलब्धार्थौआवामीश्वराविति लब्धः प्राप्तः परमज्ञानरूपोर्थोयाभ्यांतौतथाभूतौज्ञात्वा मयिप्रसन्नेसतिअनयोर्ज्ञानंनामकिंदुर्लभंस्यात् दुर्लभंतुमयिपु-

मातरंपितरंचैवमोचयित्वाथबंधनात् कृष्णरामौववंदातेशिरसास्पृश्यपादयोः ५० देवकीवसुदेवश्च विज्ञायजगदीश्वरौ कृतसंवंदनौपुत्रौसस्वजातेनशंकितौ ५१ इतिश्रीभा॰ द॰ कंसवधोनामचतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ४४ श्रीशुकउवाच पितरावुपलब्धार्थौविदित्वापुरुषोत्तमः माभूदितिनिजांमायांततानजनमोहिनीम् १ उवाचपितरावेत्यसाग्रजःसात्वतर्षभः प्रश्रयावनतःप्रीणन्नंबतातेतिसादरम् २ नास्मत्तोयुवयोस्तातनित्योत्कंठितयोरपि बाल्यपौगंडकैशोराःपुत्राभ्यामभवन्क्वचित् ३ नलब्धोदैवहतयोर्वासोनौभवदंतिके यांबालाःपितृगेहस्था विंदंतेलालितामुदम् ४

त्रतयाप्रेमअतइदानीमेवतज्ज्ञानंमाभूदितिनिजांस्वाधीनांमायांतयोःप्रसारितवानिति १ तदेवदर्शयति उवाचेत्यादिभिःश्चभिःप्रीणयन्सादरंब्रुवन् २अस्मत्तःअस्मन्निमित्तंनित्यमुत्कंठितयोरपियुवयोःपुत्राभ्यामावाभ्यांकृत्वाबाल्यपौगंडकैशोरास्तत्तदवस्थानुभवसुखानीत्यर्थः नाभवन्निति अस्मत्तःपुत्राभ्यामितिसामानाधिकरण्यंवा ३ किंच आवामिववदेवहीनावित्याह नलब्धइति पितृगेहस्थाबालायांमुदंविंदंतेसाचनलब्धेति ४ छ. छ. छ.

एवंतावत्श्लोकद्वयेनयुवयोरावयोश्चकामहानिर्जातेत्युक्तम् आवयोःपुनर्युष्मत्परिचर्यालोपेनधर्महानिरपिजातेत्याह सर्वार्थसंभवइति सर्वेषांधर्माद्यर्थानांसंभवोयस्मिन् सदेहोयतःयाभ्यांजनितःपोषितश्चतयोःपित्रोर्निर्वेशंनिष्कृतिमानृण्यंमर्त्यःशतसंवत्सरमात्रेणायुषानप्राप्नोति ५ तन्मध्येपितुःयःपुत्रःकल्पःसमर्थःसन्नपिदेहेनधनेनचपित्रोर्वृत्तिंजीविकान्नसंपादयेत् तंप्रेत्यलोकांतरेयमदूताःस्वस्यैवमांसंखादयंतीति ६ किंच मात्रादिशुश्रूषामकुर्वन् विफलजीवितश्चभवतीत्याह मातरमिति अबि-

सर्वार्थसंभवोदेहोजनितःपोषितोयतः नतयोर्यातिनिर्वेशंपित्रोर्मर्त्यःशतायुषा ५ यस्तयोरात्मजः कल्पआत्मनाचधनेनच वृत्तिंनदद्यात्तंप्रेत्यस्वमांसंखादयंतिहि ६ मातरंपितरंवृद्धंभार्यांसाध्वींसुतंशिशुम् गुरुंविप्रंप्रपन्नंचकल्पोबिभ्रत्श्वसन्मृतः ७ तन्नावकल्पयोःकंसान्नित्यमुद्विग्नचेतसोः मोघमेतेव्यतिक्रांतादिवसावामनर्चतोः ८ तत्क्षंतुमर्हथस्तातमातर्नौपरतंत्रयोः अकुर्वतोर्वांशुश्रूषांक्लिष्टयोर्दुर्हृदाभृशम् ९ श्रीशुकउवाच इतिमायामनुष्यस्यहरेर्विश्वात्मनोगिरा मोहितावंकमारोप्यपरिष्वज्यापतुर्मुदम् १० सिंचंतावश्रुधाराभिःस्नेहपाशेनचावृतौ नकिंचिदूचतूराजन्बाष्पकंठौविमोहितौ ११ एवमाश्वास्यपितरौभगवान्देवकीसुतः मातामहंतूग्रसेनंयदूनामकरोन्नृपम् १२ आहचास्मान्महाराजप्रजाश्चाज्ञप्तुमर्हसि ययातिशापाद्यदुभिर्नासितव्यंनृपासने १३ मयिभृत्यउपासीनेभवतोविबुधादयः बलिंहरंत्यवनताःकिमुतान्येनराधिपाः १४

भ्रत् अपुष्णन् श्वसन्नपिमृततुल्यएवेति ७ तत्तस्मान्नौआवयोःमोघंव्यर्थमनर्चतोःअपूजयतोः ८ दुर्हृदाकंसेनकृत्वा ९ १० ११ आश्वास्यसांत्वयित्वा १२ त्वमेवाज्ञापयेतिमावदेत्याह ययातिशापादिति तवतुयादवत्वेऽपिमदाज्ञयानदोषइतिभावः १३ ममतादृशीशक्तिर्नास्तीतिचेत्तत्राह मयीति मत्प्रसादेनसर्वंभविष्यतीत्यर्थः १४ ६ ६ ६

स्वान्ज्ञातीन्संबंधांश्च दिग्भ्य आनाय्येति १५ १६ सिद्धाः पूर्णाः कृष्णरामाभ्यां गतो निवृत्तो ज्वरस्तापो येषां ते १७ सदयस्मितं वीक्षणं यस्मिन्तत् १८ प्रवयसो वृद्धा अपि अतिशयितं बलमोजश्च येषां ते १९ २० भृशमात्मनोऽप्याधिक्येन पोषितौ न चाश्चर्यमेतदित्याह पित्रोरिति आत्मनो देहादप्यात्मजेष्वभ्यधिका हि प्रीतिरिति २१ देवकीवसुदेवयोः पुत्रौ युवां नास्मत्पुत्रावित्यपि न वाच्य

सर्वान्स्वज्ञातिसंबंधान्दिग्भ्यः कंसभयाकुलान् यदुवृष्ण्यंधकमधुदाशार्हकुकुरादिकान् १५ सभाजितान्समाश्वास्य विदेशावासकर्शितान् न्यवासयत्स्वगेहेषु वित्तैः संतर्प्य विश्वकृत् १६ कृष्णसंकर्षणभुजैर्गुप्ता लब्धमनोरथाः गृहेषु रेमिरे सिद्धाः कृष्णरामगतज्वराः १७ वीक्षंतो हरहः प्रीता मुकुंदवदनांबुजम् नित्यं प्रमुदितं श्रीमत्सदयस्मितवीक्षणम् १८ तत्र प्रवयसोऽप्यासन्युवानोऽतिबलौजसः पिबंतोऽक्षैर्मुकुंदस्य मुखांबुजसुधां मुहुः १९ अथ नंदं समासाद्य भगवान्देवकीसुतः संकर्षणश्च राजेंद्र परिष्वज्येदमूचतुः २० पितर्युवाभ्यां स्निग्धाभ्यां पोषितौ लालितौ भृशम् पित्रोरभ्यधिका प्रीतिरात्मजेष्वात्मनोऽपि हि २१ स पिता सा च जननी यौ पुष्णीतां स्वपुत्रवत् शिशून्बंधुभिरुत्सृष्टानकल्पैः पोषरक्षणे २२ यात यूयं व्रजं तात वयं च स्नेहदुःखितान् ज्ञातीन्वो द्रष्टुमेष्यामो विधाय सुहृदां सुखम् २३ एवं सांत्वय्य भगवान्नंदं सव्रजमच्युतः वासो लंकारकुप्याद्यैरर्हयामास सादरम् २४ इत्युक्तस्तौ परिष्वज्य नंदः प्रणयविह्वलः पूरयन्नश्रुभिर्नेत्रे सह गोपैर्व्रजं ययौ २५ अथ शूरसुतो राजन्पुत्रयोः समकारयत् पुरोधसा ब्राह्मणैश्च यथावद्द्विजसंस्कृतिम् २६ तेभ्योऽदाद्दक्षिणा गावो रुक्ममाल्यः स्वलंकृताः स्वलंकृतेभ्यः संपूज्य सवत्साः क्षौममालिनीः २७

मित्याह सपितेति २२ २३ सव्रजं व्रजवासिभिः सहितम् कुप्यानि स्वर्णरजतादिव्यतिरिक्तकांस्यपात्रादीनि तत्प्रभृतिभिः २४ २५ पुरोधसा गर्गाचार्येण द्विजसंस्कृतिमुपनयनम् २६ गावो गाः रुक्मस्य माला विद्यंते यासां ताः क्षौमवस्त्रमालावतीः २७ ∽ ∽ ∽ ∽ ∽ ∽ ∽ ∽

याःपूर्वंमनोदत्ताआसन्ताएवाददात् ननुताःकंसेनापिहृताःसत्यम् राजगोष्ठादाच्छिद्य दत्ताइत्याह कंसेनाधर्मतइति २८
गायत्रंव्रतंब्रह्मचर्यम् २९ प्रकर्षेणभवंत्याभ्यामितिप्रभवौ अतएवसर्वज्ञौ स्वतःसिद्धममलंज्ञानंप्रच्छादयंतौनरचेष्टितैः
३० ३१ यथायथावत् उपसाद्यप्राप्यगुरौवृत्तिमन्यान् ग्राहयंतौशिक्षयंतौगुरुमुपेतौउपगतौसेवितवंतावित्यर्थः ३२

याःकृष्णरामजन्मर्क्षेमनोदत्तामहामतिः ताश्चाददादनुस्मृत्यकंसेनाधर्मतोहृताः २८ ततश्च
लब्धसंस्कारौद्विजत्वंप्राप्यसुव्रतौ गर्गाद्यदुकुलाचार्याद्गायत्रंव्रतमास्थितौ २९ प्रभवौसर्व
विद्यानांसर्वज्ञौजगदीश्वरौ नान्यसिद्धामलज्ञानंगूहमानौनरेहितैः ३० अथोगुरुकुलेवासमिच्छंतावुपजग्मतुः
काश्यंसांदीपनिंनामह्यवंतिपुरवासिनम् ३१ यथोपसाद्यतौदांतौगुरौवृत्तिमनिंदिताम्
ग्राहयंतावुपेतौस्मभक्त्यादेवमिवादृतौ ३२ तयोर्द्विजवरस्तुष्टःशुद्धभावानुवृत्तिभिः
प्रोवाचवेदानखिलान्सांगोपनिषदोगुरुः ३३ सरहस्यंधनुर्वेदंधर्मान्न्यायपथांस्तथा तथा
चान्वीक्षिकींविद्यांराजनीतिंचषड्विधाम् ३४ सर्वंनरवरश्रेष्ठौसर्वविद्याप्रवर्तकौ सकृन्निगदमात्रेणतौसंजगृहतुर्नृप ३५

शुद्धोभावोयासुताभिरनुवृत्तिभिः
सांगोपनिषदः अंगानिशिक्षादीनितैरुपनिषद्भिश्चसहितान् ३३ सरहस्यंमंत्रदेवताज्ञानसहितम् धर्मान्मन्वादिधर्मशास्त्राणिन्यायपथान्
मीमांसादीन् आन्वीक्षिकींतर्कविद्याम् षड्विधांसंधिर्विग्रहोयानमासनंद्वैधमाश्रयइति एवंषड्विधांराजनीतिम्
३४ सकृन्निगदमात्रेण एकवारंगुरोरुच्चारणमात्रेण ३५ ५ ५ ५ ५

तावतीः चतुःषष्टिकलाःताश्चशैवतंत्रोक्तालिख्यंते यथागीतम् १ वाद्यम् २ नाट्यम् ३ नृत्यम् ४ आलेख्यम् ५ विशेषकच्छेद्यम् ६ तंडुलकुसुमबलिप्रकाराः ७ पुष्पास्तरणम् ८ दशनवसनांगरागाः ९ मणिभूमिकाकर्म १० शयनरचनम् ११ उदकवाद्यम् १२ उदकघातः १३ चित्रयोगाः १४ माल्यग्रथनविकल्पाः १५ शेखरापीडयोजनम् १६ नेपथ्ययोगाः १७ कर्णपत्रभंगाः १८ सुगंधयुक्ति १९ भूषणयोजनम् २० ऐंद्रजालम् २१ कौतुमारयोगाः २२ हस्तलाघवम् २३ चित्रशाकापूपभक्ष्यविकारक्रिया २४ पानकरसरागासवयोजनम् २५ सूचीकर्म २६ सूत्रक्रीडा २७ प्रहेलिका २८ प्रतिमाला २९ दुर्वचकयोगाः ३० पुस्तकवाचनम् ३१ नाटकाख्यायिकादर्शनम् ३२ काव्यसमस्यापूरणम् ३३ पट्टिकावेत्रबाणविकल्पाः ३४ तर्ककर्माणि ३५ तक्षणम् ३६ वास्तुविद्या ३७ रूप्यरत्नपरीक्षा ३८ धातुवादः ३९ मणिरागज्ञानम् ४० आकरज्ञानम् ४१ वृक्षायुर्वेदयोगाः ४२ मेषकुक्कुटलावकयुद्धविधिः

अहोरात्रैश्चतुःषष्ट्यासंयतौतावतीःकलाः गुरुदक्षिणयाचार्यंछंदयामासतुर्नृप ३६ द्विजस्तयोस्तंमहिमानमद्भुतंसंलक्ष्यराजन्नतिमानुषींमतिम् संमंत्र्यपत्न्यासमहार्णवेमृतंबालंप्रभासेवरयांबभूवह ३७ तथेत्यथारुह्यमहारथौरथंप्रभासमासाद्यदुरंतविक्रमौ वेलामुपव्रज्यनिषीदतुःक्षणंसिंधुर्विदित्वाऽर्हणमाहरत्तयोः ३८ तमाहभगवानाशुगुरुपुत्रःप्रदीयताम् योऽसाविहत्वयाग्रस्तोबालकोमहतोर्मिणा ३९

४३ शुकसारिकाप्रलापनम् ४४ उत्सादनम् ४५ केशमार्ज्जनकौशलम् ४६ अक्षरमुष्टिकाकथनम् ४७ म्लेंछितकतर्कविकल्पाः ४८ देशभाषाज्ञानम् ४९ पुष्पशकटिकानिमित्तज्ञानम् ५० यंत्रमातृकाधारणमातृका ५१ संवाच्यम् ५२ मानसीकाव्यक्रिया ५३ अभिधानकोशः ५४ छंदोज्ञानम् ५५ क्रियाविकल्पाः ५६ छलितकयोगाः ५७ वस्त्रगोपनानि ५८ द्यूतविशेषः ५९ आकर्षक्रीडा ६० बालक्रीडनकानि ६१ वैनायिकानाम् ६२ वैजयिकानाम् ६३ वैतालिकानांचविद्यानांज्ञानम् ६४ इतिचतुःषष्टिकलाःछंदयामासतुःऽपलोभितवंतो ३६ प्रभासेक्षेत्रेमहार्णवेमृतंबालंवरयामास ३७ ईश्वरावितिविदित्वासमुद्रस्तयोरर्हणमाजहार ३८ ३९ ५ ५ ५

ननुसख्यादिकर्मावेशान्मनुष्यादिजन्मदर्शनाच्चतस्यान्येभ्यःकोविशेषइत्याशंक्याह यस्मिन्निनिद्वाभ्याम् कर्माशयंकर्मवासनांनिर्हृत्यत्यक्त्वाब्रह्ममयःस्वरूपज्ञानवान् अर्कवर्णःशुद्धसत्वमूर्तिःसन्परांगतिंतत्पदंयाति ३२ अखिलस्यात्मासाक्षीहेतुश्चतस्मिन्कारणेनमनुष्याकृतौमहात्मन्महात्मानौपरिपूर्णंभवंतौभक्तिंकुरुतःअतःकृतकृत्यावित्यर्थः ३३ प्रस्तुतमाह आगमिष्यतीतिपित्रोर्युवयोः३४यानयूयंव्रजंतातवयंचस्नेहदुःखितान् ज्ञातीन्वोद्रष्टुमेष्यामोविधायसुहृदांसुखमितियदाह कृष्णस्तत्सत्यंकरिष्यतीति ३५ कालविलंबनमसहमानौप्रत्याह माखिद्यतामिति हेमहाभागौअंतिकेइदानी

यस्मिन्जनःप्राणवियोगकालेक्षणंसमावेश्यमनोविशुद्धं निर्हृत्यकर्माशयमाशुयातिपरांगतिंब्रह्ममयोऽर्कवर्णः ३२ तस्मिन्भवंतावखिलात्महेतौनारायणेकारणमर्त्यमूर्तौ भावंविधत्तांनितरांमहात्मन्किंवावशिष्टंयुवयोःसुकृत्यम् ३३ आगमिष्यत्यदीर्घेणकालेनव्रजमच्युतः प्रियंविधास्यतेपित्रोर्भगवान्सात्वतांपतिः ३४ हत्वाकंसंरंगमध्येप्रतीपंसर्वसात्वताम् यदाहवःसमागत्यकृष्णःसत्यंकरोतितत् ३५ माखिद्यतंमहाभागौद्रक्ष्यथःकृष्णमंतिके अंतर्हृदिसभूतानामास्तेज्योतिरिवैधसि ३६ नह्यस्यास्तिप्रियःकश्चिन्नाप्रियोवास्त्यमानिनः नोत्तमोनाधमोवाऽपिसमानस्यासमोपिवा ३७ नमातानपितातस्यनभार्यानसुतादयः नात्मीयोनपरश्चापिनदेहोजन्मएवच ३८ नचास्यकर्मवालोकेसदसन्मिश्रयोनिषु क्रीडाऽर्थंसोऽपिसाधूनांपरित्राणायकल्पते ३९

मेवसमीपेवाकुतइत्यतआह अंतर्हृदीति तर्हिसर्वैःकिमितिनदृश्यतेतत्राह ज्योतिरिवैधसीति यद्यथा मथनंविनानदृश्यते तथाभक्तिंविनाकृष्णोऽपीतिभावः ३६ अहोआस्तामेतत्तस्य त्विहागमनंस्वस्यातिप्रियान् पित्रादीन्विहायनसंगच्छत इतिमन्येतत्राह नह्यस्येति अस्यप्रियादयोनहिसंतितत्रहेतुः अमानिनःसमानस्येतिच ३७ ३८ सोऽपिजन्मकर्मादिरहितोऽपिक्रीडाप्रयोजनःसन्साधूनांपरिपालनाय सदसन्मिश्रयोनिषुसात्विकतामसराजसयोनिषु यद्वा देवादिमत्स्यादिनृसिंहादियोनिषुकल्पते आविर्भवतीत्यर्थः ३९ ❀ ❀ ❀

ननुकर्मादिरहितस्यकुतएतदित्यतआह सत्वमिति क्रीडामतीतोऽपिक्रीडन्नतथापिमायागुणैःघटतइत्यर्थः ४० अत्राविद्योपाधेर्जीवस्यकर्तृत्वंदृष्टांतंकुर्वन् तस्याविद्यैवकर्तृत्वमितिसदृष्टांतमाह यथेति भ्रमरिकापरिभ्रमणंतयोपलक्षितयादृष्ट्याभूरपिभ्राम्यतीतियथाप्रतीयते एवंचित्तेकर्त्तरिसतितत्रविक्षिप्तेचित्तेहंधिया आत्माध्यासेन आत्माकर्तास्मृतोयथातद्वदिति ४१ किंच युवयोरेवनायमात्मजः किंतुसर्वेषामपितत्रापिनात्मजएवकिंतुशत्रुमित्रादिरूपोऽपीतिसर्वात्मत्वनिरूपणेनमोहनिवृत्तयेसंबंधमनै-

सत्वंरजस्तमइतिभजतेनिर्गुणोगुणान् क्रीडन्नतीतोऽत्रगुणैःसृजत्यवतिहंत्यजः ४० यथाभ्रमरिकादृष्ट्याभ्राम्यतीवमहीयते चित्तेकर्त्तरितत्रात्माकर्त्तेवाहंधियास्मृतः ४१ युवयोरेवनैवायमात्मजोभगवान्हरिः सर्वेषामात्मजोह्यात्मापितामातासईश्वरः ४२ दृष्टंश्रुतंभूतभवद्भविष्यत्स्थास्नुश्चरिष्णुर्महदल्पकंच विनाऽच्युताद्वस्तुतरांनवाच्यंसएवसर्वंपरमार्थभूतः ४३ एवंनिशासाब्रुवतोर्व्यतीतानंदस्यकृष्णानुचरस्यराजन् गोप्यःसमुत्थायनिरूप्यदीपान्वास्तून्समभ्यर्च्यदधीन्यमंथन् ४४ तादीपदीप्तैर्मणिभिर्विरेजूरज्जूर्विकर्षद्भुजकंकणस्रजः चलन्नितंबस्तनहारकुंडलत्विषत्कपोलारुणकुंकुमाननाः ४५ उद्गायतीनामरविंदलोचनंव्रजांगनानांदिवमस्पृशद्ध्वनिः दध्नश्चनिर्मंथनशब्दमिश्रितोनिरस्यतेयेनदिशाममंगलम् ४६ भगवत्युदितेसूर्येनंदद्वारिव्रजौकसः दृष्ट्वारथंशातकौंभंकस्यायमितिचाब्रुवन् ४७ अक्रूरआगतःकिंवायःकंसस्यार्थसाधकः येननीतोमधुपुरींकृष्णःकमललोचनः ४८

कांतिकंकरोति युवयोरेवेतिद्वाभ्याम् ४२ अच्युताद्विनाभिन्नतरांतत्वतोवाच्यंनिर्वचनार्हंवस्तुनास्तीति ४३ दीपान्निरूप्यप्रज्वाल्यवास्तून् देहल्यादीन् ४४ मणिभिःकांत्यादिषुस्थितैरज्जूर्विकर्षत्सुभुजेषुकंकणानांस्रजोयासांताः चलंतोनितंबास्तनाहाराश्चयासांताः कुंडलैस्त्विषंतःस्फुरंतःकपोलायासांताः अरुणानिकुंकुमानियेषुतानिआननानियासांता एवंताश्चताश्च ४५ ४६ ४७ तदाक्रूरंज्ञोकंसोगोप्यःसक्रोधमाहुः अक्रूरइति अर्थंसाधितवानित्यर्थसाधकः तदाहुः येननीतइति ४८ श्रीर्जयति छ छ छ छ छ छ

कंसंघातयित्वापुनःकिमर्थमागतइत्याशंक्यस्वयमेवकार्यसंभावयंति किमिति नदासाधितेनकार्येणप्रीतस्यतुष्टस्यभर्त्तुःपागंतरेप्रेतस्यमृतस्यकंसस्यनिष्कृतिर्मोर्ध्वदेहिक्रमस्माभिःकृत्वासाधयिष्यतेकिंअस्मन्मांसैःपिंडान्कृत्वादास्यतीत्यर्थः इतिएवंवदंतीनांस्त्रीणांततस्तस्मिन्नवसरेकृताह्निकःकृतस्नानादिनियमःउद्धवआगतइति ४९ इतिदशमेटीकायांषट्चत्वारिंशोऽध्यायः ४६ सप्तचत्वारिंशकेऽथकृष्णादेशेनगोपिकाः बोधयित्वोद्धवस्तत्रमनुज्ञाप्यागमत्पुरीम् १ अपीच्यंसं

किंसाधयिष्यत्यस्माभिर्भर्त्तुःप्रीतस्यनिष्कृति इतिस्त्रीणांवदंतीनामुद्धवोऽगात्कृताह्निकः ४९ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशम० नंदशोकापनयनंनामषट्चत्वारिंशोऽध्यायः ४६ श्रीशुकउवाच तंवीक्ष्यकृष्णानुचरंव्रजस्त्रियःप्रलंबबाहुंनवकंजलोचनम् पीतांबरंपुष्करमालिनंलसन्मुखारविंदंपरिमृष्टकुंडलम् १ शुचिस्मिताःकोयमपीच्यदर्शनःकुतश्चकस्याच्युतवेषभूषणः इतिस्मसर्वाःपरिवव्रुरुत्सुकास्तमुत्तमश्लोकपदांबुजाश्रयम् २ तंप्रश्रयेणावनताःसुसत्कृतंसव्रीडहासेक्षणसूनृतादिभिः रहस्यपृच्छन्नुपविष्टमासनेविज्ञायसंदेशहरंरमापतेः ३ जानीमस्त्वांयदुपतेःपार्षदंसमुपागतम् भर्त्रेह प्रेषितःपित्रोर्भवान्प्रियचिकीर्षया ४ अन्यथागोव्रजेतस्यस्मरणीयंनचक्ष्महे स्नेहानुबंधोबंधूनांमुनेरपिसुदुस्त्यजः ५ अन्येष्वर्थकृतामैत्रीयावदर्थविडंबनम् पुंभिःस्त्रीषुकृतायद्वत्सुमनःस्विवषट्पदैः ६ निःस्वंत्यजंतिगणिकाअकल्पंनृपतिंप्रजाः अधीतविद्याआचार्यमृत्विजोदत्तदक्षिणम् ७

दर्शनंयस्यसः अच्युतस्येववेषोभूषणानिचयस्यसः कोऽयंकुतोवाकस्यचेतिवदंत्यस्तंपरिवव्रुः २ ३ पार्षदंसेवकम् ४ पित्रोःप्रियचिकीर्षयेत्यत्रहेतुःस्नेहानुबंधइति ५ अन्यथागोव्रजेतस्येत्यत्रहेतुः अन्येष्विति अर्थकृताकार्यनिमित्ता विडंबनमनुकरणमात्रम् नतुतात्त्विकीमैत्री पुंभिरितिदृष्टांतो ६ अस्यैवान्यार्थनिदर्शनैःप्रपंचःनिःस्वमित्यादिना दत्तादक्षिणायेनतं याज्यम् ७

खगावीतफलंवृक्षंभुक्त्वाचातिथयोगृहम् दग्धंमृगास्तथारण्यंजारोभुक्त्वारतांस्त्रियम् ८ इतिगोप्योहि
गोविंदेगतवाक्कायमानसाःकृष्णदूतेव्रजंयातेउद्धवेत्यक्तलौकिकाः ९ गायंत्यःप्रियकर्माणिरुदंत्यश्च
गतह्रियः तस्यसंस्मृत्यसंस्मृत्ययानिकैशोरबाल्ययोः १० काचिन्मधुकरंदृष्ट्वाध्यायंतीकृष्णसंगमम् प्रियप्रस्थापितंदूतंकल्पयित्वेदमब्रवीत् ११ गोप्यूचुः मधुपकितवबंधोमास्पृशांघ्रिंसपत्न्याःकुचविलुलितमालाकुंकुमश्मश्रुभिर्नः वहतुमधुपतिस्तन्मानिनीनांप्रसादंयदुसदसिविडंब्यंयस्यदूतस्त्वमीदृक् १२ सकृदधरसुधांस्वांमोहिनींपाययित्वासुमनस
इवसद्यस्तत्यजेऽस्मान्भवादृक् परिचरतिकथंतत्पादपद्मंतुपद्माह्यपिबतहृतचेताउत्तमश्लोकजल्पैः १३

पक्षिणःविगतफलंवृक्षम् रतामनुरक्तामनन्यभामित्यर्थः ८ त्यक्तलौकिकाःत्यक्तलोकव्यवहाराः ९ प्रियस्यकर्माणिगायंत्यःतथा तस्यबाल्यकैशोरयोर्यानिकर्माणितानिसंस्मृत्यसंस्मृत्य गतह्रियःसत्योरुदंत्यश्चतमपृच्छन्निति पूर्वक्रिययैवसंबंधः १० प्रियेणश्रीकृष्णेनमांप्रसादयितुंप्रस्थापितोऽयंमधुपइतिकल्पयित्वाब्रवीत् यद्वा तस्मिन्नुद्धवेपिप्रियप्रस्थापितं दूतमिति हृदिंकृत्वामधुकरापदेशेनउद्धवमेवाब्रवीदित्यर्थः ११ हेमधुपकितवस्यधूर्तस्यबंधोनोस्माकमंघ्रिमास्पृश मामांनमस्कारेणप्रार्थयस्वेत्यर्थः तत्किमित्यपेक्षायांकृष्णवर्णस्यतस्यश्मश्रूणांलोहितत्वेकारणमुत्प्रेक्षमाणाह सपत्न्याःकुचाभ्यांविलुलितासंमर्दितायाकृष्णस्यवनमाला अतएवतस्याःकुंकुमंयेषुतैःश्मश्रुभिरुपलक्षितः किंतुतासामेवमानिनीनांप्रसादंमधुपतिर्वहतुकिमस्मत्प्रसादनेनतस्य यदुसदसिविडंब्यमुपहासास्पदम् कुतःयस्यदूतस्त्वमीदृक् १२ ननुकिमित्येवं तमवजानीथकिंवस्तेनापकृतमतआह सकृदिति भवादृक्त्वादृशःदुर्मनाःसुमनसःकुसुमानियथात्यजातितद्वत् अहोबताविज्ञस्यतस्यपादपद्मंश्रीःकथंसेवतेविदितंमयेत्याह अपीति बतेतिखेदे उत्तमश्लोकस्यजल्पैःमिथ्याकथाभिःप्रलापैःप्रायोहृतचेताःवयंतुनलक्ष्मीवदविचक्षणाइतिभावः १३ ११७

पंचजनस्त्वसुरोऽहार्षीत् सचमहान्समासाध्यइत्यर्थः ४० ४१ ४२ सपर्यांपूजाम् सर्वेषांभूतानामाशयाः अंतःकरणानि
तान्यालयोनिवासोयस्यतम् ४४ निजंकर्मएवबंधनंयस्यतथाभूतमपिमदाज्ञापुरस्कारेणानयतः तेनदोषइत्यर्थः ४५
४६ वत्सेतिप्राधान्येनैकस्यसंबोधनम् गुरोर्निष्क्रयः गुरुदक्षिणायुष्मद्विधयोर्गुरोर्ममकामानांमध्येकोनुकामोऽवशिष्य

समुद्रउवाच नैवाहार्षमहंदेवदैत्यःपंचजनोमहान् अंतर्जलचरःकृष्णशंखरूपधरोऽसुरः ४०
आस्तेतेनाहृतोनूनंतच्छ्रुत्वासत्वरंप्रभुः जलमाविश्यतंहत्वानापश्यदुदरेर्भकम् ४१ तदंग
प्रभवंशंखमादायरथमागमत् ततःसंयमनींनामयमस्यदयितांपुरीम् ४२ गत्वाजनार्दनः
शंखंप्रदध्मौसहलायुधः शंखनिर्ह्रादमाकर्ण्यप्रजासंयमनोयमः ४३ तयोःसपर्यांमहतींच-
क्रेभक्त्युपबृंहिताम् उवाचावनतःकृष्णंसर्वभूताशयालयम् ४४ लीलामनुष्यहेविष्णोयुव-
योःकरवामकिम् श्रीभगवानुवाच गुरुपुत्रमिहानीतंनिजकर्मनिबंधनम् आनयस्वमहा
राजमच्छासनपुरस्कृतः ४५ तथेतितेनोपानीतंगुरुपुत्रंयदूत्तमौ दत्वास्वगुरवेभूयोवृणीष्वे
तितमूचतुः ४६ सम्यक्संपादितोवत्सभवद्भ्यांगुरुनिष्क्रयः कोनुयुष्मद्विधगुरोःकामानामव
शिष्यते ४७ गच्छतंस्वगृहंवीरौकीर्तिर्वामस्तुपावनी छंदांस्ययातयामानिभवंत्विहपरत्रच
४८ गुरुणैवमनुज्ञातौरथेनानिलरंहसा आयातौस्वपुरंतातपर्जन्यनिनदेनवै ४९ समनंदन्प्र
जाःसर्वादृष्ट्वारामजनार्दनौ अपश्यंत्योबह्वहानिनष्टलब्धधनाइव ५० इतिश्रीभागवतेमहा
पुराणेदशमस्कंधेपंचचत्वारिंशोऽध्यायः ४५

तेनकोऽपीति ४७ हेवीरौ स्वगृहंगच्छतम् वांयुवयोःअयातया
मानि अगतसाराणि ४८ अनिलवद्रंहोवेगोयस्यतेनपर्जन्योमेघस्तद्वन्निनदोयस्यतेन ४९ नष्टमदृष्टंतत्पुनर्लब्धंधनं-
याभिस्ताइवेति ५० इतिश्रीदशमस्कंधेटीकायांपंचचत्वारिंशोऽध्यायः ४५

षट्चत्वारिंशकेघोषमुद्धवंप्रेष्यतद्गिरा यशोदानंदयोश्चक्रेकृष्णःशोकापनोदनम् १ कामचारीद्विजातिःसन्परित्यज्यातिसंयतःगुरोर्ज्ञानमनुप्राप्यसख्यागोपीरुपादिशत् २ गोपीनांसांत्वनमतिरहस्यंसन्मंत्रिसाध्यमिति तदर्थमुद्धवंविशिनष्टि वृष्णीनामिति बुद्धिसत्तमः बुध्यातिश्रेष्ठः १ २ ३ गोपीनांविशेषतःसंदेशेकारणमाह ताइति मय्येवसंकल्पात्मकंमनोयासांताः अहमेवप्राणोयासांताः मदर्थेत्यक्तादैहिकाः पतिपुत्रादयोयाभिस्ताः ततःकिंमतंआह येत्यक्तलोकधर्माइति मन्निमित्तंत्यक्तौलोकधर्मौ इहामुत्रसुखेतत्साधनानिचयैस्तान् बिभर्मिसंवर्धयामि सुखयामीत्यर्थः ४ तासांवियोगाधिंदर्शयतिद्वयेन मथिता

श्रीशुकउवाच वृष्णीनांप्रवरोमंत्रीकृष्णस्यदयितःसखा शिष्योबृहस्पतेःसाक्षादुद्धवोबुद्धिसत्तमः १ तमाहभगवान्प्रेष्ठंभक्तमेकांतिनंक्वचित् गृहीत्वापाणिनापाणिंप्रपन्नार्तिहरोहरिः २ गच्छोद्धवव्रजंसौम्यपित्रोर्नौप्रीतिमावह गोपीनांमद्वियोगाधिंमत्संदेशैर्विमोचय ३ तामन्मनस्कामत्प्राणामदर्थेत्यक्तदैहिकाः येत्यक्तलोकधर्माश्चमदर्थेतान्बिभर्म्यहं ४ मयिताःप्रेयसांप्रेष्ठेदूरस्थेगोकुलस्त्रियः स्मरंत्योंगविमुह्यंतिविरहौत्कंठ्यविह्वलाः ५ धारयंत्यतिकृच्छ्रेणप्रायःप्राणान्कथंचन प्रत्यागमनसंदेशैर्बल्लव्योमेमदात्मिकाः ६ श्रीशुकउवाच इत्युक्तउद्धवोराजन्संदेशंभर्तुराहृतः आदायरथमारुह्यप्रययौनंदगोकुलम् ७ प्राप्तोनंदव्रजंश्रीमान्निम्लोचतिविभावसौ छन्नयानःप्रविशतांपशूनांखुररेणुभिः ८

इति ५ विरहेण औत्कंठ्यंतेनविह्वलाःपरवशाः गोकुलान्निर्गमनसमयेशीघ्रमागमिष्यामीतियेप्रत्यागमनसंदेशास्तैः मेमदीयाबल्लव्योगोप्यः मदात्मिकाइति तासामात्मायदिस्वदेहेस्यात् तर्हिविरहतापेनदह्येतैव मयिवर्तमानत्वात्कथंचिज्जीवंतीतिभावः ६ संदेशंभवतीनांवियोगोमेनहिसर्वात्मनाक्वचिदित्यादिकम् ७ निम्लोचतिअस्तंगच्छतिसति छन्नंयानंयस्येतितदागोपीभिरज्ञातत्वेननंदसंगंलब्धवानितिसूचयति ८ ❁ ❁ ❁

व्रजंवर्णयतिपंचभिः वासितार्थइत्यादिना वासिताःपुष्पवंत्योगावस्तन्निमित्तमभितोयुध्यद्भिः शुष्मिभिर्मत्तैर्वृषैर्नादितम् वास्राभिर्धेनुभिः स्ववत्सकान्प्रति ९ विलंघद्भिःउत्पतद्भिः गोदोहशब्दैःसहअभितोरवाःमुंचमामुंचनयआनयदेहिगृहाणेत्यादयोयस्मिन्तंवेणूनांनिःस्वनेनचमंडितम् १० गायंतीभिर्गोपीभिर्गोपैश्चसुविराजितम् ११ अग्न्याद्यर्चना-

वासितार्थेभियुध्यद्भिर्नादितंशुष्मिभिर्वृषैः धावंतीभिश्चवास्राभिरूधोभारैः स्ववत्सकान् ९
इतस्ततोविलंघद्भिर्गोवत्सैर्मंडितंसितैः गोदोहशब्दाभिरवंवेणूनांनिःस्वनेनच १० गायंतीभि-
श्चकर्माणिशुभानिबलकृष्णयोः स्वलंकृताभिर्गोपीभिर्गोपैश्चसुविराजितम् ११ अग्न्यर्काति
थिगोविप्रपितृदेवार्चनान्वितैः धूपदीपैश्चमाल्यैश्चगोपावासैर्मनोरमम् १२ सर्वतःपुष्पितवनं
द्विजालिकुलनादितम् हंसकारंडवाकीर्णैःपद्मखंडैश्चमंडितम् १३ तमागतंसमागम्यकृष्ण
स्यानुचरंप्रियम् नंदःप्रीतःपरिष्वज्यवासुदेवधियार्चयत् १४ भोजितंपरमान्नेनसंविष्टंकशि-
पौसुखम् गतश्रमंपर्यपृच्छत्पादसंवाहनादिभिः १५ कच्चिदंगमहाभागसखानःशूरनंदनः
आस्तेकुशल्यपत्याद्यैर्युक्तोमुक्तःसुहृद्वृतः १६ दिष्ट्याकंसोहतःपापःसानुगःस्वेनपाप्मना साधू
नांधर्मशीलानांयदूनांद्वेष्टियःसदा १७ अपिस्मरतिनःकृष्णोमातरंसुहृदःसखीन् गोपान्व्रजं
चात्मनाथंगावोवृंदावनंगिरिम् १८ अप्यायास्यतिगोविंदःस्वजनान्सकृदीक्षितुम् तर्हिद्रक्ष्यामत
द्वक्त्रंसुनसंसुस्मितेक्षणम् १९ दावाग्नेर्वातवर्षाच्चवृषसर्पाच्चरक्षिताः दुरत्ययेभ्योमृत्युभ्यःकृ
ष्णेनसुमहात्मना २०

न्वितैःगोपगृहैर्धूपादिभिश्चमनोरमम् १२ खंडसमूहः १३ आर्चयत्पूजयामास १४ कशिपौशय्यायांसंविष्टम् १५ १६ साधूनामितिकर्मणिषष्ठी १७ गावोगाः गिरिम्गोवर्धनम् १८ अप्यायास्यतिआगमिष्यतिकिम् १९ श्रीकृष्णोपकारस्मरणादिभिरनुपमानंदेनाभिभूयमानआह दावाग्नेरित्यादिना वातात्वर्षाच्चेतिवर्षात्सर्पाच्चेति अन्येभ्यश्चदुरतिक्रमेभ्योमृत्युभ्यः श्रीकृष्णेनरक्षिताःस्म २०

किंच स्मरतामिति लीलयाअपांगेननिरीक्षितम् अंगहेउद्धव २१ नकेवलंशिथिलाएवकिंतुशनैरुपरमंतीत्याह सरिच्छैलेति सरि
तश्चशैलाश्चवनोद्देशाश्चतान् आक्रीडान् क्रीडास्थानानि २२ स्फुराणामर्थाय महत्तुगंभीरम् गर्गस्यवचनंयथा २३ नकेवलं॰
तद्वचनानुसारेणैवव्यवहारसंवादादपीत्याह कंसमिति २४ इभराट्यष्टिमिवतालत्रयप्रमाणं धनुर्बभंज २५ २६ २७ २८
२९ ३० अखिलगुरुत्वमेवजनकत्वेननियंतृत्वेनचाह एतावितिं रामोमुकुंदश्चेत्येतौविश्वस्यबीजयोनी निमित्तोपादाने॰

स्मरतांकृष्णवीर्याणिलीलापांगनिरीक्षितम् हसितंभाषितंचांगसर्वानःशिथिलाःक्रियाः २१
सरिच्छैलवनोद्देशान्मुकुंदपदभूषितान् आक्रीडानीक्षमाणानांमनोयातितदात्मताम् २२ मन्ये
कृष्णंचरामंचप्राप्ताविहस्फुरोत्तमौ स्फुराणांमहदर्थायगर्गस्यवचनंयथा २३ कंसंनागायुतप्राणंम
ल्लौगजपतिंतथा अवधिष्टांलीलयैवपशूनिवमृगाधिपः २४ तालत्रयंमहासारंधनुर्यष्टिमिवेभ॰
राट् बभंजैकेनहस्तेनसप्ताहमदधाद्गिरिम् २५ प्रलंबोधेनुकोरिष्टस्तृणावर्तबकादयः दैत्याःसुरा
सुरजितोहतायेनेहलीलया २६ श्रीशुकउवाच इतिसंस्मृत्यसंस्मृत्यनंदःकृष्णानुरक्तधीः
अत्युत्कंठोऽभवत्तूष्णींप्रेमप्रसरविह्वलः २७ यशोदावर्ण्यमानानिपुत्रस्यचरितानिच शृण्वंत्य
श्रूण्यवास्राक्षीत्स्नेहस्नुतपयोधरा २८ तयोरित्थंभगवतिकृष्णेनंदयशोदयोः वीक्ष्यानुरागंपर॰
मंनंदमाहोद्धवोमुदा २९ उद्धवउवाच युवांश्लाघ्यतमौनूनंदेहिनामिहमानद नारायणेऽखि
लगुरौयत्कृतामतिरीदृशी ३० एतौहिविश्वस्यचबीजयोनीरामोमुकुंदःपुरुषःप्रधानम् अन्वीय
भूतेषुविलक्षणस्यज्ञानस्यचेशातइमौपुराणौ ३२

ननुपुरुषप्रधानयोर्बीजयोनित्वंप्रसिद्धमतआह पुरुषःप्रधानमिति पुरुषोंशःप्रधानंशक्तिः अतःप्रधानपुरुषावप्येतावेवेत्य
त्यर्थः एवंजनकत्वमुक्तम् किंच अन्वीयभूतेषु अनुप्रविश्यभूतानांचतदुपहितस्यविलक्षणस्यनानाभेदस्यज्ञानस्यजीव॰ ११५
स्यचईशातेईश्वरौनियंतारौ भवतःकुतःपुराणौअनादी अनादित्वात् कारणत्वंततश्चनियंतृत्वमित्यर्थः ३१ ७

झंकारान्बहुधाकुर्वंतमस्मत्प्रसादलाभाय कृष्णंगायंतीतिमत्वाह किमिहेति पुराणंपुरातनंबहुशोऽनुभूतम् विजयसख स्यश्रीकृष्णस्यसांप्रतंयाःसख्यःतासामग्रतःतत्प्रसंगोगीयतामिष्टाःकृष्णस्यप्रियाःतेनपूजिताइति वातेनालिंगितेनक्ष पिताकुचरुक्यासांताःतवेष्टमपेक्षितंदास्यंतीति १४ भोमालमैवं वोचस्त्वामनुस्मृत्यानंगविक्लवस्त्वं प्रसादयितुंमामा दिष्टवानित्यतआह दिवीति दिविभुविरसातलेचयाःस्त्रियःस्युस्ताःकानामदुरापानकाश्चन नादित्यव्ययं तस्येत्यर्थःकपटेन रुचिरेणहासेनभ्रूविजृंभोयस्यतस्यहेकपटइतिवा किंच यस्यचरणरजःश्रीःसेवतेतत्रवयंकाःअपिचयद्यप्येवंतथापि

किमिहबहुषडंघ्रेगायसित्वंयदूनामधिपतिमगृहाणामग्रतोनःपुराणं विजयसखसखीनांगी
यतांतत्प्रसंगःक्षपितकुचरुजस्तेकल्पयंतीष्टमिष्टाः १४ दिविभुविचरसायांकाःस्त्रियस्तद्दुरापाः
कपटरुचिरहासभ्रूविजृंभस्ययाःस्युः चरणरजउपास्तेयस्यभूतिर्वयंकाअपिचकृपणपक्षेह्युत्त
मःश्लोकशब्दः १५ विसृजशिरसिपादंवेद्म्यहंचाटुकारैरनुनयविदुषस्तेऽभ्येत्यदौत्यैर्मुकुंदात् स्व-
कृतइहविसृष्टापत्यपत्यन्यलोकाव्यसृजदकृतचेताकिंनुसंधेयमस्मिन् १६

कृपणपक्षेकृपणानुकंपिनिपुंस्युत्तमश्लो कशब्दोभवतीतितथाकथनीयंत्वयेतिभावः१५पादमूलेप्रविशंतंक्षमापयिष्यंतमिवमत्वाह शिरसिन्यस्तंपादंविसृजत थाप्यमुंचंतमाह वेद्मीति मुकुंदादभ्येत्यततःशिक्षित्वेत्यर्थः दौत्यैर्दूतकर्मभिश्चाटुकारैःप्रियोक्तिरचनाभिः अनुनयविदुषःप्रार्थ नाचतुरस्यतेतवसर्वमहंवेद्मि मुकुंदवत्त्वमप्यविश्वसनीयइतिभावः ननुतेनकिमपराद्धंतत्राह स्वकृतइति स्वकृतेकृष्णकृतेतदर्थमेव विसृष्टा अपत्यपत्यन्यलोकाः अपत्यानिपतयश्चेतिहलोका अन्यलोकाधर्मसाध्याश्चयाभिस्ताः नःअकृतचेताःअसंयतचित्तःयोव्यसृजत् अस्मिन् किंनुसंधातव्यमिति १६ ६७

६८

किंच कृष्णास्यपूर्वाणिकर्माण्यनुसंदधानाबिभेम्यहमस्मादित्याह मृगयुरिवेति मृगयुर्लुब्धकइवकपींद्रंवालिनंविव्यधे अविध्यत् लुब्धधर्माक्रौर्यवान् अलुब्धधर्मेतिवा लुब्धकोहितन्मांसमत्तुकामोविध्यति अयंतुनतथा अतोऽन्यथाकठिनइत्यर्थः तथास्त्रियंशूर्पणखाम् स्त्रीजितःसीतापरतंत्रःकामएवयानंप्राप्तिसाधनंयस्यास्तांविरूपांछिन्नकर्णनासिकामकरोत्दाशरथिरूपेण तथाबलिमपितद्दत्तंबलिमत्वाभक्षयित्वाध्वांक्षवत्काकवत् अवेष्टयत् बबंधवामनरूपेणबलिमत्वाऽधोक्षिपद्विष्टपादितिपाठेबलिंपूजांगृहीत्वाविष्टपात्स्वर्गादधोक्षिपदित्यर्थः तत्तस्मादसितस्यकृष्णस्यसख्यैरलम् एवंचोक्तिमितितंनित्यंगायथतत्राह दुस्त्यजस्तुतस्यकथारूपोर्थइति १७ अपिच जानीमएवतत्कथाऽपित्रिवर्गलतामूलोन्मूलिनीति

मृगयुरिवकपींद्रंविव्यधेलुब्धधर्मास्त्रियमकृतविरूपांस्त्रीजितःकामयानां बलिमपिबलिमत्वावेष्टयद्ध्वांक्षवद्यस्तदलमसितसख्यैर्दुस्त्यजस्तत्कथार्थः १७ यदनुचरितलीलाकर्णपीयूषविप्रुट्सकृददनविधूतद्वंद्वधर्माविनष्टाः सपदिगृहकुटुंबंदीनमुत्सृज्यदीनाबहवइवविहंगाभिक्षुचर्यांचरंति १८

तथाऽपिनत्यक्तुंशक्नुमः किंकुर्म इत्याह यदनुचरितेति यस्यानुचरितमेवलीलातदेवकर्णपीयूषंतस्यविप्रुट्कणिकातस्याः सकृददनंसेवनंतेनविधूतानिरस्ताद्वंद्वधर्मारागादयोयेषांते अतएवविनष्टाः असत्तुल्याः दीनंदुःखितंगृहकुटुंबंविहायदीनाभोगहीनाविहंगाअपिभिक्षुचर्यांप्राणवृत्तिमात्रंचरंति अतस्त्याज्यस्तथाऽपित्यक्तुंनशक्नुमइति निंदापरत्वेऽयंतावच्छ्रौतोऽर्थः दुस्त्यजत्वेऽपिपारमार्थिकोयमर्थः विधूतद्वंद्वधर्माइत्यंतःसमासःपूर्ववत् ततस्तेचतेअविनष्टाश्चेतिसमासः इतरेपुनर्द्वंद्वधर्माणोविनष्टाएवसपदितत् क्षणमेवदीनंतुच्छंगृहकुटुंबंविहायदीनाइवाकिंचनाःधीराइतिवापाठः बहवोविहंगाहंसाइवसारासारविवेकचतुराः भिक्षुचर्यांपारमहंस्यंचरंति तस्मादेवंपरमपुरुषार्थरूपत्वात्दुस्त्यजएवतत्कथार्थइति १८ छ छ छ छ

ननु किमेवंब्रूषे पूर्वंत्वयैवसाकंरहसिकिमेवंनावोचदित्यतआह वयमिति हेउपमंत्रिन् दूतआस्तामियंवार्त्तायतःकुलि
कस्यमृगयोःरुतंगीतमज्ञायथाऋतंसत्यमितिश्रद्दधानाःकृष्णस्यहरिणस्यवध्वःभार्याहरिण्यःशरैःक्षताःसत्योरुजोददृशुः
एवंजिह्मस्यकुटिलस्यतस्यव्याहृत मृतमिवश्रद्दधानाःस्पृहयंत्योवयमसकृदेतद्ददृशिम किंतत् तस्यनखैःस्पर्शस्तेन
तीव्रःस्मरःतेनरुजःपीडाःतस्मादन्यावार्त्ताभण्यतांकथ्यतामिति १९पराहृत्यगत्वापुनरागतंतत्राह प्रियसखेति हे-
प्रियस्यसखे प्रेयसाकृष्णेनपुनःप्रेषितःकिंत्वमागतोऽसि अंगहे दूतमेमाननीयःपूज्योऽसिअतोभवान् किमनुरुंधे

वयमृतमिवजिह्मव्याहृतंश्रद्दधानाःकुलिकरुतमिवाज्ञाःकृष्णवध्वोहरिण्यः ददृशुरसकृदेतत्तन्नख
स्पर्शतीव्रस्मररुजउपमंत्रिन्भण्यतामन्यवार्त्ता १९ प्रियसखपुनरागाःप्रेयसा प्रेषितःकिंवरयकिम
नुरुंधेमाननीयोऽसिमेंऽग नयसिकथमिहास्मान्दुस्त्यजद्वंद्वपार्श्वंसततमुरसिसौम्यश्रीर्वधूःसाकमा
स्ते २० अपिबतमधुपुर्यामार्यपुत्रोऽधुनास्तेस्मरतिसपितृगेहान्सौम्यबंधूंश्चगोपान् क्वचिदपिसक
थानःकिंकरीणांगृणीतेभुजमगरुसुगंधंमूर्ध्न्यधास्यत्कदानु २१ श्रीशुकउवाच अथो
द्धवोनिशम्यैवंकृष्णदर्शनलालसाः सांत्वयन्प्रियसंदेशैर्गोपीरिदमभाषत २२ उद्धवउवाच
अहोयूयंस्मपूर्णार्थाभवत्योलोकपूजिताः वासुदेवेभगवतियासामित्यर्पितंमनः २३

प्राप्तुमिच्छतीत्यर्थः तद्वरयवृणीष्वसंमानितंप्रत्याह नयसीति इहसतीःअस्मान्दुस्त्यजंद्वंद्वंमिथुनीभावोयस्य तस्यपा
र्श्वंसमीपंकथंनयसि नेष्यसितथाह हेसौम्यश्रीर्नामवधूःसाकंसहेवसततमास्तेतत्रापिउरसिवक्षस्येव २० तेनसंमा
नितासतीब्रूते अपिबतेति बतहर्षेहेसौम्यगुरुकुलादागत्य आर्यपुत्रःकृष्णःअधुनाकिंमधुपुर्यांवर्तते कदाचिदपि
नोऽस्माकंवार्त्ताःकिंब्रूते अगरुवत् सुगंधंभुजंनोमूर्ध्निकदानुधास्यतीति २१ श्रीकृष्णदर्शनोत्सुकगोपीःप्रियस्यसं
देशैःसांत्वयन् प्रथमंतावदिदमभाषत २३ तदाह षड्भिः अहोइति स्मनूनंयूयंपूर्णार्थाःकृतार्थाः २३ ७२

श्रेयोभिःश्रेयःसाधनैः २४ अनुत्तमा अतिश्रेष्ठा २५ अहृणीनहृतवत्यः २६ सर्वात्मभावःएकांतभक्तिः अधिकृतःप्राप्तःभगवत्प्रेम स्वप्रदर्शनेनममैवमहाननुग्रहःकृतइति २७ भर्त्तुःकृष्णस्यरहस्करःरहस्यकार्यकर्ता २८ भवतीनांमेमयासहवियोगोनास्ति कुतःसर्वात्मनासर्वस्योपादानकारणेन अतएवसर्वेषुमनआदिकार्येषु अहमनुगतत्वेनस्थितइति सदृष्टांतमाह यथेति भूतेषुचराचरेषुमहाभूतानिवाय्वग्निः वायुसहितोग्निः वायुश्चाग्निश्चेत्यर्थः २९ तथाहंचेतिमन आदीनि कार्याणि गुणाः-कारणंतेषामाश्रयत्वेनानुगतइत्यर्थः ननुकारणत्वेचसर्वानुगतत्वेचकार्यकारणभेदःस्यात् अतआह आत्मन्येवेति ननु

दानव्रततपोहोमजपस्वाध्यायसंयमैः श्रेयोभिर्विविधैश्चान्यैःकृष्णेभक्तिर्हिसाध्यते २४ भगवत्युत्तमश्लोकेभवतीभिरनुत्तमा भक्तिःप्रवर्तितादिष्ट्यामुनीनामपिदुर्लभा २५ दिष्ट्यापुत्रान्पतीन्देहान्स्वजनान्भवनानिच हित्वावृणीतयूयंयत्कृष्णाख्यंपुरुषंपरं २६ सर्वात्मभावोधिकृतोभवतीनामधोक्षजे विरहेणमहाभागामहान्मेनुग्रहःकृतः २७ श्रूयतांप्रियसंदेशोभवतीनांसुखावहः यमादायागतोभद्रा अहंभर्तूरहस्करः २८ श्रीभगवानुवाच भवतीनांवियोगोमेनहि सर्वात्मनाक्वचित् यथाभूतानिभूतेषुखंवाय्वग्निर्जलंमही २९ तथाहंचमनःप्राणभूतेंद्रियगुणात्मना आत्मन्येवात्मनात्मानंसृजेहन्म्यनुपालये ३० आत्ममायानुभावेनभूतेंद्रियगुणात्मना ३१ आत्माज्ञानमयःशुद्धोव्यतिरिक्तोगुणान्वयः सुषुप्तिस्वप्नजाग्रद्भिर्मायावृत्तिभिरीयते ३२

नित्यसिद्धस्यकुतःसृष्ट्यादिरूपता अतआह भूतेंद्रियगुणात्मना बुद्धींद्रियगुणाश्रयइतिवापाठःतद्रूपेण आश्रयइति ३० तदेवाह आत्ममायानुभावेनेति ३१ नन्वात्मनोभूतादिरूपत्वेनदोषप्रसंगःस्यात्तत्राह आत्मेति आत्मातुशुद्धःकुतःअ गुणान्वयः नगुणेष्वन्वेतीति तथा तत्कुतः व्यतिरिक्तःतदपिकुतःज्ञानमयःज्ञानस्वरूपःनन्वहंप्रत्ययेस्वसंवेद्यमेवात्मनोनानावस्थावत्वमितिकुतः शुद्धतेतितत्राह सुषुप्तीति मायाकार्यमनोवृत्तिभिर्विश्वतैजसप्राज्ञरूपेणप्रतीयतेनस्वतइत्यर्थः ३२

कुतःमनोनिरोधेतदभावादितिव्यतिरेकंदर्शयितुंमनोनिरोधंविधत्ते येनेति उत्थितःपुमान्यथामिथ्याभूतमेवस्वप्नंध्यायति एवंबाधितानपिइंद्रियार्थान्शब्दादीन्येनमनसाध्यायेन्चिंतयेत् ध्यायंश्चयेनेंद्रियाणिप्रत्यपद्यतप्राप तन्मनःविनिद्रः अनलसःसन्निरुंध्यात् नियच्छेदिति ३३ तावतैवचकृतार्थोभवतीत्याह एतदंतइति एषमनोनिरोधःअंतःसमाप्तिःफलंयस्यसः समाम्नायोवेदः सतत्रपर्यवस्यतीत्यर्थः योगोऽष्टांगः सांख्यमात्मानात्मविवेकः त्यागःसन्यासःतपःस्वधर्मः दमइंद्रियदमनं मार्गभेदेप्येकत्रपर्यवसानेदृष्टांतः समुद्रांताआपगानद्यइवेति ३४ ननुकिमन्यानिवास्मानात्मविद्यया

येनेंद्रियार्थान्ध्यायेतमृषास्वप्नवदुत्थितः तन्निरुंध्यादिंद्रियाणिविनिद्रःप्रत्यपद्यत ३३ एतदंतःसमाम्नायोयोगःसांख्यंमनीषिणाम् त्यागस्तपोदमःसत्यंसमुद्रांताइवापगाः ३४ यत्वहंभवतीनांवैदूरेवर्तेप्रियो दृशाम् मनसःसन्निकर्षार्थंमदनुध्यानकाम्यया ३५ यथादूरचरेप्रेष्ठेमनआविश्यवर्तते स्त्रीणांचनतथाचेतःसन्निकृष्टेऽक्षगोचरे ३६ मय्यावेश्यमनःकृत्स्नंविमुक्ताशेषवृत्तियत् अनुस्मरंत्योमांनित्यमचिरान्मामुपैष्यथ ३७ यामयाक्रीडताराज्यांवनेस्मिन्व्रजआस्थिताः अलब्धरासाःकल्याण्योमापुर्मद्वीर्यचिंतया ३८ श्रीशुकउवाच एवंप्रियतमादिष्टमाकर्ण्यव्रजयोषितः ताऊचुरुद्धवंप्रीतास्तत्संदेशागतस्मृतीः ३९ गोप्यऊचुः दिष्ट्याहितोहतःकंसोयदूनांसानुगोघकृत् दिष्ट्याप्तैर्लब्धसर्वार्थैःकुशल्यास्तेच्युतोधुना ४०

प्रलोभयसि वयंतुसर्वसुंदरसकलगुणगणालंकृतेनत्वया विरहंनैवसहामइतिचेदतआह यस्त्वहमिति दृशांदूरेयद्वर्ते तत्मदनुध्यानार्थं तच्चध्यानंमनसः सन्निकर्षार्थमिति ३५ एतदुपपादयतित्रयेण यथादूरचरइति ३६ ३७ उपैष्यथेति माधुर्यमात्रमितिचेदतआह याइति हेकल्याण्यःस्वभर्तृभिः प्रतिबद्धायावनेक्रीडतामयासह अलब्धक्रीडास्ताःतदेवमामामापुःप्रापुः ३८ तस्यसंदेशेन आगतास्मृतिर्यासांताः प्रथमार्थेद्वितीया ३९ यदूनामहितःशत्रुःअघकृत्दुःखदः दिष्ट्येत्यानंदे आप्तैः प्राप्तैः हितैर्वासह ४० छ छ छ छ

अन्याऊचुः कच्चिदिति नोऽस्माकं करणीयां प्रीतिं कच्चित्पुरयोषितां करोति स्निग्धं च तत्सव्रीडहासेनोदारमीक्षणं तेनार्चितः ताभिरस्माभिर्वा ४१ अन्याऊचुः कथमिति तासां वाक्यैर्विभ्रमैश्चानुपूजितः ४२ पुनरन्याऊचुः किमनया चिंतयास्मान्कचित्प्रस्तुते प्रस्तावे स्मरति किं ग्राम्या अविदग्धाः ४३ अन्याऊचुस्ताः किमिति कुमुदैः कुंदैः शशांकेन च रम्ये वृंदावने क्वणंति चरणनूपुराणि यस्यां तस्यां रासगोष्ठ्यामस्माभिः प्रियाभिरीडिता मनोज्ञाः कथा यस्य सः तदा यासु निशासु रेमे ताः कदाचित् किंनु स्मरति वा न वेति ४४ स्वनिमित्तेन शोकेन तप्ताः नः अस्मान् गात्रैः करस्पर्शादिभिः संजीवयन् किंनु इह एष्यतीति ४५ अन्याऊचुः कस्मादिति अनन्यगति

कच्चिद्गदाग्रजः सौम्य करोति पुरयोषिताम् प्रीतिं नः स्निग्धसव्रीडहासोदारेक्षणार्चितः ४१ कथं रतिविशेषज्ञः प्रियश्च वरयोषिताम् नानुबध्येत तद्वाक्यैर्विभ्रमैश्चानुपूजितः ४२ अपि स्मरति नः साधो गोविंदः प्रस्तुते क्वचित् गोष्ठीमध्ये पुरस्त्रीणां ग्राम्याः स्वैरकथांतरे ४३ ताः किं निशाः स्मरति यासु तदा प्रियाभिर्वृंदावने कुमुदकुंदशशांकरम्ये रेमे क्वणच्चरणनूपुररासगोष्ठ्यामस्माभिरीडितमनोज्ञकथः कदाचित् ४४ अप्येष्यतीह दाशार्हस्तप्ताः स्वकृतया शुचा संजीवयन्नु नो गात्रैर्यथेंद्रो वनमंबुदैः ४५ कस्मात्कृष्ण इहायाति प्राप्तराज्यो हताहितः नरेंद्रकन्या उद्वाह्य प्रीतः सर्वसुहृद्वृतः ४६ किमस्माभिर्वनौकोभिरन्याभिर्वा महात्मनः श्रीपतेराप्तकामस्य क्रियेतार्थः कृतात्मनः ४७ परं सौख्यं हि नैराश्यं स्वैरिण्यप्याह पिंगला तज्जानतीनां नः कृष्णे तथाप्याशा दुरत्यया ४८

त्वेन पूर्वमत्रावसत् संप्रति महदैश्वर्यं प्राप्तः कस्मादिहागमिष्यतीति ४६ अन्यास्तु परमार्थमूचुः किमस्माभिरिति वनचरीभिरस्माभिरन्याभिर्वा राजकन्याभिर्महात्मनो धीरस्य किंच श्रीपतेः तदपि आस्तां स्वत एवाप्तकामस्यात एव कृतात्मनः पूर्णस्य किं कोऽप्यर्थः क्रियेत न कश्चिदिति ४७ यतोऽघटमानाया कृष्णस्य संगतिः सैवास्मान् व्याकुलयति अतो नैराश्यमेव परं सुखं तच्च ज्ञानिदुष्करमित्याहुः परंसौख्यमिति स्वैरिणी कामचारिणी ४८

संविदमेकांतवार्त्ताम् ४९ किंच तद्विस्मृतौनतावद्दुःखमस्तितापिनाऽस्माकंभवतीत्याहुःसरिच्छैलेतित्रिभिः आचरिताःसेविताः ५० ५१ हेउद्धवकथंविस्मरामेति ५२ ५३ श्रीकृष्णमधोक्षजंज्ञात्वात्मानंचस्वात्मानंज्ञात्वा ५४ विनुदन्अपनयन् ५५ ५६ सरिद्वनागिरिद्र्यादिषुप्रत्येकंश्रीकृष्णंलीलासंप्रश्नादिभिःसंस्मारयन्रेमे ५७ कृष्णावेशेनात्मनोमनसोविक्लवंवैक्लव्यम् ताःगोपीर्नमस्यन्नमस्करिष्यन् ५८ उत्तमस्यात्मनोगोपस्त्रीनमस्कृतिरन्याय्यानभवतीतिदर्शयितुंतासांमहत्त्वंपंचभिर्जगौउवाच एताइति

कउत्सहेतसंत्यक्तुमुत्तमश्लोकसंविदम् अनिच्छतोपियस्यश्रीरंगान्नच्यवतेक्कचित् ४९ सरिच्छैलवनोद्देशागावोवेणुरवाइमे संकर्षणसहायेनकृष्णेनाचरिताःप्रभो ५० पुनःपुनःस्मारयंतिनंदगोपसुतंबत श्रीनिकेतैस्तत्पदकैर्विस्मर्तुंनैवशक्नुमः ५१ गत्याललितयोदारहासलीलावलोकनैः माध्व्यागिराहृतधियःकथंतद्विस्मरामहे ५२ हेनाथहेरमानाथव्रजनाथार्तिनाशन मग्नमुद्धरगोविंदगोकुलंवृजिनार्णवे ५३ श्रीशुकउवाच ततस्ताःकृष्णसंदेशैर्व्यपेतविरहज्वराः उद्धवंपूजयांचक्रुर्ज्ञात्वात्मानमधोक्षजम् ५४ उवासकतिचिन्मासान्गोपीनांविनुदन्शुचः कृष्णलीलाकथांगायन्रमयामासगोकुलम् ५५ यावंत्यहानिनंदस्यव्रजेवात्सीत्सउद्धवः व्रजौकसांक्षणप्रायाण्यासन्कृष्णस्यवार्त्तया ५६ सरिद्वनगिरिद्रोणीर्वीक्षन्कुसुमितान्द्रुमान् कृष्णंसंस्मारयन्रेमेहरिदासोव्रजौकसाम् ५७ दृष्ट्वैवमादिगोपीनांकृष्णावेशात्मविक्लवम् उद्धवःपरमप्रीतस्तानमस्यन्निदंजगौ ५८ एताःपरंतनुभृतोभुविगोपवध्वोगोविंदएव निखिलात्मनिरूढभावाः वांछंतियद्भवभियोमुनयोवयंचकिंब्रह्मजन्मभिरनंतकथारसस्य ५९

एताःपरंकेवलंतनुभृतःसफलजन्मानःरूढभावाःपरमप्रेमवत्यः यदिति यंरूढंभावंभवभियोमुमुक्षवोमुनयोमुक्ता अपि वांछंति वयंचभक्ताअपि अतोनंतस्यकथास्वरसोरागोयस्यतस्यब्रह्मजन्मभिर्विप्रसंबंधिभिःशौक्लसावित्रयाज्ञिकैस्त्रिभिःकिंकोतिशयः यत्रतत्रजातःसएवसर्वोत्तमइत्यर्थः यद्वा अनंतकथास्वरसोयस्यतस्यब्रह्मजन्मभिश्चतुर्मुखजन्मभिरपिकिमित्यर्थः ५९ छ छ छ छ

किंच ईश्वरप्रसादोमहत्वेकारणम् तस्यच नजातिराचारोज्ञानंवाकारणं किंतु केवलंभजनमेवेत्याह क्वेमाइति साक्षाद्भजतःपुंसोननु अहोउपयुक्तःसेवितः अगदराजः अमृतंयथेति ६० अत्यंतापूर्वश्चायंगोपीषुभगवतःप्रसादइत्याह नायमिति अंगेवक्षसिउ अहोनितांतरतेःएकांतरतिमत्याःश्रियोऽपिनायंप्रसादोनुग्रहोस्तिनलिनस्येवगंधोरुक्कांतिश्चयासांतासां स्वर्गांगनानामप्सरसामपिनास्ति अन्याःपुनर्दूरतोनिरस्ताः रासोत्सवेकृष्णभुजदंडाभ्यांगृहीतआलिंगितःकंठस्तेनल

क्वेमास्त्रियोवनचरीर्व्यभिचारदुष्टाःकृष्णेक्वचैषपरमात्मनिरूढभावाः नन्वीश्वरोनुभजतोविदुषोऽपिसाक्षाच्छ्रेयस्तनोत्यगदराजइवोपयुक्तः ६० नायंश्रियोंगउनितांतरतेःप्रसादःस्वर्योषितांनलिनगंधरुचांकुतोन्याः रासोत्सवेस्यभुजदंडगृहीतकंठलब्धाशिषायउदगाद्व्रजवल्लवीनाम् ६१ आसामहोचरणरेणुजुषामहंस्यांवृंदावनेकिमपिगुल्मलतोषधीनाम् यादुस्त्यजंस्वजनमार्यपथंचहित्वाभेजुर्मुकुंदपदवींश्रुतिभिर्विमृग्याम् ६२ यावैश्रियार्चितमजादिभिराप्तकामैर्योगेश्वरैरपियदात्मनिरासगोष्ठ्याम् कृष्णस्यतद्भगवतश्चरणारविंदंन्यस्तंस्तनेषुविजहुःपरिरभ्यतापम् ६३ वंदेनंदव्रजस्त्रीणांपादरेणुमभीक्ष्णशः यासांहरिकथोद्गीतंपुनातिभुवनत्रयम् ६४ श्रीशुकउवाच अथगोपीरनुज्ञाप्ययशोदानंदमेवच गोपानामंत्र्यदाशार्होयास्यन्नारुरुहेरथम् ६५ तन्निर्गतंसमासाद्यनानोपायनपाणयः नंदादयोनुरागेणप्रावोचन्नश्रुलोचनाः ६६

ब्धा आशिषोयाभिस्तासांगोपीनांयउदगात् आविर्बभूव ६१ किंच आस्तांतावद्गोपीनांभाग्यंममत्वेतावत्प्रार्थ्यमित्याह आसामिति गोपीनांचरणरेणुभाजांगुल्मादीनांमध्येयत्किमप्यहंस्यामित्याशंसा कथंभूतानांयाइत्यादि आर्याणांमार्गंधर्मंचहित्वा ६३ पुनस्ताएवविशिनष्टि यावाइति योगेश्वरैरप्यात्मन्येवार्चितंस्तनेषुन्यस्तंपरिरभ्यतापंजहुरिति ६३ एवंमहत्त्वंप्रतिपाद्य नमस्करोति वंदइति ६४ अनुज्ञाप्यअनुज्ञांयाचित्वा आमंत्र्यपृष्ट्वा ६५ ६६ छ छ छ

नः अस्माकंमनसोवृत्तयः कृष्णपादांबुजाश्रयाःस्युः अभिधायिनीःअभिधायिन्यः ६७ ६८ ६९ कृष्णादिभ्योभक्त्युद्रेक
माह उपायनानिचादादिति ७०   इतिदशमेटीकायांसप्तचत्वारिंशोध्यायः ४७ अष्टचत्वारिंशकेथकृष्णःकुब्जामरीरमत्
अक्रूरस्यगृहंगत्वानंगजाक्षयमादिशत् १ सैरंध्रीकाममापूर्यपूरयित्वामनोरथान् अक्रूरस्यततःकृष्णस्तेनपार्थानसांत्वयत्

मनसोवृत्तयोनस्युः कृष्णपादांबुजाश्रयाः वाचोभिदायिनीर्नाम्नांकायस्तत्प्रह्वणादिषु ६७ कर्मभि
र्भ्राम्यमाणानांयत्रक्कापीश्वरेच्छया मंगलाचरितैर्दानैर्मतिर्नःकृष्णईश्वरे ६८ एवंसभाजि-
तोगोपैःकृष्णभक्त्यानराधिप उद्धवःपुनरागच्छन्मथुरांकृष्णपालिताम् ६९ कृष्णायप्रणिपत्या
हभक्त्युद्रेकंव्रजौकसाम् वसुदेवायरामायराज्ञेचोपायनान्यदात् ७०   इतिश्रीभागवतेमहा
पुराणेदशमस्कंधेउद्धवप्रतियानेसप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ४७   श्रीशुकउवाच   अथविज्ञा
यभगवान्सर्वात्मासर्वदर्शनः सैरंध्र्याःकामतप्तायाःप्रियमिच्छन्गृहंययौ १ महार्होपस्करैराढ्यं
कामोपायोपबृंहितम् मुक्तादामपताकाभिर्वितानशयनादिभिः धूपैःसुरभिभिर्दीपैःस्रग्गंधै
रपिमंडितम् २ गृहंतमायांतमवेक्ष्यसासनात्सद्यःसमुत्थायहिजातसंभ्रमा यथोपसंगम्यसखीभि
रच्युतंसभाजयामाससदासनादिभिः ३ तथोद्धवःसाधुतयाभिपूजितोन्यषीददुर्व्यामभिमृश्यचा
सनम् कृष्णोपितूर्णंशयनंमहाधनंविवेशलोकाचरितान्यनुव्रतः ४ सामज्जनालेपदुकूलभूषण
स्रग्गंधतांबूलसुधासवादिभिः प्रसाधितात्मोपससारमाधवंसव्रीडलीलोत्स्मितविभ्रमेक्षितैः ५

१ २ महार्हैरनर्घ्यैरुपस्करैर्गृहोपस्करणैरन्वितम् कामोपायैस्तदुद्दीपकैःसुरतबंधादिलेख्यैरुपबृंहितम् २ यथा यथोचि
तम् ३ ४ प्रसाधितोयोग्यतामापादितआत्मादेहोययासा सव्रीडंयल्लीलया उत्स्मितंस्मितंतत् येषुविभ्रमेषुतद्युक्तैरी
क्षितैरुपलक्षिता ५   छ   छ   छ   छ   छ

अनुलेपार्पणादन्यत्तस्याःपुण्यंनास्तीति द्योतयितुंपुण्यलेशयाइत्युक्तंनतुपुण्यस्याल्पत्वविवक्षया ६ कुचादीनांरुजोमृजंतीति जिघ्रंतीचचरणम् ७ काममेवप्राकृतदृष्ट्या अयाचतनचगोप्यइवसातन्निष्ठेतिदुर्भगेत्युक्तम् कृतार्थत्वेतुतस्यानसंदेहः ८ ९ कामएववरस्तंदत्वामानयित्वाचालंकारादिदानैः १० मनोग्राह्यंविषयस्वरूपंअसत्वात् तुच्छत्वात् ११ किंचिच्चिकीर्षयन् हा-

आहूयकांतांनवसंगमह्रियाविशंकितांकंकणभूषितेकरे प्रगृह्यशय्यामधिवेश्यरामयारेमेनुलेपार्पणपुण्यलेशया ६ सानंगतप्तकुचयोरुरसस्तथाक्ष्णोर्जिघ्रंत्यनंतचरणेनरुजोमृजंती दोर्भ्यांस्तनांतरगतंपरिरभ्यकांतमानंदमूर्तिमजहादतिदीर्घतापम् ७ सैवंकैवल्यनाथंतंप्राप्यदुष्प्रापमीश्वरम् अंगरागार्पणेनाहोदुर्भगेदमयाचत ८ आहोष्यतामिहप्रेष्ठदिनानिकतिचिन्मया रमस्वनोत्सहे त्यक्तुंसंगंतेंबुरुहेक्षण ९ तस्यैकामवरंदत्वामानयित्वाचमानदः सहोद्धवेनसर्वेशःस्वधामागमदर्चितः १० दुराराध्यंसमाराध्यविष्णुंसर्वेश्वरेश्वरम् योवृणीतेमनोग्राह्यमसत्वात्कुमनीष्यसौ ११ अक्रूरभवनंकृष्णःसहरामोद्धवःप्रभुः किंचिच्चिकीर्षयन्प्रागादक्रूरप्रियकाम्यया १२ सतान्नरवरश्रेष्ठानाराद्वीक्ष्यस्वबांधवान् प्रत्युत्थायप्रमुदितःपरिष्वज्याभिनंद्यच १३ ननामकृष्णंरामंचसतैरप्यभिवादितः पूजयामासविधिवत्कृतासनपरिग्रहान् १४ पादावनेजनीरापोधारयंछिरसानृप अर्हणेनांबरैर्दिव्यैर्गंधस्रग्भूषणोत्तमैः १५ अर्चित्वाशिरसानम्यपादावंकगतौमृजन् प्रश्रयावनतोक्रूरःकृष्णरामावभाषत १६ दिष्ट्यापापोहतःकंसःसानुगोवामिदंकुलम् भवद्भ्यामुद्धृतंकृच्छ्राद्दुरंताच्चसमेधितम् १७

स्तिनपुरप्रस्थापनम् कारयितुमिच्छन्नित्यर्थः अक्रूरप्रियकाम्ययाच १२ आराद्दूरादेव १३ १४ आ अप इतिछेदः अ प आ सर्वतोधारयन्नित्यन्वयः १५ १६ वांयुवयोरिदंकुलमुद्धृतंसमेधितंच १७

* * *

वामिदंकुलमित्यादिव्यवहारदृष्ट्योक्तम् परार्थमाह युवामिति जगन्मयौयुवां कुतःजगद्धेतू तदपिकुतःप्रधानपुरुषौतदात्मकौ अतोभवद्भ्यांविनापरंकारणमपरंकार्यंचनास्तीति १८ ननुप्रत्यक्षादिसिद्धंकथंनास्तीत्युच्यते अतआह आत्मसृष्टमिति हेब्रह्मन्परमेश्वर ब्रह्मेतिवापाठः रजआदिस्वशक्तिभिः आत्मनैवसृष्टमिदंविश्वमन्वाविश्यकारणत्वादननुप्रविष्टोप्यनुप्रविश्येवस्थितः श्रुतप्रत्यक्षगोचरंयथाभवतितथाबहुधाभवानेवप्रतीयते १९ एकस्यैवबहुधाप्रतीतिंसदृष्टांतमाह यथाहीति योनिषुस्वस्यैवरूपांतरेणाभिव्यक्तिस्थानेषुचराचरेषुयथामही प्रमुखानिकारणान्येवनानाभांति आत्मयोनिषुस्वकारणेषुभूतभौतिकेषुजीवोपिनरमृगादिशरीरेषुबालयुवाद्यवस्थाश्चनतथातथाप्रतीयतइति नव्ययवच्छेदार्थमात्मतंत्रग्रहणम् २० ननुसृष्ट्यादिकर्तृत्वेनचममकिंजीववद्बंधउक्तः नहिनहीत्याह सृजसीति तद्गुणकर्मभिर्वातैर्गुणैः कर्मभि

युवांप्रधानपुरुषौजगद्धेतूजगन्मयौ भवद्भ्यांनविनाकिंचित्परमस्तिनचापरम् १८ आत्मसृष्टमिदं
विश्वमन्वाविश्यस्वशक्तिभिः ईयतेबहुधाब्रह्मन्श्रुतप्रत्यक्षगोचरम् १९ यथाहिभूतेषुचराचरे
षुमह्याद्योयोनिषुभांतिनाना एवंभवान्केवलआत्मयोनिष्वात्मात्मतंत्रोबहुधाविभाति २०
सृजस्यथोलुंपसिपासिविश्वंरजस्तमःसत्वगुणैःस्वशक्तिभिः नबध्यसेतद्गुणकर्मभिर्वाज्ञानात्म-
नस्तेक्वचबंधहेतुः २१ देहाद्युपाधेरनिरूपितत्वाद्भवोनसाक्षान्नभिदात्मनःस्यात् अतोनबंधस्त
वनैवमोक्षःस्यातांनिकामस्त्वयिनोविवेकः २२

र्वेत्यर्थः यतःक्वचकदाचिदपिबंधहेतुरविद्यातवनैवास्ति कुतइत्यतआह ज्ञानात्मनइति मायायाआश्रयानावरकत्वादितिभावः २१ किंच आस्तांतावद्बंधशंका यतोविद्योपाधेर्जीवात्मनोऽपिनवस्तुतोबंधोस्तीत्याह देहाद्युपाधेरिति भवोजन्मतन्मूलाभिदाचसाक्षात्स्वरूपतोनस्यादिति ननुममबंधाभावंवदतात्वया किंमोक्षोंगीक्रियते ओमितिचेत्तर्हिबंधाभावेमोक्षासंभवादापन्नोबंधोपीत्याशंक्याह अतइति यतोनाविद्याअतोनबंधो मोक्षश्च एवमुभौनस्यातामित्यर्थः ननुउलूखलेमांबद्धंश्रुतवान् यमुनाह्रदेमुक्तंदृष्टवानसि अतः कथमुभयंनास्त्यतआह निकामइति स्वाभिप्रायानुरूपस्त्वयिनोस्माकमविवेकएवपरमेवंभूतेइति यद्वा नोऽविवेकएवतवोभौस्यातामिति २२

ननुतर्हिममावताराश्चरित्राणिचशक्तिरजतवदविद्याकल्पितान्येवकिम्नहिनहिइयंतुतवलीलेत्याह द्वयेन त्वयोदितइति २३ सुरेतरांशायेराजानस्तेषामक्षौहिणीशतानांवधेनभूमेर्भारमपनेतुंस्वांशेनरामेणसहावतीर्णोसि २४ अतएवंभूतस्यतवागमनेकृतार्थोस्मीत्याह त्रयेणअद्येति हेईश अद्यनोवसतयोगृहास्तपोवनादपिबहुपुण्याः कुतःयावसतीस्त्वंसाक्षात्प्रविष्टः कथंभूतः यस्यतवपादसलिलमेवगंगात्रिजगत्पुनाति यश्चत्वंपंचयज्ञदेवतामूर्तिःसत्वंजगद्गुरुरिति २५ स्वमनोरथःपरि

त्वयोदितोयंजगतोहिताययदायदावेदपथःपुराणः बाध्येतपाखंडपथैरसद्भिस्तदाभगवान्सत्वगुणं
बिभर्ति २३ सत्वंप्रभोद्यवसुदेवगृहेवतीर्णःस्वांशेनभारमपनेतुमिहासिभूमेः अक्षौहिणीशतव
धेनसुरेतरांशराज्ञाममुष्यचकुलस्ययशोवितन्वन् २४ अद्येशनोवसतयःखलुभूरिभागायःसर्व
देवपितृभूतनृदेवमूर्तिः यत्पादशौचसलिलंत्रिजगत्पुनातिसत्वंजगद्गुरुरधोक्षजयाःप्रविष्टः २५
कःपंडितस्त्वदपरंशरणंसमीयाद्भक्तप्रियादृतगिरःसुहृदःकृतज्ञात् सर्वान्ददातिसुहृदोभज-
तोभिकामानात्मानमप्युपचयापचयौनयस्य २६ दिष्ट्याजनार्दनभवानिहनःप्रतीतोयोगेश्वरैरपि
दुरापगतिःसुरेशैः छिंध्याशुनःसुतकलत्रधनाप्तगेहदेहादिमोहरशनांभवदीयमायाम् २७
इत्यर्चितःसंस्तुतश्चभक्तेनभगवान्हरिः अक्रूरंसस्मितंप्राहगीर्भिःसंमोहयन्निव २८ श्रीभग
वानुवाच त्वंनोगुरुःपितृव्यश्चश्लाघ्योबंधुश्चनित्यदा वयंतुरक्ष्याःपोष्याश्चअनुकंप्याःप्रजाहि-
वः २९ भवद्विधामहाभागानिषेव्याअर्हसत्तमाः श्रेयस्कामैर्नृभिर्नित्यंदेवाःस्वार्थानसाधवः ३०

पूरितइति तुष्यन्नाह कःपंडितइति कृतगिरःसत्यवाचः त्वत्तोपरंशरणंकःसमीयात् गच्छेत् यतोभवान्भजतःसर्वान् अभितःकामांश्चददाति आत्मानमपीति २६ नोविवेकिनांतत्रापीहगृहएव २७ २८ योयुष्माकंप्रजाःपुत्राहिवयमिति २९ ननु नृभिर्देवाःसेव्याइति प्रसिद्धंतत्राह देवाइति स्वार्थाःस्वकार्यसाधनपराः साधवस्तुकेवलंपरानुग्रहपराः परमार्थतस्तु साधवएवदेवाइति तएवसेव्याइत्यर्थः ३०

* * * * *

नह्यंमयानितीर्थानिनदेवामृच्छिलामयाः तेपुनंत्युरुकालेनदर्शनादेवसाधवः ३१ सभवान्सुहृदांवैनः श्रेयान्श्रेयश्चिकीर्षया जिज्ञासार्थंपांडवानांगच्छस्वत्वंगजाह्वयम् ३२ पितर्युपरतेबालाः सहमात्रासुदुःखिताः आनीताःस्वपुरंराज्ञावसंतइतिशुश्रुम ३३ तेषुराजांबिकापुत्रोभ्रातृपुत्रेषुदीनधीः समोनवर्ततेनूनंदुष्पुत्रवशगोंऽधदृक् ३४ गच्छजानीहितद्वृत्तमधुनासाध्वसाधुवा विज्ञायतद्विधास्यामोयथाशंसुहृदांभवेत् ३५ इत्यक्रूरंसमादिश्यभगवान्हरिरीश्वरः संकर्षणोद्धवाभ्यांवैततःस्वभवनंययौ ३६ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेऽष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ४८ श्रीशुकउवाच सगत्वाहास्तिनपुरंपौरवेंद्रयशोंकितम् ददर्शतत्रांबिकेयंसभीष्मंविदुरंपृथाम् १ सहपुत्रंचबाल्हीकंभारद्वाजंसगौतमम् कर्णंसुयोधनंद्रौणिंपांडवान्सुहृदोपरान् २ यथावदुपसंगम्यबंधुभिर्गांदिनीसुतः संपृष्टस्तैःसुहृद्वार्तांस्वयंचापृच्छदव्ययम् ३ उवासकतिचिन्मासान्राज्ञोवृत्तविवित्सया दुष्प्रजस्याल्पसारस्यखलच्छंदानुवर्तिनः ४

नर्हिमृच्छिलादिमयाःकिंदेवादयोनैवेत्यतआह नहीति अंमयानितीर्थानिमृन्मयाःशिलामयाश्चदेवानभवंतीतिन अपितुभवंत्येव तथाःपिसाधूनांतेषांचमहदंतरमित्याह तेपुनंतीति ३१ किंचिच्चिकीर्षयन् प्रागादितियदुक्तंतत्कार्यमादिशति सइतिनःसुहृदांमध्येभवान्श्रेष्ठः अतःपांडवानांश्रेयश्चिकीर्षयागजाह्वयंगच्छस्वगच्छेति यद्वा स्वेतिपृथक् पदंहेस्व आत्मीयइत्यर्थः ३२ राज्ञाधृतराष्ट्रेणवसंतोनिवसंति शुश्रुमश्रुतवंतोवयम् ३३ दुष्टयेस्वपुत्राद्दुर्योधनादयस्तद्दर्शनेनगच्छतीति तथायतःअंधदृक् अंध नेत्रःधृतराष्ट्रः ३४ ३५ ३६ इतिदशमस्कंधेटीकायामष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ४८ ऊनपंचाशत्तमेतुगत्वाक्रूरोगजाह्वयम् राज्ञःस्वभ्रातृपुत्रेषुबुध्वावैषम्यमागमत् १ पौरवेंद्राणांयशोभिस्तत्कृतदेवब्राह्मणायतनादिभिरंकितम् १ बाल्हीकपुत्रःसोमदत्तःभारद्वाजोद्रोणःगौतमःकृपः २ अव्ययंकुशलम् ३ दुष्प्रजस्य असत्पुत्रस्य अल्पसारस्यमंदधृतेःखलानां कर्णादीनांछंदमभिप्रायमनुवर्तितुंशीलमस्येतितथातस्य ४ ५ ६ ७ ८

तेजःप्रभावःओजःशस्त्रादिनैपुण्यम् वीर्यंशौर्यंनसहद्भिःअसहमानैश्चिकीर्षितमितउपरिकर्तुमिष्टं ५ गरस्यविषस्यदानादिअपेशलम न्याय्यंतेजओजइत्यादिसर्वंकथयामास ६ तत्कथनात्पूर्ववृत्तंपृथायाःवृत्तमाह पृथात्विति अश्रूणांकलाःलेशाःययोस्ते ईक्षणेयस्याःसा ७ अपिकिंजामयःकुलस्त्रियः ८ पैतृष्वस्रेयान्मत्सुतान् ९ सांत्वयिष्यतिकिम् १० हेमहायोगिन् महान्योगउपायोमायाख्योःस्यास्तीति हेविश्वात्मन् सर्वांतर्यामिन् हेविश्वभावनविश्वपालक प्रपन्नां शरणागताम् अवसीदतींक्लिश्यंतीम् ११ आपवर्गिकात् मोक्षप्रदात् १२ शुद्धायधर्मात्मने ब्रह्मणेअपरिच्छिन्नाय परमात्मनेजीवसखाय योगेश्वराय अणिमादियुक्ताय योगायज्ञानात्मने १३ प्रपितामहःपांडुस्तस्यभार्यारुरोद १४ पृथयासह समदुःखंसुखंचयस्यसः तस्याःपुत्राणामुत्पत्तिहेतुभिर्जनकैर्धर्मानिलेंद्रादिभिस्तत्कथनैरित्यर्थः १५ ७ ७

तेजओजोबलंवीर्यंप्रश्रयादींश्चसद्गुणान् प्रजानुरागंपार्थेषुनसहद्भिश्चिकीर्षितम् ५ कृतंचधार्तराष्ट्रैर्यद्गरदानाद्यपेशलम् आचख्यौसर्वमेवास्मैपृथाविदुरएवच ६ पृथातुभ्रातरंप्राप्तमक्रूरमुपसृत्यतम् उवाचजन्मनिलयंस्मरंत्यश्रुकलेक्षणा ७ अपिस्मरंतिनःसौम्यपितरौभ्रातरश्चमे भगिन्योभ्रातृपुत्राश्चजामयःसख्यएवच ८ भ्रात्रेयोभगवान्कृष्णःशरण्योभक्तवत्सलः पैतृष्वस्रेयान्स्मरति रामश्चांबुरुहेक्षणः ९ सपत्नमध्येशोचंतींवृकाणांहरिणीमिव सांत्वयिष्यतिमांवाक्यैःपितृहीनांश्चबालकान् १० कृष्णकृष्णमहायोगिन्विश्वात्मन्विश्वभावन प्रपन्नांपाहिगोविंदशिशुभिश्चावसीदतीम् ११ नान्यत्तवपदांभोजात्पश्यामिशरणंनृणाम् बिभ्यतांमृत्युसंसारादीश्वरस्यापवर्गिकात् १२ नमःकृष्णायशुद्धायब्रह्मणेपरमात्मने योगेश्वराययोगायत्वामहंशरणंगता १३ श्रीशुकउवाच इत्यनुस्मृत्यस्वजनंकृष्णंचजगदीश्वरम् प्रारुदत्दुःखिताराजन्भवतांप्रपितामही १४ समदुःखसुखोक्रूरोविदुरश्चमहायशाः सांत्वयामासतुःकुंतींतत्पुत्रोत्पत्तिहेतुभिः १५

श्रीगोपालायनमः ७ ७ शुद्धायधर्मात्मने ७ ७ ७ ७

बंधुभिःरामकृष्णादिभिःसौहृदेनउदितमुक्तवत् तदनदर्शि १६ भ्रातर्युपरतइतिपांडौ पुत्रेषुसत्सुराजासनंत्वमास्थितइति कटाक्षः १७ भवतुतथाप्येवंवर्त्तमानःश्रेयोवाप्स्यसीत्याह धर्मेणेति १८ नमोनरकमिहत्वमहदुःखमितिभावः १९ नन्वात्मजानात्मजादिषुकथंसमत्वंस्यात्तत्राह नेहचेति अत्यंतंनित्यंसंवासःसम्यक्स्थितिः २० तत्रतावदुत्पत्तिमरणयोः

यास्यन्राजानमभ्येत्यविषमंपुत्रलालसम् अवदत्सुहृदांमध्येबंधुभिःसौहृदोदितम् १६ अक्रूर
उवाच भोभोवैचित्रवीर्यत्वंकुरूणांकीर्त्तिवर्द्धन भ्रातर्युपरतेपांडावधुनासनमास्थितः १७
धर्मेणपालयन्नुर्वींप्रजाःशीलेनरंजयन् वर्त्तमानःसमःस्वेषुश्रेयःकीर्तिमवाप्स्यसि १८ अन्य-
थात्वाचरंल्लोकेगर्हितोयास्यसेतमः तस्मात्समत्वेवर्तस्वपांडवेष्वात्मजेषुच १९ नेहचात्यंत
संवासःकर्हिचित्केनचित्सह राजन्स्वेनापिदेहेनकिमुजायात्मजादिभिः २० एकःप्रसूयते-
जंतुरेकएवप्रलीयते एकोनुभुंक्तेसुकृतमेकएवचदुष्कृतं २१ अधर्मोपचितंवित्तंहरंत्य
न्येऽल्पमेधसः संभोजनीयापदेशैर्जलानीवजलौकसः २२

सुखदुःखयोश्चकेनापिसाहित्यंनास्तीत्याह एकइति २१ किंच यदान्यसहसंवसंतितदापिक्लेशोपार्जितवित्तापहारितयापुत्रानामशत्रवएवज्ञेयाइत्याह अधर्मेति संभोजनीयाःपोष्याःपुत्रादयइति व्यपदेशैःअल्पमेधसोमूढस्यवित्तंहरंति जलौकसोमत्स्यस्यजीवनभूतानिजलानियथातत्पुत्राहरंति तद्वदिति २२ ४९ ६९

किंच यानेवंपुष्णातितेधनमादायमृतांजीवंतोऽपिवातंपरित्यजंतीत्याह पुष्णातीति स्वबुद्ध्यास्वीयाइत्यभिमानेनरायो
ऽर्थाः अकृतार्थमप्राप्तभोगम् २३ सपुनःपापैकपाथेयोनरकंविशतीत्याह स्वयमिति असिद्धार्थोपूर्णमनोरथः २४ स्व
मश्चमायाचमनोरथश्चतत्तेनतुल्यम् आयम्यनियम्यशांतःसन्समोभव २५ हेदानपतेअक्रूरनतृप्यामि अलमि-

पुष्णातियानधर्मेणास्वबुद्ध्यातमपंडितम् तेऽकृतार्थंप्रहिण्वंतिप्राणारायःसुतादयः २३ स्व
यंकिल्बिषमादायतैस्त्यक्तोनार्थकोविदः असिद्धार्थोविशत्यंधंस्वधर्मविमुखस्तमः २४ त
स्माल्लोकमिमंराजन्स्वप्नमायामनोरथं वीक्ष्यायम्यात्मनात्मानंसमःशांतोभवप्रभो २५
धृतराष्ट्रउवाच यथावदतिकल्याणींवाचंदानपतेभवान् तथानयानतृप्यामि
मर्त्यःप्राप्ययथाऽमृतम् २६ तथाऽपिसूनृतासौम्यहृदिनस्थीयतेचले पुत्रानुरागविष
मेविद्युत्सौदामनीयथा २७

तिनमन्ये २६ सूनृताप्रियावाक्चलेऽस्थिरेहृदिनस्थीयतेनतिष्ठतीत्यर्थः
सदामापर्वतः तत्रभवाविद्युदिवतस्मिन् स्फटिकशिलामयेसहसैवानिस्फुरिताविद्युद्यथालीयतेनहृदीत्यर्थः यद्वा
सदामामालातस्या इयंसौदामनीमालाकारेत्यर्थः २७ छ छ छ

नन्वेवंजानतोऽपिकथमयंमोहइतिचेदतआह ईश्वरस्येति विधिंविधानंमायामितियावत् २८ अतस्तमेवंनमस्यति यइति दुर्विमर्शपथया अवितर्क्यमार्गया गुणान् कर्माणितत्फलानिचविभजते विविच्यददाति दुरवबोधोयोविहारस्तस्यक्रीडा

ईश्वरस्यविधिंकोनुविधुनोत्यन्यथापुमान् भूमेर्भारावताराययोऽवतीर्णोयदोःकुले २८ योदुर्विमर्शपथयानिजमाययेदंसृष्ट्वागुणान्विभजतेतदनुप्रविष्टः तस्मैनमोदुरवबोधविहारतंत्रसंसारचक्रगतयेपरमेश्वराय २९ श्रीशुकउवाच इत्यभिप्रेत्यनृपतेरभिप्रायंसयादवः सुहृद्भिःसमनुज्ञातःपुनर्यदुपुरीमगात् ३० शशंसरामकृष्णाभ्यांधृतराष्ट्रविचेष्टितम् पांडवान्प्रतिकौरव्ययदर्थंप्रेषितःस्वयम् ३१ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांदशमस्कंधेएकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः ४९ पूर्वार्द्धंसमाप्तम् छ

सएवतंत्रंप्रधानंमुख्यंकारणंयस्यसंसारचक्रस्य अतएवतस्यगतिर्यस्मात्तस्मैनमइति २९ अभिप्रेत्यज्ञात्वा ३० ३१

इतिश्रीभागवतभावार्थदीपिकायांदशमस्कंधटीकायामेकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः ४९ छ छ छ

इतिश्रीमद्भागवतदशमस्कंधपूर्वार्द्धंसमाप्तम्